

శ్రీ గోవిందరామాయణము

ప్రథమ ఖండము

32
2-72

శ్రీ సీతా లక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్న హనుమత్సమే

శ్రీ రామచంద్ర పరబ్రహ్మణై నమః

1563
418/UDL
Rop

ఆసాద్యనగరిం దివ్యామఖిషిక్తాయసీతయా,
రాజాధిరాజరాజాయ రామభద్రాయ మంగళమ్.

కృతికర్త

అత్మకూరి గోవిందాచార్యులు

1971

ప్రథమ ముద్రణము - 500 ప్రతులు.

సర్వస్వామ్యములు గ్రంథకర్తవి.

విరోధికృతు సం॥ ర భాద్రపదము.

ACC NO

5366

యీ 94.576

Gov

1. 2. ఖండముల వెల రు. 8.0

ముద్రణ :

గ్రంథకర్తకు వ్రాసిన బడయగలరు

శీ-1-911/4 ఖైరతాబాదు

హైదరాబాదు-4

నాట్యకళ ప్రెస్

ఖైరతాబాద్

హైదరాబాదు-4.

నా మనవి

శ్రీ పట్టాభిరాముడు - ముద్రణము

శ్రీ గోవిందరామాయణ మేడుకావ్యములుగ వ్రాసి నేటికి ముద్రింప గలిగితిని (వాల్మీక మేడుకాండములును).

పట్టాభిరాముడును, ఈ యుద్ధకాండము వ్రాసినవెంటనే, అపూర్వముగ ముద్రింపబడనది. ఇటుగముద్రింపగలుగుటకు:

శ్రీ పసల సూర్యచంద్రరావుగారు. (ఎమ్. ఎల్. సి., ఆంధ్ర ప్రదేశ్ సంగీత నాటక అకాడమీ అధ్యక్షులు) తోడ్పడిరి.

సంగీతసాహిత్య నాట్యకళాభిమానులును, నాకు చిరకాలమిత్రులును, దేశభక్తులునునగు, శ్రీ సూర్య చంద్రరావుగారి ప్రథమఖండమును ముద్రించి నా యెడజూపిన ఆదరాభిమానములకు వారికెంతయు గృతజ్ఞుడను, శ్రీ సీతారామచంద్రుడు వీరికాయురారోగ్యభాగ్యముల ప్రసాదించుగాత!

గోవిందరామాయణ రచన

తలవని తలంపుగ వ్రాయ ప్రారంభింపబడిన, శ్రీ గోవిందరామాయణ రచనమున, ఉత్తరకాండము 1941 సంవత్సరమునాటికే వ్రాసితిని. 1942 వఱకు ముద్రింపజాలకపోతిని. తదుపరి (శ్రీ సీతారామం) శ్రీ సీతారాముడు 1944 వ సంవత్సరారంభమున ప్రారంభింపబడి 1944 శ్రీ రామనవమినాటికే పూర్తిచేసియు 1960 వ సంవత్సరారంభమునగాని, ముద్రింప అవకాశము లభింపలేదు. 16 ఏండ్లు ముద్రణమునకు జాగ్రత్తనది. రాజకీయరంగమున నిమగ్నుడ నగుటయే, యిందులకు కారణము. 1952లో రాజకీయరంగమునుండి తొలిగియు, ఆరోగ్యముకొఱకై, హైదరాబాదులో 1959 లో స్థిరనివాస మేర్పరచుకొని, విమ్మట, ముద్రింపగలిగితిని (బాలకాండము:-)

విమ్మట, ఆరుమాసములలో (అయోధ్యాకాండము) పాదుకాపట్టాభిషేకము వ్రాసియు 1963 లోగాని ముద్రింపవలను పడలేదు. ఇట్లే రక్షక

రాముడు (అరణ్యకాండము), ధార్మికరాముడు (ఃస్కింధాకాండము) అను కాండములుగూడ 1964లోనే వ్రాయబడియు, 1968లో ముద్రింపబడినవి. (శ్రీ సుందరకాండమును) సుందరరాముడనుదానిని గూడ 1969లో నాలుగుమాసములలో వ్రాసియు, 1971లో ముద్రింపగలిగితిని. పట్టాభిరాముడను యుద్ధకాండము 1970 లో వ్రాసి 1971లో ముద్రింపనోచితిని. ఇందులకు పట్టాభిరాముని కృపయే కారణము. ఈ విధముగ 1940 లో వ్రాయ ప్రారంభింపబడిన శ్రీ గోవిందరామాయణము, ఏడు, కావ్యములును వ్రాసి ముద్రించుటకు 1971 వరకు ముప్పదినంవత్సరములు పూర్తికావచ్చినవి. కాని ఈ ఏడుకాండములరచనకు సుమారు 4 వత్సరములు మాత్రమే (అప్పుడప్పుడు వ్రాసిన కాలపరిమితి) పట్టినది.

కావ్యస్వరూపము

వాల్మీకము ననుసరించియే కథాక్రమ మంతయు వ్రాయబడినది. తద్దమ మాత్రముకాదు. వాల్మీకమున కుత్తేజకరములని తోచిన, కొన్ని భావము లితరరామాయణములనుండి సంగ్రహింపబడినవి. వాల్మీకమునందలి వర్ణనలు చాలవఱకు, కుంచింపబడినవి. కొన్ని యెడలవిడిచితిని. కథావస్తువును పాత్రపోషణమును మాత్రమే గ్రహించి, ఇతరములను విడిచితిని. పూర్వకవిప్రయోగములనుసరించిన కొన్ని ప్రయోగము లిందుగలవు బుద్ధిపూర్వకముగ దోషములను చొరబడనీయలేదు అయినను ప్రమాదవశమున, చొచ్చియుండినచో అవి నాయవి. గుణములన్నియు, సర్వరస ప్రపూర్ణుడగు సీతారామునివి.

పాఠకమహాశయులకు

తప్పు - ఒప్పులపట్టికనుసరించి స్థాలిత్యములు సవరించుకొన, పాఠకమహాశయులు ప్రార్థితులు. పండితులకు పామరులకు ఆబాలగోపాలమునకు ఎల్లరకు రసాస్వాదనమునకనుకూలమగు సుప్రసన్నతైలిలో శ్రీ గోవిందరామాయణమంతయు వ్రాయప్రయత్నించితిని. నా యత్నము సఫలమైనదియు, విఫలమైనదియు నిర్ణయింప పాఠకమహాశయులే అర్హులు. నా రామాయణము, సమకాలికులగు, పండితుల ఆదరముగాంచుట, హృదయానందకరము.

శ్రీ రామునికృప!

కృతజ్ఞత

అచ్చునకనువగు రీతిని వ్రాతప్రతిని సిద్ధపరచిన మా చిరంజీవి సత్యవతికి శ్రీ సీతారామచంద్రుడు, మంగళాశాసనము కృపజేయుగాత !

పట్టాభిరాము (యుద్ధకాండము) డను, ఈ కావ్యమునకు తొలిపలుకు వ్రాసిన, శ్రీదివాకర్ణ వేంకటావధానిగారికి కడుంగడు కృతజ్ఞుడను. నా ఏడు కావ్యములను, చదివి, శ్రమయనితలంపక, విపులపీఠకనువ్రాసిన, శ్రీ నిడదవోలు వేంకటరావుగారికి నా ధన్యవాదములు.

దీనిని, భక్తితో, ముద్రించిన నాట్యకళా ప్రెస్సువారికి, నా శుభాకాంక్షలు.

శ్రీ జగన్నాథ, బాలాత్రిపురసుందరిని సంస్మరించుచు శ్రీ సీతారామచంద్రునకు, ప్రపత్తితో, ప్రణామమర్పించి విరమించుచున్నాను.

తుదిమాట

మ. హరినామస్తుతిఃజేయు కావ్యము సువర్ణాంభోజహంసావళి
సురుచిభాజితమైన మానససర స్ఫూర్తిన్ వెలుంగొందు, ఆ
హరినామస్తుతిలేని కావ్యము విచిత్రార్థాన్వితంబయ్యు, శ్రీ
కరమైయుండ దయోగ్యదుర్మలినవత్కా కోలగర్తాకృతిన్.

మ. అపశబ్దంబులఁగూడియున్ హరిచరిత్రాలాపముల్ సర్వ పా
పపరిత్యాగముసేయుగావున హరిన్ భావించుచున్ బాడుచున్
జపముల్ సేయుచు వీనులన్ వినుచు నశ్రాంతంబు గీర్తించుచున్
దపసుల్ సాధులు ధన్యులౌదురుగదా తత్త్వజ్ఞుచింతింపుమా!

(భాగవతము పోతన)

మకాం

6-1-911/4

శ్రీ సీతారామనిలయము

6-1-911/4

ఖయిరతాబాదు పోస్టు

ప్రైదరాబాదు-4

ఇట్లు

భక్త భక్తుడు

ఆత్మకూరి గోవిందాచార్యులు

23-8-1971

విషయసూచిక

(యుద్ధకాండము - ప్రథమఖండము)

పట్టాభిరాముఁడు

సంగ్రామయాత్రాశ్వాసము

అంకితము - తొలిపలుకు - పీఠిక -

1.	ప్రార్థనాదీకము	1
2.	కథాప్రారంభము	3
3.	సుగ్రీవునిహితము	6
4.	హనుమలంకారక్షణ విధానముజెప్పట	7
5.	యుద్ధయాత్ర	12
6.	సముద్రతరణము	15
7.	రాముని యాతురత	16
8.	రావణమంత్రాంగము	17
9.	సభ్యులప్రగల్భములు	20
10.	ప్రహస్తఁడు	21
11.	దుర్ముఖుఁడు	22
12.	వజ్రదంష్ట్రుఁడు	23
13.	నికుంభుఁడు	24
14.	వజ్రహనుఁడు	24
15.	నికుంభాదులు	24
16.	విభీషణుఁడు	25
17.	మంత్రులతో మంత్రాంగము	26
18.	దుశ్శకునములు	27
19.	విభీషణహితతిరస్కారము	29
20.	రావణునికొలుపు	29
21.	కుంభకర్ణుని హితము	34

22.	మహాపార్శ్వఁడు	35
23.	రావణుఁడు శాపముఁదెల్పుట	36
24.	విభీషణుని కడపటిహితవు	37
25.	ఇంద్రజిత్తు	40
26.	విభీషణుని కడపటిమాట	44
27.	ఆశ్వాసాంతపద్యములు	46

2 అభయాశ్వాసము

1.	విభీషణునిరాక	47
2.	సుగ్రీవుఁడు - రాముఁడు	50
3.	సుగ్రీవునిమంత్రులు తమతమ హితంబుదెల్పుట	52
4.	అంగదుఁడు	53
5.	శరభుఁడు	53
6.	మైందుఁడు	54
7.	హనుమ	54
8.	రామునినిశ్చయము శరణాగతతత్త్వము	56
9.	విభీషణుఁడువచ్చుట	60
10.	విభీషణ శరణాగతి	61
11.	రావణుబలము విభీషణుఁడుతెల్పుట	61
12.	సుగ్రీవునకు రావణసందేశము	65
13.	శుకసందేశము	66
14.	సుగ్రీవుని సమాధానము	67
15.	రాముఁడు - సముద్రుఁడు	69
16.	సాగరుఁడు శరణువేడుట	72
17.	సముద్రుఁడు శరణుఁజొచ్చుట	72
18.	నేతునిర్మాణము	73
19.	రాముఁడు - లక్ష్మణునకు శకునములఁజూపుట	75
20.	అశుభలక్షణములు	76
21.	శుకుఁడుమరలుట	78
22.	శుకసారణులపోక	80

23.	శుకసారణుల హితవు	82
24.	రావణుడు వానరవీరులఁజూచుట	82
25.	రాముడు	88
26.	లక్ష్మణుడు	89
27.	సుగ్రీవుడు	89
28.	విభీషణుడు	90
29.	శుకసారణులను విసర్జించుట	90
30.	శార్దూలాదులు మఱలివచ్చుట	91
31.	రావణుడు వనచరయోధుల నెఱుంగగోరుట	93
32.	సీతకురాముని మాయశిరంబుఁజూపుట	94
33.	సీతవిలాపము	96
34.	రావణుడు వెడలుట	99
35.	సరమయూరడింపు	99
36.	సరమ వెడలివచ్చుట	102
37.	ఆశ్వాసాంతపద్యములు	103

3 నంగ్రామాశ్వాసము

1.	మాల్యవంతునిహితోపదేశము	104
2.	మాల్యవంతుని హితము నిరాకరించుట	107
3.	లంకరక్షణ	109
4.	విభీషణుడు లంకరహస్యముఁదెల్పుట	110
5.	సుగ్రీవరావణుల ద్వంద్వయుద్ధము	114
6.	రాముడు సుగ్రీవుని మందలించుట	115
7.	రామునిసందేశము	117
8.	అంగదుడు రామసందేశముఁదెల్పుట	118
9.	వానరరాక్షస ద్వంద్వయుద్ధము	123
10.	వానరరాక్షస నిశాయుద్ధము	126
11.	రామలక్ష్మణులు నాగపాశబద్ధులగుట	129
12.	ఇంద్రజిమాయాయుద్ధము	130
13.	సీతకుమూర్ఛిలిన రామలక్ష్మణులఁజూపుట	132

సీతవిచారము	133
త్రిజట సీతనోదార్పుట	135
రాముఁడు మూర్ఖుఁడేరుట	136
రాముఁడు చింతించుట	136
విభీషణుఁడక్కడకువచ్చుట	138
గరుత్మంతునిరాక	139
ధూమాతుఁడుచచ్చుట	143
వజ్రదంష్ట్రుఁడుచచ్చుట	145
అకంపనుండు చచ్చుట	147
ప్రహస్తుఁడు	149
అకంపనుఁడు	157
ఇంద్రజిత్తు	157
అతికాయుఁడు	157
మహోదరుఁడు	157
పిశాచుఁడు	157
త్రిశరుఁడు	158
కుంభుఁడు	158
నికుంభుఁడు	158
నరాంతకుఁడు	158
రావణుఁడు	158
. రాముని ఆశ్చర్యము	159
. రామలక్ష్మణులు, రావణుఁడు	161
. హనుమ — రావణుఁడు	162
. రామరావణయుద్ధము	167
. రావణపరాజయము	168
. కుంభకర్ణుని నిద్రమేల్కొల్పుట	172
. కుంభకర్ణుని నిద్రగాధ	176
. రావణకుంభకర్ణులు	178
. కుంభకర్ణునిహితము	179
. మహోదరుఁడు	183

viii

44.	కుంభకర్ణుడు యుద్ధమునకేగుట	187
45.	నీలగంధమాధన గవాక్ష శరభబుష్మకులు	194
46.	అంగదుడు	194
47.	సుగ్రీవుని కుంభకర్ణుడు ఎత్తుకొనిపోవుట	196
48.	లక్ష్మణ కుంభకర్ణులు	198
50.	రాముడు కుంభకర్ణునిజంపుట	200
51.	కుంభకర్ణునిచావు - రావణుని దుఃఖము	202
52.	రావణసూనుడుయుద్ధమునజచ్చుట	204
53.	ఆక్వాసాంతపద్యములు	208

పట్టాభిరాముడు - యుద్ధకాండము

ప్రథమఖండము సంపూర్ణము

ప్రథమ ఖండము

తప్పు - ఓప్పుల - పట్టిక

పుట పద్య సంఖ్య	పంక్తి తప్పు	ఓప్పు	పుట పద్య సంఖ్య	పంక్తి తప్పు	ఓప్పు
1 3	యద్	యిద్	12 62	1 రాముండాడ	రాముండన
5 14	ఖన్నండకా	క్షోభించి ఖన్నండవో	13 65	2 దేనెచూర	దేనెజూర
6 24	మర్కటలబలము	మర్కటబలము	13 65	4 పుట్టల	బుట్టల
7 25	విడువవుతాహా	విడువడుతాహా శౌర్య ముల్ వీరవరుడు	14 65	1 సూర్యుండి	సూర్యుండి
8 37	1 వీర	వర	14 68	2 కేతుస్పర్శను	కేతువుచే
9 41	2 మహాస్త్రచయ	మహాస్త్రశస్త్రచయ	15 72	2 పుష్పిత	పుష్పితము
9 42	1 సంపదల	సంపదల	16 78	4 వలరు	నలరు
10 50	1 ధైర్య	దైత్య	18 91	1 దీర్ఘ	దీర్ఘ
11 51	4 మూనపోవుద	మూనఱోవుద	18 93	4 గన	ఘన
11 56	3 విషంబడి	విషంబరి	19 97	1 తనంతగా	తనంతదా
12 61	1 బ్రక్కల	బ్రక్క	20 104	1 తలవంచి	దలవంచి
			21 111	1 జయంపం	జయంపం

పుట పద్య సంఖ్య	పంక్తి తప్పు	టప్పు
95 201	2 బరాజయము	పరాజయము
95 201	3 జంపెద	చంపెద
95 203	3 యటుగ	గతి
95 206	2 తోతె	వోతె
96 207	1 నింద్రజిత్తు	నింద్రజి
96 210	3 బ్రహ్మగ	బ్రహ్మగన
97 213	2 గాదునింతవఱకు సీత	చేతగాదింతవఱకును
	ముట్ట	సీత ముట్ట
97 216	3 నాయా	యీనా
97 216	4 దండుగచ	దండుగఁజ
97 230	1 సీతాహి వరియింప	సీతాహినివరింప
	2, 3, 4 పై విధముగఁజదువవలెను.	
98 228	2 సహాయార్థంబుగా	సహాయార్థమై
98 225	1 నుండగ	నుండ
98 225	2 కుమారకుడా	కుమారకుఁడే
99 226	3 నున్నకున్	నన్నకున్
99 230	2 రావణ	రావణి
99 230	3 బొందెడి	బొందఁగ

పుట పద్య సంఖ్య	పంక్తి తప్పు	టప్పు
21 113	3 నిన్ను	నిన్నునీ
21 116	2 జయంప	జయింప
21 114	4 వీగుమా	వీడుమా
22 117	3 జనె	చనె
25 138	4 గనంగ	కనంగ
25 141	3 సీతహరియించిదె	సీతనుహరించితె
26 145	4 దాశరథీకున	ఆరఘురామున
27 152	3 భువిధవ	భువినిటు
27 153	2 నవలలుజ	నవితతివ
27 153	3 జీమతె	జీమయె
27 153	4 గోవులు	గోతతి
28 153	2 దీనముగనుండెడ	దీనమైనవి త
29 165	4 తేకువతోడన్	చేకువతోడన్
30 169	1 అమాలా	అమలా
30 170	2 జయంబు	జయము
30 171	2 లోకత్ర యీజయ	లోకత్ర యీజయ విజ
		యంబు
32 179	2 యా	నా

74	183	2	సేతువర్ణిని	సేతువునల్లి
75	192	4	సమ్మదంబు	సమ్మదంబు
76	203	1	జోపు	జూపు
77	208	1	దైత్యులువానరు	రక్కసులున్ హారుల్
86	267	2	లేదిల	లేదు
86	268	4	కొండనువసియించెడి	కొండపై నవసించెడి
88	285	3,4	శస్త్రసయుచుని	శస్త్రయుక్తుని
89	287	1	నీవుహరియించితివో	నీవపహరించితివో
92	312	2	వారుగొట్టరి	వారుగొట్టరినను
94	323	2	త్రిశరు	త్రిశిరు
95	330	1	విద్యుజిహ్వ	విద్యుజిహ్వ
96	341	4	మూకల్	మూకన్
96	345	1	నేనొక	ఏనొక
100	370	1	అవనీ	అరయన్
100	370	1	నౌనెపి	నౌనెపి
100	370	2	భవమా	వర్వికేన్
103	చివర		శరణాగతాశ్వాసము	అభయాశ్వాసము
105	5	4	విప్పిహసియించు	విప్పుచుహసించు
105	7	6	వివాళనమే	నాళనమే
107	19	2	నేవరియించువేల	నేలవరించునొక్క

43	252	1	సంచిరించు	సంచరించు
43	255	2	యేనుగులుకద	యేనుగులహ
43	256	2	సుప్రసిద్ధమే	సుప్రసిద్ధమె
46	272	3	బూతాత్మునిన్	బూతాత్మునిన్ దైత్యునిన్
46	274	3	మైత్రింగని	మైత్రినింగని
47	3	3	గతివిభి	గతినివిభి
48	7	2	బరిమార్చ	బరిమార్చ
50	25	3	మునుపే	మును
51	27	2	తెల్పుగనే	తెల్పుగనౌ
54	47	1	అతడకాలంబున	అతడకాలంబు
58	74	4	జాలుగ్రహియించు	జాలునుగ్రహించు
60	92	4	నినుగాంచి	నినునేగాంచి
61	97	4	వ పాదముపరమనురక్తతోఁ దరికివచ్చినవానిని	వ్రోచుదీక్షతో
62	103	1	కనచుడై	కవచుడై
63	112	2	ఐప్రత్తిని	బ్రపత్తిని
64	118	3	దబ్బి	నబ్బి
65	126	4	వీవ	మీవ
72	169	1	సును	సును

పుట పద్య సంఖ్య	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
110	41	4 రేక	లేక
112	54	3 మంతనశియింప	మంతయనునశింప
114	62	1 గ్రిందికిందిగువెంట వారు	క్రిందికిందిగువారు, పారి
115	68	4 నర్కసుతుడు	హరివిభుండు
116	75	2 నల్లరునుండ	నల్లరుచునుండ
117	81	3 యీ	ఆ
117	81	4 టూవు	సూవు
117	82	3 బాలననుపాడుమూడు	బాలనమూనుపాడు
117	83	4 వేను	వేగు
126	140	3 నాయశరుప్రభుఁ	నాయశరప్రభు
126	143	3 తురంగంబులు	తురగావళి
127	146	2 భేరి	భేరి
127	149	4 భూమిఁగలిపె	భూమికిడిరి
128	155	2 యుద్ధంబులే	యుద్ధంబునే
136	204	2 చేరె	వెడలే
136	204	2 వృక్షవనిని	వృక్షవనికి
136	208	2 భామరెందె నను	భామలెందె నను

పుట పద్య సంఖ్య	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
140	235	1 వీరుల	వీరుల
141	243	2 విమలకాంతి	విమలశాంతి
152	316	2 విజయమదగ	విజయమందగ
154	328	3 నలుని	నీలు
158	350	2 త్రిశరుడతడు	త్రిశిరుడతడు
159	360	4 వీగగ	వీడగ
162	379	2 యందేనువధియించి	యందేనేవధించి
163	384	4 మారునం	మారున్
163	385	2 మూర్చ్ఛదేరి	మూర్చ్ఛదేటి
164	391	1 తల	తన
166	406	3 హిమమదరాద్రుల	హిమమందరాద్రుల
166	406	4 నెత్తవేడు	నెత్తలేడు
167	411	2 రణమువీడి	రణమునేరి
174	459	4 విడె	విని
175	465	2 యీ తుణమందె	యా తుణమందె
175	466	1 వెనువెంటవే	ననవెనువెంటనే
181	506	1 జానహీనబు	జానహీనంబు

199	630	1	హా స్తమునుండిబడన్	హా స్తమునుండిపడన్
200	639	2	పోరుటయిని	పోరుటయని
200	642	4	భూమిబడుడియె	భూమిబడియె
202	654	1	వారిగెలిచి	వారిగెలిచి
203	663	2	త్రిశరుడాది	త్రిశరుడాది
204	665	1	ప్రవీణుల	ప్రవీణులు
206	679	3,4	మవేవ్వరు	మరెవ్వరు
208	697	2	ఆకిరీటాలంకృతమంత	ఆ కిరీటంబుతోగూడ

181	509	1	దీనమ	దీనము
183	520	17	రామునేనెవధింప	రామునే వధియింప
187	547	1	నీ పరాక్రమము	నా పరాక్రమము
188	553	4	యెవ్వరుష్నారలెంచి	యెవ్వరు స్నారలెంచి
			చూడ	చూడ
195	605	1	యీశర	యాశర
196	608	1	లేవచ్చి	వేవచ్చి
196	611	3	సుగంధమాజులన్	సుగంధములాజులన్
197	617	1	పరాక్రమబుమీద	పరాక్రమంబుమీద

శ్రీధర్

పుట	పంక్తి	తప్పు	ఒప్పు
3	9	ధి	ఒప్పు
4	1	జ్య	తి
5	7	దం	ఘ
8	6	హ	ణి
8	9	హ	ధు
9	16	కుద	రు
11	23	బది	రు
14	11	మ	రు
14	22	హ్య	శ
16	21	మా	ధ్వ
19	17	దె	తె, నె
25	23	నె	ర
26	20	రి	లను
38	16	ఇం	విక్రముండు
45	18	ద్వి	టి
			పి
			స్
			ధి

శ్రీ సీతాలక్ష్మణ భరతశత్రుఘ్న హనుమత్ సమేత

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

అంకితము

కం. శ్రీరామా సతితో నవ

తారంబిలఁదాల్చినట్టి దశరథ పుత్రా!

శ్రీరామా అంకితమిదె

గా రామున యుద్ధకాండ గైకొనుమీవే.

తే.గీ॥ రహి విరోధకృత్ సంవత్సరంబునందు

చైత్రశుద్ధ నవమి నీదు జన్మతిధిని

అస్మదీయ కావ్యమ్మునీ కంకితమ్ముఁ

జేయుచున్నాడ రామయ్య స్వీకరింపు.

శా. శ్రీరామా విడిరాజ్యమున్ వనములో సీతాసతిన్ జూసి, సం

చారంబూని హరిశుతో హనుమతో సఖ్యంబుసేకూరగ

న్వారాశిందరియించిలంకనరిసిన్ నాశంబు గావించి, సీ

తారామంగొని రాజ్యమూను రఘుచంద్రా! కొమ్ము నీవీకృతిన్.

ఉ. శ్రీయుత రామచంద్ర విర చించితి వాల్మీకి పల్కినట్టి, రా

మాయణమేడు కాండముల హర్నిశలు నేనినునాత్మనిల్పి, ఆ

ప్రాయముగాగ నీదుకథ నంకితమిచ్చితినికె, నా

రాయణ! నిన్నెనేశరణ మంటిని భద్రగిరిశ రాఘవా!

ఉ. నేచరితార్థతంగనఁగ నీకృపప్రవాసిన, ఏడుకాండముల్

బ్రోచిననీవప్రోతువను బుద్ధిని నిశ్చలభక్తితోడ, ఈ

నీచరితంబు సర్వమును నీకిదెఅంకితమిచ్చినాడ భ

ద్రాచలరామభక్తవర దా కరుణాకరజానకివరా!

తొలిపలుకు

ఆచార్య డాక్టరు దివాకర్ల వేంకటావధానిగారు
ఎమ్. ఎ. పి. హెచ్. డి.

ఆంధ్ర శాఖాధ్యక్షులు : ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం

శ్రీరామచంద్రుని అవ్యాజ్య కృపాకటాక్షము చేతను, ఇరువదియేండ్ల ప్రాయమునగే తాతగా రువదేశము కావించిన శ్రీరామమంత్రము నవిచ్చి న్నముగా జపించుచుండుటచే గల్గిన పుణ్యవిశేషము చేతను, తమ సంకల్ప బలముచేతను శ్రీమాన్ ఆత్మకూరి గోవిందాచార్యులవారు గోవిందరామాయణమున చివరిదైన యుద్ధకాండమునుగూడ ప్రకటించి కృకృత్యులుకాజాలినారు. వారు మొట్టమొదట నుత్తరకాండమును రచించి యుండుటచే నియుద్ధకాండమే వారి రచనలలో చివరిదైనది. నిర్మలభక్తి ప్రేరితులై వాఁ రామాయణము నిట్లుపూర్తిచేసి తమ 'ప్రాణనాథు'డైన శ్రీరామచంద్రుని పాదపద్మములకే యర్పించి తమ పుట్టు కృతార్థమొనరించుకొనఁ జాలినారు.

వ్రాయఁగలేదుదీని వరజండితవర్గము నిల్పిదృష్టిలో
వ్రాయఁగలేదు సత్కవుల వ్రాతలతోదులదూగ నెంచుచున్
వ్రాయఁగలేదు సుమ్మి ధనవాంఛను బేరుప్రతిష్ఠలెంచుచున్
ధ్యేయకమూర్ఖువా! నిను మదింనిలఁబెట్టఁదలంచి వ్రాసితిన్

అని వారు వివర శ్రీరామునితో మననిచేకొన్న విషయములో సంత్య మిగుమంతయు లేదు. వారు తెల్పినట్లు శ్రీరాముడు భక్తులను పాయక వెంబడించుచు వారికి సర్వకార్యములందు చేయూత నొసంగుచు చరితార్థత నావహించుచుండును. భగవద్భక్తివిశ్వాసములు గాటముగా నాటుకొని యున్న వారెంతటి భగవత్కార్యములనైన నవలీలగా, జేయఁజాలుదురనుట నిర్వివాదమైన విషయము.

శ్రీమద్రామాయణము నందలి మొదటియాలు కాండములలో యుద్ధ కాండము చాల విస్తృతమైనది. ఇందు వీరము ప్రధానరసము. కరుణ రౌద్ర బీభత్సాద్భుతరసము లందెడనెడ కానవచ్చును. సాధారణముగా యుద్ధములను వర్ణించునప్పుడు కవులిరు పక్షములయోధులు నొండొరులపై వినరుచుండు బాణముల సంఖ్య నేకరువుపెట్టుచు పతితలకు విసువుకల్పించు చుందురు. శ్రీమాన్ ఆచార్యులవారు యుద్ధకాండమునుగూడ నట్టివిను వెక్కడను గలుగనీయక ఆద్యంతరమణీయముగా సంతరించియున్నారు. వారు వివిధ యుద్ధములను, వివిధయోధులు ప్రదర్శించిన ధైర్యపరాక్రమములను విశదముగా వర్ణించియున్నారు. ఇంద్రజిత్తు మహాపరాక్రమవంతుడు; శస్త్రాస్త్ర విశారదుడు; మాయాయుద్ధమునందారి తేరినవాడు. అతడు కావించిన యుద్ధము నాచార్యులవారు విశదముగ వర్ణించియున్నారు. అతనికున్న ప్రాధాన్యమట్టిది. లోకమున “రామరావణయోర్యుద్ధం రామ రావణయోరివ” అను ప్రతీతి యున్నది, వారిరువురును లోకోత్తర పరాక్రమ సమంచితులు. ఇరుపక్షములకును నాయకులు. అందుచే నాచార్యుల వారు వారి యుద్ధమునుగూడ వివరముగా వర్ణించియున్నారు. యుద్ధ సమయముల నిరుపక్షములందలి యోధులును మాంద్యములేక అపూర్వమైన వ్యగ్రతతో కూడియుందురు. ఆ వ్యగ్రత నాచార్యులవారు నేర్పుతో బ్రదర్శించియున్నారు. ఆ కారణముచే వారి యుద్ధవర్ణన మెక్కడను విరామము లేక చాలచుటుకుగా సాగిపోవునట్లు కనిపించును.

యుద్ధమొనరించునప్పుడు యోధప్రతియోధులొండొరుల నీడించుచు శస్త్రాస్త్రప్రహారములచే నొకరి నొకరు మించుటకు యత్నించు చుందురు. హనుమ దింద్రజిత్తులకును. ఇంద్రద్విభీషణులకును, రామ రావణులకును జరిగిన యిట్టి సంభాషణముల నాచార్యులవారు చక్కగా విశదీకరించియున్నారు. ఆ సమయమున నాయోధు లొండొరులు కావించిన యపరాధముల నెత్తిపొడుచుట సరసమై యింపునింపుచున్నది.

యుద్ధమునకు ముందు లంకారక్షణమునకై రావణుడవలంబించిన విధానమును, తన పక్షమునందలి యోధులతో కావించిన మంత్రాంగమును ఆచార్యులవారు చాల నేర్పుతో వివరించియున్నారు. రాక్షసయోధులహంకార పూరితులు; రామపరాక్రమానభిజ్ఞులు. వారు రావణుని యెదుట

గావించిన ప్రగల్భములు వారి అవివేకమును. అహంకారమును చక్కగా వెల్లడిచేయుచున్నవి.

రావణుడు రాముని మాయాశిరమునుజూపి సీతకు భ్రాంతి పుట్టించుటకై యత్నించెను. అట్లే రామలక్ష్మణు లింద్రజిత్ప్రియుక్త నాగపాశములచే బద్ధులై పడియున్నప్పుడు సీతకు వారినిచూపి ఆమె మనస్సున పరివర్తనము కలిగించుటకై యత్నమొనరింపఁపడినది. ఇంద్రజిత్తు మాయసీతను జంపి రామలక్ష్మణులకు నైరాశ్య నిర్వేదములు కల్పించుటకు పాటుపడెను. ఆ సమయముల సీతయు, రాముడును విలపించుట కరుణరసమయముగా వర్ణింపఁబడినది. అప్పుడు సీతను సరమాత్రిజటలును, రామలక్ష్మణులను విభీషణుడును సత్యకిథన పూర్వకములైన ధైర్యోక్తులతో నూటడించిన తెజంగు ధమ్యముగా నున్నది. రావణుడు యుద్ధమున బహుబలపరాక్రమమునేకాక యీ విధముగా వంచనను, మాయనుగూడ నవలంబించి విజయములు పొందుటకై కాంక్షించెను. కాని లాభము లేకపోయెను. ఇంద్రజిత్తు నికుంభిలాసవనమున నప్రతిమాన తేజోబలసంపదలనంది విజయము సాధించుటకై యత్నించెను. విభీషణోపదేశమున లక్ష్మణుడరిగి తత్సవనమున కంత రాయ మాపాదించెను.

శుక సారణులు వానరవీరుల బలమునుగాంచి ఆశ్చర్య చకితులై వారలతో పోరుటవలన లాభములేదనియు సీతను రామునికర్పించి సంధిచేసికొనుటయుక్తమనియు రావణుని కెఱింగించిరి. అట్లే కుంభకర్ణుడుకూడ నాతనికి హితోపదేశ మొనరించెను. కాని విధి యావిధముగా నిధనము ప్రాప్తింపవలెనని నొసట వ్రాసియుండుటచే రావణుడు వారిమాటలు పాటించియుండలేదు. అంగవ సందేశమును, మాల్యవతుని యుపదేశమునుగూడ నాతడు పెడచెవిని బెట్టుట కదియేకారణము.

సుగ్రీవుడొకప్పుడావేశము నొంది యొంటరిగాబోయి లంకపైఠాబడెను. అప్పుడాతడు రాక్షసవీరుల చేజిక్కి పలుపాట్లు పడవలసివచ్చెను. రాముడా సమయమున నాతనికై పడిన సంతాపమతని యాశ్రితజనవాత్సల్యమును చక్కగా సూచించుచున్నది. కుంభకర్ణుడు సుగ్రీవుని మూర్ఛితునిగావించి యెత్తుకొనిపోయెను. హనుమంతుఁ డదిచూచుచునే యుండెను.

తాను రక్షణ మొనంగుట సుగ్రీవుని యపకీర్తికి కారణమగునని యాతఁడట్లు చేయక సుగ్రీవుని దైర్యబలపరాక్రమము నెఱింగినవాఁడు కావున నాతఁడెట్లయినఁ దప్పించుకొని రాఁగలడని యూహించి యూరకుండి వానర యోధుల నూఱడించెను. సుగ్రీవుఁడు మూర్ఛనుండి తేరుకొని కుంభకర్ణుని గోళ్ళతోరక్కి పండ్లతోఁ గొఱికి తప్పించుకొని బయటఁబడెను.

రామాయణమును దీర్ఘశరణాగతిగా భావించు వైష్ణవ సంప్రదాయ మున్నది. దానినిబట్టి యందాదినుండి తుదిదాఁక కొన్ని శరణాగతుల పరం పర కానవచ్చును. ఈ శరణాగతులకెల్ల తలమానికమని చెప్పఁదగినది విభీషణ శరణాగతి. విభీషణుఁడన్నకు పలుతెఱంగుల హితోపదేశము కావించి సీతను రామునికర్పించుట మేలని బోధించెను. రావణుఁడు క్రుద్ధుడై యాతని పరాభవించెను. అతఁడు చేయునదిలేక తన సచివులతో బయలుదేరి రాముని శరణువేడెను. ఆ సమయమున రాముఁడు జాంబవంత్సుగ్రీవలక్ష్మణాదులనెల్ల వారివారి యభిప్రాయములు వెల్లడింపకొరెను. వారెల్లరును రాక్షసుఁడును, శత్రుసోదరుఁడునైన విభీషణునికి శరణమొసంగుట హానికరమని భావించిరి. ఒక్క హనుమంతుఁడు మాత్రమతనికి తన్నుక శరణమొసంగవలెనని యభిప్రాయపడెను. శ్రీరాముఁడతనితో నేకీభవించెను. శ్రీరాముని శరణాగత రక్షణతత్త్వ మపూర్వమైనది.

ఒక్కమాటైన నీవాఁడ దిక్కునీవె
యనెడువానిని రక్షింతువభయమిచ్చి
సర్వభూతాళి నభయాన సంచరింప
వాని శరణార్థి రక్షించు వ్రతమునాది.

యని యాతఁడు పల్కుట యిందుకుఁ దార్కాణము. రాముఁడు లాభము నపేక్షించి విభీషణుని చేరఁదీయలేదు. శరణాగత రక్షణమాతనికిసహజసిద్ధము. అతఁడు సాక్షాచ్ఛీమన్నాయణుఁడు కదా ! యుద్ధసమయమున విభీషణుఁడు చేసిన సాయముకూడ చాలగొప్పది. సత్వర విజయప్రాప్తికాతండు నైతము కొంత తోడ్పడెననుటలో నతిశయోక్తిలేదు.

ఆచార్యుల వారితరకాండములందువలెనే యీ కాండమునందును ఆయా పాత్రల శీలములను చక్కగా పోషించియున్నారు. శ్రీరాముఁడు

ధర్మస్వరూపుడు. యుద్ధసమయమున బాణముల సోకోచ్ఛలేక రావణుడే శరణాగతుడగునేమో యని సుగ్రీవుడు సందేహము ప్రకటింప నప్పుడా తనికయోధ్యయే యొసంగెదనని చెప్పజాలిన మహానుభావుడు. రావణ వధానంతరము విభీషణునిబిల్చి వెంటనే యాతనికి సాంప్రదాయక కార్యములు యచావిధిగా నొనర్పవలెనని యాతడుపదేశించెను. వైరములు మరణాంతములనియు, రావణుడు నీకువలెనే నాకును సోదరుడేయనియు విభీషణునితో నాతడు పల్కుట యతని సమభావమును ప్రకటించుచున్నది. అతని భ్రాతృప్రేమ యనన్యాదృశమైనట్టిది. లక్ష్మణుడు మూర్ఛితుడైనప్పుడతడు

పడయఁగావచ్చు భార్యల బంధుతతుల

దేశదేశంబులందు సందియములేదు

దేశదేశంబులందు నెందేనిగాని

భ్రాతను సహోదరుని పొందువాడలేదు.

అనిపల్కి యుంచుట జగత్ప్రసిద్ధము. అతడయోధ్యలో భరతుని సంభావించిన తెఱంగుకూడ సతని యతిలోక భ్రాతృవాత్సల్యమునకు తార్కాణము. భరతుని భ్రాతృభక్తి సాటిలేనిది. శ్రీరాముడు భరద్వాజాశ్రమమున నుండి ముందుగా నాంజనేయుని నయోధ్యకు పంపెను. శ్రీరామునికి స్వాగతమొసంగుటకై భరతుడు కావించిన ప్రయత్నములాతని నిర్మలమైన భక్తిని చెప్పకచెప్పుచున్నది. తననంటి పుత్రుడును భరతునివంటి సోదరులును నెచ్చటను నుండబోరని రాముడే యొకప్పుడు చెప్పియుండెను. శ్రీరామభరత సమావేశము నాచార్యులవారెంతో రమణీయముగను ఉదాత్తముగను వర్ణించియున్నారు. రావణవధానంతరము శ్రీరాముడు సీతను గూర్చి పల్కిన పల్కులనుబట్టి యాతని కామె శీలమునెడ సందేహముగలదని భాపింపరాదు. లోకమును సంశృప్తిపరచుటకై యాతడట్లు కావించెను. సీతయు సన్నితోఁజొచ్చి రసియతిలోకి పాతివ్రత్యమును పావిత్ర్యమును ప్రకటింపజాలెను. ఆమె యగ్నిప్రవేశమునకు ముందు రామునితోఁబల్కినపల్కులు వైష్ణవముతోఁగూడియు (పుట 100) షరమనత్యములై భాసించుచున్నవి. రావణవధానంతరము రాక్షసస్త్రీల బాధింపవలదని సీత హనుమంతునితోఁ జెప్పుట ఆమె సహజకరుణాశుత్యమునకు నిదర్శనము. రావణాదులు రాక్షసులైనను హృదయశూన్యులుకారు. ఆచార్యులవారి విషయమును పెక్కు

సన్నివేశములతో వ్యక్తముచేసి యుండిరి. పుత్రులు మరణించినప్పుడును, కుంభకర్ణుడు మరణించినప్పుడును, రావణుడు కావించిన విలాపముచని హృదయమందలి యార్ద్రభావమును సూచించును. సరమ, త్రిజట, మండోదరి మున్నగువారు రాక్షసాంగనలయ్యును మహోదాత్త చరిత్రలు. సీత అగ్నిప్రవేశము తరువాత బ్రహ్మశంకరులేకాక దశరథుడుకూడ స్వర్గము నుండి విమానముపై నరుదెంచి ఆశీర్వాదము లొసంగుట అద్భుతముగా నున్నది.

రావణవధకు పూర్వమగన్తుఁడరుదెంచి శ్రీరాముని కాదిత్య హృదయము నుపదేశించినట్లు వాల్మీకి రామాయణము నందున్నది. ఆచార్యుల వారుకూడ దానిని సూచించి దానిమహిమను చక్కగా పివరించిరి. రాముడు దానిని యథావిధిగాఁ బఠించెను. సూర్యుడు ప్రత్యక్షమై యాతనికి తప్పక విజయముకలుగునని ఆశీర్వాదించెను. ఆదిత్య హృదయపఠనము వలన రోగములు నశించుటయేకాక విజయముకూడ సిద్ధించును. దానిమహిమ అప్రతిమానమైనట్టిది.

శ్రీమాన్ ఆచార్యులవారికై లి నివాత స్తిమిపకాసారజల సదృశమైనట్టిది. ప్రసాదమాధుర్యములు దానినిసర్గ గుణములు. పాండితీ ప్రకర్షను ప్రకటించుటకై వారెచ్చటను యత్నింపరు. వారి రచన సులభమై, సరళమై, సరసమై ఒడుదుడుకులు లేకుండ సాగిపోవును. దానిని వారి హృదయముననే కాక దేహమందంతట రక్తమువలె వ్యాపించియున్న భక్తియే కారణము. వారి రచన భక్తిసంపన్నుని జీవితమువలె నిర్మలమును సవిప్రమునై పరిధవిల్లును.

జన్మము లొసంగినన్ నిన్నె సంస్మరించు
మనుగడ నిడఁగమాత్రంబె మనవిసేతు
నదియు నీస్వేచ్ఛమైఁ జేయుమయ్యరామ!
రామ గోవిందరామ శ్రీరామరామ !

యనునది వారి తుదికోరిక. అకోరిక దుర్లభమైనదికాదు. భక్తజనతా పరాధీనుడైన శ్రీరాముడు దానిని పూరించితిరును. ఆచార్యులవాడు భక్తితో నారంభించి కావ్యమును భక్తితోముగించినారు. ఆనారోగ్యస్థితిలో నుండి కూడ వారి మహాకార్యమును నిర్విఘ్నముగా పరిసమాప్తి నొందించుటకు

శ్రీరామచంద్రుని కరుణయేకారణము. వారు భగవదనుగ్రహమునకు పాత్రులై ఆయనుగ్రహమును కావ్యరూపమున లోకమునకుకూడ నందిచ్చి నారు. ఇది వారి జీవితాదర్శమునకేకాక జన్మచారితార్థ్యమునకును గొప్ప సూచన. వారు శ్రీరామచంద్రుని అనుగ్రహమున ననామయశోభితముగను, నిర్మలముగను, నిస్పృహముగను శేషజీవితమును బుచ్చుదురుగాకయని ప్రార్థించుచు విరమించుచున్నాను.

దివాకర్ణ వేంకటాచార్యుని

21-7-71

పీఠిక

పరిశోధనా పరమేశ్వర, విద్యారత్న
ఆచార్య నిడదవోలు వేంకటరావుగారు ఎమ్. ఎ.
ఆంధ్రశాఖ మాజీఅధ్యక్షులు, మదరాసు విశ్వవిద్యాలయము

“రాయను నక్షరంబు ముఖరంగతటిన్నటి యించినంతనే
పాయునఘంబుమాయన కవాట గతింజారనీ దభేద్యమై
ఆయఘహారితారకమనాత్తర మంత్రముసంస్మరించి రా
మాయన మోయటంచుఁ గుసుమాంజలిఁ గూర్చెననిండువేడుకన్

శ్రీరామ భక్తాగ్రగణ్యులు బాలాత్రిపురసుందరీ ప్రసాద లబ్ధ భవ్య
కవితాసంపన్నులు నైన శ్రీ ఆత్మకూరి గోవిందాచార్యులవారు ధార్మిక
రాముడు అనుపేర క్షిప్రంధాకాండము రచించినవెనుక “సుందరరాముడు”
అనుపేర “సుందరకాండము” రచించిరి. సుందరకాండ రచన చేయునప్పుడు
వారు రోగపీడితులై యుండిరి. ఆయన “నఖండముదంబున” దానిని
వ్రాయుచుండగా, “నుద్ధండగతి రుజావృతులైరి. అది గండముగా పరిణ
మించినది. శ్రీరాముడండయై యా “గండము దాటగజేసి, యాకాండము
పూర్తిచేయించెను”. రామభక్తి బలమువలన ఆత్మకూరివారు తమ యింటి
పేరు సార్థకమగునట్లు, ఆత్మవిశ్వాసముగలవారు. వారంత శృద్ధితో నిట్లు
యుద్ధకాండము శ్రీరాముడే వ్రాయింపగలడని మనకు సూచించినారు.

“ఆయువోసంగి రామకథనంతయుఁ బూర్తిగవ్రాయఁజేయఁడే
బ్రేయసిగూడి రాజ్యరామఃబ్రీతి వహించెడి యుద్ధకాండమా
ప్రాయముతోడ వ్రాయఁగలపాటవముం గృపసేయువాడె రా
మాయనమో” యటంచునతమాత్రుఁ దలంచెడి వానికండయై.

“రామకార్యమెంచి బ్రతుకగలనని ‘రాముడే వ్రాయింపగలడని’
దృఢనమ్మకముతో శ్రీరామునిట్లు విన్నపము చేసినారు

“నాకనారోగ్యముం బాపి సాకుమీవ
వీకు పట్టాభిషేకంబు నేనొర్ప
సీతకవఁగూడి పట్టాభిషిక్తురాము
కనువిందుగ ననుఁ జూడఁగలుగనిమ్ము”

అత్తతాణ పరాయణుండగు శ్రీరామచంద్రుఁడొక్కఁడూరివారి విన్నప మాలించినాడు. వారికోర్కెను సఫలముచేసినాడు. గోవిందాచార్యులవారు యుద్ధకాండను సంపూర్ణముగా, “పట్టాభిరాముడు” అనుపేర రచించి శ్రీమద్రామాయణమును సంపూర్ణిచేసి రామచంద్రుని పట్టాభిషేకము వర్ణించి తాము కవితా చరితార్థతగాంచినారు. మనలను మానసికముగా శ్రీరామ పట్టాభిషేకముగని, పట్టాభిరామునికి భక్తిప్రపత్తులు సలుపు భాగ్యము కల్పించినారు. శ్రీరామ పట్టాభిషేకమే గాక వారి కవితకు గూడ పట్టాభిషేకమైనది.

సజీవమైన యధ్యాత్మిక దృష్టిలు వైష్ణవమైన యాంత్రిక విధానమున జీవించుచున్న మనకీనాడు గోవిందాచార్యులవారు, తమ గోవిందరామాయణమూలమున - చిత్తశుద్ధి, కార్యదీక్ష - భక్తి - ప్రపత్తి జీవిత విజయసాధన నుపదేశించి, ఆధ్యాత్మిక ప్రవీణులనుగా నొనర్చినారు. ఆచార్యులవారు తమ కృతిమూలమున నాంధ్రులకందించిన మహత్తర సందేశమీ రామభక్తి భావనయే-రామరాజ్యము వలసినచో రామభక్తియే గదా ప్రాతిపదిక.

“పట్టాభిరాముడు” అను పేరుగల యీ యుద్ధకాండమున ప్రథమ ద్వితీయఖండములు రెండింటియందు నీక్రింది రీతిని పద్యములు గలవు. తక్కిన పూర్వకాండలవలె నిందలి యాశ్వాసములకు ప్రత్యేక నామములుగలవు

ప్రథమ ఖండము

ప్రథమాశ్వాసము	సంగ్రామ సన్నాహాశ్వాసము	272 + 3 పద్యములు
ద్వితీయాశ్వాసము	అభయాశ్వాసము	394 + 4 పద్యములు
తృతీయాశ్వాసము	సంగ్రామాశ్వాసము	627 + 2 పద్యములు

ద్వితీయ ఖండము

చతుర్థాశ్వాసము	విజయాశ్వాసము	562 + 4 పద్యములు
పంచమాశ్వాసము	పట్టాభిషేకాశ్వాసము	418 + 20 పద్యములు

పద్యములు. 2376.

2343 + 33

యుద్ధకాండము రామాయణమున చివరకాండ. ఇందు రామరావణ యుద్ధము స్రధానమైనది. రామరావణ యుద్ధమేగాక, వానరరాక్షస నైనికుల, సేనాధ్యక్షుల, మహావీరుల, హనుమన్సుగ్రీవాంగదాది ప్లవగ మహానాయకుల యుద్ధములీకాండయందు వర్ణితములు — కుంభకర్ణ వధ, ఇంద్రజిల్ల త్కణ సమరము లిందు ముఖ్యఘట్టములు.

యుద్ధవిజయానంతరము శ్రీరామచంద్రుడు లంకలో విభీషణునికి పట్టాభిషేకము నొనరించి, సీత యగ్నిప్రవేశ సమయంబున, శంకర బ్రహ్మాది దేవతలుపచ్చి, శ్రీరామునికాశని సాక్షాత్ శ్రీమన్నారాయణమూర్తిత్వము దెలిపి, యాతని కీర్తించిరి. సీతను, పరమ పతివ్రతయని యగ్నిహోత్రుడర్పింపగా శ్రీరాముడామెను స్వీకరించి, యయోధ్యకు వెడలెను. దారిలో సీతకు, నాయాప్రదేశములను చూపుచు, పూర్వకథలను జ్ఞప్తికి దెచ్చుచు, అయోధ్యకువచ్చి, భరతునికి యువరాజ్యపదవినిచ్చి దాను పట్టాభిషిక్తుడై ప్రజలను తన పేరన్వర్తమగునట్లుగా రామరాజ్యముగా పాలించుచుండెను.

ఇందువలన, యుద్ధకాండమును పేరు మూలముననున్నను శ్రీరామ పట్టాభిషేకముకూడ నిందు వర్ణితమగుటచేత దీనికి “పట్టాభిరాముడు” అను నామ మన్వర్తమైనది. రాముడు లక్ష్మణుడు, సుగ్రీవుడు, రావణుడు, ఇంద్రజిత్తు - అను నైదుగురు నీ కాండమున ముఖ్యులగుటచే, నిది యైదాశ్వాసములతో నుండుట యెంతయు సమంజసమై యున్నది.

యుద్ధకాండము కేవలము యుద్ధవర్ణనలవలననే గాక విభీషణుడు శ్రీరాముని శరణుజొచ్చుట (విభీషణ శరణాగతి) అగస్త్యుడు శ్రీరామునికి ఆదిత్యహృదయముపదేశించుట. (ఆదిత్యహృదయము) అను రెండు ఘట్టములవలన సధిక ప్రాముఖ్యము వహించియున్నది. మూల రామాయణమున గల కాండలలో యుద్ధకాండ కడపటిదేగాక యన్నింటికన్న పెద్దది. ఈ గోవిందరామాయణమున - సది యన్నింటికన్న పెద్దది. ఫలశ్రుతితోగూడ 2376 పద్యములలో నున్నది. కృత్యాది 9 పద్యములతో 2385 పద్యము లిందుగలవు.

గ్రంథాంతము

మంగళ మహాశ్రీవృత్తము

ఈ గోవిందరామాయణము మంగళమహాశ్రీవృత్తముతో ముగించి శ్రీ గోవిందాచార్యులవారి రామాయణమునకొక లోకోత్తరమైన విశిష్టతను చేకూర్చిరి. ఇంతవఱకు ప్రకటితమైన రామాయణానువాదములయందును నిది కానరాలేదు. ఆంధ్ర కావ్యసాహిత్యమున ననూచానముగా వచ్చుచున్న సంప్రదాయములలో “కావ్యము” మంగళ మహాశ్రీవృత్తముతో ముగించుట యొకటి. అదిని నన్నెచోడ మహాకవి తన కుమార సంభవమును శ్రీతో ప్రారంభించి మంగళ మహాశ్రీవృత్తముతో ముగించియున్నాడు. ఆ వెనుక వాఙ్మయములో ప్రేళ్ళపై లెక్కపెట్టదగిన కొందఱు కవులు మాత్రమే యీ సంప్రదాయమును పాటించిరి.¹ ఆద్యతన యుగముననిది పూర్తిగా విస్మృతమైనది. “మంగళాదీని, మంగళమధ్యాని మంగళాంతాని” అని మన పూర్వుల యనుశాసనము. కావున అట్టి పూర్వ విశిష్టసంప్రదాయము ననుసరించి యీనాడీ మంగళ మహాశ్రీవృత్తముతో తమ కావ్యమును, ముగింపజేసి, దీనినుద్ధరించినందులకు శ్రీ గోవిందాచార్యులవారి నత్యంతము నభినందించుచున్నాను.

నిర్వచన రచన

వాల్మీకి రామాయణము మూలమున నిర్వచనము అనుష్టుప్ శ్లోకములలోనున్నది. అదికావ్యమగు రామాయణముననుసరించి కాళిదాసాది కృత కావ్యములన్నియు నిర్వచనములే. ఈ దృష్టితోనే తిక్కన ఉత్తరకాండను నిర్వచనముగా రచించియున్నాడు. తరువాతి కవులు భాస్కరాదులు మొదలుకొని గోపినాథము వెంకటకవి వఱకును, గద్యపద్యమిశ్రితమగు చంపూ కావ్యముగానే రచించిరి. కాని యిరువదవ శతాబ్దిని-వావిలికొలను సుబ్బారావు-జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారలు నిర్వచనముగానే మూలముననుసరించి రచించినారు. ఆ రీతిగనే నేడు గోవిందరామాయణమును, ఆచార్యులవారు, నిర్వచనముగ రచించుట ప్రశంసనీయమైయున్నది. నిర్వచన

1. దీనిని గూర్చినా ఉదాహరణ వాఙ్మయ చరిత్ర చూడనగును.

రచన వాల్మీకి మహర్షి కే కాక, మూలరామాయణమునకు విధేయత్వము సూచించును.

అనిర్వచనీయమైన రామకథను నిర్వచించుటకు భగవత్స్వరూపుడగు వాల్మీకికితప్ప యితరులకు సాధ్యముకాదు. అయినను కవులు రామభక్త్యతిశయముచేత శ్రీ మద్రామాయణము తమ శక్తికొలది రచించి తమ జీవితము తరింపజేసికొని ధన్యులగుచున్నారు. ప్రస్తుత గ్రంథకర్తలు గోవిందాచార్యులు గారు నట్టి ధన్యజీవులు. వారెట్లు దీనిని రచించిరో తెలియపఱచిన - రామాయణ రచన మూలమున వారిజన్మ యెట్లు సార్థకమైనదియు విశదమగును.

గ్రంథరచనాప్రణాళిక

విశిష్టత

గోవిందరామాయణ రచన—తెలుగున నింతవరకు వెలువడిన రామాయణములతో నొక ప్రత్యేక విశిష్టత సంపాదించినది. మూలమున - రామాయణము బాల, అయోధ్యా, ఆరణ్య, కీష్కింధ, సుందర, యుద్ధకాండములను నాటుకాండములలో నున్నది. ఉత్తరకాండ కూడ గలదు. సాధారణముగ నుత్తరకాండను కవులు యుద్ధకాండాంతముననే రచింతురు. కాని ఆచార్యులుగారు, రామాయణరచన - తక్కినకవులవలె బాలకాండముతో ప్రారంభింపక, ఉత్తరకాండముతో ప్రారంభించినారు. ఇది సమంజసమే కాక సహేతుకము. వారు రామాయణ కథాపౌర్వాపర్యములను చక్కగా నవలోడనము చేసియే యట్లుత్తరకాండ ముందురచించినారు. ఇది వారిపరిశోధనా పాటవము సూచించుచున్నది.

భారతమున. రామాయణకథ ఆరణ్యకాండమునగలదు. భారతమూలముననున్న రామాయణమును, ఆంధ్రభారత కవిత్రయములో నొకడైన ఎఱ్ఱన తెలుగు చేసియున్నాడు. ఆరణ్యపర్వము షష్ఠ, సప్తమాశ్వాసములలో 320 గద్యపద్యములతో నందున్న రామాయణకథ. ఉత్తరకాండమున

1. భార—ఆర-6ఆ. 266 నుండి 409. 7ఆ. 1-167 = 320.

మూల కథలో గూడ మార్పులున్నవి.

నున్నట్లుగా, రావణ, కుంభకర్ణ, విభీషణ జననాదివృత్తాంతము, రావణుడు తపస్సుతో దుర్నిరీక్ష్యుడై యుండుట అనునంశములతో ప్రారంభమగుచున్నది. భారతముననున్న యీ రామాయణమును. “వ్యాసరామాయణము” అని పేర్కొనవచ్చును. అచార్యులవారు త్తర కాండముతో ప్రారంభించుటచే, వారు వ్యాసవాల్మీకి రామాయణములను రెండింటిని సమన్వయించినారని ద్యోతకమగుచున్నది.

ఎఱ్ఱన వెనుక నాంధ్రసాహిత్యప్రపంచమున రామాయణరచన ను త్తర కాండముతో ప్రారంభించినవారు గోవిందాచార్యులవారొక్కరే. తక్కిన రామాయణానువాదకులలో కొందఱు — యుద్ధ కాండముననే ఉత్తర కాండము రచించిరి. పృథ్విమిత్రాక్షులలో రామాయణ యథామూలానువాదమునకాద్యుడైన గోపినాథవేంకటకవి - ఉత్తర కాండము రచింపనేలేదు. వేంకటకవికి పూర్వులు భాస్కరాదులు త్తర కాండము దెలిగింపలేదు. కావున నీవిషయమున గోవిందరామాయణ మొక ప్రత్యేకత సంతరించుకొనినది.

కాండప్రతినామములు

అశ్వాసనామ సార్థకత

ఇంతవరకు తెలుగు భాషలో నే రామాయణానువాదమున కన్నట్టని యొక విశేషమిందు కన్నట్టుచున్నది. మూలమునందువలె, తెలుగున — కథా ప్రమము సనుసరించి దౌర్బాధియున్న బాలకాండాది నామములేగలవు. గోవిందరామాయణమున మాత్రమట్లుగాక, ఆ యా కాండములలో గల విషయ విశేషములను బట్టి విభజింపబడియున్నవి. ఇందున చుట్టియొక విశేషమున్నది. వాల్మీకిరామాయణమున శ్రీరాముడే కథానాయకుడైనను, కాండల నామముల మూలమున శ్రీరాముని మూర్తిమత్త్వము, రామాయణ కథాశరీరమునందెట్లు వ్యాప్తమై తేజరిల్లుచున్నదోమనకవగతముకాదు ఈ రామాయణమున చూడుడు. ప్రతికాండయు రాముని పేరనే యుండుటచే నిదియొక ప్రత్యేక ప్రతిష్ఠాగౌరవము బడసినది.

1. బాలకాండము - సీతారామము
2. అయోధ్యాకాండము - పాదుకా పట్టాభిషేకము¹
3. ఆరణ్యకాండము - రతుకరాముడు
4. క్షిప్రకాండము - ధార్మికరాముడు
5. సుందరకాండము - సుందరరాముడు
6. యుద్ధకాండము - పట్టాభిరాముడు
7. ఉత్తరకాండము - ఉత్తరరామచరిత్రము

వై విభజనవలన మనకు రామాయణఘట్టములతో రాముడే మన కడు గడుగునకు ప్రత్యక్షమగుచున్నాడు. అంతేకాక యీ నామముల మూలమున వ్యక్తిగతముగా నాయాసందర్భములలో, తదనుభవములను గ్రహించి, మనము తాదాత్మ్యమును పొందగలము. అనగా, దీనిని చదువుచున్నప్పుడు కవితా శైలిపైగాక కావ్యకథానాయకుడగు శ్రీరామచంద్రునియందే లగ్నమగునని యర్థము.

ఆశ్వాస విభాగములు

వైరీతిగానే, ఆశ్వాసములును ప్రథమ ద్వితీయాది నామములచే గాక, విషయములను బట్టి నామనిర్ణీతము లైనవి. ఆశ్వాసవిభాగమును, నాయా నామములతోనే గాక వానియందుగల పద్యసంఖ్యతోగూడ క్రిందవివరించుచున్నాను.

బాలకాండ

సీతారామము:	1. శీలాకృపాశ్వాసము	- 124	
	2. అనతారాశ్వాసము	- 167	
	3. శరణాగతాశ్వాసము	- 590	531

-
1. ఈ భాగమున ఆచార్యులవారు పాదుకలను వర్ణించినపుడు పాదుక రాముడు అనియే వాడిరి. అట్లున్న చదువరులకు బోధ్యమానము కాదు. కావున ప్రసిద్ధమైన పాదుకాపట్టాభిషేకము అను నామమే వాడినారు.

అయోధ్యాకాండ

పాదుకా పట్టాభి

షేకము:

1. రాజ్యాశ్వాసము	- 160	
2. మాయాశ్వాసము	- 267	
3. సత్యాశ్వాసము	- 535	
4. భక్తాశ్వాసము	- 661	
5. ప్రపన్నాశ్వాసము	- 570	
6. పాదుకాశ్వాసము	- 111	2364
		3245

ఆరణ్యకాండ

రక్షకరాముడు:

1. వాత్సల్యాశ్వాసము	- 182	
2. విమోచనాశ్వాసము	- 138	
3. పరిత్రాణాశ్వాసము	- 264	
4. ధర్మాశ్వాసము	- 495	
5. ఆత్మాశ్వాసము	- 318	
6. పరమాత్మాశ్వాసము	- 251	1648

కిష్కింధా కాండ

ధార్మికరాముడు;

1. డాక్షిణ్యాశ్వాసము	- 125	
2. ప్రతిజ్ఞాశ్వాసము	- 158	
3. సత్యపరాక్రమాశ్వాసము	- 198	
4. సఖ్యాశ్వాసము	- 204	
5. అన్వేషణాశ్వాసము	- 119	
6. ప్రతాపాశ్వాసము	- 245	1049

సుందరకాండ

సుందరరాముడు

1. తరణాశ్వాసము	- 110
2. ప్రయత్నాశ్వాసము	- 210

3. దర్శనాశ్వాసము	- 665	
4. ఉపదేశాశ్వాసము	- 321	
5. ప్రమదాశ్వాసము	- 158	1464

యుద్ధకాండ - ప్రథమఖండము

పట్టాభిరాముడు:	1. సంక్రామసన్నాహాశ్వాసము-284	
	2. అభయాశ్వాసము	- 398
	3. సంక్రామాశ్వాసము	- 699
ద్వితీయఖండము	4. విజయాశ్వాసము	- 566
	5. పట్టాభిషేకాశ్వాసము	- 438
		2385
		9791

ఉత్తరకాండ

ఉత్తరరామచరిత్ర	1. విహారాశ్వాసము	- 143	
	2. వియోగాశ్వాసము	- 169	
	3. సుతోదయాశ్వాసము	- 148	
	4. నిర్గమనాశ్వాసము	- 153	
	5. పునస్సంయోగాశ్వాసము-	138	751
	36. ఆశ్వాసములు		10542

ప్రచారములోనున్న ప్రస్తుతరామాయణక్రమముననుసరించి, ఉత్తర కాండ చివర పెట్టినాను.

పై వివరణనుబట్టి ఈ మహాకావ్యము 36 ఆశ్వాసములతో, 10542 పద్యములతో విరాజిల్లుచున్నది. ఇందు ముప్పదియాతాశ్వాసములే యుండుటలో నొకమహోత్తమ తత్వమిమిడియున్నది. అదిహరిహరద్వైత తత్వము. శైవమతము ననుసరించి, ఆ మతతత్వము షట్త్రింశత్తత్వ సంపుటికరణము.¹ షట్త్రింశత అనగా 36 శ్రీరామశివతత్వము "పకమేవాద్వితీయమ్"

1. శైవమత షట్త్రింశ తత్వ వివరణమునుగూర్చి నేను విప్రులపీఠికా వ్యాఖ్యాన సమేతముగ పరిష్కరించిన పండితారాధ్యుల శివ తత్వ సారము చూడనగును. అది కృష్ణాపత్రికాధి పతులచే ప్రకటితము-1968.

గలవి యైనవి వాస్తవముగా, నీ యాశ్వాసాంత పద్యములన్నియు నొక ప్రత్యేకాశ్వాసముగా పరిగణింపవలెను. ఈ 217 సంఖ్యయందును నొక సాంకేతిక మిమిడియున్నది. కృతిపతి శ్రీరాముడు దశావతారశ్లోకాన్ని పాడు. ఈ పద్యముల సంఖ్యకూడిన దశమసంఖ్యయే వచ్చును $2 + 1 + 7 = 10$. దీనికి "ఆశ్వాసాంతాశ్వాసము" అని నామముంచిన యన్వర్థమగును.

ఇట్టి నిగూఢవిషయము తెన్ని యో నీకావ్యగర్భమున సంతర్భూతములై యున్నవి.

ఈ 217 పద్యములు రెండు శరకములు. వీనిని ఆత్మనివేదనాశతకము లనవచ్చును. ఈ రెండును భక్తులు పారాయణ కుపయోగించు మహాత్తగలవి నవీనయుగకవితా సంప్రదాయములతో నన్వయించిన నిది ఆత్మాశ్రయకవిత.

చందస్సు - పద్యకావ్యములలో ద్విపదరచన.

"గద్యపద్యమిదం కావ్యమ్ చంపూకవ్యభిధీయతే" అను నియమమును బట్టి చంపూకావ్యములైన మనప్రజంభములలో, పద్యములకు నెడనెడవచనములు మాత్రమే గన్పట్టును కాని యిందట్లుగాక వచనముగాక, దానిబదులు ద్విపదులుపయోగింపబడినవి. కావ్యము నిర్వచనముగాన, ఆచార్యులవారు వచనప్రసక్తిలేని ద్విపదల ననుసంధించిరి. తిక్కనవచనము నుపయోగింపకుండ పద్యములనే యుపయోగించెను. అతని కాలమున ద్విపదలకు కావ్యప్రసక్తి లేకపోలేదు. కాని అవి, పాదనియతికలవి కావు కావున యాతడుజ్ఞులై చెను.

ఆచార్యులవారు ద్విపదలను పద్యకావ్యములలో ప్రవేశపెట్టి యొక నూతన సంప్రదాయము నెలకొల్పిరి.²

దండకము

పద్యకృతులలో దండకమును స్తుతిపరముగానే యుపయోగింతురు కాని, ఆచార్యులవారిందు ఒకవృత్తాంతమును చెప్పనప్పుడును, సంభాషణయం

1. తిక్కన భారతమున 234 పద్యములుగలవు. ఆశ్వాస సంఖ్య 47.

2. ఈ ద్విపదలలో ప్రాసయతి వాడుట నూతన సంప్రదాయమే. ఇది ప్రాచీనుడైన పాల్కురికి సోమనాథుని మతము తరువాతి వారు వాడలేదు.

దునుగూడ వాడిరి. ఇది వారుప్రవేశపెట్టిన నూత్నపథకము అయినను నాయూ సందర్భములలో దండకము నేకధారగాక వాక్యవిభజనచేసి ముద్రించుట నూతనమేకాక యాకర్షణీయమైయున్నది. (చూ. ధార్మిక రాముడు (కీష్కింధ) పుట 99 లక్షణసుగ్రీవసంభాషణ, శట్వాభిరాముడు - (యుద్ధ కాండ) విభీషణుడు రాముని ధర్మించుటకుముందు స్వగతము మొదలగునవి యుదాహరణము.

వృత్తసంపత్తి

ఆచార్యులవారు, తమరచనలోనీ రామాయణమునందంతటను, బహు ప్రచారములోనున్న చంపకోత్పల సీసగీతములనే వాడియున్నారు. మత్తేభ వృత్తములు చాలతక్కువ. శార్దూలములంతకంటె తక్కువ - కందములంద ముగా నక్కడక్కడ పొందుపడినవి ఇందు పయుక్తములైనవృత్తములలో చంపకోత్పలములే యన్నింటికన్న నధికము:¹ చంపకోత్పలములు పాచ్చుగా వాడుటలో విశేషమున్నది. ఇవి రెండును పుష్పముల పేళ్లతోనున్నవి కావున పూజార్హములైన, యీ రెండింటిని, యధికముగా నుపయోగించి, శ్రీరాముని, తమవాక్కుష్పములచేత నాచార్యులవారర్చించియున్నారు. ఇదీయింత విశిష్టత.²

విశేషచ్ఛంధస్సులు

ఇందు, అంబురుహము, నర్కుటము, ఆర్యవృత్తము, ఇంద్రవజ్ర వినయవృత్తము, బింబవృత్తము, భద్రకవృత్తము, తరల, తోటకము, తోవ కము, దోదకము, మంజుభాషిణి. మానిని, మాలిని, కవిరాజవిరాజితము,

1. ఈ మహాకావ్యముననే యేవృత్తములు. ఛందస్సులు, ఎన్నెన్ని వాడబడినవో తెలుపుపట్టిక తయారుచేయవలెనని సంకల్పించితిని. కాని కాలహరణమగునని మానితిని: పాఠకలోకమును డమింప కోరుచున్నాను.

2. పాల్కురికి సోమనాథుడు తెలుగున తొలిశతకమగు వృషాధిప శతకము వ్రాసినపుడు, చంపకోత్పలములనేవాడి పై అభిప్రాయ మునకు మార్గదర్శకుడై నాడు.

లాక్షణీవృత్తము, మేఘవిస్ఫూర్ణితవృత్తము, వసంతతిలకము, శిఖరిణి
సుగంధి స్రగ్వణి, స్వాగతము అనునవి వాడబడినవి. వీనిలో కొన్ని కావ్య
ములలో తఱచు వ్రయు క్తములుగావు. వానినిగూర్చి తెలుపుచున్నాను.

1. అర్కుటము, “కొలిచినరామమూర్తి మృదుకోమలపాదములన్”
(సీతారామము-114 పుట)

అని యున్నది. అది ‘నర్కుటము’ 17 వదియ ఆశ్వాప్తి ఛందమున పుట్టి
నది. 11 వ యక్షరము తర్వాత యతి — పైనయతి స్థానమల్లేయున్నది.
న, జ, భ, జ, జ, వ గణములు.

2. ఆర్యవృత్తము - సీతారామము పుట 32

“మునితతియున్ జనంబులు ప్రమోదమునందిరిభూ”

ఇది ఆర్యవృత్తమని ముద్రితమైయున్నను నర్కుటమే. యతి 11 వ
అక్షరముపై నున్నది. గణములు సరిపోయినవి.

3. లాక్షణీవృత్తము - పాదుకాపట్టాభిషేకము పుట 314

“రాముడున భకును భరతునకును మధురంబుగ నిజనియతిన్ దెలుపన్”

అప్పకవీయమున లాక్షణీవృత్తము అనునది లేదు. లక్షణసారమందు
న్నది.

దోషకవృత్తము “శ్రీరఘురాముని సేవనుబొందన్” అనియు

పాడపవృత్తము “సాగిలి మ్రొక్కుచు జానకి తోడన్” అనియురెండు
న్నవి. వీనిపేర్లు భిన్నముగనున్నను నివిరెండును దోషకవృత్తము ననుసరించి
నవి. దోషకమునకే తోటకము అను పేరున్నట్లప్పకవీయమున గలదు. ఇది
త్రిష్టుప్ చ్చందస్సునుండి పుట్టినది. 7 వ యక్షరము యతి- భ, భ, భ, గ గ
గణములు.

దోషకమును, తోటకమును మధ్యయుగమునందలి కవులుగాని, యీ
యుగపు కవులుగాని వాడలేదు. వీని వాడుక ఆచార్యులవారి ఛాందః
శాస్త్రపరిజ్ఞానము వెల్లడిచేయుచున్నది.¹

1. వినయభద్రక, బింబ, మేఘవిస్ఫూర్ణితవృత్తములు కావ్యములలో
వ్రయు క్తములుగావు.

ఉపజాతులు - సీసగీతాదులు

సీసములు - ఇందుసీసములలో చాలవఱకు, సమతపాటింపబడినది. అనగా నాలుగుపాదములొ కేరీతిగా నుండునియమము పాటింపబడినది. కావ్య మధ్యమున సీసమాలిక యిండుటయు విశేషమే. పాదుకాపట్టాభిషేకమున 229-30 పుటలలో 29 పాదముల సీసమాలికగలదు. 238 పుటలో 10 పాద ముల సీసమాలికగలదు. ధార్మికరాముడు పుట 31 లో నొకసీసముగలదు. ఇందైదు పాదములున్నవి. సాధారణముగా సీసములో పాదములు సమసంఖ్య లో నుండుట సంప్రదాయము. ఇట్లే నాలుగుపాదములకుమించిన తేటగీతులు గలవు. రక్షకరాముడు పుట 24లో రెండు గీతమాలికలున్నవి. ఒకటి 11 పాద ములు - రెండవది 8 పాదములుగలది. ఇదియు నొకప్రత్యేకతయే.

మధ్యాక్కర

తెలుగు సాహిత్యమున మధ్యాక్కరలు నన్నయభట్టుమాత్రమే వాడి యున్నాడు. తరువాతికవులలో నన్నయ ననుసరించినవాడు కాబట్టి ఎఱ్ఱన మధ్యాక్కరలు వాడినాడు. ఆ వెనుక, నాటినుండి నేటివఱకు అనగా నీ యిరువదవశతాబ్దమువఱకు మధ్యాక్కరల నెవ్వరును వాడలేదు. ఇరువదవ శతాబ్దమున కావ్యములలో దీనిని వాడినకీర్తి గోవిండాచార్యులుగారిదే.¹

“ఈ వెసమస్త కైవల్య మీలోకములే నీకుమేను
నీవెనిత్యానందమూర్తి వీవెనిత్యుండవున్ సుమ్మి

---

1. కళాప్రపూర్ణ విశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు మధ్యాక్కరలతో నైదుశతకములు వ్రాసినారు, కాని వారు తమరామాయణ కావ్యములో దీనిని వాడలేదు. వారేకాదు మఱియెవ్వరును కావ్యములో దీనిని వాడుకచేయలేదు.

చేవదేవేశ రామయ్య ధ్యేయుండ పీవె సతంబు

జీవాత్మనన్ బ్రోవుమీవ శ్రీశాశ్వపంజూడునన్ను

రక్షకరాముడు - పుట 232.

పైమధ్యాక్కరలో నన్నయ సనుసరించి కాక ఎఱ్ఱన సనుసరించి, నాల్గవగణము మొదటియక్షరముపై యతిపాటింపబడినది. ఇది అప్ప కపీయ అక్షణ సమ్మతము. నన్నయ యొక్కడే, యైదవగణము మొదటియక్షరముపై యతిపాటించినాడు. ఈ మధ్యాక్కర రచన ఆచార్యులవారి అపూర్వ వృత్తజ్ఞత వెల్లడించుచున్నది.

యతిప్రాసలు

“కవిత నేరుపు యతికూర్పు కైపుదెలుపు” అని అడిదము సూరన సూక్తి - ఆచార్యుల వారి కవిత దీనికి చక్కని లక్షణము - య తు లు వై సర్గికములై తమంతటతామే నేనేవత్తును నేనేవత్తునన్నట్లుగా నతుకు కొనినవి. ప్రాసశబ్దాలంకారపరము - సంయుక్తాక్షరప్రాసలున్నను నవి దుష్కరములుగాక శ్రవణ సుఖదములైయున్నవి. ఛందోవిషయమున కావ్యమంతయు సర్వలక్షణ సంపన్నమై యున్నది.

ర - అ. యతులు ర - ల యతులు - అఖండయతులు ప్రాచీన కవి ప్రయుక్తములు - ఇందవి కలపు గావున లాక్షణికములు కావని యధు నాతన విమర్శకులు శంకింతురు. నిశితముగా పరిశీలించిన యట్టి శంకకవ కాశము లేదు. పరిశీలన చేసియే, నేనీ కావ్యము సర్వలక్షణ సంపన్నమని ప్రాసితిని.

గురు - కవి - భక్త - స్తుతి

ఈ కృతి యందు గురు, కవి స్తుతితో బాటు ఆవతారికలో భక్త స్తుతి యుండుట విశేషము.

కవిస్తుతి-అదికవివాల్మీకి

ఉ. ¹నారద సూక్తమైన రఘునాథకథన్ విని యేఘనుండుశృం
గారరనైక లగ్నమగు క్రౌంచయుగిన్ మగదాని బోయపో
కారుప, లోనపొందుకలకన్ శపియింప చదుక్తిమాధురీ
సారమె సత్కవిత్య మయిసంధిలె నమ్మహితాత్ము నెన్నెదన్.

తక్కిన కవుల వలెగాక, వాల్మీకిని - ఆచార్యుల వారు దీవింపు
మని ప్రార్థించినారు.

శా. గారాబంబున జానకీధపు మతేకామ్యంబులం గోరదీ
ధీర స్వాంతమొకప్పుడేని, అలవై దేహీశు వాత్సల్యమే
కోరుంగానిమహాత్మ! నిన్దలఁచినీగోరంత స్పృక్తిచే
ప్రారబ్ధంబులయించురీతిమనెదన్ వాల్మీకి దీవింపుమా.

సీతారామము - అవతారిక - 11,12 పద్యములు

గీ. తాను తగియించి భూలోకతారణముగఁ
గలుపహరరామచరితంబు గావ్యరీతి
నాదిగాఁ బల్కి మృతజీవియైన మునికి
ఆచిరంజీవికెపుడు దాసోహమందు.

పాదుకా పట్టాభిషేకము అవతారిక(23)

రామభక్తస్తుతి

అంజనేయుడు.

గీ. సతము శ్రీరామ నామసంస్మరణఁ జేసి
యనుపమానందమగ్నుఁ డైయమృత జీవి
యైన రామభక్తుఁడు శ్రీమదాంజనేయు
నాత్మ, నిల్పెద భక్తి దాసోహమనుచు. 25

1. "మానిషాద" అన్న ప్రారంభశ్లోకమునకు ఆచార్యులవారు
వివిధాదృశ్యతార్థములతో 17 పద్యముల వ్యాఖ్యానము రచించి
నారు. పద్యములు- 30 నుండి 47 సీతారామము.

పోతన, గోపన్న, త్యాగయ్య.

మ. కవియున్ భక్తుఁడుగాయకుండు నగు త్యాగయ్యన్ మహాసిద్ధునిన్
గవినిన్ భక్తుని నిత్యసత్య పదవీకాంతాపరున్ బోతనన్
గవియో భక్తుఁడొ సిద్ధుఁడోరఘువరుం గన్నట్టి గోపన్నునున్
స్తవమున్ సల్పుచు మ్రొక్కెదన్ సతమునన్ శాసించిదీవింపంగన్.(26)

పోతన, గోపన, త్యాగయ్యలు ముప్పురు రామ భక్తులే-పోతనపై
ఆచార్యులు గారికి పరమ భక్తి. రామ భక్తులలోనే గాక - పోతన్నను
కవిస్తుతిలో గూడ పేర్కొన్నారు.

నన్నయ తిక్కనాది కవినాథులకుంబ్రణమిల్లి భక్తిబో
తన్నకు మ్రొక్కితక్కుగల అంధమహా కవిశేఖరాళికిన్
మన్ననఁదెల్పి సంస్కృతమునన్ రఘురాముని గాథ వ్రాసివి
ద్యన్నుతి గన్న సత్కవులఁ బ్రార్థనసేసెద మంగళార్థినై . 28

పోతన భాగవతము నుండి, (ప్రథమస్కందము 96-97) "హరినామస్తుతి
"అన్న పద్యమును" "అపశబ్దంబుల గూడియున్" అన్న పద్యమును ఆచార్యుల
వారు, సీతారామమున పాదుకా పట్టాభిషేకమున, రక్షక రాముడు ధార్మిక
రాముడు-సుందరరాముడు, పట్టాభి రాముడు - అను సంపుటములలో తమ
విజ్ఞప్తిలో ప్రకటించి పోతనయందు తమకుగల భక్తి ప్రపత్తులు దెలుపు
కొన్నారు.

శ్రీరామభక్తిని యావదాంధ్ర దేశమున సుస్థిరముగా ప్రతిష్ఠించిన
గోపన్నను త్యాగయ్యను - పోతనతో గూడ సీతారామమున నిట్లు
స్తుతించినారు.

ధ్యాన గానామృతమ యుండు త్యాగరాజు
పున్నెముల ప్రోవుకవిరాజు పోతరాజు
పాపరహితుండు భక్తుండు గోపరాజు.
విడున కేవేళనన్ను దీవింతుగాక.

అవ 14

తెలుగున కావ్యావతారికలో, కవిస్తుతితో గూడ, భక్తులను -
స్తుతించెడి సంప్రదాయము పూర్వకావ్యములలో నియతము

గాకన్పట్టదు - ఏ నలుగురైదుగురు కవులు మాత్రమే -
పౌరాణిక భక్తులగు భాగవతులను పేర్కొన్నారు -

“ప్రహ్లాద నారద పరాశర పుండరీక
వ్యాసాంబరీష శుకశౌనక భీష్మ దాలాభ్యన్
రుక్మాంగదార్జున వసిష్ఠ విభీషణాని
పుణ్యానిమాన్ పరమ భాగవతాన్ స్మరామి”

ఆచార్యుల వారు వై భక్తస్తుతి సంప్రదామును తిరిగి కావ్యముఖ
మున నుజ్జీవింప జేయుట ప్రశంస్యము. అందున నామువ్వురు తెలుగు
వారై నేటికిని నిత్యజీవితమునందు మనకు స్మరణీయులగుట - కావ్యము
నందు వారు ప్రస్తుతులగుట మరియు నభినంద్యము.

పోతన భాగవతపద్యముల నన్నిభాగముల విజ్ఞప్తులలో నుదాహరించి
నట్లు, త్యాగయ్య గోపనలను కావ్యమధ్యమున మనకు దర్శింపజేసినారు.

త్యాగయ్య

భక్తివై రాగ్యముల జ్ఞానపరిణతి గని
సరససాహిత్య సంగీత సకలగతుల
నిన్నుదనియించి నీ కృపనేవహింప
త్యాగరాజునుగానుగా దశరథసుత

పాదుకాపట్టాభిషేకము మాయాశ్వాసము ఆశ్వాసాంతము 26కి

వైపద్యమున నాచార్యులవారు త్యాగరాజు భాగవత వ్యక్తిత్వము
నెంతో గంభీరముగా నిర్వచించినారు. త్యాగరాజు భక్తిచేతనేగాక, వై రా
గ్యముచేత, జ్ఞానముచేత పరిణతి, అనగా సిద్ధిని బొందిన మహనీయుడు -

తొంబదియాఱుకోట్లమారులు, రామనామజపము చేసిన భక్తశిరోమణి
ఇట్లు తొంబదియాఱుకోట్లు రామనామజపముచేయుట యందొక మహాంత
రార్థమిమిడియున్నది. “మనశరీరమున రోమకూపములు తొంబదియాఱు
కోట్లు”¹ అనగా త్యాగరాజుదేహమంతయు రామ మయమని. రాముడు
హృదయముననేగాక శరీరమంతటను వ్యాపించియున్నాడని యర్థము.

(పుట్ నోటు ప్రక్కపేజీలో)

త్యాగరాజు తన కీర్తనలలో నొకదానియందు రామనామ మాహాత్మ్యమునిట్లు విశదీకరించినాడు. రామనామము ఓం నమో నారాయణాయ ఓం నమశ్శివాయ అను రెండుమంత్రముల సంపుటి, ఓంనమోనారాయణాయ అను మంత్రమున-రా

ఓం నమశ్శివాయ మంత్రమున..... మ కలిపి రామ అయినది. వై రెండు మంత్రములలో, రా, మ అను రెండక్షరములు కీలకములు. ఆ యక్షరములు లేనిచో, నవి మంత్రములుకావు. ఇంతటి మహాజ్ఞాని త్యాగరాజు.

గోపన్న

గోపన్న యనగానే మనకు భద్రాచలరాముడు ప్రఖ్యాతమగుచుండును. గోపన్న ఆపాద మస్తకము రామభక్తిస్వరూపమే. ఆచార్యులవారు తమ రామాయణమును నాగోపన్న యిష్టదైవము భద్రాచలరామునికే అంకితమిచ్చినారు. ఈ విషయ మీవఱకే తెలిపితిని. ఆచార్యులవారు భద్రాచల రాముని కంకితమిచ్చుటయేగాక, భక్తిరసబంధురమగు గోపన. దాశరథి శతక పాదము నొకపట్టున నుదహరించినారు.

“ఆరయనౌనె నీమహిమలన్యుల కేరికిగాని భక్తులౌ
వారలుమాత్రమే కనెడివారలు నీదగు దివ్యశక్తి న
వ్వారలబ్రోచు దీవెపుడపారకృపార సమూర్తి వౌచునో,
“తారకనామ, భద్రగిరి దాశరథి కరుణా పయోనిధి”¹

రక్షకరాముడు వాత్సల్యాశ్వాసము ఆశ్వాసాంతము— 159

(ప్రక్కపేజీ తరువాయి ఫుట్ నోటు)

1. మనశరీరమునందలి రోమకూపములు తొంబదియారుకోట్లని రాజయోగామృత ప్రకాశిక, అనుగ్రంథము తెలుపుచున్నది. ఇది యముద్రితము. మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖితపుస్తక భాండాగారము నందున్నది. ఈ గ్రంథములో మానవశరీర నిర్మాణమును గూర్చి యత్యద్భుత విషయములున్నవి.
1. భద్రాచలరామదాసు దాశరథి శతకమునుండి పద్యములు నిత్యము పఠించువారు నేడును మన్నారు. ఆంధ్రశతకవాఙ్మయమున నొక ప్రత్యేక విశిష్టత గడించినది శతకరాజము.

భద్రాచలరామదాసు గోపన్నను త్యాగరాజు 'క్షీరసాగరశయన' అను కీర్తనలో స్మరించి యున్నాడు. త్యాగరాజు వాదోపాసనచే బ్రహ్మ నందమయుడుకాగా గోపన భక్తికైంకర్యముచే, బొందితోగూడ కైలాసమున కేగినాడు.¹

తెలుగున భద్రాచలరామ వాఙ్మయమున కాద్యుడు గోపన్నయే. ఎంతమందియో కవులు భద్రాచలరాముని యిష్టదైవముగా నుపాసించి తమ కృతులనారామునకు సంకతమిచ్చినారు. ఈ "భద్రాచల రామ వాఙ్మయము" ను గూర్చి ప్రత్యేకపరిశోధన జరిగిన, గోపన్న భక్తిమహిమయింకను ప్రకాశమానము కాగలదు.

గురుస్తుతి - గాంధీమహాత్ముడు

తెలుగుభాషలోముఖ్యముగాస్వాతంత్ర్యవతరణమునుండి, భారతపిత యైన గాంధీమహాత్మునిగూర్చి యొకసాహిత్యము వెలువడినది. అయినను నెచ్చటను గాంధీమహాత్ముని తమ గురువుగా స్తుతింపలేదు.² గోవిందాచార్యుల వారిట్లు గురుస్తుతి యొనరించినారు.

గీ॥ రామభక్తుండు సత్యపరాక్రముండు
ధార్మికుండుగాని సంతత ధార్మికుండు
భారతీయ స్వరాజ్య సంపాదకుండు
గాంధీగురునెంచి మోడ్చెద గరయుగమ్ము (27)

ఆచార్యులవారు గాంధీమహాత్మునికి తగినశిష్యులని యనిపించు కొన్నారు. ఇది భారతస్వాతంత్ర్య సమరచరిత్రయందువిదితము. గాంధీమహాత్ముడు రామభక్తుడగుటయేగాక, రామరాజ్యము మనకు ప్రసాదించినాడు.

1. ఇది చరిత్రలకెక్కినది. చూడుడు క్రీ. శే. కొమఱ్ఱాజు వెంకట లక్ష్మణరావుగారి మహామ్మదీయ మహాయుగము.

2. 1969 అక్టోబరు 2 తేదీని జరిగిన గాంధీ శతజయంత్యుత్సవ సందర్భమున నేను, ఆధునిక కావ్యజగత్తులో గాంధీసాహిత్యము అను గ్రంథమును వ్రాసితిని. అది యముద్రితము అందు నేను గాంధీ మహాత్మునిగూర్చి వెలువడిన పద్యపదవాఙ్మయముసంతను పరిశీలించి, చేసినపరిశ్రమ వివరింపబడినది. శ్రీగోవిందాచార్యులవారి ప్రశంస అందుగలదు.

శ్రీరామునివలె, మహాత్ముడును విశ్వశాంతి కల్యాణములకొఱకు జన్మించిన అవతారపురుషుడు.

అంకితము

ఇతర మహాకావ్యములకన్న యిందు, అంకితముగూడ నొకనూతన పద్ధతి ననుసరించియున్నది. ఆ కావ్యములో “అంకితము” కావ్యాదిని అవతారీకలోనే యుండును ఇందట్లుగాక, ఆచార్యులవారంకితము కావ్యాంతమున గావించినారు. ఈ కృతి భద్రాచల రామభద్రునికి కృతి. ఆ భద్రాచలవాసున కంకితమిచ్చుచు, ఆచార్యులవారు సమర్పించిన పద్యపుష్పాంజలి పరమ భక్తాగ్రగణ్యుడగు గోపన్నను మనకు జ్ఞప్తికి దెచ్చుచున్నది.

ఉ. నేచరితార్థతంగనుదునిక్కము, బాలపదాశ్రితుండనై
నోచిననోము పండుట ననున్ దరిజేర్చినదామె, “ఏక మే
వాచలనప్రధాన” మను నాత్మరచించితి, దీనిఁగొమ్ము భ
ద్రాచలరామ! భక్తవరదా! కరుణాకర జానకీవరా!

ఉ. నీ చిదచిన్మయత్వము మునిప్రకరానుభవైక వేద్యమై
లోచన దుర్నిరీక్ష్యము విలోకన యోగ్యగుణస్వరూపమే
యోచనఁజేయఁజెల్లునను యోజనప్రవాసితిదీనిఁగొమ్ము భ
ద్రాచలరామ! భక్తవరదా! కరుణాకర జానకీవరా

ఉ. దాచినవాడగాను ధనధాన్యములన్ గుడిగోపురంబులన్
యాచనఁజేసికట్టువలంపై ననుగల్గినవాడగాను భా
వోచితోస్మరించు హృదయంబున ప్రవాసితి దీనిఁగొమ్ము భ
ద్రాచలరామ! భక్తవరదా! కరుణాకర జానకీవరా!

ఉ. ఆ చలిబాధకోర్చి, భరతావనిఁ బుణ్యనదీనదంబులన్
జూచిమునింగి తీర్థవిధిఁజొచ్చియు నిశ్చలశాంతిలేమిచే
బ్రోచెడివాడ వీవయను బుద్ధిరచించితి దీనిఁగొమ్ము భ
ద్రాచలరామ భక్తవరదా! కరుణాకర జానకీవరా!

ఉ. నీ చరణాంబు జోదభవవినిర్మలమౌ మధువెల్లఁగ్రోలి క
 రాచరణోద్గత శ్రమలనల్లనఁబాయఁగఁజేసికొంచు స
 ద్వాచక తావకీనకృతివ్రాసితి దీనిగ్రహింపుమీవ భ
 ద్రాచలరామ! భక్తవరదా! కరుణాకర జానకీవరా!

ఏకప్రాసగలిగి మకుటముగల యీ పద్యపంచకముతో కృతివతియగు
 భద్రాచలరాముని బంగారుమకుటముచే నలంకరించి యా వెనుక.

ఉ. అత్తిసబత్తిదోడవిన యమ్మున నాకవితాసుమమ్ము నీ
 మెత్తనిపాదయుగ్మము సమీపమునందిడి పూజసేసితిన్
 జిత్తిమునందుఁజేర్చుము విశేషముగానికఁగానుకల్ మఱే
 మిత్తును సర్వమిచ్చితి, నిదేశరణంటిని జానకీవరా!

అని అంకితమిచ్చినారు. ఇందాటు పద్యములున్నవి. ఆటు తారక
 మంత్రసంఖ్య మంత్రముచే మంత్రాధిదైవతమున కంకితమగుటచేత నీ కావ్యము
 పద్యరూపమున మహాభలప్రదమైయున్నది.

అంకితము - సార్థక్యము

కావ్యరచనలో ఆచార్యులవారి కవితాదృష్టి లౌకికముగాదు. అది
 ఆధ్యాత్మికము. అందువలననే వారు కేవలము లౌకికానందమును ప్రతిపా
 దించు—పెద్దన

“నిరుపతిహతిస్థిలంబు రమణీప్రియదూతిక తెచ్చియిచ్చుక
 ప్పురవిడెమాత్మకింపయిన భోజన ముయ్యెలమంచమొప్పుత
 ప్పొరయురసజ్జులూహదెలియంగల లేఖకపాఠకోత్తముల్
 దొరకీనగాని యూరక కృతుల్ రచియింపుమటన్న శక్యమే”

ఈ పద్యమునకు, సూటిగా పోట్టుతగులునట్లాచార్యుల వారిట్లు సమా
 ధానము చెప్పినారు.

“ఊయెలమంచమున్ రమణియున్ విడెమిచ్చుటయున్ రసజ్జుడున్
 హాయిగమందమారుత మనంతముగాఁబ్రసరించు సౌధమున్

బ్రాహ్మణమునైన యొక్కగుణరామ పదద్యయ భక్తిగల్గుచో
బ్రాహ్మణజాలమే సుజనరంజనముల్ రసవత్ప్రజంధముల్.¹

పెద్దనది తొక్కి 'రామ' తత్పరత - ఆచార్యులవారిది ఆధ్యాత్మిక
'రామ' భక్తిరసతత్పరత.

కవితాదర్శము

“కావ్యరచనమున 1. బొచ్చితి 2. రసము 3. పాకము 4. సూతనవిషయ
పరిశోధన యీ నాలుగువిషయములు నాలక్ష్యములు” అని ఆచార్యులవారు
సీతారామమున “మనవి” చేసినారు.

1. బొచ్చితి

బొచ్చిత్వము కావ్యగుణములలో నొకటి. పౌరాణిక కథలు కావ్యరూప
మున వెలయునప్పుడు కావ్యము రసాత్మకము కావున, పురాణములనుండి
గ్రహించిన యతివృత్తములలో కథాసందర్భములను రసానుగుణ్యముగా
మార్పుగావించి యా కథలను హృదయాహ్లాదరకముగా రచించుటయే బొచ్చి
త్వము¹ తెలుగున నన్నయ భట్టార కాదికవులు తమభారతానువాదము బొచ్చిత్వ

1. ఈ పద్యము పెద్దన స్వంతముగాదు. కన్నడమున సూక్తిసుధార్ణవ
మున నున్నదానిని పెద్దన యనుసరించినాడు. ఆకృతి పెద్దనకన్న
మూడువందలయేండ్లు ముందుది, కన్నడపద్యమిది.

నిరుపహతి స్థలం మృదుతరాసన మెళుణి సింపుదంబులం

నరసిద పుస్తకప్రతతిలేఖ కవాచక సంగ్రహం నిరం

తరగృహనిశ్చితస్థితి విచారకసంగతి సత్కళత్రసా

దరతయు నుల్లసత్కవియు మీసువదాగదె కావ్యవార్ధియుం”

కన్నడమున ప్రాసయేగాని యతియుండదు. పెద్దన కన్నడ పద్య
మునకు యతి పెట్టిసప్రాసల్లేయుంచి తనస్వంతముగా చేసికొన్నాడు.
చూడుము నా ఆంధ్రకర్ణాట సారస్వతములు, పరస్పర ప్రభావము

(పుట. 132)

2. సంస్కృతభాషలో డేమేంద్రుడు “బొచ్చిత్వవిచారచర్చ” అను
ప్రత్యేకగ్రంథమే, వ్రాసియున్నాడు.

మును పాటించి రచనతో మార్పుచేసినారు. ఆచార్యులవారును, రామాయణమున నట్టి బాచితి సంపాదకరచన గావించినారు. అట్టివానినొకటి రెండు మాత్రమే యుదాహరించు చున్నాను.

రక్షకరాముడు; కాకాసురశరణాగతి ఘట్టమున మూలమున కాకాసురుడు సీత స్తనమును గీరినట్టుండగా ఆచార్యులవారు. “ఉద్దండగతిన్ దటాలుమని ధాత్రిజపాదములంటి కాకిగాబుండుగ ముక్కుతోబొడిచె” అని బాచితిని పాటించి వ్రాసినారు.

ధార్మికరాముడు హనుమంతుని ప్రవేశమున మూలమున భిక్షుకుడని యుండగా, ఆచార్యులవారు బ్రహ్మచారిగా విరూపించినారు. ఇదియకాచితి సంపాదకము. “బ్రాహ్మణోనహంతవ్య” అని కలదుగదా.

స్థాలీపులాకన్యాయమున జూపితిని. ఇట్టి పట్టులెన్నో యిందుగలవు. ఈ కావ్యమంతయు నొచితికాలంబనమే.

2. రసము

కావ్యజీవితము రసమని యాలంకారికసూక్తి అదికావ్యమైన రామాయణమున నాలంకారికులు నిస్వచించిన నవరసములేకాక పండ్రెండు రసములున్నట్లు ఆచార్యులవారు ఉత్తరరామచరితమున హనుమంతుడు శ్రీరాముని స్తుతించిన సందర్భమున తెలిపినారు.

అద్భుతము

సీ. జనకధాత్రిజాని సభ రుద్రధనువెత్తి
త్రుంచినమేటి యద్భుతరసంబు

శృంగారము

కమనీయవసుమకతీన్యకామృదుపాణి
గ్రహించి తన్మృశ్వంగారసము

కరుణము

రాజ్యభోగమువీడి రమణితోవనికేగఁ
గల్గిననాటి యా కరుణరసము

రౌద్రము

ఖరదూషణాది రాక్షసవర్గసంహార
రణరంగ విస్ఫుట రౌద్రరసము

భక్తి

మునిబృందములఁజేరి మ్రొక్కుచునవ్వారి
భద్రంబెయెంచు సద్భక్తిరసము

హాస్యము

రహిమించి మోహించి రాక్షసాంగన రాగ
అలనాడుచూసిన హాస్యరసము

స్నేహము

ప్రసక్తించి వాలిని సుగ్రీవుదరిజేర్చి
నెఱవిన సుఖకర స్నేహరసము

శాంతము

జగదేకరాజవై జలధియొడ్డున దర్శ
శయనంబుఁబూనిన శాంతరసము

వీరము

భయదగంభీరోగ్ర వారాసినింకింప
విల్లెత్తి పట్టిన వీరరసము

బీభత్సము

కాలానల సదృశముల బలాశేష
పాటవస్ఫురిత బీభత్సరసము

భయానకము

దశకంఠ కంఠవిదారణాయోధన
ప్రకటితోద్ధత భయానకరసంబు

వాత్సల్యము

ధవదీయ పాదసేవారక్తుఁడైనకీ
శ్రవాత్యునెడల వాత్సల్యరసము

గీ. నీవకాకమరెవ్వరు నెఱవగలరు
సర్వరసధామ! జగదేక సార్వభౌమ!
సత్కళామూర్తి శ్రీరామచంద్రమూర్తి!
లఖలపద నిత్యవర్తితుభ్యం నమోస్తు! 1-106

ఇందు శ్రీరాముడు సర్వరసధాముడుగా వర్ణించి, ఆచార్యులవారు శ్రీరామవిష్ణ్వంశను సూచించినారు.

దేవతలు శ్రీ మహావిష్ణువును స్తుతించు సంవర్ణమున కాళిదాసమహాకవి రఘునంశమున వ్రాసిన యీ క్రింది శ్లోకము వైరచనకు ప్రమాణము.

“రసాంతరాన్యోకరసం యథాదివ్యం పయోఽశ్నుతే
దేశే దేశే గుణోష్ఠ్యేవ మహస్థాస్త్య మవిక్రియః”

రామాయణకథ ఆయా కపులరచనలలో, వారివారి రసభావములచే రంజితమై, రసాంతరముల బొందుచున్నది.

భక్తిరసము

వైరామాయణరసనిరూపణమున శృంగారాది సవరసములతో, భక్తి, వాత్సల్య, స్నేహరసములున్నవి. వీనిలో భక్తివాత్సల్యములను ప్రాచీనాలంకారికు లంగీకరింపలేదు. కాని, మహాద్వైతి, మహాభక్తుడనైన మధుసూదన సరస్వతి భక్తిరసాయనమున భక్తిని రసముగా ప్రతిపాదించినవెనుక నవీనాలంకారికు లంగీకరించిరి. ఇక నీ గోవిందరామాయణమున నాద్యంతములు, భక్తిరసప్రపూర్ణములు, ఆచార్యులవారి భక్తిరసము పునాదిపై తమ కావ్యసౌధము గట్టినారు.

గోవిందరామాయణమునకు “భక్తిరసము” జీవితము, ఈ రామాయణ కావ్యశరీరమునకు భక్తిప్రాణము.

గీ. “భక్తిరసము పునాదిగాఁగ్రబలఁజేసి
కరుణరస కావ్యసౌధఁబు గట్టువాడ
జానకిరామ లక్ష్మణుల్ దీనియందు
కాపురముఁజేయుచుండెన్ స్వకర్మజిక్కి

అని ఉత్తర రామచరితమున (ఆవ. 9.)

గీ. కరుణరసవర్తి యీ మహాకావ్యమూర్తి
భవజలధి దాటుగతిఁజూప భక్తతతికి
భక్తిరసము పునాదిగాఁబాదుకొలిపి
కట్టెదఁబ్రపత్తి సౌధమీ కావ్యమందు.

అవ. 6.

గీ. భక్తిరసము ప్రధానమౌ ఫణితియిద్ది
రక్తిగట్టెనొలెదొ సదృశవరుల
సూక్తులె ప్రమాణమ్ములౌ ముక్తిగోరు
కవితయిఁదుండదగునె శృంగారగతులు.

(ఆవ. 7.)

గీ. భక్తిరసము పునాదిగాఁబాదుకొలిపి
కట్టెదఁబ్రపత్తి సౌధమీ కావ్యమందు
నవనవోన్నేష రసముల నారతంబు
నారగించుచు నిందుఁతుమయ్య రామ!

అని పాదుకావట్టాభిషేకమున (ఆవ. 16.)

గీ. భక్తిరస యరీదివ్య ప్రవాహగతినిఁ
దెనుగునిడికారవుందీపి తేలియాడఁ
దేట తెల్లంపుఁబలుకులదిద్ది దీర్చి
యీ యరణ్యకాండము వ్రాసెఁజేయుమమ్మ.

అని ‘రక్షకరాముడు’ లోను (ఆవ. 4.)

“వ్రాసి, వనీనివాన కథభక్తిరస ప్రథితంబుగా భర
న్యాసగతిం బ్రపత్తిని మనంబిడి”

(అవ. 9.)

అని ధార్మిక రాముడు లోను-

క. మునువ్రాసిన రీతిగని

పును భక్తిరసంబు దనరఁబూర్ణంబుగఁజా
వని పావనసీతారా

ముని కథవ్రాయించుదేవి మ్రొక్కెద నీకున్.

(అవ. 9.)

అని సుందరరాముడు లోను. భక్తిరసమునే యుద్ఘాటించి, పట్టాభి
రాముడులో

“భక్తతతిదీవన లొసంగ”

“భక్తుఁగాపాడెడి భక్తవత్సలుడు”

అని మొదలిడి రామభక్తుఁడు, భక్త భక్తుడునైన ఆంజనేయు నుతించి.

“భక్త భక్తుండనై దీనివ్రాయువాడ”

అని యీ మహాకావ్యమును ఆచార్యులవారు సంపూర్తి జేసినారు.

2. గోవిందరామాయణము భక్తిరసమునకు భాష్యము.

1. ఇందు శ్రీరామపట్టాభిషేకముతోబాటు

భక్తిరసమునకు పట్టాభిషేకము.

భక్తిరసైక కావ్యములలో శృంగారరసమునకు స్థానములేదు. ఆచా
ర్యులవారీవిషయమునే

“ముక్తిగోరుకవిత యిందుండదగునె శృంగారగతులు”

అని వ్యక్తపరచినారు. ఈ సందర్భమున వారికి వరవడి పోతనభాగవ
తమే. అయితే భాగవతము భక్తి ప్రధానమై భక్తిసూత్రములకు వ్యాఖ్యాన
మైనను, అందు శ్రీకృష్ణగోపికా శృంగారవర్ణనమున్నది గదా, సమస్వయ
మెట్లని సాహిత్యవిమర్శకులకు సందేహము గలుగవచ్చును. అట్టి సందేహమున
కిషన్మాత్ర మాస్కారములేదు. భాగవతమునందలి శృంగార మలౌకికము.

ఆధ్యాత్మికము, లీలామానుష విగ్రహుండగు శ్రీకృష్ణుని యోగమాయా విలాసమేగాని వేటుకాదు. భాగవతమునందు భక్తిశృంగారముల కాధ్యాత్మిక సంబంధమిట్లు పోతనయే వివరించినాడు. షోడశస్త్రీసహస్ర సంగతుడైన శ్రీకృష్ణునిజూచి నారదుడు,

ఆ. పరమభాగవతుడు పరమేష్ఠితనయుండు
మనుజులీలఁజెంది మహితసౌఖ్య
చిత్తుడైన యాహృషీకేశు యోగమా
యా ప్రభావమునకు నాత్మనలరి.

(దశ. ఉ. 625)

క. నీమాయఁదెలియు వారలె

తామరసానన సురేంద్రతాపసులై నన్
ధీమంతులు నీ భక్తిసు
ధామాధుర్యమున బొదలు ధన్యులుదక్కన్.

(దశ. ఉ. 627)

అని హర్షించినాడు. భగవంతుని యోగమాయా శృంగారచర్యలు భక్తులుతక్క తక్కినవారు గ్రహింపలేరు.

ఆచార్యులవారు బహుగంభీరమగు వైభాగమునగల భక్తిశృంగార సంబంధము సంపూర్ణముగా నాకళించుకొన్నారు.

భాగవతము పురాణము. అందామూలాగ్రముగా భగవద్భక్తి ప్రపంచితమైనది. గ్రంథమంతయు నాధ్యాత్మికమే కావున నందు శృంగారమున్నను నది యాధ్యాత్మికమే. ఈ కారణముచే నందాధ్యాత్మిక శృంగారమునకు తప్ప తొకమైన కావ్యశృంగారమునకు ప్రవేశములేదు.

రామాయణము, భాగవతమువలె పురాణముకాదు అది తొకమైన కావ్యము. సాహిత్యదృష్ట్యా అది జగదాదిమకావ్యము. కావ్యమున శృంగార రసముప్రధానముగాన యందలిశృంగారము తొకము. ఆలంకారికులు రసరాజముగా నిరూపించినది తొకమగు శృంగారరసమగుటచేతను నది కావ్యజీవితమగుటచేతను, కావ్యములలో శృంగారరసము వర్ణింపకతప్పదు. రామాయణమున శృంగారాది నవరసములున్నవని యాచార్యులవారు నిరూపించి, అందొక ఘట్టమును మాత్రమే చూపినారు.

మఱి కొన్నిపట్టులశృంగారము చూపవచ్చును. అవకాశమున్నది. కాని ఆచార్యులవారి యాశయమదికాదు. రామాయణమేకైకముగా, భక్తిరసముతో ననుసంధానముచేసి, తొకికమగు నాకావ్యము నాధ్యాత్మికముచే ప్రతిపాదకముగా ప్రపంచించుటయే వారి ధ్యేయము. అందువలన కావ్యమంతయు నాధ్యాత్మికమైనపుడు తొకికమైన కావ్యరసశృంగారమున కందాస్కారమే లేదు. ఇంత గంభీరసూక్ష్మదృష్టితో శృంగారరసభర్తృము పరీక్షించినవారగుట చేతనే ఆచార్యులవారు.

ముక్తిగోరుకవితయందుండఁదగునె

శృంగారగతులు - అని నిర్ణయించినారు తొకిక కావ్యరసానందమును, ఆధ్యాత్మిక భక్తిరసానందముగా పరిధవింపజేసి, గోవిందరామాయణమున కొక ప్రత్యేకవిశిష్టతను వారు సమకూర్చినారు.

3. పాకము

భక్తిరసము ప్రపంచించుట కనువగు పాకము ద్రాక్షాపాకమని ఆచార్యులవారి తీర్పు. సీతారామమున

క. ద్రాక్షాపాకము నెక్కొన
దీక్షనుగృహసేయుమమ్మదేవీ"

(అ. ప. 6.)

అని తన రుపాస్యదైవమగు బాలాత్రిపురసుందరిని ప్రార్థించినారు వారి.

"ద్రాక్షరసమ్మున మునిగి" అని పాదుకాపట్టాభిషేకమున (ఆవ. 6) అందే" లోకారాధ్యంబగు నీ పురాణరథ ద్రాక్షాపాకమై యుప్పుగన్" అని వ్రాసినారు (ఆవ. 17)

"ఎన్నెడ ద్రాక్షాపాకం
బన్నియెడలఁదీనఁగూడనంబా యిదివే"

అని రక్షకరాముడు ఆవ. 6 పద్యములలోను తెలిపి ద్రాక్షాపాకము, తమ కావ్యమున వేకైకపాకముగా నిర్వహించినారు. "శ్రీనిధియై యనాది

చిదచిత్సద సస్మయమాత్మదేవియై "అనుక్తతరరామచరిత్ర ప్రారంభపద్యము మొదలు, పట్టాభిరాముడను యుద్ధకాండచివర" మంగళము భక్తులకు మంగళము శ్రోతల కుమాపతికి మంగళమహశ్రీ" అన్నంతవఱకు నీ గోవిందరామాయణమంతయు ద్రాక్షాపాకమున కేకై కలక్ష్యము.

విశ్వవిఖ్యాత విమర్శకులు కే. శే. వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు "ఈ గోవిందరామాయణం చదివినతరువాత పానకం అక్కఱలేదు అని తమ యభిప్రాయము తెలివినారు. ఆచార్యులుగారును, "గడగడ నితుపానకము గై కొని బ్రావునటుల్ రచింతు అని పాదుకాపట్టాభిషేకము ఆవ. 15 లో చెప్పినారు. ఇది స్తవముగాదు వాస్తవమే ఇచ్చటపాకము. పానయోగ్యమై పానకమైనది. పానశబ్దమునకు 'కష్పత్రయము' చేర్చిన పానము పానకమగును. పానకము శ్రీమహావిష్ణువు నివేదనములో నొకటి¹ ఇందువలన భక్తిరసముచేతనేగాక పాకముచేతను నీ కావ్యము భగవదర్పితమైనది.

పాషాణపాకము

అర్ధరసభావములను వివరించు విధానమే పాకము అందు ద్రాక్షాకదళి, నారికేళపాకములను మూడుభేరములుగలవు. దానిలో సరళమై, సులభసుందరమై, ఆబాలగోపాలమున కాస్వాదనీయమైనది ద్రాక్షాపాకము. ఈ మూడింటిలో నారికేళపాకము, పండితాఖండలులకేగాని తక్కినవారి కందదు ఆచార్యులవారు వైమూడింటితోపాటు "పాషాణపాకము" అను నాల్గవపాకము గల్పించినారు. ఇది నారికేళపాకముపై మెట్టుకఠినాక్షర పదబంధమగుభాషతో సమాసజటిలమై విద్యత్కవులకుగూడ గ్రాహ్యముకానిరచన. దీనిని రక్షకరాముడు (ఆరణ్యకాండమున) బహుసరసముగా నిబద్ధించియున్నారు.

ఆ. వె. వలదుకఠినభాష పాషాణపాకంబు

రాళ్లరప్పలఁజనురాచవారు

-
1. మంగళగిరియందు వేంచేసియున్న నృసింహస్వామికి (విష్ణువు చతుర్థావతారము) ముఖ్యనివేదనము పానకమే "మంగళదిరి పానకాలాయడు" అని యాదేవుని వాడుక నామము. పానకాలు పానకాలరాయడు అను పేరుగల వారు మనలోనున్నారు.

పాదయుగళిబొందు పాషాణబాధనే

కర్ణయుగముగూడ గాంచనేల? (అవ. 5)

ఇందును, ఆచార్యులవారి భక్తిరస భావనము హృదయమునకు హత్తుకొనుచున్నది. ఆచార్యులవారుమహాభక్తులువారు, తాము భక్తిప్రపత్తులు చూపుదైవమునకు నేమాత్రమాయాసముగాని, క్లేశముగాని కనిపించు సందర్భమును సహించలేరు. వారు వ్రాయబోవుకాండ అరణ్యకాండ. అరణ్యము కఠినమగు శిలలచే, కంటకములచే, చిన్నచిన్న రాళ్లరప్పలచే గమనము కడు కష్టముగలిగించును. శ్రీరాముడు సీతాలక్ష्మణసమేతుడై యరణ్యముల సంచరింప వలయును. పుట్టుభోగులు, పూలబాటలపై నడచెడి సుకుమారులు కౌమారవయస్కులునగు రామలక్ష్మణులు వారికన్న సుకుమారియై అనూరంపశ్యయైనసీతయు, కఠినశిలాఘటితమైన దుర్గమారణ్యమున నడకలో కడు కడగండ్లుబడియుందురు. వారి కెట్లయిన వనవాసము తప్పుదు గావున నీ గమన క్లేశము తప్పుదు. అనాడు వారికరణ్య గమనమువలన గలిగిన బాధను, ఆచార్యులవారికిముందు రామాయణపులా ఘట్టమున కొంతవరకు పాషాణ పాకమునే యవలంబించి మన కర్ణములకు కటుత్వము నాపాదించినారు. చూడుడు భాస్కరరామాయణము అరణ్యకాండము.

క. కాకోలవ్యాకులమును

ఘూకాకుల భీకరంబు ఘోరమృగవ్యా

శాకరమును యుల్లిన

దాకర్లనదుస్సహంబునగు పేరడవిన్.

9. ప.

శా. రక్షశ్శిక్షణదక్ష రామవిశిఖ వ్రాతంబులో విభవ

త్పతాపేక్షసమక్ష రాక్షస జలాధ్యక్షేక్షయక్రవ్యముల్

పక్షిక్షుద్గత రూక్షవక్త్రములకున్ భక్షింపవే పెట్టి నీ

దక్షప్రక్షిప దక్షి కుక్షిగళదోదర్పంబు చెండాడిన్.

(2-175)

“అనాడువారు పాదములందు పొందిన బాధను, తిరిగి-దానినట్లనే వర్ణించి, కర్ణములకుగూడదాధకల్గించుట, “ఎందుకయ్యా” అనిఆచార్యులవారు బాధపడి యీ యరణ్య కాండమున సంతయు తక్కినవానివలె, ద్రాక్షాపాక

ముతో మృదుపదజాలముతో రచించి కర్ణపేశలము కావించినారు. ఈకాండ చదువుచున్నప్పుడు మనమరణ్యమున నున్నట్టే భావింపుము ఓకసుందరోద్యామునను న్నట్లుభావింతుము. అది ఆచార్యులవారి కవితాశక్తి¹ పాషాణములను ప్రసవములనుగామార్చును.

రీతి

పూర్వాలంకారికులు చెప్పిన రీతినే నేడు మనము 'శైలి' యని వాడుచున్నాము. కాని యీ పదము సంస్కృతముగాదు ఇది "style" అను నాంగ్లపదము నుండి తెనుగున వాడుకలోనికి వచ్చినది. రీతి యనగా పదబంధము. అది మూడు విధములు వైదర్భిగౌడి, పాంచాలి.

గోవిందరామాయణమున నున్నది

వైదర్భి రీతి.

"బంధపారుష్యరహితా శబ్దకాతన్యవర్జితా
నాతిదీర్ఘ సమాసాచ వైదర్భిరీతి రుచ్యతే"

కతినము లేక. పరుషవర్ణ పదములు కానిది సరళమైన కూర్పుగలది, దీర్ఘసమాసములు లేనిది వైదర్భి.

ఈ మహాకావ్యమున పదివేల నాల్గుపందలకు వైగానున్న యిన్ని పద్యములలోను నెక్కడ చూచినను వైదర్భిరీతియే స్ఫురించును. అసలిందు సమాసములే లేవు. తిక్కన చెప్పినట్లు "ఆలతి యలతి పదములఁగా సూక్ష్మంధించిన రీతినికై తచేతోమోచము" గూర్చికొనినది.

ఇందాది నుండి యంతమువఱకు నన్నిఘట్టములందును, నిట్టి మనోరమ మైనరీతిని ధారాశుద్ధితో నీకావ్య మొప్పుచున్నది, ఆచార్యులవారి రచన

తేలికయని పేలవముగాదు

తెలుగని సంస్కృత సంపర్కములేక యుండదు

అనుకరణమున కలవీయదు

1. పాషాణపాకము - కవి ప్రయుక్తమైన పదము.

ఆధునికయుగమున సర్వలక్షణసంపన్నమును సజీవమునగు తేటతెలుగు కవితకు ఆచార్యులవారాద్యులు, కడపటివారు.

నూతనవిషయ పరిశోధన

గోవిందరామాయణము వాల్మీకి మూలమునేయనుసరించిను, నిందితర గ్రంథముల యందున్న రామాయణకథా విశేషములెన్నో సంతరింపబడి యున్నవి. ఇవియన్నియు నింతవఱకు తెలుగున నే రామాయణ కావ్యముల యందును లేవు. ఆచార్యులుగా రనేక రామాయణములనుపురాణములను, సంహితలను పరిశోధించి వానినిందు నిబంధించిరి. ఇవి యన్నియు మనకు క్రొత్తవి, కనివిని యెఱుగనివి కావుననే నూతన విషయపరిశోధనలనవలసి వచ్చినది.

ఇందా యాకాండములలో మూలానువాదములైన పాని నాయా సందర్భముల సర్గశ్లోక సరిఖ్య వివరణము లీయబడినవి కొన్ని చూపు చున్నాను.

- (1) వత్స రామ యనుచు" వైరులు నళియింత్రు
గాక " యనుచు, దీర్ఘ కాలజీవి"
వౌడుగాక యనుచు నాశీర్వాదించెను
శ్రీసమేతుఁడౌచుఁ జెలఁగసుతుఁడు.

సీతారామము 1-61

మూలము: వత్సరామ! చిరంజీవ హతాస్తే పరిపంధిసః

5వ సర్గ. 38 శ్లో

- (2) సకలవిదుఁడ రామశైలూషుని విధాన
యౌవనవతి భార్యనబలసలిని
ఎవనికప్పగించి యేగెడివడవికి
వెంటగొనుము సీత వెంటనంటు

మూలము: స్వయంతు భార్యకౌమారీం చిరమద్యుపితాంసతీమ్

శైలూష ఇవమాంరామ వరేశ్శోదాతుమిచ్ఛసి

30వ సర్గం 8 శ్లో.

- (3) “నీ ప్రసాదమును బొంద’ దపించుచున్నవాడ; న
వ్యానిడలంతె అంగుళికీవాడ సమానుడు యుద్ధమందునన్
మూలము: అంగుళ్యానసమో రామోమయయుద్ధేసమానుషః
తవభాగ్యేన సంప్రాప్తం భజాన్యవరవర్జిని.

18 స. 19 శ్లో

కొన్నిపట్టుల మూలార్థములు వివరింపబడినవి. మరికొన్ని సందర్భముల 3/11, 32/22, 92/8 అని మూలములు సూచింపబడినవి. వీనిలో పైసంఖ్య శ్లోకమును, క్రిందసంఖ్య సర్గమును తెలుపును.

మూలములోలేని క్రొత్తవిషయములను చేర్చినపుడు ఆచార్యులవారా యాస్థలములలోని యేదే గ్రంథముల నుండి గ్రహించిరో, దానిని పుట యడుగున తెలిపినారు. వాని వివరణ సీతారామమున.

- (1) “రావణకుంభకర్ణులు పరాజయమొందెదరింద్ర! యశ్వినీదేవతలిర్వరున్
రావణకుంభకర్ణు లశ్వినీ దేవతలనియు, శాపవశమున రాక్షసులై
రావణకుంభకర్ణులుగా జన్మించిరన్నకథ వశిష్టరామాయణము నుండి గ్రహింప
బడినది.

- (2) “నెలలునిండిన కౌసల్య నిద్రయందు
నప్పుడప్పుడు శ్రీనాథునాద్యుగాంచి”

అను కౌసల్య స్వప్నవృత్తాంతము భారద్వాజ రామాయణము నుండి
సంగ్రహితము.

శ్రీరాముని నర్మసూక్తులు-సీతారాముల చలోక్తులు

ఇందు 12 సద్యములలోనున్న నర్మసూక్తులు మూలమునలేవు. ఇవి
యితర రామాయణములనుండి గ్రహింపబడి, బహుమనోహరములై యున్నవి.
వనవాసగమన క్లేశము పరిహరించు వీనిలో కొన్ని యుదాహరించుచున్నాను.

- (అ) సీత-శాతశిలామయకంట కావృతమైన దారిలో
మెట్టపల్లముల పాదములవేయుచు తడబడుచుండుట

చూచి, రాముడు, నీవట్లు నడచుచుండగా నేను
చూడలేను నీవు తూలిపడిపోవుదువు గాన

“పూనదగున్ మదీయభుజమున్ భవదీయకరాజ్ఞ మూతగా”

నీచేతితో

నా భుజమునూత చేసికొని నడువము” అని
రాముడొమెతో చెప్పినాడు.

(2-32)

ఇది దుర్వాసరామాయణము నుండి గ్రహింపబడినది.

(ఆ) సీతయరణ్యమున నడువలేక తడబడుచుండగా రాముడు భూదేవితో
“ఏమమ్మా నీకుమార్తె తామరదళములకంటె మృదువైన పాదములు
గలదిగదా. ఆమె కాలుమోపుటకై నా, నీకతినత్వముమాని మెత్తగా
నుండుమమ్మా” అని కోరినాడు.

ఇది హనుమద్రామాయణమున గలదు,

(2-34)

సీత ఛలోక్తులన్నియు హృదయంగమములు. “బహు కతినమైన
పాషాణము నుండి స్త్రీలుద్భవించునపుడు హలముచే దున్నినమాత్రాన స్త్రీలు
పుట్టుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది” అప్పుడు మాతల్లి తాను మృదువైనదనే
నిరూపించినదిగదా. ఇక—

నాగేటితో దున్నినంతమాత్రాన నొకనారి యుద్భవించుట జరిగింది
గదా పాయసము తిన్నంతమాత్రాన నొకపురుషుడుద్భవించునపుడు నాగేటి
చాలులో నారులుద్భవించుటలో నాశ్చర్యమేమున్నది.

ఇది దేవీరామాయణము నుండి గ్రహింపబడినది.

స్థాలీపులాకన్యాయమున కొన్ని యుదాహరించితిని ఇంక వెన్నో
యున్నవి పైన పేర్కొనిన—

- (1) వసిష్ట రామాయణము
- (2) భారద్వాజరామాయణము
- (3) దుర్వాసరామాయణము
- (4) హనుమద్రామాయణము

- (5) దేవీరామాయణము అనువాని నుండియే కాక
- (6) శివరామాయణము
- (7) యాజ్ఞవల్క్యరామాయణము
- (8) ఆధ్యాత్మరామాయణము మున్నగు నితరరామాయణముల

నుండినూతన విషయముల నేకము లిందాచార్యులవారుచేర్చినారు. మనమింతకు ముందు విచిత్ర ఆనంద. అద్భుత పట్టాభి రామాయణములను మాత్రమే యెఱుగుదుము. పై రామాయణములనుగూర్చి యేమాత్రమెరుగము ఇట్లు ఇతర రామాయణములేకాక, ఉమాసంహిత, పరాశరసంహిత, రామోపనిషత్తు, పద్మపురాణము మున్నగు బహుగ్రంథములను ఆచార్యులవారు పరిశోధించి వానిలోని కథలనిందుచేర్చుటచేతనే రామాయణమునకు నొకనూతనత్వమేర్పడి ప్రత్యేకత నాపాదించినది.

ఇది వారికవితారచనా పాటవమేగాక, పరిశోధనా పాటవమును ప్రకటించుచున్నది.

మూలమునకు పెంపకము

ఇందు నూతనవిషయములేకాక, వ్యాఖ్యానములను నవలోకించి, మూలమునకు తెనుగున నొక మనోహరమైన వ్యాఖ్యాన కావ్యముగా నాచార్యులవారు దిద్దితీర్చినారు. వాల్మీకిహృదయగవేషణచేసిన పూర్వాచార్యుల రచనల సారమంతయు నాచార్యులవారాపోశము పట్టుటచేత నీ రామాయణమింతలోకోత్తరమైనది. రెండు ఉదాహరణములుమాత్రమే చూపుచున్నాను. సీతాకల్యాణఘట్టము, సీతారామము

ఇయం సీతామమసుతాసహధర్మ చరీతవ

ప్రతీచ్ఛ చై నాంభద్రంతే పాణిగృహేష్వం పాణినా.

ఈ కల్యాణశ్లోకమున కాచార్యులుగా రెనిమిది పద్యములు, రచించి యష్టశోభనము గావించినారు.

“ఇది సుమసీత నాదుసుత యెన్నికగన్నది కన్నెలందునే
మిదితగుపేరుగా దనుచునెంతువో సీతకత్తానఁగావునం

పదగనునట్లు కర్మఫలవంతుడ వేడుపునీవు సర్వదా

మదిఫలమెంచబోదు కృషిమాన్యయ యోనిజసీత నీకిలన్” 5-471

ఈ పద్యమైనవెనుక “పాణిగృహేష్వం పాణినా” అను వాక్యమునకు, “గ్రహియింపుముబాణి పాణిచే” అను మకుటముతో నేడుపద్యములు రచించినారు.

“పృథివినిబుట్టియుంటబృథివీతల సద్గుణ జాలమెల్లయీ
సుదతికి సంక్రమించెబరిశుద్ధసదాయపరాధమోర్పు భూ
తచయనుభూతధాత్రియగుడల్లిని బోలు తుమాంతరంగయి
య్యదియ మదీయ పుత్రికసుమాగ్రహియింపుము పాణిబాణిచే, 472.

ఈ మకుటపద్యములన్నియు నుదహరింపదగినవే అయినను గ్రంథవిస్తర భీతి మదియొక్క పద్యముమాత్ర ముదాహరించుచున్నాను.

పదిలముచేసిపెంచిన విభాసుర దివ్యసువర్ణరేఖయే
విధమునగాని యెఱ్ఱునను వీడక విద్యగణించినట్టికో
విదభవదీయ దాసిబుధవిశ్రుత మంగళమూర్తిసీత
య్యదియమదీయపుత్రి భసుమాగ్రహియింపుముపాణిపాణిచే. 473

ఇందేడుపద్యములను చంపకములే - ఒకే ప్రాసమకుటములు గలవి. “ఇయంసీతామమసుతా” అను శ్లోక ప్రధమపాదము “ఇది సుమసీత నాదు సుత” అని ప్రారంభమై “పాణిగృహేష్వం పాణినా” అను నాల్గవపాదమున గల వాక్యమునకు “ఇయ్యరియమదీయ పుత్రిక సుమాగ్రహియింపుము. పాణి పాణిచే” అని ప్రతిపద్యముననేగాక చివరపద్యమున నుండుటచే, పైశ్లోకమున కిది హృద్యపద్యవాఙ్మాయమై యున్నది.

ఈ యేడుపద్యములును నన్వర్థములు. పాణిగ్రహణ సమయమున ముఖ్యమైనవి. సప్తపదులు త్రొక్కుట¹ అనుప్రక్రియ. దీనిని ద్యోతకముచేయుటకే ఆచార్యులుగారు, ఏడుపద్యములను వ్రాసి యీసప్తపది సంప్రదాయము కావ్యమున నిబంధించినారు.

1. సప్తపదులు త్రొక్కుట. అనువివాహ ప్రక్రియనుండియే తెనుగున “చరణంబు ద్రొక్కుట” “తాలు ద్రొక్కుట” అను జాతీయము లేర్పడినది. చెండింటికి పెండ్లియాడుట అనియే యర్థము.

లక్ష్మణునకు సుమిత్రనెలవొసంగుట పాదుకాపట్టాభిషేకము.

“రామం దశరథం విద్ధిమాం విద్ధిజనకాత్మజామ్
అయోధ్యామటవీం విద్ధిగచ్ఛతాత యథాసుఖమ్.

అయో. 40. స. 9. శ్లో.

ఈ శ్లోకము వివిధార్థములుగల ప్రసిద్ధశ్లోకము. ఆచార్యులవారి
యర్థములన్నింటిని, 7 పద్యములలో విపులముగా దెలిపియున్నారు.

చ. దశరథు డేగురుండనుచు దాశరథిన్ గమమీ వనీస్థలిన్
యశముడలంచి యెంచుముసుమా సనుబోలినమాత సీతఁగా
నశననివాస సౌఖ్యముల నావన మెంచుమయోధ్యగా సదా
భృశతపముండి గొల్వఁదగు జ్యేష్ఠుని లక్ష్మణ! పోయిరాదగున్.

5-506

గీ. దశరథుండు సోపాధికతాతయయ్యు
పుత్రులకుఁగష్టములఁగూర్చెపుత్ర! రామ
చంద్రుఁడు నిరుపాధికుడైన అసకుడయ్యుఁ
బ్రేమమైప్రోచునతని సేవింపుమయ్య.

5-511

సోపాధికతాత = అతనికి జన్మించుటవలనతండ్రి నిరుపాధికము =
అతనికి జన్మింపకపోయినను స్వాభావికమైన తండ్రి.

దశరథుఁడు - అను శబ్దము విష్ణుపరమైన యర్థములు చెప్పబడినవి.

దశ - పక్షి - రథుడు - వాహనముగలవాడు విష్ణువు

దశ - దేహము - రథుఁడు - ధరించినవాడు

దశ - పదిదేహములుధరించినవాడు; పది యవతారములనెత్తినవాడు
విష్ణువు.

గోవిందరామాయణము

అధ్యాత్మిక విశిష్టత

“అందఱూ ఒక యెత్తు - అగస్త్యు డొక్కఁడు ఒక్కయెత్తు” అన్న
ట్లుగా, తెలుగుభాషలో నింతవఱకు వెలువడిన రామాయణము లొకయెత్తు

గోవిందరామాయణ మొక యెత్తు - అని ఘంటాపథముగా చెప్పవచ్చును. ఈ రామాయణమున ట్టిమహాత్ముగలుగుటకు, నిందలి యాధ్యాత్మికతయే హేతువు. ఈ కృతిలో రసమునుగూర్చి చర్చించునపుడు, భక్తిరసమిందు జీవనాడియగుటచే, నిది తాకికావధినతిక్రమించి, యాధ్యాత్మికమై, యాంతరంగికానందము ప్రసాదించుచున్నదని వివరించియున్నాను.

తారకమంత్రసిద్ధి

ఇష్టదేవతోపాసన, మంత్రజపము సర్వసిద్ధిప్రదమని ప్రత్యక్షముగా నిరూపణచేసినవారాచార్యులుగారే. ¹తాతయుపదేశింప రామతారకమంత్ర మిరువదవయేటినుండి ఏబదేండ్లుగా నేకాగ్రనిష్ఠజపించినారు. మంత్రసిద్ధులైరి వారు సంకల్పించిన రామాయణము సంపూర్ణమైనది. తారకమంత్రాధిదైవ మగు శ్రీరామునికే తమ రామాయణము నంకితమును, మంత్రాత్మకముగానే చేసియున్నారు.

“ఓం” కార ప్రభవమ్ము నీమహిమ సర్వోత్కృష్టమీ సృష్టిలో
‘శ్రీం’ కారుణ్యగుణాకరంబు సకల శ్రేయస్కరంబౌ సదా
‘ఐం’ కాలజ్ఞతఁగూర్చి జ్ఞానకరమై యాముష్మికంబిచ్చెడిన్
‘రాం’ కామ్యంబుల దీర్చిబ్రోచెడిని శ్రీరామాభవన్మంత్రమై”
కావ్యమందంతటను రామమంత్రము ప్రస్ఫుటీకరింపబడినది.

“రామాయనమో” అన్న మంత్రమడుగడుగున మన మనసునకు దట్టుచుండును. పాదుకాపట్టాభిషేకమున, ఆచార్యులుగారు 2310 పద్యములు వ్రాసి వాని మంత్రాత్మక సాంకేతికము నిట్లు వివరించినారు.

గీ. సలిపితి నహస్రనామార్చనలవినుత్ప
పద్యపుష్పాలనినుమారు పరమభక్తి

.....

ఇనుమారుసహస్రనామార్చనలు.

2016

1. ఇరువదియేండ్ల ప్రాయముననే యుపదేశము తాతచేసెనీ
వరమహనీయ మంత్రము జపంబొనరించితి నేబదేండ్లుగా.

పట్టాభిషేకాశ్వాసము 421 వ.

2. ఉత్తర రామచరితము పునస్సంయోగాశ్వాసము 114 వ.

“తొంబదియునాల్గు నిన్నూరు తోడగలిపి
పద్య సుమదక్షిణయు గూడవరలునిందు”

పద్యదక్షిణ

294

మొత్తముపద్యసంఖ్య 2310 = 2 + 3 + 1 = 6 తారకసంఖ్య - 2310

ఇట్లు పద్యసంఖ్యయెగాక - ఆశ్వాససంఖ్యయునాటే.

“అమరెనాశ్వాసములు గూడ నారుగాగ

నేషడక్షరి శిరసావహించినాడ”

షడక్షరి - తారకమంత్రసంఖ్య - తరువాతి రామాయణ భాగముల
నామములలోను పాటింపబడినది.

రక్షకరాముడు-

ధార్మికరాముడు-

సుందరరాముడు-

పట్టాభిరాముడు-

రక్షకరాముడు - ధార్మికరాముడు - ఈ రెండింటియందాశ్వాస
సంఖ్యయునారే.

ఆరణ్యమున మునులు తారకమంత్రమున రాముని స్తుతించిరి.

ఓం రామాయనమోయను

రాం రామాయనమయనుచు రామాయనుఁ

రాం రామాయను ఁ శ్రీం

రాం రామాయనుముని తతి రాముంగనుచున్

రక్షకరాముడు - పరిత్రాణాశ్వాసము - 249

రామాయణమంతయు ఇట్లే తారకమంత్రాత్మకమై విరాజిల్లుచున్నది.

రామాయణము మంత్ర సంపుటికరణ మగుటచేతనే.

“చరితమ్ రఘునాథస్యశతకోటి ప్రవిస్తరమ్

ఏకైకమక్షరం ప్రోక్తం మహాపాతక నాశనమ్”

అని ప్రసిద్ధిగాంచినది. అందు సుందరకాండమున సప్తకోటి మహామం
త్రములున్నవని ప్రాజ్ఞులవచనము. సుందరకాండవలె, పాదుకాపట్టాభిషేకము

(అయోధ్యాకాండ) రక్షకరాముడు (ఆరణ్యకాండము) నందును, మంత్ర సంపుటికరణమే గలదని ఆచార్యులవారు నిరూపించినారు.

పాదుకాపట్టాభిషేకమున భరతుడు పాదుకలను ధ్యానించు సమయమున నవి శ్రీరాముని మంత్రాత్మిక రూపములని యిట్లు తెలిపినారు—

కాదిహాదిసాది వేదవిద్యలరూపు
రామమూర్తిగాగ రాత్రిపవలు
పాదుకాద్యయి భరతుండు గనుచుండు
శాంతమూర్తిగ నగుచు నిశ్చలుఁడునగుచు.

పాదుకాశ్వాసము — 55

ఈ పద్యముక్రింద - కాదివిద్య, హాదివిద్య, సాదివిద్య ఈ మంత్ర విద్యల వివరణ మీయబడినది.

ఇంతకంటె దీనినిగూర్చి వ్రాయుటకు నాకధికారములేదు. పాదుకాంత దీక్షాపరులకు మాత్రమే వైవిద్యల వగాహనములు; అనుభవనీయములు. ఆచార్యులవారు, వై 'పాదుకాంతదీక్ష' యందలి సంప్రదాయార్థమును గ్రహించినవారగుటచే, పాదుకాపట్టాభిషేకముననే దీనిని నిర్వచించిరి. ఇది వారి మంత్రశాస్త్ర పారీణతకు పతాక.

రక్షకరాముడు (ఆరణ్యకాండలో) ఓంకారరూపులు, ఆడవిగమనము అను శీర్షికలో వారి మంత్ర శాస్త్రానుభవము విదితమగుచున్నది. అందు ప్రణవార్థము ప్రపంచంపబడినది.

సీతా రామ లక్ష్మణులు ముప్పురు నరణ్యమున నడుచుచున్నారు. వారెట్లున్నారో దర్శింపుడు.

గీ. చిద చిదీశ్వరులొండొంటి ఛెంతబలుగు;
చంద మొప్పు నా ముప్పురు చనెడిరీతి
ప్రకృతి బద్ధ జీవితగ సీత, ప్రకృతి ముక్త
శుద్ధ జీవిగ సౌమిత్రి చొప్పువీర

అవ్యయుని వెంటబడుచుండి రనగ నొప్పు.

విమోచనాశ్వాసము 21.

ఈ పద్య సంఖ్య 21 యగుట సార్థకము. $2 + 1 = 3$ దీని వివరణ.

ప్రకృతి బద్ధ జీవిత సీత

ప్రకృతి ముక్త జీని లక్షణుడునిరువు (2)

అవ్యయుడైన శ్రీరామునివెంట— (1) = 3

నడచుచున్నారు శ్రీరాముడేకై కష్టపరతత్త్వము. (ఏక మేవాద్వితీయము)

ఆ. వె. వారిపోకరితి ప్రణవార్థసూచన

మగుచునుండె రాముడ గ్రమంద

కాతవాచ్యుడును మకారవాచ్యగసీత

గాగలక్షణుడు మకారమూర్తి (29)

ప్రణవమనగా ఓంకారము - అందు, అ, ఉ, మ, అనునవి మూడు మాత్రలు.

అకారము రాముడు

ఉకారము సీత

మకారము లక్షణుడు.

ఇట్లు ఓంకారార్థము నిర్వచింపబడినది

గోవిందరామాయణము కేవలసాహిత్య దృష్టితోగాక, ఆధ్యాత్మిక దృష్టితో నెంతదీక్షగా పరిశీలింపవలెనో సూచనప్రాయముగా జూపితిని. మంత్రశాస్త్రవేత్తలకిది మహానిధానము.

ఇందువలన 'పట్టాభిరాముడు' అను పేరుగల యీ కాండమున యుద్ధమేకాక, పట్టాభిషేకముకూడ జరుగుటవలన "పట్టాభిరాముడు" అనిపేరు సార్థకమైయున్నది.

ఇష్ట దేవతోపాసన

అచార్యులవారి ఇష్ట దేవత బాలాత్రిపురసుందరి.

"శ్రీనిధియై యనాదిచిదచిత్సద సన్మయ మాతృదేవియై

భానుసహస్ర మండల విభాప్రతిభాసితమూర్తి గల్గియున్
జానగుమోము నన్మధుర శాంతమృదూక్తులఁబల్కుబాల నా
మానస మందునిల్చి యభిమానముతో సుకవిత్వమిచ్చుతన్”

అని తమయిష్ట దేవతను బాలను స్తుతించుచు, నీ రామాయణము ప్రారంభించినారు. అ బాలా త్రిపురసుందరి కృపాకటాక్షమున నీ మహా కావ్యము సంపూర్ణమైనది. వారి కవితా విద్యయంతయు బాలాప్రసాదమే. వారికంబయే గురువు.

“త్రిపురసుందరి! నీ పాదతీర్థమందె
యక్షరాభ్యాసముంజేసి యఖిలవిద్య
నభ్యసించితి నా విద్యయంత నీవె
గురుఁడవాచార్యుఁడవు నీవెకూర్మిగనుము.

రక్షక రాముడు— 3.

ఆచార్యులవారి కవితావిద్యయంతయు అంబప్రసాదమే గావున నీ కృతిలో నన్ని కాండములయందు నేకైకముగా నామె స్తుతియే పెక్కుపద్యములలో గన్పట్టును. అన్నియు “శ్రీనిధి” యైన ఆన్న వైపద్యముతోనే ప్రారంభమై వారి యనుపమాన భక్తి ప్రపత్తులను దెలుపుచున్నవి.

సాహిత్యదృష్ట్యావిమర్శకులకిట్లు బాహ్యముగాగురుస్తుతిగా గన్పట్టి నను, అంతరంగికముగా, నిందు ఆధ్యాత్మికమైన గంభీరార్థమున్నది బాలా త్రిపురసుందరి పరదేవత. లలితాంబిక — శ్రీరామో లలితాంబికా అని సూక్తి. “శ్రీరాముడు ఉభయబ్రహ్మము అనగా పరదేవత. ‘పరస్యామ్ దేవతా యామ్’ లేక పరశివుడు లేకలలితాంబిక” శ్రీ బాలా త్రిపురసుందరి స్వరూపమే శ్రీరామ స్వరూపమని, ఆచార్యులవారు పాదుకారాముని స్తుతించు సందర్భమున నిట్లు వ్యక్తముచేసియున్నారు.

సీ. సర్వోపనిషదర్థ సకలస్వరూపంబు

శ్రీనివాసంబుగాఁజెలఁగు దీవ

భక్తశిరస్థాని పరిధవశ్రీరాజ

రాజేశ్వరీమంత్ర రాజమీవ

భువనైకమోహన మూర్తిశివంకర
 త్రిపురసుందరి దివ్యతేజమీవ
 మొదలు తుదయు లేకచదలకతీతమై
 నిత్యమై యఖిలమౌ సత్యమీవ
 గీ. పాదుకా రామభక్త సంప్రాప్యరామ
 పాదుకారామ మౌనిహృద్వాసరామ
 పాదుకారామ శ్రీరామ పరమరామ
 పాహిమాం పాహిమాం పాహితుభ్యంనమోస్తు.

పాదుకాశ్వాసము 88.

కృతిపతి కృతికథానాయకుడు శ్రీరాముడే గావున ఇష్టదేవతాస్తుతియు బాలాత్రిపురసుందరి తేజస్వరూపమగు శ్రీరామపరమే. ఇంతటి లోకోత్తరార్థమీ రామాయణ కావ్యమునందంతర్భూతమైయున్నది గాన, ఇందలి యిష్టదేవతా ప్రార్థనము, కేవలము సాహిత్యపరముగాక, ఆధ్యాత్మికమే యని విశదమగుచున్నది. బాల్యమునుండియు బాలాంబికా భక్తులై ఆవెనుక తారకమంత్రసిద్ధులై న శ్రీ ఆచార్యులవారి యాధ్యాత్మిక జీవితపరిణామ మీ రామాయణమున వ్యక్తమై, లౌకిక రసానందమేగాక బ్రహ్మానంద సహజ దరమగు నమృతత్వము ¹ కావ్యమునకు సంఘటించి విశ్వజనీనత్వము, శాశ్వతత్వము గలిగించినది. ²

విశిష్టాద్వైత మతసిద్ధాంతములు

ఆధ్యాత్మిక విశిష్టతయందు తెలుపదగిన విషయమింకొకటిగలదు. అది యీ గ్రంథమునగల విశిష్టాద్వైత మతసిద్ధాంతనిరూపణ. రామాయణమునకు విశిష్టాద్వైత మతపరముగ విశ్వవిఖ్యాతమగు గోవిందరాజీయ వ్యాఖ్యానము

1. కేవలము భక్తి ప్రపత్తులను నిరూపించు నీమకుటముతో ఆచార్యుల వారు “పాహిమాం” శతకమును రచించినారు.

ఈ దృష్టితో విచారించిన — నీ సమీక్షలోనిందలి యాధ్యాత్మిక భక్తి తత్త్వసమగ్రపరిశీలన మెంతగానో చేయవలసియున్నది.

2. కాలాంతరము, స్థలాంతరమున దానిని చేయుదును. గభవదను గ్రహము.

గలదు. ఆచార్యులవారు విశిష్టాద్వైతులు కావున నీ గ్రంథమున తన్మత సంప్రదాయములను నిబంధించియున్నారు. వారు తన్మతసంప్రదాయనిష్ఠావరులు.

“తిరువారాధన నిత్యమున్ సలిపి నీ తీర్థంబు సేవింపకే
పరమాన్నంబగుగాక యేదియయినన్ భక్షింపనే నాడునీ
తిరుపాదద్వయి నారగింపిడక నేదేనిన్ గ్రహింపన్ గదా
పరమాత్మా! రఘునందనా! వరద! నీ భక్తున్ గృహన్ జూడుమీ

పాదుకాపట్టాభిషేకము మాయాశ్వాసము 265 ప.

విశిష్టాద్వైతమత ముఖ్యసిద్ధాంతమగు శరణాగతి అనునది, ఈ గ్రంథమున నాయా కథాసందర్భములలో చక్కగా ప్రపంచింపబడినది. రామాయణ మాదినుండి యంతమువఱకును నీ శరణాగతి పరంపరనే ప్రతిపాదించుచుండుటచే దీనికి దీర్ఘ శరణాగతి అనిపేరు గలిగినది. సీతారామమున శరణాగతాశ్వాసము, పట్టాభిరాముడు (యుద్ధకాండమున) విభీషణ శరణాగతి యీ శరణాగతి తత్త్వము విశదము సేయుచున్నవి.

ఆచార్యులవారు, వైష్ణవమత సంప్రదాయముల నా మూలాగ్రముగా నాకళించుకొన్నవారు. శ్రీరామపరశురామ సంవాదమున “ఇదింతు వైష్ణవం రామధనుఃపరపురంజయమ్” అను శ్లోకములో “పరపురంజయమ్” అను పదము పాదుకాపట్టాభిషేకము. శరణాగతాశ్వాసమున - 526, 527, 528 మూడు పద్యములలో ననువదించబడినది. అందలి నిగూఢమగు మంత్ర శాస్త్ర సంప్రదాయము తద్గోష్ఠి నిష్ఠులుమాత్రమే ప్రవచింపగలరు. తక్కినవారి కధికారములేదు. శరణాగతి స్వరూపములగు ప్రపదము, ప్రపత్తి, న్యాసము, భరన్యాసము ¹ అనునవి యీరామాయణమున ప్రదిపాదితములైనవి. ఈ విశిష్టాద్వైతమత సంప్రదాయదృష్టితో నీ మహాకావ్యమును ప్రత్యేకముగా పరిశీలింపవలసియున్నది.

ఆంధ్రరామాయణవాఙ్మయము

గోవిందరామాయణ స్థానము

ఈ మహాకావ్యము నందింకను చూపవలసిన విషయము. లెన్నోగలవు—వానిని వివరించుట కీచిన్న పీఠికలో నవకాశము లేదు. నవీన కాలమున బుట్టిన

1. వైష్ణవమత సంప్రదాయపరిభాషిక పదము లిందుచాల వ్రయుక్తములైనవి.

కావ్యములను మనము కేవలము సాహిత్య దృష్టితో విమర్శించుట పరిపాటి యైనది. నవీన కాలమున సాహిత్యమున నాధ్యాత్మికత లుప్తమైన కారణమున విమర్శకులట్లు భావించి కావ్యవిమర్శనము చేయుచున్నారు. కాని యిది యెంత మాత్రము సమంజసము కాదు— శాస్త్రీయమును కాదు— ఆధ్యాత్మికమును సాహిత్యమును నవినా భావ సంబంధముగల మన కావ్యముల నారెండు దృక్పథములతోడను విమర్శింపవలయును. నవీన యుగమున బుట్టి నంతమాత్రమున నా కావ్యమున నాధ్యాత్మికత యుండదను నభిప్రాయము కొందఱు విమర్శకులలో నాటుకొని యున్నది. అందువలన సాహిత్య విమర్శ పాక్షికమై విమర్శనా ప్రయోజనమునకు దూరమగుచున్నది. అట్టివారి దృష్టిని— కావ్యమున నాధ్యాత్మిక వివేచనకు మరల్చుట యే లక్ష్యముగా, నింతవఱకు నీ పీఠిక విపులీకరింపవలసి వచ్చినది. విమర్శకులీ దృష్టి నలవఱచు కొనుట మన సాహిత్యాభ్యుదయ హేతువని నా విన్నపము.

రామాయణ వాఙ్మయము

తెలుగు సాహిత్యమును నన్నయ నుండి నేటివఱకు పరిశీలించిన వారికి, తెలుగు భాషలో రామాయణ కథకున్న వ్యాప్తి, మఱి యే కథకు లేదని చెప్పవచ్చును. పల్లెపదములు, పడతుల పాటల నుండి పరిణతములైన, ద్విపద, శతక ఉదాహరణ. గేయ, సంకీర్తన, యక్షగానముల నుండి, ప్రౌఢరచనలైన మహాకావ్య ప్రబంధము వఱకు, రామకథ సంబంధములైన రచనలేవిశేషముగా గానవచ్చుచున్నవి. తెలుగున రామాయణ కథకు సంబంధింపని సాహిత్య శాఖ లేదనుట నత్యోక్తి యేగాని యతిశయోక్తి కాదు. పరిశోధన ప్రబలముగా నున్న నేటి కాలమున కూడ తెలుగున రామాయణకథా సంబంధముగు వాఙ్మయమెంత యున్నదో, ఏన్ని గ్రంథములుండునో, అట్టిగ్రంథసూచిక గాని రామాయణ వాఙ్మయ కోశముగాని, ఏ సాహిత్య సంస్థలు, విశ్వవిద్యాలయములు వెలువరించుటకు ప్రయత్నింప లేదు. రామాయణమునకు సంబంధించిన కృతులాయా శాఖలలో వేయింటికి వైగా నుండ వచ్చునని యూహా. పరిశ్రమ జరిగిన నిజము బహిర్గతమగును. ఓక్క విషయము మాత్రము నిశ్చితముగా చెప్పవచ్చును.

“అంతా రామ మయం బీ జగ

మంతా రామ మయం”

అన్నట్లాంధ్ర వాఙ్మయమంతయు రామ మయమే.

ప్రస్తుతమిందు కావ్యశాఖలో గల రామాయణములను గూర్చి తెలుపుచున్నాను.

కట్టా వరదరాజు ద్వీపద రామాయణము

ఈ ద్వీపద కృతిని గూర్చి లోక మీవఱకెఱుగదు వరదరాజు, రామాయణము 24 వేల శ్లోకములకు 24000 ద్వీపదలు వ్రాసియున్నాడు. రసోత్తరమైన రచన. తెలుగు భాషలో నింతకన్న పెద్ద ద్వీపదకృతి లేదు.¹ ఇంతవఱకు వాఙ్మయ చరిత్రకెక్కలేదు.

పద్యకృతులు

తెలుగున రామాయణము తొలుత పద్యకృతిగానే యవతరించినది. ప్రాచీనపద్యరామాయణములలో నేటికిని ప్రచురప్రచారముననున్నది భాస్కర రామాయణము.

భాస్కర రామాయణము బహుకర్తృకము.² బహుసాతభేదములతో గూడినది. అయినను ఆ రామ నామ మహాత్మ్యము వలన వ్యాప్తి చెందినది.

భాస్కర రామాయణముకన్న మున్ను— ఎఱ్ఱాపెగడ రామాయణము వెలసినది. ఇది మనకు లభ్యమగుట లేదు. భాస్కర రామాయణమునకు వెనుక నొక శతాబ్దికి— కొఱవి సత్యనారాయణ రామాయణము రచించెను. అదియును లభ్యము కాలేదు. ఇంకను అముద్రితమై లభ్యమగుచున్న రామాయణములు గలవు.

1. దీనియేకై క ప్రతి తంజావూరి సరస్వతీమహాలు నందున్నది. ఆ ప్రతి నుండి నాలుగు సంపుటములుగా (బాల అయోధ్యా-1 ఆరణ్య కిష్కింద-1. సుందర-1. యుద్ధకాండ-1.) నేను విపుల పీఠికలతో ఆ సరస్వతీమహాలు గ్రంథాలయము వక్షమున ప్రకటించినాను. అది ప్రభుత్వ ప్రకటితము.

1. భాస్కర రామాయణమునకు పద్యములేకాక, గ్రంథభాగములే పాఠ భేదములుగలవు. కాండాద్యంతము లొకదానితో నొకటి సమన్వయింపవు. నేటి భాస్కర రామాయణమున నితరుల రచనలు చేరినవి. భాస్కర రామాయణమును తాళ పత్ర ప్రతులతో పరిశీలించిసుపరిష్కృతమైన ముద్రణము ప్రకటింపవలసిన యావశ్యకతయున్నది.

ఆధునిక యుగము

వై రామాయణములన్యూ నాతిరిక్తములుగ నున్నవని- శ్రీ వేంకటగిరి ప్రభువులు గోపీనాథ వెంకట కవీంద్రుని రామాయణమును ముద్రించి వ్యాప్తిలోనికి తెచ్చినారు. గోపీనాథ రామాయణము-1923 నాటికి నైదు ముద్రణములై యావదాంధ్ర దేశమున సత్యధిక ప్రచారము బడిసినది. అపర పోతనయగు గోపీనాథ వెంకట కవీంద్రుని రామాయణము నేడు తిరిగి ముద్రితము కావలసి యున్నది. వెంకట కవీంద్రుని, వారి తరువాత రామాయణమును వ్రాసిన వావిలికొలను సుబ్బరాయ కవీంద్రులు- ప్రత్యేక పద్యమున నుతించిరి. మన ఆచార్యుల వారును, గోవింద రామాయణమున- భాస్కరునితోపాటు- సుబ్బరాయ కవీంద్రుని వెనుక రామాయణము రచించిన జనమంచి శేషాద్రి శర్మను మొల్లతో కలిపి యిట్లు స్తుతించిరి.

లలితామ్నాయ కథా విధాన రచనా లావణ్యునిన్ భాస్కరున్
విలసత్ శబ్దసమన్వయ ప్రథితు గోపీనాథునిన్ సత్కవిన్
బొలతిని మొల్లను వాసుదాసు దవసిన్ బూజ్యుండు శేషాద్రినిన్
దలఁతున్ వీరలు భక్తి వ్రాయుటను సీతారామ సత్కావ్యమున్

పాదుకా పట్టాభిషేకము అవతారిక

వై వివరణ బట్టి నేడు వ్యాప్తిలో నున్నవి.

(30)

భాస్కర రామాయణము
మొల్ల రామాయణము
గోపీనాథ రామాయణము

ప్రాచీనములు

(వాసుదాసు) వావిలికొలను ఆంధ్ర వాల్మీకి

రామాయణము

నవీనములు

జనమంచి శేషాద్రి శర్మ

ఆంధ్ర రామాయణము-

ఈ తరువాత శ్రీపాద, కృష్ణమూర్తి శాస్త్రి గారు రామాయణము తెలిగించిరి. కళాప్రపూర్ణ విశ్వనాథ సత్యనాయణ గారి రామాయణ కల్పవృక్షము- సాహిత్య లోకమునకు పరిచితమే.

“అలపింతుము కుశలవులైన మేము
మధు మధురమైన యట్టి రామాయణంబు”

అని ఆనాటి కుశలవుల వలె ఈనాడు వేంకట పార్వతీశ్వర కవులు రామాయణము గీతపద్యములలో రచించిరి.

నేడు ఆత్మకూరి వారి గోవింద రామాయణము సంపూర్ణమై ఆంధ్ర సాహిత్య ప్రపంచము నలంకరించినది. ఇంతవఱకును, గోపీనాథ రామాయణమును గూర్చి సాధికారమైన విమర్శ గ్రంథములు రానేలేదు. వావిలికొలను రామాయణము మంధర వ్యాఖ్యానముతో ఉండుటచే నారామాయణ విశిష్టత మనము గ్రహింపగలము.

ప్రాచీనములైన భాస్కరాది రామాయణములనే గాక నవీనములైన, గోపీనాథ వావిలికొలను రామాయణములను నామూలాగ్రముగా పరిశీలించితిని. నవీన యుగమున వెలసిన రామాయణములలో గోపీనాథ రామాయణము పురాణస్థాన మాక్రమించినది. ఆంధ్ర దేశమున పలుచోట్ల గోపీనాథ రామాయణము పురాణముగా చదివెదరు¹ కాని, ఆ రామాయణము- పురాణముగా చదివి చెప్పవలసినదే- ఉత్తమ సంస్కారమున్నవారికి తప్ప, అందలి ప్రాథ రచనయందఱికి ఆవగాహనము గాదు.

గోవింద రామాయణ మట్లుగాక, పఠితలకేపాటి సంస్కారము, అథవా వాచకత యున్నను, స్వయముగా చదువుకొని, కావ్యము నవగాహన చేసికొని యానందించుట కనువైన మృదు మధుర సులభ రీతితో నాబాల గోపాలమున కందుబాటులో నున్నది. రచనా మాధుర్యముతోబాటు ఈ రామాయణమున తక్కిన రామాయణము లన్నింటి కంటె, రామ భక్తి

1. కీ. శే. నాజనకులు సుందరము పంతులుగారర్థము చెప్పగా నేను గోపీనాథరామాయణము చదువు భాగ్యము లభించినది. ఇప్పటికి నలుబదేండ్ల క్రిందట, విజయనగరమున, ఒకసంపన్న గృహస్థులైన చావలి రామమూర్తి, శేషయ్యగారల యాధ్వర్యమున నీరామాయణ పఠనము జరిగినది.

ప్రతిపాదకమై, రామ పరతత్త్వ ప్రదీప్తమై, యెట్లు బహుముఖములుగా ప్రత్యేక విశిష్టతతో విలసిల్లుచున్నదో యీ వఱకు వివరించి యున్నాను. ఈ దృష్టితో విచారణ చేసిన-

గోపీనాథ రామాయణము-

గోవింద రామాయణము-

అనురెండే- రామాయణ వాఙ్మయము ననేగాక- నవ్యాంధ్ర సాహిత్య జగత్తున నా చంద్రతారార్కముగా నిలిచి, ఆంధ్ర మహాజనులను తరింప జేయగలవు.

విజ్ఞప్తి

గోవింద రామాయణ కావ్య తత్త్వము సంపూర్ణముగా నాకళించుకొనుటకు అందలి యాధ్యాత్మికతా విశిష్టత గ్రహించుటకు- ఆ గ్రంథము సంపూర్ణ స్వరూపముతో వెలయ వలసియున్నది. నేడీ కృతి- ఏడు సంపుటములుగా విభక్తమై యున్నది. ప్రతి సంపుటమునకు, పీఠికలు, ఉపోద్ఘాతములు, ప్రశంసలున్నవి. ఇందువలన, మనమాయావిభాగములలో నున్న విశేషములు గ్రహింపగలుగుచున్నామే గాని అను న్యూతముగా నాది నుండి యంతము వఱకు గల కావ్య తత్త్వమును గ్రహింప లేకున్నాము. అట్టి కావ్యతత్త్వము నామూలాగ్రముగా నవగాహనము జేసికొనుటకు, నీ ఏడు సంపుటములు నే కాకావమున.

“ఒకే సంపుటముగా”

విపుల పీఠికా, వ్యాఖ్యా విశేషములతో నవతరింప వలసిన యావశ్యకత యున్నది. అప్పుడి కావ్యము యొక్క నిజస్వరూపము మనకు సాక్షాత్కరించును.

శ్రీ రామ చంద్రుని యనుగ్రహమున- నీ యేడు కాండలు నొకే సంపుటమున వెలువడి- ఆంధ్ర సాహిత్య ప్రపంచము నలంకరించి ప్రచారము నందుగాక!

ఇప్పటికి ముప్పదేండ్ల క్రిందటననగా క్రీ. శ. 1941 లో మొదలైన యీ మహాకావ్యము నేటికి క్రీ. శ. 1971 లో పూర్తియైనది ముప్పదేండ్లు కావున

గోవింద రామాయణమునకు త్రిదశత్వము గలిగినది. త్రిదశులనగా దేవతలు. సకల దేవతా సార్వభౌముడైన శ్రీ రాముడే దీనిని వ్రాయించినాడు. తన భక్తునిచే రచితమైన నీ గోవింద రామాయణ కృతికి శ్రీ రాముడే అమృత త్వసిద్ధి చేకూర్చును.

ఇరువదేండ్ల క్రితము కట్టా వరదరాజు ద్విపద రామాయణ కృతిని పరిష్కరించి ప్రకటించు సందర్భమున నాకు రామాణము గూర్చి పరిశ్రమ చేయు భాగ్యము లభించినది. తిరిగి నేటికట్టి యవకాశము లభింపజేసిన వారాచార్యుల వారే. ఈ పట్టాభిరాముడు అను యుక్తకాండమునే కాక, రక్షకరాముడు (అరణ్య కాండ), ధార్మిక రాముడు (కిష్కింధా కాండ), సుందర రాముడు (సుందర కాండ) అను వానిపైన గూడా నాచే వ్రాయించుటకు పోతు భూతులు వారే. వారి కోరిక ననుసరించి గ్రంథము సంపూర్ణియైనది. కావున ఈ పట్టాభి రామ కాండమునకు కొంత విపులముగా పీఠిక వెలయించినాను. ఇంకను వ్రాయవలసిన విషయము లెన్నో మిగిలి పోయినవి. గ్రంథము ఒకేసంపుటముగా ముద్రితమైనప్పుడు విశేష విషయ విలసితముగా పీఠిక సంతరించెదను. పాఠక లోకమును మన్నింప గోరుచున్నాను.

తాకికములగు సాహిత్య గ్రంథములకు పీఠికలు వ్రాయు నాకిట్టి యాధ్యాత్మిక భక్తి నిధానమగు తమ గ్రంథమునకు పీఠికను వ్రాయు మహాదవకాశము లభింప జేసిన శ్రీ ఆత్మకూరి గోవిందాచార్యుల వారికి నామనః పూర్వక కృతజ్ఞతా సూచకముగా నీ పద్యాంజలిని సమర్పించు చున్నాను.

పద్యాంజలి వాల్మీకిస్తుతి:

ఉ. శోక మె శ్లోకమైన రససూక్తు ల రామకథన్ రచించె నే
కైక మహాక్షరంబున నఘావళి ద్రుంచెడు కావ్యమూర్తి గా
నా కవితావతార ప్రథమాంచిత తీర్థమునై వెలుంగు వా
ల్మీకి మహర్షి వర్యునకు మేదుర భక్తి నమస్కరించెదన్.

గోవింద రామాయణ స్తుతి:

ఉ. శ్రీ కరమైన రామ కథఁజేకొని, భక్తి రసపుతంబుగా
నా కథునీ తరంగ నటన ప్రతి మల్లనవీన సూక్తిము

క్తాకృతిగా నొనర్చి కవితా చరితార్థతఁ గాంచినట్టి సు
శ్లోకుని, నాంధ్ర సత్కువన శూరు నుతించెద నాత్మకూరినిన్.

మ. స్తవనీయంబుగ ప్రాక్తనైక కవితా చాతుర్యముల్ జూపుచున్
నవ మాతాశ్రయమౌ కవిత్వమును సంధానించి ప్రాజ్ఞవృత్తై
కపుల్లెన్ భవదీయ కావ్య రచనా కౌశల్యము నెచ్చ రా
ఘవు గీర్తించిన నీ మహాప్రతిభకున్ గై మోడ్పు లర్పించెదన్.

మ. నవ భావధ్వని నూత్న రీతులఁబడ న్యాసంబు లొప్పారఁగాఁ
కవితా నర్తకి భక్తి భామినిగ సంకల్పించి శ్రీ రాఘవ
ప్రవరామేయమహత్త్వ తత్త్వ మును సంప్రాప్యంబుగాఁజేయునీ
శ్రవణానంద కరాంధ్ర కావ్య కవితా సంపత్తిన్ మొక్కెదన్.

శ్రీ. మందారైక ఫలప్రదంబుఁదిజగన్మాన్యంబు రామాయణం
బందించెన్ సకల ప్రపన్నులకు భక్తైక ప్రభావాప్తి గో
విందాచార్యుఁడు దివ్యభక్తి కవితావేశుండు, మా ధీరస
స్కందం బై నిఖిలాంధ్రలోక జనతా కర్ణామృత స్యందిగాన్.

ఉ. ధ్యేయుఁడు రాముఁడే త్రిజగతీస్థలి తారక మంత్ర మొక్కటే
ధ్యేయము. ధ్యేయమంచు నుపదేశ మొనర్చిన “ఆత్మకూరి రా
మాయణ కావ్యరాజము ముదామర భూజము నాంధ్రభాష రా
మాయణ కావ్య భారతికి, మానితమైన కిరీటమయ్యెడిన్.

కృతి పతియగు శ్రీ రామచంద్రుడు, కృతికర్తయైన గోవిందా
చార్యుల వారికి ఆయురారోగ్య భాగ్యములు ప్రసాదించుగాత!

ఇతి శివమ్

అక్షి కాంత నిలయము

నిడుదవోలు వేంకటరావు

2-2-1137/5, సరస్వతీ నగరము

(న్యూ నల్లగుంట).

12. 7. 1971.

శ్రీ గోవింద రామాయణము

పట్టాభిరాముడు

యుద్ధకాండము

సంగ్రామసన్నాహశ్వాసము

ప్రార్థనాదికము

- ఉ. శ్రీ నిధియై యనాది చిద చిన్మయ దివ్య శుభంక రాంబయై
భాను సహస్ర మండల విఖా ప్రతిభాసిత మూర్తి గల్గియున్
జానగు మోమునన్ మధురశాంత మృదూక్తులబల్కుబాల నా
మానసమందు నిల్చి యభిమానముతో సుకవిత్వమిచ్చుతన్ 1
- ఉ. వ్రాసితి నారుకాండములు వ్రాయగఁబూనిన యుద్ధ కాండమున్
వ్రాసినఁబూర్తియకాను రఘురామచరిత్ర, రస ప్రపూర్ణమై
భాసిలగాఁ బ్రసాదగుణవంతముగా సుజనాళి మెచ్చగా
వాసిగ వ్రాయజేయుము కృపామయ బాలత్రిలోక సుందరీ 2
- ఉ. సల్లలితాంబ నీదు పద సన్నిధి నిల్చితి, నేబదేండ్లుగా
నుల్లము పల్లవింపగ మృదూక్తుల సత్కవితాప్రదాత్రివై
యెల్ల రఘుధ్వవోత్తముని యుద్ధచరిత్రము వ్రాయఁజేయవే
చల్లని చూడ్కులన్ రచన సల్పఁగఁ జేయుత్రిలోకసుందరీ. 3
- తే. గీ. యుద్ధకాండంబు వ్రాయఁ బ్రసిద్ధ రీతి
విజయ రాముండు విజయంబు వెలయఁజేయు
అండదండగ నిలుచు నా యయ్యగూడ
భక్తతతి దీవన లొసంగ వ్రాయునటు గ

శ్రీ రామాయనము

సంగ్రామయాత్రాశ్వాసము

కథా ప్రారంభము

కం. శ్రీ వైకుంఠ నివాసా

రావణసంహారకర్మ రాముడ వగుచున్

భూవర జన్మము నెత్తవె

దేవానీకంబు కోర్కి దీర్పఁగ రామా !

1

శ్రీ రఘురామభక్తుడు విశిష్ట గుణాన్వితవాయుజుండు, సీ

తారమణి శుభంబు విశదంబుగఁ గన్నది విన్నదెల్లయున్

దీరుగ లంకఁ జేరినగతిన్ వివరింపఁగఁ గాంచి యర్కజున్

ధీరమతిన్ యథోచితవిధిన్ రఘుచంద్రుడు బలైహృష్టుడై 2

మ. హనుమంతుం డసమానుఁ డీ పృథివిలో నన్యుల్ నివర్తింపఁజూ

లని కార్యంబొనరించె గా జలధినే లంఘింపనొనె, మహా

వనధిన్ దాటిన దాటు గాక భయదంబౌ లంక శోధించి, సీ

తను జూడంగలవాడునై మఱల సాధ్యంబౌనె వేరేరికిన్. 3

కం. శ్రేష్టుడు భృత్యులయందు వి

శిష్టముగా టేనియానఁ జేయుచు దోడౌ

శిష్టకృతి సలుపువాడు, ప్ర

కృష్టముగా హనుమ సేసె నిటుగ నృపాజ్ఞున్.

4

గీ. రావణాసురపాలిత లంక కేగి

యొరులు చొరలేని యా లంక నొదిగి తిరిగి

పట్టుబడకుండ జానకిఁ బలుకరించి

మఱలి వచ్చె వాయుజుడు సామాన్యుడొక్కొ

5

ఉ. ఊరును బేరునుం గల మహోజ్వల రాఘవ వంశ కీర్తి నీ
మారుతి నిల్పె, లేనియెడ మా కులమెల్ల నశించిపోవడే
ధారుణికన్యాయున్ దళరథాత్మజులున్ బ్రతుకంగలార, లె
వ్వారలు సాటి, యీతనికిఁ బ్రజ్ఞను, భక్తిని కార్యదక్షతన్.

ఆ. వె. ఆత్మహత్య పాప మంటదు మాకింక
సీత ఊమ మనుచుఁ జెప్పియుంట
నింత యుపకృతి హనుమంతుఁడొనర్పంగ
నీ మహాత్మున కిపు డేమి నేతు.

ఉ. ఈతని మేలు నేత కితఁడేసరి, యే బహుమానమీయ నీ
చేతకుసాటియకా నిలుచుఁ జిత్తము నందిది జీవితాంతమున్
వీత సమస్త కామ భయ విజ్ఞుఁడితండు మదీయ సర్వమున్
బ్రీతినిడన్ సమంబగునెప్రేమయె తుల్యము దానినిచ్చెదన్.

ఆ. వె. అనుచు గాలి బిడ్డ నక్కునఁ జేర్చెను
రాఘవుండు ప్రేమరాశి యగుచు
హనుమ హృదిని హృదయ మత్తఁగఁ గౌగిటఁ
గ్రుచ్చి గ్రుచ్చె హనుమ మెచ్చు కొనుచు.

తే. గీ. పులకరింతలు మైగొన లలితమూర్తి
భక్తున కొసంగె హృదయంబు భక్తభక్తుఁ
డగుచుఁ బ్రేమాతిశయమున నంతకంటె
నక్షయము వేరు లేదని చూత్మఁ దలఁచి.

ఉ. అంతట రామభద్రుఁడు దినాధిప పుత్రునిఁ జూచి పల్కు, వ
కెంతయు సంతసంబొదవె నీవు కృతార్థుఁడవైతి, జానకి
కాంతను రోయుటన్సఖ! యికన్ దరియింపఁగవార్నిధిన్, భయ
క్రాంతుఁడనైతి వానరు లెకాయెకి దాటగలారె నీరధిన్. 1

తే. గీ. హనుమ సీతకు నటఁజెప్పి నటుగ వింటి
వనచరులు దాటగల ర్థబ్ధి నని, యదేమొ

భయ మొడవుచుండె, దలవంగ వారినిధిని
ననియె రాముండు శత్రు భయంకరుడు.

12

తే. గీ. అనుచు ఖన్నుడై యుండ నరాధిపుండు
రవికుమారుండు గనుచు నా రామభద్రు
నాతనికి ధైర్య మొదవఁగా ననఁ గడంగె
వానరులు దాటగల రని వారినిధిని.

13

సుగ్రీవుని హితము

మ. మతిమంతుండవుఁ బండితుడంపును నామ్నాయార్థ విజ్ఞుండవున్
ధృతిమై భావి నెఱుంగువాడవును బృధ్వీజాత టేనుంబునున్
శ్రుతమయ్యెన్ రిపు వుండు పాడ దెలిసెన్ ఖన్నుండ కా
కతమేమీ? యరిగెల్పు రీతులఁయఁగా నై న గాలంబునన్. 14

తే. గీ. స్నేహమును గృతఘ్నుండు త్యజించు రీతి
దుఃఖమును వీడఁగాఁ దగు దోర్బలండ
అరి నిబర్హణ రీతుల నరయఁదగును
పౌరుషముఁ బూనుమీ యింకఁ బూరుషుండ.

15

తే. గీ. యోగి మోక్షబాధకబుద్ధి వీగఁజేయు
భంగిఁ గార్యబాధకబుద్ధి బాయవలయు
నీతిశాస్త్రప్రవీణుండ నేర్పుతోడ
వైరిని జయింపఁ గలమను భావ మొప్పు.

16

చం. జలనిధి నక్రసంకులము చయ్యన దాటుచు లంకఁ జేరి కో
టల కెగఁ బ్రాకి, శాత్రవ భటాళిని రావణరాజు జంపగా
గలరు, నృపాల వానరులు కాగల దియ్యది నీ నిమిత్తమై
జ్వలనమహోగ్నినై నఁ బడవచ్చెడి, నాబలగంబురాఘవా ! 17

చం. ఉరుబలదర్పశేషుషి రణోద్ధతి రావణరాజుజంపి నీ
ధరసుతఁ దెచ్చు నా కృషికి ధార్మికవీర !, అనుగ్రహింపుమీ

వరమతిఁ బ్రోత్సహింపుము ప్రభాకరవంశజ ! సేతు వొండె
గరతరణంబుఁ జేయుటకుఁ గట్టెడి మార్గము యోజనేయుమీ.

ఆ. వె. అబ్బిఁదాటఁగలిగి యా త్రికూటాద్రిని
లంకఁ గాంచునంత రావణుండు
హతుఁడె కడలి సేతు వమరెడి విధ మొండె
యూహ సేయ వలయు నుర్విసాధ !

తే. గీ. సేతువును గట్టునంతట సింధువుఁ దృటి
దాటి వానర సైన్యంబు దైత్యనాథు
లంకఁగన, లంక సర్వంబు లయము గాదె
ఏల ఖిన్నుఁడ వైతి వీ విపుడు రామ !

తే. గీ. శూరులు నశించుదానికిఁ జూడ నట్టి
దానికి దిగులొంద రెపుడు దైత్యముఁగని
యత్నకార్యార్థమై చూతు రనవరతము
చనఁగ నుత్సాహ మాపద సంభవించు

ఉ. సేతువు గట్టు యత్నమును శీఘ్రముగా నొనరింపగావలెన్
సేతువు లేక లంకఁగన సింధువు దాట నసాధ్య మెంచ, వి
ఖ్యాతసురాసురాళికిని నన్యుల మాట వచింపనేల వే
భీతిని వీడి యాత్మఁ దలపెట్టుము సేతువు గట్టుచుద్దతిన్.

తే. గీ. శౌర్యవంతుండు వదలఁడు దైత్య మెపుడు
కాలము గణింపఁదగు నట్టి కాల మిద్ది
వానరుల కృషి విజయంబె పడయు నెపుడు
శీఘ్రగతిఁ జూతువీవు నీ సీత రామ !

తే. గీ. వృక్షపర్వతంబులతోడ రాక్షస పురి
మట్టిఁగలుపఁగలారు మా మర్కటములు
రామ ! శంకింపవలదు మర్కటుల బలము
జయము నీయఁదె పొందు ముత్సాహ మిపుడు.

తే. గీ. పూనికను వీడ డెప్పుడుఁబూరుషుండు
పూన్ని నెరవేర ధైర్యంబె పూనియుండు
విడువ వుత్సాహ శౌర్యముల్ వీరునకును
గథలు వ్యధ తాట గనమొ లోకంబునందు. 25

ఉ. పొరగసాటి నీ కెవరు మూడు జగంబులయందు రాఘవా!
వీరుఁడ చాపబాణముల వెల్గెడి నిస్సనునంత వైరు తె
వ్వారలుగాని పాటరొక్కొ పట్టు జయంబె సదా రణంబులన్
ధీరమతిందలంచి కపిధీరుల కాజ్ఞ నొసంగు భావికై. 26

ఉ. సేతువు గట్టి దాటుటయొ సింధువు లేక మఱే యుపాయమో
చేతమునందు నిశ్చితము చేయుము నీవిక కామరూపుతా
కోతులు వార్ధిలంఘనముఁగూర్చి జయంబొన గూర్చువారు సం
ప్రీతిని, మాటలేల శుభరీతి నిమిత్తములన్ని తోచెడిన్. 27

తే. గీ. అనెడి సుగ్రీవు మాటల నాలకించి
రఘువరుఁడు వల్కె ధీరుఁడై లంకకరుగ
సేతువును గట్టియో లేక జేసితపము
సాగరము నెండఁజేయగ శక్తియుతుఁడ. 28

మ. హనుమా! కన్నులఁ గట్టఁజెప్పు రిపులెట్లా లంక రక్షింతు దై
త్యుని సేనాపరిమాణరక్షణగతుల్ దుర్గమ్ములున్ ద్వారముల్
కనియున్నట్టి సమస్తమున్ దెలుపుమీ కర్తవ్య మెంచంగ, వై
రిని నిర్జింపఁగ శత్రుమర్మముల గుఱ్ఱింపంగనే సర్వదా 29

హనుమ లంకారక్షణ విధానముఁజెప్పుట

ద్వి అన విని హనుమంతుఁ డా రాముతోడ
గనిన దెల్లయును లంకనుగూర్చి తెలిపె 30

తే. గీ. పరపురంబు జయించెడి బాహుబలుఁడ
దుర్గమంబైన నా లంక తోయనిధికి

నవలి యొడ్డున దక్షిణమందు గలదు
కొండకొనఁ గొండ నంటుచు నుండె రామ. 31

ఉ. నాలుగు గుమ్మముల్ గలిగి నలైసలంబరిభావృతంబునై
వీలొక యింతఁ గానము ప్రవేశము సల్పఁగఁ గోటలోనికిన్
శూలధరుల్ భటాళి బురుజుల్ సతతంబును వేయి కండ్లతో
పాలన సేయుచుండెదరు వైరుల డిక్కొన యుద్ధసిద్దులై. 32

తే. గీ. ఎపుడు శాత్రవు లెవ్వార లేగుదెంచు
వారలో యనుభీతి రావణుఁడు మెలఁగు
యుద్ధమెనరింప నై న్యాళి సిద్ధపఱచి
యుంచు సతతంబు జయమె కాక్షించుచుండు. 33

తే. గీ. పరిఖలు శతఘ్నులును యంత్ర పరికరములు
రథ గజ తురగాదులు గల లంక కోట
దటికిఁ జనఁగూడ నలవి గాదరయఁ బరిఖ
లన్ని శీతల నీరమయంబు లగుట. 34

తే. గీ. ముందు జలదుర్గమును దాటి పోవవలయు
నవలఁ బర్వత దుర్గంబు నతిక్రమించి
సహజ వనదుర్గమును మీరి చనినఁ గట్ట
బడిన ప్రాకారదుర్గమ్ము వరలు నంత. 35

తే. గీ. లక్షలకు కోట్లకును మించి లంకయందు
శూరు లగువారు గలవారు వీరభటులు
వెండి బంగారు నవరత్న మండలయుతి
బ్రజయు సంతృప్తి నిరియు సంపదల నుండు. 36

తే. గీ. గుమ్మములు నాల్గు వీర భట కోటి గాయు
తూర్పు పదివేలు శూలాలతోడఁ గలరు
పశ్చిమంబున దశలక్ష భటులు చర్మ
కవచధారు లస్త్రవిదులు కలరు రామ. 37

తే. గీ. ఉ తరంబున శతకోటి యుత్తమబల
మశ్వగజరథములఁగూడి యలరు వార
లుత్తమ కులీను లగువార లున్నవారు
వారు జేనికి విశ్వాసపాత్రు లరయ.

38

తే. గీ దక్షిణద్వారమందు సదా వసించు
లక్షమందిభటులు చతురంగబలము
కోటి వరపీఠనై న్యసంకులము పురము
పురి నడుమనుండె నై నికవ్యూహ మరయ.

39

తే. గీ. జలధి గిరి వన దుర్గముల్ సంతరించి
ఆ యగడ్డల నక్రచయంబుఁ దాటి
కృతక దుర్గమ్ము మీరుచు దితి కుమారు
తోడఁ బోరి జయమ్మును బొందవలయు.

40

చం. కలరు త్రికాలధర్మముల కర్మలొనర్చెడి వేదవేద్యులున్
గలరు మహాస్త్రచయ కార్ముకవేత్తలు ధర్మమూర్తులున్
గలరట శౌర్యధైర్యములఁ గ్రాలెడు వీరులు యుద్ధకోవిదుల్
గలరు తపోధనుల్ విభుదకాండము మానవ భోజులందునన్. 41

చం. సురుచీర వస్తు సంపందల శోభ విభాసుర మా పురంబు భా
సుర నవరత్న కాంతిమయ సుందర సౌధ విరాజ మానమున్
బరిసరముల్ వనీ కుసుమ వార సుగంధ యుతంబులున్ సదా
సురపురియా యనన్ గగనచుంబితమై విలసిల్లు గొండవై. 42

తే. గీ. అల త్రికూటాద్రిశిఖరాగ్రమందు లంక
సర్వవిధరక్షణంబున జలపరివృ
తంబయి యలరు నద్దానిఁ దాకనగునె
సుర లసురులకునై నను జూడ వశమె.

43

మ. అయితే నేనొక యంతరావణునిసై న్యవ్యూహ ముంబోరునన్
లయముం జేసితి వీరవర్యులగు పారల్బోర నాతో యమా

లయముం జేరఁగఁ జేసినాడఁ బరిఖల్ ప్రాకారముం బాడుగా
భయముల్ పీడఁగనాయెగాల్చితినిసర్వంబాపురిన్ రాఘవా. 44

తే. గీ. లంక కేరీతి నైన చేరంగవచ్చు
అంగద ద్వివిధ నశులును నా పనసుఁడు
మైందుఁడును జాంబవంతులే మనకుఁజాలు
నీలుఁడున్నాడు దళవాయి నేర్పువాడు. 45

తే. గీ. రామ వీర లా దైత్య పురంబునెల్ల
బెల్లగించుచుఁ దేగల బల్లిదు లహ
గగన మార్గంబునందుఁ బోఁగలుగువారు
తక్కు బలగంబదేలకో దళరథసుత. 46

తే. గీ. నిశ్చయింపు ముహూర్తంబు నీవ యుద్ధ
యాత్రకుఁ బయనంబు సలుపు నటుగ నాన
నిమ్ము సకల సైన్యంబు రా నీదు వెంట
అంగదాదుల కిప్పుడే యవనినాథ. 47

మ. హనుమంతుండిటు లాడ రాఘవవరుం డాలించుచుంబల్కె నీ
వను నాలంకను భీకరాసురుని రాజ్యంబేను శీఘ్రంబుగాఁ దుని
యల్ జేసెదసత్యమేనువ చియింతున్ వాయుసూనారణం
బునకేగన్ సుముహూర్తమిద్దియెసుమాపోవచ్చుసైన్యంబుతో

తే. గీ. నెత్తిమీదకు రవి వచ్చి నిలచియుండె
నీయదే యభిజిస్మాహూర్తమే శుభంబు
నిప్పుడే ప్రయాణ మగుచు నేగునెడల
రావణుఁడు సచ్చ విజయంబె లభ్య మగును. 48

తే. గీ. ధరణిజను దొంగిలించిన దైర్యవిభుఁడు
పారిపోవుచునేగ నే వాడఁగాని
వానిఁ బట్టి వధింపంగ వర ముహూర్త
మిదియ సుగ్రీవ పోదగు నిపుడె మనము. 49

తే. గీ. ఉత్తరాఫల్గుణీతార యుత్తమంబు
నాకు సాధనతార యీ నాడె గలదు
సర్వ సైన్యంబుతోఁగూడి సమర మూన
పోవుద మిపుడె రవి శిరంబునఁ గలండు.

51

తే. గీ. మీనమందున సూర్యుండు మేషమందు
శుక్రుఁడున్నాడు గ్రహచార శుభము గలదు
జన్మలగ్నాదిగ గ్రహ సంచార బలము
విజయ మొనగూర్చు బయనమై వెడల నేడు.

52

తే. గీ. కంటిపై టెప్ప యదరెడి గన నిది శుభ
సూచకంబగు దెత్తు వసుంధరసుత
రావణుని జంపి విజయంబు రాజిలంగ
నిశ్చయంబిక బయనమై నేడె వెడల,

53

తే. గీ. నెమ్మి సైన్యాధిపత్యంబు నీలుఁడు గొని
మార్గదర్శకుఁడయ్యెడి మనకు నేడు
వన్యఫలమూలజలములు బాగుగఁ గల
త్రోవఁ గొనిపోవుగాత సంతోష మూని.

54

తే. గీ. అనుచు వానరయోధుల కగు తెలుంగు
విధుల నిర్ణయ మొనరించి వీరరాముఁ
డంత సుగ్రీవ లక్ష్మణు లాదరింప
నీలుఁ డూన దగిన రాజనీతిఁ జెప్పె

55

చం. లలిత మనోజ్ఞ సుందర విలాస వనీ ఫల మూలనీరముల్
వెలసెడి దారి మమ్ము గొనువేగమ శత్రు విధంబు నెంచుచున్
సలిలములందుగల్పెడివిషంజది చెట్లనుగుట్లనెక్కి మా
యలఁబచరించుచున్ మనప్రయాణనిరోధముచేయబూననౌ. 56

ఉ. మాయలమారి రాక్షసులు మార్గము నందవరోధ కృత్యముల్
చేయఁగవచ్చుఁ దంత్రములచే బ్రతిరోధము చేయవచ్చు వా

రే యవియైన దుష్కృతుల నెల్ల విధంబులఁ బూనవచ్చుఁగా
నీయవియే గ్రహింపఁదగు నేగెడి దారిని నీల ముందుగా. 57

తే. గీ. దారి శోధింపఁ జను చమూ తతులఁగూడి
ముందు నీవుండు, తన్మధ్య మందు నేను
లక్షణు రవిసుతులఁగూడి రాఁగలాడ
పూను మిక యాత్ర సై నిక ముఖ్య ! నీల ! 58

ఉ. కొండల కోనలం దసుర కోటులు దాగి హఠాత్తుగా మహా
ద్దండ గతిన్ వనీ చరుల తండముపైఁ బడఁ జూతు రేమొ వా
రుండఁగలట్టి తావుల నెఱుంగగ నంబరమందు ముందుగా
దండిమగల్ కపుల్ చని యథాగతినింబరికింపఁ గాఁదగున్. 59

తే. గీ. అంగదుని మూపు పైన రామానుజుండు
హనుమ మూపున నేను బ్రయాణ మూను
వారలము సై నికులమధ్య బరగుచుండి
యెల్లరకు గోచరింపంగ నెల్ల వేళ. 60

తే. గీ. ముందు వెనుకలఁ బ్రక్కలఁ జమూ చయంబు
కాపుఁ గాయుచునుండఁగా గలుగు పీఠ
కపివరుల నిర్ణయించె రాఘవుఁడు భాస్క
రాత్మజుఁడు లక్షణుల్ ముద మందు నటుగ 61

మ. అని రాముండాడఁగనర్కసూనుఁడు మహా హ్లాదంబునందోడనే
పనిచెన్ నీలుని సర్వసై న్యములగూర్చన్ యుద్ధ యాత్రార్థమై
విని రాజాజ్ఞ వనీచరప్రతతివే విచ్చేసె తండంబులై
యనికిన్ రాఘవువెంటనంటనడిసం ధ్యంబెన్ని నాదంబులన్. 62

యుద్ధయాత్ర

తే. గీ. అంగదుని మూపు లక్షణుం డధివసింప
హాయుజుని మూపుపై రామ భద్రుడెక్కి

అర్కజునితోడ సై న్యమధ్యంబునందు
దశరథాత్మజు లలరంగఁ దరలె సేన.

63

తే. గీ. పొడమె నేల యీనినరీతి మూల మూల
లందు గుహలందు గొండల యందు నున్న
కొట్లకొలదిగ వానర కోటి గూడి
వెడలసాగిరి నీలుని వెంట నంటి.

64

సీ. వికసిత పుష్పముల్ వీచెడి గాలికి
శిరముల రాలి యాశీర్వాదింప
సుమచయంబుల దేనె చూరఁగొ నుచుఁ దుమ్మె
ద లొనర్చు మధురనాదంబు వినుచు
ఫలములఁ దేనెయు భక్షించి యాట పా
టలఁ దృప్తిమై రాముఁ దలఁచుచుండి
గుట్టల దాటుచుఁ పుట్టల నెక్కుచు
సెలయేళ్ల దూకుచుఁ జెలఁగు సేన
పల్లెటూళ్ల పయిన బడకుండ గపుల చే
ష్టల వీడి శాంతిగా జనెడి సేన

తే. గీ. కిలకిలారావముల సల్పి కెరలు చుండి
రామచంద్రుండు మధ్య విరాజిలంగ
దక్షిణాభిముఖంబుగఁ దరలె సేన
శ్రీఘృగతి రావణుని జంపు చిత్త మలర

65

తే. గీ. నేనె చంపెద రావణు నేనె చంపు
వాడ ననుచు నొండొంటితోఁ బంత మూను
చుండి త్వరితగతిని, గోతి దండు వెడలె
రామచంద్రుండు హర్షించు రాము దండు.

66

సీ. మెల్లఁగాఁ జల్లఁగా మెయి సోకి యనిలుండు
వీచుచుండెను శుభ సూచకంబు

మేఘావృతుఁడుగాక మేదిని వెలుగొందు
 సూర్యుండియ్యది శుభ సూచకంబు
 మృగ పక్షి సంచార మృదుమధుర ధ్వని
 శోభించుటయు శుభ సూచకంబు
 మనవంశనక్షత్ర మా విశాఖయుఁ బరి
 శుద్ధమై నది శుభ సూచకంబు

తే. గీ. స్వచ్ఛజలఫలపూర్ణమై వరలు వనము
 వెలయు ఋతుధర్మముల వృక్ష వితతి యెల్ల
 పూలు గుఱాళించు గంధంబు గాలి గూడి
 అన్ని శుభసూచకంబులే యవని దోచు.

67.

తే. గీ. రాక్షసుల తార మూలయో రహి దొలంగి
 ధూమకేతుస్సర్మను గడు దుష్టమయ్యె
 అవనిజను బొందగలవు శుభావహమ్ము
 రావణుని జంపెదవు రఘురామచంద్ర.

68

తే. గీ. అనుచు నంగదు మూపుపై నధివసించి
 పలుకు తమ్ముని మాటల లలితమూర్తి
 చాళరథి విని ముచమున దనరుచుండె
 నై న్యమధ్యంబునందు బ్రశాంతవృత్తి.

69

తే. గీ. భూమి నాకాశముల నిండి పోవునేన
 రవిసుతుని పాలితంబయి రాత్రిఁ బవలుఁ
 బయనముం జేసి పోయెడి ప్రమదమొప్ప
 నాసురుని జంపు నుత్సాహ మతిశయిల్లి.

70

మ. వివిధానేకతరు ప్రసూనలతలన్ వీక్షించుచున్ చాటుచున్
 జవమొప్పనిరులన్ నదీనదములన్ సహృద్రినిస్మిరి, రా
 మవిభుంగూడి మహేంద్రపర్వతము ఊమంబొప్పగా జేరె నా
 రవిసూనుండునునై న్యమెల్లయునుసంద్రంబుండుతావున్ వడిన్.

సముద్రతరణము

తే. గీ. నీరజాతుండు రాముండు నీరనిధిని
జేరి, తరు లతా గుల్మ పుష్పిత శోభ
రాజిలు మహేంద్రగిరి శిఖరంబు నెక్కి
దుర్నిరీత్య గభీర సింధువును జూచి. 72

తే. గీ. లక్ష్మణుండు నర్కసూనుండు రాగ వెంట
గొండ కొన వీడి దిగి తన కోతి సేన
విడిది సేయంగ వనమందు వీర వరుండు
కడలి దాటెడి మార్గంబు గనఁ దలంచె. 73

ఆ. వె. కాంచి యర్క సూను గడలి దాటఁగ నీవు
మున్ను దెల్పి నట్టి తెన్ను నేడు
తలఁప వలయు నింక దారియు తీరంబు
లేదు దీని దాట లేరు కవులు. 74

గీ. ఎవ్వడును సేన వీడుచు నెచట కేని
బోవఁగా రాదు వైరులు పొంచి యుండి
చిద్రమొనగూర్చ నెంతురు సేన నెల్లఁ
గాయ యోధు లెల్లెడఁ దిరుగాడ వలయు 75

తే. గీ. త్రివిధ సైన్యంబు జలనిధి తీరమందె
విడిదిగా నుండె, నెలుగులు వేరు చోట
కొండ ముచ్చులు వానర కోటి వేరు
వేరు తావుల గుంపుగా జేరినారు. 76

తే. గీ. పాదచారిగ నడవిని బట్టి రాముఁ
డరుగు దెంచుట వాని పదాబ్జ సీమ
నుబ్బి నువ్వెత్తుగ తటగ లొప్పి పడుచుఁ
గడుగుచుండిన రీతిగా గడలి యొప్పె. 77

తే. గీ. ముత్తెములతోడ రాఘవు పూజఁబూనె
గడలి, యను రీతి ఫేనంబు గాలి కెగిరి
తేల్ల నౌ దాని కణముల జల్లుచుండె
రాఘవు పదాబ్జములమీద రహిఁ జెలంగ.

7

తే. గీ. గాలిచే కొట్టబడి కొండఁ గలియఁ జూచు
పెద్ద కెరటాలు సవ్వడి ప్రేమ మీర
రాముఁ గీర్తించుచుండె సంద్రంబనంగ
వలరుచుండెను భీకర మయ్యు రవము.

7

తే. గీ. భయము వలదయ్య రాఘవా భయ మదేల ?
యనుచు నాహ్వోన మిడు రీతి నబ్ధినున్న
తిమి తిమింగలమృగసంతతి వెస నలల
పై న నడయాడుచుండెను వారినిధిని.

8

తే. గీ. నీల మేఘావృతంబగు నింగి యలల
నాకులంబగు జలధియు నేకరీతి
గాగఁ దోచుచుండంగ నా కపి చయంబు
సంతసము భయంబుల గనె సాగరంబు.

8

తే. గీ. మైందుడు ద్వివిదు లప్పు డేమరక సేన
సంత గాయుచుండంగ రామాజ్ఞ బట్టి
రాఘవుఁడు లక్ష్మణుంజూచి రమణిఁదలఁచి
యాతురతఁ జూపె దాటఁగా నబ్ధి సంత.

రాముని యాతురత

చం. విడిచి సమస్తసౌఖ్యముల వీడుచు వీటిని నత్త మామూలన్
విడుచుచు దండ్రు నాథు వెనువెంటను గానకు సీత వచ్చియి
యడవిని నన్నుఁగూడ విడి నాసురలంక వసించుచుండెగా
ఘడియయుగంబుఁగాఁ గడుపుకొంతనుగాంచుటయెన్నడోకద

చం. తనదు పతిప్రతా మహిమ దగ్ధము సేయక నోర్చి రావణున్
వినయము భక్తి మీరహృదివీడకనన్నె తలంచి యాశరున్
దునుమగ నానిమిత్తముగ యోపికఁ బూనుచు వేచియున్న సీ
తనుగనకుండనేనిటుగఁదాల్చివహించుటయెంతకాలమో? 84

చం. అరిని జయించి సీత జలజాక్షిని, లక్ష్మిని గూడు రీతి నే
నరయుట యెన్నడో? దశరథావనిపాలుని కోడలయ్యు భూ
వర జనకాత్మజాతయయి భార్యగ నయ్యును నా కహో నిశా
చర వనితాసమూహమగచాట్లకు లోనొనరింప నుండెగా. 85

తే. గీ. కాల వై పరీత్యంబును గాంచి మనుచు
సహజ కృశదేహయె యుసవా సంబు లూని
దుఃఖ భరిత మనోవృత్తి తోడ సీత
యిప్పు డెటులున్నదో కననెప్పుడో కద ! 86

తే. గీ. కఱకుటమ్మున దై త్యు వతుంబుఁ గొట్టి
ఆ శరత్కాల నీల మేఘావృత శశి
బయట పడునట్లు దై త్యుల జారినుండి
సీత నేనాడు తప్పింపఁ జేయఁగలనొ ! 87

తే. గీ. మలిన వస్త్రంబు విడనాడు మాదిరి నిక
జనకజను వీడఁ గను నార్తి చనుట యెప్పుడో
విడుచు దుఃఖంబు కాలంబు గడువ కాని
యతిశయించుచునుండె నా కార్తి యింక. 88

తే. గీ. అనెడి రాఘవ రాముని యన్నఁగాంచి
లక్ష్మణుండూరడించెడి రవియు నంత
నస్తమింపంగ వందన మాచరించె
సంధ్యఁగని రాఘవుండంత సకల విదుఁడు. 89

రావణ మంత్రాంగము

ఉ. ఉండఁగ రాముఁ డా కడలి కుత్తర తీరమునందు నిట్లువానరో
ద్దండ బలంబుఁగూడియట దై త్యవిభుండు సముద్రయామ్యమం

దుండి నిశాచరప్రతతి నొప్పుగఁగూడి వచింపసాగె, రా
ముండు రణంబు సల్పఁ గపి పుంగవులంగొని వచ్చుచుండుటన్.

కొలుపు దీర్చు మంత్రి కూటంబు హితులును,

అ.వె. బంధు పౌర ముఖ్య వార యుతుఁడు

దైత్యరాజు పలికె దైత్యుల నెల్లరఁ

గనుచుఁ గాఁగలట్టి కార్య మెంచి.

91

చం. కనిరిగదా మహేంద్ర సమకాంతు మహాత్ముఁ బ్లవంగ ధీరునిన్
హనుమను నీపురంబు వని నంతయు నాశన మొందఁజేసె జం
పెను మన రాక్షసోత్తములఁ బెంపగు లంకను గాల్చె సర్వమున్
జనకజఁ గాంచి టేమముగఁ జయ్యన నేగె యొకండు కోతియే

చం. మన మిక నేమి నేయఁదగు మానక మీరు వచింప గాదఁగున్
గను విజయంబు మంత్రము సకాలమునందొనరింప నంచు వా
కొనిరిబుధుల్ రఘూత్తమునిగూర్చిన మంత్రముజేయబూనితిన్
గనవిజయంబునే మనము గాంచెడి రీతి వచింపఁగోరెదన్. 92

తే. గీ. మంత్రమునఁ జేయఁ బూనిన మహిత కార్య

మేదియైనను సిద్ధించు నెట్టి యెడల

నంచుఁ బెద్దలు మున్నాడి రటుగ నేడు

మిమ్ము గోరెద యోజింప నెమ్మి మీర.

94

చం. హితమతులై సుఖాసుఖము లెప్పుడు పొల్గొను బంధు మిత్రసం
తతి బుధకోటి మంత్రులును దప్పక యోజన చేసి దైవమున్
సతతము లోడలంచి కృషి సల్ప జయంబుని విజ్ఞు లాడరే
గతముఁ దలంచి ముందు గల కార్యవిధానము దెల్పఁగోరెదన్.

చం. పురుషుల నెంచగాత్రివిధముల్ గద ఉత్తమ మధ్యమాధముల్
జరుపునుమంత్రమున్ బనులసల్పుటకున్ మునుముందెయు త్తమమ్
నెరపడు మధ్యముండుతన నెయ్యులతోడుతమంత్ర మెప్పుడున్
స్థిరమతిలేక నిల్పుపని జేయుచునా యధముండుమధ్యలో. 95

తే. గీ. మధ్యముఁడు భారమును దైవమందు బెట్టి

స్వీయ శక్తిని గార్భంబు సేయ నెంచు

నధముఁడు తనంతగా కార్య మాచరింపఁ
బూని మధ్యలో విడు యత్నమునె తలంప
దై వమును మంత్రమును గూడ దలఁపడతడు.

97

తే. గీ. మూడు రీతుల మంత్రముల్ గూడియుండు
మధ్యమాధమయు త్తమంబనఁగ నవియు
మంత్రులందఱు నేకమై మంత్రమూన
శాస్త్రరీతిను త్తమమంత్రసరణి యగును.

98

తే. గీ. సచివులు పరస్పర విభేదసరణి నుండి
చివర కేకమై మంత్రంబు సేసిన యది
మధ్యమంబగు మంత్రంబుమంత్రు లేక
మతిని నిర్ణయింపగలేని మంత్ర మధమ
మన నొప్పు వీనిఁ దలఁచి మనఁగఁ జెల్లు

99

ఉ. దానవ శాస్త్ర సమ్మత విధానము మీ రిపు డై కమత్యముం
బూనుచు సంప్రదించి మనపూనికఁ దెల్పఁగఁ గోరుచుంటి న
ద్దాని గ్రహించి వర్తిలెద దానవ కోటి జయించు రీతి నా
మానవ నాథుఁ డాలమును మానకఁ జేయఁగలాడు లంకలో.

ఉ. వచ్చుచున్నవాడు రఘువర్యుఁడు వానర సేన యుక్తుఁడె
హెచ్చు బలంబుతోడుత గపింద్రుని లఘ్నాణుగూడి నీరధిన్
స్వేచ్ఛఁబరాక్రమాన్వితుఁడువీరుఁడురాముఁడుదాటి లంకలోఁ
జొచ్చెడినాడు దానవులు ఊభఁ దపింపని రీతి దెబ్బడి. 101

తే. గీ. జలధి నింకింపగాఁగల శక్తియుతుఁడు
కాక సేతువునై నను గట్టగలఁడు
రాముఁడు పరాక్రమంబున రాగలండు
నిశ్చయంబిది లేదు సందేహ మేమి.

102

ఉ. రాముఁడు వచ్చుచుండె మనలంకయు నై న్యము మీరల్లెరున్
తేమముగాగనుండుటకుఁ జెప్పుడుపాయమొకండు యోజనన్
నే మిము గోరుచుంటినిదినిర్ణయ మూని వచింప ముందుగా
నేమము నీతి తేమములనే తలపోయుచుఁ దెల్పఁగోరెదన్ 103

తే. గీ. అనుచు సిగ్గున తలవంచి యసుర నేత
సభ్యులను గోరె మంత్రంబు సలుప వార
లంత దై త్యేశుని పరాక్రమాతిశయము
నుగ్గడింపంగ బూనిరి బిగ్గరగను.

104

సభ్యుల ప్రగల్భములు

చం. విజయము నీయదే సకల వీర రణంబుల దానవేశ్వరా
విజయము పొందియుండవె కుబేరునితో నొనరించి యుద్ధమున్
విజయము పొందికై కొనవె విశ్రుత వాయువిమాన రాజమున్
విజయుడవౌచు నాలముల వీడఁగఁ జెల్లునె ధై ర్యముంబ్రభూ!

చం. హనుమ నుపేక్షసేయుట నె యాతఁడు దగ్ధమొనర్పఁగల్గెలం
కను మన నై న్యముందునుమఁ గల్గెను దానిఁ దలంచి వాని కో
తిని గడు గొప్పగాఁబలికెదేల? నిశాచర కోటిఁ గోతులా
దునుముట ఖడ్గ శూల గదతుల్యము లేవియు లేవెవారికిన్. 106

శా. పాతాళంబున కేగి యుద్ధ మొనరింపంబన్నగుల్ లొంగరే
ఖ్యాతిం గాంచవె యింద్రునినెలిచి వీకం గాలకేయాదులున్
నీతో పోరి యొకండు వత్సరము నెంతే శక్తిమై పొందియున్
ధాతంగొల్చి వరంబులన్ దుదకు మిత్తల్ గాగ నర్థింపరే. 107

ఆ. వె. యుద్ధమందు మధుశ్రుశుద్ధపిఁ బరిమార్చి
వశుని గాగఁగొనవె వైర మాపి
దానవపతి మాయుడ తనదు మండోదరి
సుత భయమున నిడఁగ సతిగఁ గొనవె.

108

తే. గీ. వరుణ పుత్రులఁ జతురంగ బల సమేత
శూరు లనని జయింపవే ధీరుడ వయి
యమునితో గూడఁ బోరి జయంబుఁ గనవె
రాజుల బలులఁ జంపవే రాక్షసేంద్ర.

109

తే. గీ. అష్టదిక్పాలకులనీవ యనిని గెల్చి
దివిని, పాతాళముల గెల్చి తేజుఁగలిగి.

మూడులోకాలనైనలేని వాడవయ్య
నొక్కనరునెంచియింతగా యోజనమహా! 110

వరభూపాలుడఁ జెక్కుమొదని జయుంపంగల్గియున్ నీవ యీ
నరు శ్రీరామునిగూర్చి భీతిబుటమున్ నాశంబుఁగన్నట్టి యా
మ. ధరణీనాథులకంటె రాముడు బలమా? తా నంత వాడైనవా
నరసైన్యంబు సహాయముంగొనుట చింతనవీడు దై త్యేశ్వరా

తే. గీ. నరులు నిను జంప లేరను వరము లేమి
రాముఁ దలపోసి లోవిచారంబుఁ గనుట
అంతటి ఘనుండు కాడు రామయ్య విశుము
నీవె విజయుండ వౌట సునిశ్చితంబు. 112

తే. గీ. ఇంద్రుఁ బట్టి తెచ్చినవాడె యింద్రజిత్తు
చాలు రాముని వానర సైన్యమునకు
రూపు మాపి వారలనిన్ను పురంబు
మమ్ము నెల్లరఁ గాపాడు సుస్మియతఁడు. 113

ఉ. మూడు జగంబులందునినుబోలినవాడెవడయ్య నాజిహ్
నీడగునే సురాసురలు నెయ్యెడ వారి జయించినావుగా
వీడు నరుండు రాముడును వృక్షచరాళియు నన్ని దాటఁగా
బోడిమిఁగల్గియున్నననిఁ బోలఁగలారె భయంబువీగుమా. 114

తే. గీ. అసుచు సభ్యులు కొందఱుం దసుర నేత
వినగ మూర్ఖులై శాత్రవవీర బలము
గణన జేయక దై త్యులు గర్వ ముబ్బు
బ్రమద మొప్పఁగ గేల్ మోడ్చి పలికె రంత. 115

ప్రహస్నుడు

తే. గీ. దేవ దానవ గంధర్వ ధీర వార
మెవ్వరేగాని పోరి జయుంపలేరు
నిన్ను రాజ! వానరు లెంత? నీ కటంచు
నంత సైన్యనాయకుడు ప్రహస్తుఁ డనియె. 116

చం. మనల జయించు నెవ్వరను మత్తుననుంటిమి రాముదూత ఆ
హనుమ; తటాలునంబురము నంతయు బాడొనరించి వెంటనే
జనె నిది యంతకున్ మన నిశాచర కోటియె వీలొసంగె నే
దునిమెడివాడఁ బ్రాణములతోఁ జననిత్తునె వాని జీవిగా. 117

ఉ. కానన సీమలందు తరుకాండములన్ గుహలందు కొండలన్
వానర జాతి నెల్లయును బట్టి వధించెడివాడఁ బంపుమీ
వానరుఁజేత లంక కడుఁబాడయె నీ యవమాన భారముం
బూని సహించు టెట్టిక సమూలము వానరజాతిఁ ద్రుంచెదన్.

తే. గీ. భూమి నాకాశమందునఁ బుడమి క్రింద
నేడ దాగినఁ గోతుల జాడఁ దీసి
యేనె వేటాడు వాడ రాజేంద్ర! వినుము
భయము పడనేల కోతులవలన మనము. 119

తే. గీ. సీత హరియించినట్టి నీచేతవలనఁ
గీడు గలుగదు లేశంబుఁ గ్లేశ మేల?
వానరులచేత కీడేమి పట్టు నీకు
కాపుఁ గానెద నేనె లంకాపురంబు. 120

దుర్ముఖుఁడు

తే. గీ. అని ప్రహస్తుండు పక్షకాడు నంత దుర్ము
ఖుండు తన్ను బంపిన గపి కోటి నెల్లఁ
జంపి వచ్చెద నెటఁదాగ జావకుండ
మూడు లోకాల గాలించువాడ నేను. 121

తే. గీ. వానరుడొకండె మన పురి వల్లకాడు
గాగఁజేసె నీ యవమానమే గతి సహి
యింప గాదగినది భరియింప లేము
హనుమఁ బోకార్చువాడ నేనరుగువాడ. 122

వజ్రదంష్ట్రుఁడు

తే. గీ. ర క్తసి క్త పరిఘఁబూని రావణుఁ గని
వజ్రదంష్ట్రుఁడు బలశాలి పలికె నంత
దొంగవలె వచ్చి పోయిన భంగి హనుమ
రాత్రివేళను బురిఁజొచ్చి రభసఁ జేసె.
వాని తలపేల దుర్దర్శులై నవారు
రామ లక్ష్మణ సుగ్రీవులఁ దలఁపఁదగు
నొక్కడనె పోయి నవ్వారి నుక్కడంచి
చంపి వచ్చెద నన్నింకఁ బంపు రాజ!

123

ఉ. రాముఁడు లక్ష్మణుండుఁ గపిరాజును మారుతికండదండయై
ఆ మహిజానిమిత్తముగ నంపిరి వారిఁ దలంపకుండ శా
ఖామృగమొండు రేల పురిఁ గాలిడి యల్లరిఁజేసిపోయె నే
లామన మింతగా నతని యార్భటులం దలపోయఁగాదగున్.

తే. గీ. రామ లక్ష్మణు సుగ్రీవరాజు లబ్ధి
కవలి గట్టున నున్నారు గాన వారిఁ
జంపగానగు నేబోయి చంపివత్తుఁ
బంపుమీ నన్ను రాజేంద్ర భయమదేల?.

125

ఆ. వె. పోరు లేక వారి బోకార్చు విధమొండు
జెప్పువాడ నీవు చేయనున్న
దగునె యెల్లయెడల దండనోపాయంబు
సామ దాన భేద సరణి గనుము.

126

ఉ. మాయకు మూలమైన మనమా రిపు చేతికిఁజిక్కి బోవుటా
మాయను బూని సై నికుల మాదిరి దై త్యులు వీడి దండనో
పాయము కై కపుత్రకుఁడు పంపఁగ వచ్చిన రీతిఁగాగ వే
పోయి చమూసమూహగతిఁబొందుగ రామునిఁ జేరగావలెన్.

చం. భరతుఁడుపంపె మమ్ము రఘువర్యుఁడతోడ్కొని రాగనిన్ను నీ
పురి నుదయించె నీవె సరిపుచ్చెడి కార్య మదేమొ యంచనన్

భరతుఁ దలంచి రాఘవుఁడు పట్టణ మేగగఁ బూనునంత వా
నర భటకోటులన్ విడిచి నాడట గోతుల నెల్లఁజంపనా. 128

చం. అసురవిభుండ కూర్చుండగు నాసుర మానుష వేషధారులన్
బస రణరంగమందు నిలువంగల యోధుల శౌర్యవంతులన్
వెస రఘురాముఁ జేరి నరవేషముఁ బోల్చగ రాని నీతితో
గుసగుసలాడకుండఁ గడుఁగోడున మాటల నాడువారలన్. 129

ద్వి. ఇటనుండి మేమంత నేగుచు దివిని
యట నిల్చి చంపెద మా కోతి మూక. 130

ద్వి. ఈమాట వినునంతనేసంకటపడి
రాముండు భ్రాతతోఁ జనియెడి దివికి. 131

నికుంభుఁడు

తే. గీ. కుంభకర్ణ పుత్రుండు నికుంభికుండు
రావణుని లోకరావణు రాక్షసేంద్రుఁ
గనుచు మీరెల్ల రిటనె సుఖాన మనుడు
నేనె చని వారిఁ బరిమార్చనే రణాన. 132

వజ్రహనుఁడు

తే. గీ. పర్వతాకారుఁడగు కోపి వజ్రహనుఁడు
నోరు నాకుకొనుచును నోరూరఁబలికె
నేనె చని వారి భక్షింతు నింత యేల
మీరు మీమీ పనులలోన మెలఁగు డిచట. 133

నికుంభాదులు

కం. అనుచున్ సభ్యులు పలుకఁగ
వినుచున్ నికుంభాదులుఁ గడు వీరులు వేవే
గొని రాయుధముల్ సంగర
మున కపుడే చనఁగఁ గోపమూర్తులు గాగన్. 134

ఉ. అందు నికుంభుఁడింద్రజితుఁడారభసుండు ప్రహస్తుఁ డాధి వా
రందఱు లేచి రాజుఁగని ఆహనుమంతు వధింపనెంచుచుం

జిందులు ద్రొక్కుచుండ గని చెచ్చెర సాధు విభీషణుండు వా
రందఱునున్ బ్రశాంతులగు నట్టులఁ జేసి సురారి మ్రొక్కుచున్

విభీషణుఁడు

అ. వె. సామ దాన భేద సరణి విడి తొలుత

దండనంబె తలపఁదగునె రాజ

యేరి యెడల నెప్పుడెట్టి యుపాయంబుఁ

బూనవలెనొ యెఱిగి పూనవలయు.

136

తే. గీ. ఎవ్వఁడు ప్రమత్తుడై యుండు నెవని శత్రు

తతులు చుట్టుముట్టుచునుండు దై వమరయ

నెవనికిఁ బ్రతిఘోలమొ వానినెంచి నీతి

శాస్త్ర విధి దండనముఁ బూన సఫలమగును.

137

ఉ. రాముఁ దలంపరాదటుగ రాఘవుఁ డేమరుపాటు లేని యు

ద్దామబలుం డకాలము నితాంతము రోషము బూనకుండు నా

రాముని మార్కొనందలతురా? యదిమంచితలంపె దై వమున్

రాముని పట్టునే గలఁడురాక్షసులార గనంగ నోచరే. 138

చం. కని వినియుంటిమో మన మొకానొకకోతియె యబ్బిదాటిలం

కను గనెగా మహాదుత్థముగాదె సురారిపురంబునందెగా

దునిమె నిశాచరప్రతతిఁ దోరపు లంకనుగూడఁగాల్చి పో

యెనుగద చాలు దై వము వహించెను రాముని పతమంచనన్.

చం. హనుమ యొనర్చినట్టి పని యద్భుతమే కద ! అబ్బిదాట నె

వ్వనికగు నిట్టి చేతఁదలఁపంగను సాధ్యమె దానిచేత రా

మునికె లభించు దై వబలమున్ గఘనింపుము వై రమాపుమీ

జనకజ నప్పగింపు రఘుచంద్రునకున్ శుభమెంచి యన్నరో !

తే. గీ. అరిబలపరాక్రమము నెంచ నలవి యగునె

కొలఁది సేయుచు మాటాడఁ దలఁప రాదు

నీత హరియించి దెచ్చిన చేత మీకు

నా కెటుగ సమర్థింపనొ సోకులార !

141

మ. అపకారంబు ఖరాదులన్ దునిమి చేయన్ మారుగా రావణు
డపకారంబొనరింప రాఘవుని భార్యందెచ్చె నంచందురా
అపుడున్ ముందుగయుద్ధమూనె ఖరుఁడేయాలంబుఁగావింపరా
రిపునిన్ జంపుటయాత్మరక్షమెయి నేరితిన్ మహాదోషమా. 142

మ. పరదారాగమనంబు కీర్తి చెఱుపున్ బాపంబె ప్రాప్తించెడిన్
సిరిదూరంబగు నాయువుందరిగెడిన్ శీఘ్రంబుగా మృత్యువున్
దరి డాయుంగద రామమూర్తికిడి సీతన్ వెంటనే వైరము
బరిమార్పందగు వైరకారణము బోవంజేయుమీ అన్నరో.

తే. గీ. రాముఁడు విజిగీషువుగఁడు భీమ బలుఁడు
ఆ దురాధర్షు నెదిరింప నలవిగాదు
అట్టివాని మార్కొను దల పెట్టు లొదవె
అన్న ? అర్పింపుమీ సీత నామె పతికి. 144

ఉ. ప్రాకటవై భవాన్వితము భద్రగజాశ్వరథప్రయుక్త
త్నాకరలంక రాముఁడు భయానకబాణవరంపరాళిచే
దాకి నశింపుఁజేయుటయె తథ్యము తద్గతి రాకముందె నీ
వాకమలాయతాక్షి నిక దాశరథీకున కప్పగింపుమీ. 145

తే. గీ. సుఖము ధర్మమ్ము రెండింటి స్రుక్కఁజేయు
కోపమును వీడుమీ దైత్య భూప ! యింకఁ
గీర్తి నిరతి వర్ధిలు ధర్మమూర్తివగుచు
నప్పగింపుము మైధిలి నామె పతికి. 146

మంత్రులతో మంత్రాంగము

కం. తన మంత్రులతో మందిర
మున మంత్రాంగమ్ము దనుజ భూపతి సలుపన్
విని మరుదినమున వెడలెను
ననుజుండు విభీషణుండు నటకున్ మరలన్. 147

తే. గీ. ఉదయకాల శంఖ ధ్వను లొప్పు వేళ
మంగళధ్వనములు సౌధ మంత నిండ

మేఘములఁ జొచ్చు రవివోలె మేనఁ గాంతి
నా విభీషణుం డేగె నన్న కడకు.

148

తే. గీ. పూజలును హోమములు మంత్రపూర్వకముగ
రావణ విజయార్థమ్ముమై ప్రబలుచుండ
వేద ఋక్కులు వినుచుండి విమల గతిని
హర్ష చిత్తుండునై కనె నన్న నంత

149

మ. నవరత్నద్యుతి దిక్కులంబ్రబల సౌందర్యప్రభల్ చాటుచున్
దివినంలుంజనుచున్నదా యనెడి రీతిన్ వెల్గు దై త్యేశు సౌ
ధవరాంతఃపురిలోవిభీషణుఁడుసద్గర్భార్థమాయన్నకున్
వివరింపన్ జని సింహాపీఠి నతనిన్ వీక్షించుఁజేమోడ్పునన్. 150

తే. గీ. సంప్రదాయానుసారంబు జయము పలికి
అన్న కనుసన్న జూపిన యాసనంబు
గొనుచు సచివముఖ్యులె గల గూఢసభను
అన్నగని విభీషణుఁడాడె నమితభక్తి.

151

చం. అవనిజఁ బట్టితెచ్చిన తదాదిగ నీపురి నెల్లతావులం
దవశకునంబులే గనఁగ నయ్యెడి చూడుము దుర్నిమిత్తముల్
భువిధవ ! సర్వసౌఖ్యములఁ బొందుచు నవ్వి నశించురీతిగా
నెవరుచరింపనెంతురిల?నించుక యోజన సేయుమన్నరో! 152

దుశ్శకునములు

సీ. మంత్రానుసారహోమాగ్నిహోత్రములు జ్వ
లింపపుగద ! పొగ లేచుచుండె
అగ్నికుండముల వేదాధ్యయనస్థలి
వంటయిండ్ల నహులు బఱగుచుండె
విమలహోమార్థహవిస్సునఁ జీమ లె
క్కుచుఁబ్రాకి నద్దానిఁ గుడుచుచుండె
మదపుటేనుగులన్ని మదవిహీనలు గాగ
గోవులు పాలీయకుండ నెండె

తే. గీ. అశ్వముల సకిలింపులు నరిది యగుచు
 డీనముగనుండెఁ దగినంత తిండి తినమి
 లొట్టిపిట్టల ఖరముల రోమచయము
 తడిసి కన్నీట రాలెడు దానవేంద్ర ! 153

తే. గీ. కాకులును గుంపుగుంపులై కారవంబు
 నెడతెగక సల్పుచుండిన వెల్లయెడల
 ఆ విమానపు గొనల వాయసచయంబు
 సంచరించుచు నిలిచెడి సతతమెంచ. 154

తే. గీ. గద్ద లింటింటిపై నను గములఁగూడి
 నిలుచుచున్నవి తిరుగాడి వలయముగను
 ఉభయసంధ్యల నక్క లశుభమె దెలుప
 నటచుచున్నవి పురిచుట్టు నసురనాథ ! 155

తే. గీ. కుక్కలును గ్రూరమృగములు గుంపులౌచు
 బిడుగుమ్రోతగఁ బట్టణ వీధులందు
 ద్వారములచెంత నటచుచు ధ్వనినొనర్చి
 తిరుగుచున్న వమంగళ స్థితిని దెలుప. 156

ఉ. కానగఁజాలమైతి మివి కాంతలుఁ జౌరులు నెల్లవారికిన్
 గానఁగనయ్యె దుశ్శకున కాండము మంత్రులు నీభయంబుచేఁ
 బూనరు వీనిఁదెల్పుటకుఁ బొందుగ విన్నది కన్నదంతయున్
 నేనె వచింపఁ బూనితిని నీకనుజుండను గాన నన్నరో! 157

తే. గీ. మోహలోభవశుండనై పుడమితేడ !
 పలుకుచుంటిని తప్పును బట్టవలదు
 కీడు రాకుండ మున్నుందె చూడవలయు
 సీత గొనిపోయి రాఘవు చేతఁబెట్టు. 158

కం. ఇదియే ప్రాయశ్చిత్తము
 మది నెంచుము మంచిఁజెడుగు మాన్యా ! విను మీ
 విదితంబగు కర్తవ్యం
 బిది రామున కిమ్ము సీత నీవే భక్తిన్. 159

చం. అనుచు విభీషణుండు పలు కాడెచు మంత్రుల మధ్య నన్నకున్
దనుజుల హేనికిన్ హితము దైత్యవరుండు త్రిదర్శి మా
యనుజుడు దెల్పఁగా వినఁడు నాలన పాలన సేయఁబోడు, త
మ్ముని నుడికంతఁ గోపమును బొంది వచించెను పట్టుపట్టుచున్

విభీషణహితతిరస్కారము

ఉ. సీత మదీయహస్తమునఁ జిక్కిన దానిని రాఘవుండని
చేత గ్రహింపఁగల్గునొకొ చెంద భయఁబోక యింతయే నే
సీతను నొప్పగింప సురసేవితుడై దివిజాధిస్థుండునున్
భూతలి రామునింగలిసి పోరి జయింపఁగలఁడె నన్ననిన్. 161

శ్రీ. గీ. అని గభీరముగా మారు వినక యంత
సురల నై న్యవినాశన శూరవరుఁడు
చండవిక్రమబలుఁడు దశాననుండు
పలికి నెలవిడి తమ్మునిఁ బంపి వేసి.

162

రావణుని కొలువు

శ్రీ. గీ. సచివులును బ్రహ్మండును విభీషణుని మాట
కాదనక వినియుండుటఁ గాంచి తేడు
వారుగూడ విభీషణు దారివారె
యనుచు దలపోసి చింతించు నాత్మయందు.

163

శ్రీ. గీ. సతము మైధిలీకామమోహితుఁడు మణియు
సీత నిడుమను మాటయే చెవిని సోక
దురితకృతివల్ల దైత్యనాథుండు మిగుల
నాత్మఁ గృశియింప సాగుచు నంత కంత.

164

కం. వీరుల ధీరుల సచివుల
పౌరులఁ బిలిపించి తనకుఁ బట్టెయుండన్
గోరఁగ మనునాడే కొలువు
దీరిచి పలుకాడఁదలఁచె తేకువతోడన్.

165

ఆ. వె. తప్పొ యొప్పొ చేసి తదుపరి చింతింప
 నేల యనుచు నాసురేశుడంత
 స్వీయకృతికి బలముఁ జేకూర్చుకొననెంచి
 కొలువు దీర్చ మదినిఁ దలఁచి తలఁచి.

166

ఆ. వె. తేని పిలుపు వినుచు దానవ పౌరులు
 కొలువుఁ జేరినారు క్రొత్తదై న
 మయవినిర్మితంబు మహితమందిరమున
 వేనవేలుగూడి తేనిఁగనిరి.

167

తే. గీ. సకల సుందర నవరత్న సంయుతంబు
 బహువిశాలంబు నేత్రపర్వంబునై న
 మయ వినిర్మిత నూతన మందిరంబు
 రావణుని సభాస్థలంబు రహిఁ జెలఁగు.

168

ద్వి. అమాలాతపత్రంబు నలరారుచుండ
 విమల వింజామరుల్ వీవంగ భటులు.

169

ద్వి. జయ జయ రావణ జయము జయంబు
 భయ విదూరణ దైత్య పాలక జయంబు.

170

ద్వి. జయ మరివీర భంజన వీర జయము
 జయము లోకత్రయీ జయ జయంబు.

171

తే. గీ. అను నినాద ప్రతిధ్వాన మలరుచుండ
 రత్నసింహాసనంబున రాక్షస పతి
 షష్ట శత పిశాచంబులు సభను గాయ
 సుందరంబగు నా సభ జొచ్చియుండె.

172

సీ. కనకాసనంబులఁ దనరారుచుండిరి

ప్రముఖులు కొందఱు రాజసభను
 దనుజులు శోత్రియుల్ ధర్భాసనంబుల
 నాసీనులై యుండి రపుడు సభను

భూమి సుఖాసనం బుగఁ గూరుచుండిరి
పౌరులు కొందఁ టా ప్రభుని సభను
ఆ సురాధిపు నాజ్ఞ నా యా యథోచితా
సనముల గొందఱు గనిరి సభను

తే. గీ. సచివముఖ్యులు సర్వజ్ఞ శాస్త్రవిదులు
కార్యనిర్ణయ దతులు కార్య నిర్వ
హణ విశారదులుఁ గల రా యాసుర సభ
రాక్షసేశు సమీప స్థలంబునందు.

173

తే. గీ. ఆ విభీషణుండు శుకప్రహస్తులంత
నరుగుదెంచి ప్రవరఁజెప్పి యర్హరీతి
నసురపతియాన నాసీను లై రి సభను
సభ్యులెల్లరు గని వారి సంతసింప.

174

ఆ. వె. సభను బురిని జనుల సై నిక బృదంబు
రక్షసేయ నునిచి రాజు నాన
ఆ ప్రహస్తుఁడటుగ నాచరించితి నన
వినయ మొప్ప ముదము గనియె తేడు.

175

తే. గీ. ఆసురావళి మై లేప నాదులు సభఁ
బరిమళించుచు గడుఁగడు వ్యాప్తి గాగ
సభ్యులను గాంచి పలుకాడె సరస గతిని
ముందుగల కార్యభార మపూర్వ గతిని.

176

ఉ. ఏరును గట్టిగా బలుక రెవ్వ రసత్యము నాడఁబోవ ర
వ్వారలు దై త్యకోటులు సభాంతరమందు నయప్రధానులై
ధీరత సర్వసిద్ధులయి తేకువ నుండిరి వారిమధ్య నా
వీరుఁడుదై త్యనాథుఁడు దివిన్ సభలోఁగల నింద్రు వోతెడిన్.

కం. తన సభఁ బరికించుచు నా
దనుజేశుఁడు రావణుండు తడయకఁ దమిమై
మనసును విప్పుచు నొనరిం
చిన కృతిఁబలుకాడె సిద్ధి చేకూరు గతిన్.

178

తే. గీ. ధర్మ కామార్థముల నేది తగునొ పొంద
నరసి, సుఖము దుఃఖమును యా ప్రియంబుమై
నష్టకష్టహితాహిత దృష్టితోడఁ
దెలుపగలవారు మీరలు తెలియఁజెపుడు.

179

ఉ. చెప్పితిఁ గొంత మీకు మును సీతను దెచ్చుట కుంభకర్ణుతోఁ
జెప్పగలేదు నిద్ర విడి చెచ్చెర వాడరుదెంచె నేడెగా
నప్పడతిన్ నిశాచరమహావని దండకఁ బట్టి తెచ్చి నే
నిప్పురి నుంచిమారుగుటి కెంతయుఁజిక్కుచుడస్సియుంటిగా.

ఉ. ఆ కమలాయతాక్షి కెనయో పడతిన్ మఱి యొందుదాని ము
ల్లోకములందు గాన మవలోకన మూను కొలంది యామెలో
కై కమనోహరాంగనగనే కనుపించెడి, మారు బాటిచే
నాకుల పాటు చెందు హృదయంబునఁ జూతు భవిష్యదర్థమున్

ఉ. అందము చిందులాడు పడనామృత బింబము స్వర్ణ మూర్తి చ
క్కందన మింత యింత యనఁగాఁ దగు నే మయనిర్మితంబయా
సుందరిగాగదోచుఁగడుసూక్ష్మము మధ్యము బెన్ బిలుందులా
నందముగూర్చు, వల్లదహా నన్నది యేమి విచిత్రభావమో.

తే. గీ. ఎట్టనై సమతలములై నెలుపుగోళ్ల
ఆ పదకమలముల లగ్నమాయె మనసు
సూక్ష్మతనుమధ్య సుశ్రోణి శోభితంబు
నయ్యు సరియకా నె తనువు పదాబ్జములకు.

188

తే. గీ. ఆహుతాగ్నికీలల వలె నర్కుని వలె
ప్రబల కాంతిని వెలుగు నా పద్మముఖిని
జూడఁజూడంగ మారుఁడు స్రుక్కఁజేయు
చుండె మన్నధ పాధ నేస్రుక్కుచుంటి.

184

తే. గీ. కోప సంతాప దుఃఖ సంతాపములను
తెల్ల బాటగఁ దనువు వేధించు మారుఁ
డాత్మగలుషిత మొనరించి యంత కంతఁ
గలచుచున్నాడు నే వీడ గలనె యామె.

185

ఉ. అప్పడఁతిన్ రఘూద్వహుని ఆలిని నాజనకాత్మజాత నే
నెప్పగిదిన్ వశీకృతము చేసి జయించెద మారుబాటి నే
చొప్పున రామలక్ష్మణులు శూరులైయైనను నబ్ధిఁదాటగా
నొప్పు వనీచరాళియు మహోదధి దాటఁగ జాలువారలే. 186

తే. గీ. గడు వొసంగితి వత్సరకాల మేను
నన్ను వరియింప గాని యా సన్నతాంగి
భర్త రఘురాముఁడరుదెంచి పత్నిఁ దన్ను
వెంటఁ గొనిపోవు నను నాశ వీడదాయె. 187

ఉ. సంగరభూమిఁ గెల్చినను జచ్చిన జావఁగ వచ్చు గాని యా
యంగనఁగూడకున్న నిక నాల మొనరెచ్చి దాక నిల్చునే
భంగము గాక జీవితము పట్టును మారుఁడు వీడఁబోడు నే
భంగిని గార్యసిద్ధి యగు భావన సేయగలారు మీరలే. 188

తే. గీ. భయద తిమితిమింగలయుత వారిరాళిఁ
దాటి రాఁగలరని యెంచుటే పాటి యగును
నొక్కరుఁడె వానరుఁడు చేసి యుండె నెంతో
కార్యగతుల నెఱుంగుట కష్టము గద. 189

తే. గీ. ఏది మీరర్హమౌనని యెంచువారొ
దాని విశిదీకరింపుడు దై త్యులార
మున్ను దేవాసురరణంబు నెన్న మీ స
హాయ్యమునజయించితి నరులనఁగ నెంత. 190

మ. అయినన్ యోజన సేసి తెల్పఁదగు మీ యాలోచనన్ సర్వదా
జయమే గల్గెడి రామలక్ష్మణులునున్ శాఖామృగాధీశుఁడున్
భయమున్ వీడుచు నబ్ధి కు త్తరదిశన్ వారాళి లంఘించి రా
రయ మొప్పందలపోయుచున్నటుగ వార్తందెల్పి రాచారులున్.

ఆ. వె. హనుమ వచ్చి పోయి ఆ రామునకుఁ జెప్పె
సీత నేను లంకఁ జేర్చి నటుగ
దాన వార లబ్ధి దాటి సంగర మూని
మనలఁ జంపి సీత గొనఁ దలంతు. 192

- చం. దళరథ పుత్రు లా జలధి దాటక పూర్వమె వారిఁ జంపనౌ
యశము నశించుగాదె జనకాత్మజ వారల కప్పగించినన్
వశ మొనరింపరాదు రఘువర్యుల కీమె నటంచు మంత్రమున్
విశదము సేయఁగాఁగలుగు విక్రమవంతులు మీరు దానవుల్.
- చం. వనచరజాతి తోడ్పడుట వార్నిధి దాటుట లంకఁ జేరుటా!
అనిఁగొని నన్ జయించుటహా! అందుల కేరు సమర్థు లీ భువిన్
మనమె జయించు వారలము మానవభోజులతోడ మానవుం
డొనరుపఁగల్గునే రణము నొక్కడ బూన నశించిపోవరే. 194

కుంభకర్ణుని హితము

- కం. అని కామాంధుఁడు రావణుఁ
డనునంతట కుంభకర్ణుఁడావేశమునన్
గనుచున్ సోదరుఁ బల్కెను
మునుముందుగ యోజనంబుఁ బూనవదేలా?. 195
- ఉ. ముందుగఁజెప్పవై తి భువిపుత్రికఁ దెచ్చు తలంపుఁదెచ్చి ఏ
మందును జెప్పవై తివిపు డాపద కాలము సంభవింప ను
న్నందున నేడు చెప్పెడు స్వయంకృత దోషము రాజు లెవ్వరి
చండమునంబ్రవర్తిలరు చక్కని యోజనఁబూని సేయరే. 196
- తే. గీ. జరిగియుండిన దానిని జర్చ సేయఁ
దలచ గతజల సేతుబంధనము గాదె
ముందువెనకల యోజన మూనకుండ
సీత హరియించి తెచ్చుచు చెడుగు చేత. 197
- ఉ. రాముని భార్యఁ దెచ్చితివి రాముఁడు యుద్ధము సేయ వానఁ
స్తోమముఁగూడియుండె నిక దోర్బలవంతుని లక్షణంబుగా
కాముక! రాజ! చేయఁగల కార్యముఁ జేసిజయించు టొండె ఏ
మేమొ తలంపనేల సుఖయింపుము సీతనుగూడి స్వేచ్ఛమై.
- తే. గీ. మాదు భాగ్యవశంబున మాన్యచరిత
ఇంత వఱకును జంపఁడా యినకులుండు
నిన్ను నీ కోర్కిఁ దీర్చెద నేనె వినుము
వై రిఁ బరిమార్తు నెవ్వడు వాడు గాని. 199

తే. గీ. రాము లక్షణుని సుగ్రీవరాజుఁ గవుల
పర్వతము వంటి తనుశక్తి బట్టి తినెద
బాణమును వీడి రెండవ బాణ మూను
నంత రాము రక్తముఁ ద్రావి యలరు వాడ. 200

తే. గీ. మంచి మద్యంబు ద్రావుము మనుషు నీక
జయము నొనగూర్చునా? బరాజయము లేదు
పోయి జంపెద రాముని బుడమి బిడ్డ
యంత నీ వశవ ర్తియై యలర కున్నె. 201

మహాపార్శ్వడు

కం. ఈ మాటలు విని రావణుఁ
డామోదముఁదెల్పఁ డాయె నంతయు గనుచున్
దా మోదము గూర్చుదలఁచి
వ్యామోహము పొచ్చ మది మహాపార్శ్వఁడనెన్. 202

ఆ. వె. ఆరు నెలలు నిద్రయందుండి వచ్చిన
కుంభకర్ణుని పలుకులు వినంగ
రావణుండు కోపభావమూనిన యటుగ
నాత్మదలఁచి యాతఁడన గడంగె. 203

ఉ. తేనియ ద్రావ నెంచి వనిదేనియ గూరిచి తెచ్చి త్రావగాఁ
బూనఁడొ వాడు మూఁడుఁడగు భూసుతగూడగ గోర్కిమీరగా
గానన భూమినుండి కడుఁగష్టములంగని తెచ్చి యుండి యా
చానను గూడకుండ మనజాలుదువే సుఖయింపు మామెతో.

తే. గీ. ఈవె యీశ్వరుండవు నసురేశు నిన్నె
వండు ప్రశ్నింపఁగా గలవాడు శాత్ర
వుల తలలఁ ద్రొక్కి సీతను బొంది నిరత
సుఖ మనుభవింపు రాజ! విముఖత యేల?. 205

తే. గీ. ఆమె వలపూనకున్నను నసుర రాజ!
కుక్కుటము తోలె నాపెతో గోర్కిదీరఁ
బ్రమద మందగఁడగు బలవంతముగనె
భయముఁబడనేల రానిమ్ము వచ్చు దాని. 206

తే. గీ. కుంభకర్ణుండు నింద్రజిత్తు గూడియుండఁ
దాల్చి వజ్రాయుధంబు శాత్రవులఁ జంపఁ
గలుగు వార లింద్రునిగూడ బలిమి డీకొ
నంగలిగి జయింతురు కదనమ్మునందు. 207

తే. గీ. దురము సల్ప నశక్తులు దుర్బలులును
సామదానభేదోపాయసరణిఁ బలుకు
వారు దండనోపాయమే వీరుఁడైన
వాడు కార్యసిద్ధికి గొనువాడు సుమ్మి 208

ఆ. వె. అరులు వచ్చునంత నస్త్రశస్త్రంబుల
వారిఁబట్టి నీకు వశముఁ జేయఁ
జాలువారలుండ సందేహ మదియేల
అమలబలుఁడ రాజ! అసురనాథ!. 209

రావణుఁడు శాపముఁదెల్పుట

ఉ. ఆతని మాటలన్ వినుచు నాసురనాథుఁడు మెచ్చిమెచ్చి మున్
దాత యొసంగిపట్టి భయదంబగు శాపముఁదెల్పినంతనే
భూతలి వీడి బ్రహ్మ గజఁబోయెడి మార్గమునందుగాంచి వి
ఖ్యాతను బుజకస్థలను బొందితి బల్మిని నప్పరాంగనన్. 210

తే. గీ. ఆమెను దిగంబరగఁ జేసి యమర వీధి
యందె భోగింప సంత నా యందక తై
వాడి తామర తూడుగ బ్రహ్మఁజేరి
సర్వ మెఱిగింప విధి నాకు శాప మిచ్చె. 211

తే. గీ. అతనుండీ బలాత్కార మటుగఁ బూని
అన్యకాంతను భోగింప నయ్యె నేని
యపుడె నా తల్ల నూటు వ్రయ్యలయి ద్రెల్లి
భూమిఁ బడునంచు శాపంబుఁ బొందియుంటి. 212

తే. గీ. బలవిహీనుఁడనై కాదు వై రి భయము
చేతఁగాదు నింతవఱకు సీత ముట్ట
కుండనుండిన హేతువు భండనమున
మరణ మొందను నా తపోమహిమవలన. 213

తే. గీ. గుహను గల సుప్తమృగరాజుఁ గోరి కోరి
నిద్ర మేల్కొలుపెడిగతి నేడు రాఘ
వుండు మృత్యుదేవత నిద్రనుండి లేప
వచ్చుచుండె నన్నెఱుఁగడో వర యుతుండ. 214

తే. గీ. వాయుగమనంబు వేగంబు వార్నిధి వలె
గలవు నాకని యతఁడెఱుం గఁడొకొ యూర
కున్న నన్నె యిటుగ రెచ్చ గొట్టు నొక్కొ
బుద్ధిహీనుఁడె! యిటులేల బూనినాడో! 215

మ. వడి నారిన్ బిగదీయుచున్విడుచు మహ్మాణప్రకాండంబురా
ముఁడుమున్నెప్పుడునున్రుచింగనఁడుగాపుంఖానుపుంఖంబులై
యెడదన్ గ్రుచ్చిననాడెవాడెఱుఁగుపోనాయీ ప్రతాపాగ్నిలో
మిడతల్ దండుగ చచ్చునాడయిన సంవేద్యంబగున్ వానికిన్.

చం. సుర భువి నాగలోకముల శూరులఁ జంపి జయించినాడ ఆ
సురులవిరోధి ఇంద్రుడును స్రుక్కు భయంబునఁబోరరాడుగా
వరుణు జయించితిన్ ధనదుఁ బట్టితి లంకను బొందినాడ వా
నరతతి రాముడు న్గైచునా, యనియంచనురేశుఁడాడగన్.

విభీషణుని కడపటి హితవు

ద్వి. విని కుంభకర్ణుని విని మహాపార్శ్వ
విని రావణుఁడనిన వీరవాక్యముల 218
సహియింపఁజాలక సద్దర్శవిదుఁడు
మహిత విభీషణ మాన్యుండు పలికె. 219

సీ. వత్సస్థలంబను బడగతో నొప్పెడి
సీతాహి వరియింపఁ జెల్లు నొక్కొ
చిటునగ వనియెడి కఱకు కోటల నొప్పు
సీతాహి వరియింపఁ జెల్లు నొక్కొ
శిరమున దిండగు చేవ్రేల్లె తలలై న
సీతాహి వరియింపఁ జెల్లు నొక్కొ

అయిదు తలల పాము నన్నరో దెచ్చితే
 సీతాహి వరియింపఁ జెల్లు నొక్కొక్క

తే. గీ. దంతములు నఖములు నాయుధంబులై న
 పర్వతాకార వానర ప్రతతి వచ్చి
 లంకఁ జుట్టుముట్టక మున్నె రావణేశ
 అప్పగింపుము సీతమ్మ నామె పతికి. 220

తే. గీ. వజ్రతుల్యంబులై గాలి వడిచి వచ్చి
 మననిశాచరశిరముల దునుమఁ గలుగు
 బాణములు రాముచే వీడ బడక మున్నె
 అప్పగింపుము సీతమ్మ నామె పతికి. 221

తే. గీ. పిడుగులను బోలు నా రాము విశిఖ తతుల
 హో ప్రహస్త ! నీతలఁ గొట్టియుండ వయ్యె
 నీ ప్రలాపంబులందున నెగడుచుండె
 గాంతు వనతి కాలాన నా కార్ముకముల. 222

తే. గీ. కుంభకర్ణుండుఁ గుంభ నికుంభులాది
 ఇంజిత్తు మహాపార్శ్వఁడెవడు గాని
 రామ వీరుని తూపులరాశి కెదుట
 నిలిచి పోరాడఁగలవారె నిలువ లేరు. 223

శా. పాతాళంబున చాగినన్ దివికి వే బారన్ సురల్ మైత్రిమై
 నీతోఁ దోడుగ నిల్చినన్ రవియురానీ నీ సహాయార్థంబుగాఁ
 బ్రీతిన్ మృత్యువె రక్ష నిచ్చినను నిన్ వీరుండు రాముండహో
 సీతార్థంబుగ వెంబడించి దునుమున్ జింతింపు దై త్యేశ్వరా.

చం. అనుచు విభీషణుండు పలుకాడుచునుండగ బ్రహ్మస్తుఁడడ్డమై
 దనుజులు దేవతల్ మృగ వితానములున్ వధియింపఁజూలవీ
 దనుజపతిన్ వరంబునఁ గతంబిక నేది భయంబు సెంద నీ
 మనుజుఁడు రాముఁడాన్మపకుమారకుఁడాయగుమారకుండనెన్.

ఉ. రావణ టేమమే యరసి రాజ్యసుఖస్థితి నే తలంచి లో
నావహమార్గమే వలచు నన్న మదెన్మరలింప నెంచుచున్
ధీవరుడా విభీషణుడు తెల్లముగా ననబూనె నున్నకున్
దైవము నెంచి ధర్మసరతన్ వివిధోక్తుల బ్రేమ మీరగన్.

ఉ. ఓయి! ప్రహస్త! రావణమహాదండధీరులు కుంభకర్ణుడున్
బాయుచు ధర్మమార్గమభిభాషణ మూన బలంబు గల్గునే
చేయఁగ రాని కార్యమును జెప్పెదరేల వివేకహీనులై
యాయసురోత్తముల్ గణిసియేనియుఁ జంపఁగలారెరామునిన్.

పం. పదియును నొక్క వేయి భటవర్గమునున్ ఖరదూషణాదులన్
గదనమునందు నిల్చి వెను కంజను వేయకఁ జంపియుండె నా
విదితబలుండు రాముడరివీరభయంకరుడైన జేత జం
పెదరాకొ! మీరు తేడు విన వేడుకగాఁ బలుకాడఁ జెల్లునే.

తే. గీ. వరవిరాధు కబంధుని వాలిఁగూడ
మడియఁజేసె రాముం డను మాట వినవొ
సుజనరంజక రామునిఁ జూచునంత
మోహితులు గారె సురలును నాహవమున.

229

ఉ. రావణ కుంభకర్ణులు పరాజితులౌట నిజంబు నిన్ను నీ
రావణకుంభకర్ణసుతులన్ బరిమార్చుట నిశ్చితంబు నా
దేవ నరాంతకాదులు నదేగతిఁ బొందెడినున్నవార లా
శ్రీవరుఁ బోరి నాజిని విజేతలు కాగల రెవ్వ రి భువిన్. 230

తే. గీ. మిత్రులకు వోలె మెలఁగెడి శత్రుతతియె
మీర లందఱు దై త్యాపకారకృతిని
బూనియుండిరి రావణుఁ బొందుఁగోరి
యిచ్చకపు మాట లాడెద రేల మీరు?

231

ఆ. వె. విపుల తనువుతోడ వేయి తలల పామ
నియెడు రామవై రమె యితని దను
జేకు బట్టియుండె నీ విషాహిదొలఁగఁ
జేయ మీ విధియగుఁ జేయు డటుగ.

232

తే. గీ. లీల సప్తవ్యసనముల లోలుఁ డగుచు
వెనక ముందుల యోజన వీడి దైత్య
తతి వినాశనకృతిఁ జేసి దాని విడువ
దలఁపు లేని జేనికి మంచి ఁదెలుప వలయు 233

తే. గీ. సర్వసుఖముల నొసఁగు రాక్షసవిభుండు
లక్ష్మణాబ్ధిని మునుగుచు రాముఁడనెడి
తీవ్రబడబాగ్నిముఖమునఁ ద్రెళ్లు, మీరు
సచివ మిత్రులు తప్పించు సరణిఁ గనుడు. 234

చం. వినుము మదీయ వాక్యముల వీటికి, రావణ! రాక్షసాళికిన్
మనకు శుభంకరమ్మయిన మంచిని రామున కప్పగించి యా
తని సతి శాంతిఁ బొందఁ దగు ధర్మము భద్రము గూడలభ్యమై
మనదగు దానవేశునకు మంత్రులు మేలగు తీర్చిదెల్పుడి. 235

ఇంద్రజిత్తు

తే. గీ. అను విభీషణు మాటల నాలకించి
చెప్పఁగాఁదగునె విభీత చిత్తుఁడవయి
పిఱికి మాటలఁ జెప్పరే బీరము విడి
మన పులస్త్యవంశోద్భూతులనగదగునె. 236

ఆ. వె. అల పులస్త్యవంశమందున జన్మించి
యీయన పినతండ్రి యిటుగ నాడె
విడి పరాక్రమంబు వీడుచు ధైర్యంబు
శౌర్యబలవిహీనసరణిఁ బలికె 237

సుగంధి. ఒక్క నీచ రక్షసుండె యోడఁ జేయు వారలన్
స్రుక్క జేయు రాము వాని సోదరుండు లక్ష్మణున్
ఇక్కడుండ నేను లంక కేమి ముప్పు వాటిలున్
రక్కసుల్లయింపరంత రాజ చంపశక్యమే. 238

సీ. త్రిభువననాథుండు దేవేంద్రునిన్ భూమి
బడఁద్రోసి యుండినవాడ నేను
దేవగణంబెల్ల దిక్కుల బాటంగ
భయమొందఁ జేసినవాడ నేను
అమితనిస్వనమూని యైరావతము రాగఁ
బడ నేలఁద్రోసినవాడ నేను
ఆ సురలఁదలుమ నై రావతపు దంష్ట్ర
లూడబెఱికియున్నవాడ నేను

తే. గీ. గర్వముమ వీడి మనుదేవగణవిభుండు
తనరు దై త్యోత్తములుగూడ దర్పము విడి
వినఁగ నా పేరు గనవె విభీషణార్య
యీ నరేంద్రాత్మజులు లెక్కయే తలంప ? 239

తే. గీ. సకల శస్త్రాస్త్ర సంయుత సాహసుఁడగు
నింద్రజిత్తు బ్రతికియుండనేల భయమ
టంచు నింద్రజిత్తు పలుకునంత వేగఁ
బ్రేమ మీరఁగఁ బలుకాడె పిన్నతండ్రి. 240

ఉ. బాలుఁడ వీవు మంత్రపరిపక్వ విహీనుడవున్ స్వశక్తియుం
జాలదు గర్వితుండవును సాహసికుండవునై ప్రలాపముల్
ప్రేరేదవేల ? తండ్రియెడఁబ్రేముడి నాత్మవినాశనంబుగాఁ
గాలము దీరు వేళఁ బలుకాడు తెఱంగునఁబల్కుదే సుతా! 241

మ. కనలేవై తివి బాలకుండవుగదా కంజాతుఁ డా రాముతో
నని సల్పన్ సరివత్తువే రిపుబలంబంతన్ గ్రహింపంగనొ
జనకుండే యిలనుండ నెంచునెడలన్ జాలింపుమీ నీ నుడుల్
తనయుండా సఖరూపశాత్రవుఁడ మంత్రార్థంబునిట్లాడెదో. 242

ఉ. రాముఁడు రావణేశుని బరాజితు జేసి సఖాంధవంబుగన్
భూమిని వీడఁజేయుసుమ పుత్ర యెఱుంగు వివేకమూనుచున్
స్వామికి జెప్పగాఁదగు సుభాషితముల్ చెడు బుద్ధి వీడఁగాఁ
గాముకుఁడై న వాడు కడగండ్లను బాసెడి రీతి పుత్రకా! 243

తే. గీ. బ్రహ్మ దండ ప్రకాశంబు జ్వాలయుతము
మృత్యుదేవత రీతియే మేదిసీశు
రాము విశిఖంబులవి యెదురాడ వశమె
వినుము నా మాటఁ బుత్రకా వినగదయ్యు. 244

ఉ. ఓయి నిశాచరేశ వినుమోయి మదీయహితంబు నీవు రా
మాయ నమో యటంచు ధన రత్న విభూషణ వస్త్రసంచయం
బాయన కిచ్చి సీతను సమర్పణ జేయుము, మైత్రీబొందుమీ
స్వీయసుఖంబు నాసురుల జేమము దాన లభించెడిన్ సుమా.

ఉ. వాలి జయింపలేదె నిజవాలమునన్ బిగఁజుట్టి పట్టి నిన్
లీలగ సప్తవార్నిధులఁ ద్రిప్పడె ముంచుచు నజ్ఞులందు న
వ్వాలిని నేకబాణమున బ్రాణము దీసిన రామమూర్తితో
నేల తణంబు గోచెదవరే మరణించుట తథ్య మన్నరో! 246

తే. గీ. కార్తవీర్యార్జునుఁడు మహాఘనుఁడు బలుఁడు
వాడు నిన్నుజయించినవాడు వానిఁ
బరశురాముండు జంపె నప్పరశురాము
బాలరాముండె యోడించి వడసె జయము. 247

తే. గీ. నీవె బలవంతుడవనెడి భావము విడ
జ్ఞప్తికిని దెచ్చినాడ మున్ జరిగియున్న
కథల మఱియు నరునివల్ల గనవు చావ
టంచు వర మొందలేదుగా అన్న ? కనుము. 248

ఆ. వె. అన్న హితము గోరి యాడిన మాటల
గౌరవింపక దశకంఠుడంత
మృత్యుపాశవశత మిగుల కోపంబూని
పరుష వాక్యములనె భ్రాతకపుడు. 249

రావణుడు విభీషణుని ద్యజించుట

ఆ. వె. విదిత వై రితోడ విషసర్ప రాజుతో
మైత్రీ సలుపవచ్చు, మిత్రుని వలె
వరలు శత్రుపక్షపాతితో సహవాస
మొంద నెపుడు కీడె పొందనగును. 250

చం. ఎటుగుదు నేను జ్ఞాతులను నీర్వ్యః జరింతురు జాతి కష్టముం
బరమసుఖంబుగాఁ దలచు వారలు పండితులం బ్రధానులన్
వరగుణ శూరులన్ సిరుల వర్తిలు జ్ఞాతుల జ్ఞాతులే సదా
నిరసనఁ జేయుచుండెదరు నీవు భీషణ ! జ్ఞాతివై తివే. 251

తే. గీ. జ్ఞాతివై రంబు కనరాని లోతు గలది
సతము స్నేహమె నటియించి సంచిరించు
వారు ప్రచ్ఛన్న హృదిని నాపదలు గలుగ
నాతతాయిగ వర్తిలు జ్ఞాతి యెపుడు
నమ్మగారాదు జ్ఞాతుల నమ్మరాదు. 252

తే. గీ. విను సహోదర పద్మవనిని గలట్టి
యేనుగులు పాశములగొని వానిఁ బట్ట
వచ్చిన పురుషులంగని పలికియున్న
శ్లోకముల దెల్పువాడను నీకుగూడ. 253

తే. గీ. అగ్నివలన నేయితరాయుధాభివలన
బాశములవల్ల గాని యపాయ మొండు
గలుగదు స్వకార్యపరుల చెంగట మెలంగు
నేనుగులవల్ల నే భయమెపుడు గలుగు. 254

ఆ. వె. మనలఁ బట్టవచ్చు మానవుల కుపాయ
మెపుడు, దెల్పు జ్ఞాతి యేనుగులు కద !
జ్ఞాతి వైర మెంచ సహజంబు జీవుల
నమ్మరాదు జ్ఞాతినరుల భువిని 255

తే. గీ. జ్ఞాతి వైర భయంబు కష్టతరమె యగు
ననుట సుప్రసిద్ధమే గద ఆవులయెడ
సంపదయు స్త్రీలయందున చపలతయును
దమము ద్విజుల వైరము జ్ఞాతితతుల సతము
నై జ ముండుట జ్ఞాతుల నమ్మరాదు. 256

తే. గీ. సౌమ్యుడవు నయ్యు సోదరా ! జ్ఞాతివైర
ము నిను బాయునా నా సిరిఁ గనుచు లోక

పూజ్యత గనుచు వైరంబు బూని లోనఁ
జెప్పఁ దగనట్టి మాటల జెప్పినావు.

257

తే. గీ. అరయ పుష్కరపత్రంబునందు నిలుచు
సలిల బిందువు లొండొంటిఁ గలియు నొక్కొక్క !
దుష్ట సహవాస మెంతగా నిష్టపడిన
స్నేహ మొనఁగూడు నా గల్లు చిద్రమెపుడొ.

258

తే. గీ. తేనియలు ద్రావి విడుచునా తేనె టిగ
మధు వొసంగిన పూవునే మఱచిపోవు
వర సుఖంబులఁ బొంది నావలన నాకె
కీడొనర్పంగ దలకొనినాడ వీవు.

259

తే. గీ. దంతి స్నానంబు సలిపి యనంతరంబు
తనదు తొండమ్ముతో దుమ్ముఁ దనువు నెల్ల
బోసికొనురీతి దుష్టుల పొందుఁగూడ
నిష్ఫలంబగుట తుదకు నిశ్చయంబు.

260

తే. గీ. శరదృతువు మేఘమువలె వర్షంబు లేక
గర్జనలు మాత్రముండెడి గతిని దుష్టు
లభినయింతురు వారి స్నేహంబువలన
మంచి యొక యింతయును లభియించ దెపుడు.

261

ఉ. ఓయి విభీషణా ! విను సహోదర ! యీ పరుషంబులాడవే
కాయము బాయఁడే యెవఁడు గాని తుమించితి వంశపాంసన
పోయెటకేని నన్నువిడి పొమ్మిక పొమ్మిక నీకు నాకు నా
ప్రాయము దీరె నంచుఁ బలుకాడెను రావణుఁడాసభాస్థలిన్.

విభీషణుని కడపటి మాట

కం. అన్న తిరస్కారము విని
సన్నత ధర్మార్థమూర్తి సచివులుతోడై
వెన్నును బట్టుచురాగా
గ్రొన్నన దివికుద్గమించి కుపితుండగుచున్.

262

అ. వె. అంతరిక్షమందు నలరు విభీషణు

డంత నన్నఁ గనుచు ననఁగడంగె

జ్యేష్ఠసోదరుడవు చెప్పినయది నేను

తండ్రిసముడవౌటఁదమిని వింటి.

264.

ఉ. నీకు హితంబు లోడలఁచి నే వచియించితి నింతవట్టుగా

నీ కపకారమున్ సలుపు నెమ్మదిఁ బల్కిన వాడఁగాను నీ

పోకడఁగాంచి మృత్యుముఖముంజొరనుంటి వటంచుఁదెల్పుఁగా

నేకులపాంశనుండనని నీవనినావు సహింప దానినిన్. 265.

తే. గీ. కాలపాశంబు మెడఁజుట్టుఁగా వినంగ

నెంచునొకొ యెవ్వఁడై నను మంచి దెలుప

నే వెడలుచుంటి నీవిక నెమ్మదిఁగని

సుఖకరంబుగనుండఁగాఁ జూచుకొనుము.

266.

తే. గీ. నిన్ను లంకాపురంబును నీ యసురుల

నింక రక్షించుకొను మీవ జంకు లేక

రామబాణప్రవాహంబురా, సమస్త

మిసుక కట్టడము వలె లయించు గాదె.

267

తే. గీ. ఇచ్చకము లాడువారలు నిచ్చకమ్ము

వినెడివారు బహుజనులు పృథ్వినుండి

రప్రియముఁజెప్పఁగలవార లప్రియంబు

వినెడివారలు నిల లేరు వెదకి చూడ.

268.

తే. గీ. మంటవలె వచ్చు రాముని మహిత బాణ

సంతతుల మగ్గు నినుఁగనజాల మిటుగ

వాకొనితి నన్నవగుట గోపంబు వలదు

నన్ను తమియింపు హితమెంచుచున్నవాఁడ.

269.

ఉ. రాముడుఁ వాడితూపులపరంపర మంటల గ్రక్కుచుండి నిన్

హోమము సేయుచుండగనఁనోర్వమిలంకయుదై త్యకోటియున్

తేమముగా మనంగవలె జీకును బొందక యుండనంటి నీ

తామహితాత్మ నిమ్మనుచు ధర్మము శ్రేయములం దలంచుచున్.

తే. గీ. చావుదరిఁజేరువారలు చచ్చినట్లై
వారు వినలేరు కనలేరు విహితనత్య
ధర్మములఁ బోయి వచ్చెద దై త్యనాథ
మంగళమ్మగు నీకు సుమంగళమ్ము.

271

మ. అనుచున్ రావణు దుష్టునిన్ విడిచి ధర్మార్థంబుగా రాముని
గనగా నెంచి విభీషణుండు సనెరాగా మంత్రులున్దోడు రా
ముని సాన్నిధ్యము జేరవచ్చు నతనిన్ బూతాత్మునిన్
గనుచుం గుంపుగఁ జేరుచున్ గుసగుసల్ గావించిరా వానరుల్.

ఆశ్వాసాంత పద్యములు

శా. నీరేజాతుని నీలమేఘతనుకాంతున్ మోహనున్ సుందరా
కారున్ భక్తజనావనున్ విమల భూకన్యామనోనాథునిన్
సారాచారవిచారధర్మపరునిన్ సన్మార్గులంబ్రోచు నా
శ్రీరామున్ సుజనాభిరాము వరదున్ సేవించు నశ్రాంతమున్.

మ. పరభార్యాపహారున్ వనీచరపతిన్ వాలింభువింగల్పి సో
దరు సుగ్రీవుని రాజ్యనాథునిగ మోదంబొప్పగాఁజేసి వా
నరమైతింగొనియున్న రాఘవుని ష్మానాథాత్మజాభర్తనున్
శరణార్థిన్ సతతంబు బ్రోచు వ్రతు నశ్రాంతంబు సేవించెదన్.

మ. పరలోకై కసుఖప్రదున్ రిపుతతి వ్యాసంగవిచ్చేదునిన్
వర మౌనీంద్రశుభంకరున్ దురితజీవవ్రాతసంహారినిన్
స్థిరభక్తాభికి భక్తునిన్ సకలునిన్ సేవించుచుంబూజలన్
నిరతంబున్ స్తుతియించుచుంగొలుచుచున్ నీరాజనంబిచ్చెదన్.

ప్రథమాశ్వాసము సంపూర్ణము

ఇది శ్రీ గోవిందరామాయణమందలి పట్టాభిరామ కావ్యమున
(యుద్ధకాండమున) సంగ్రామ సన్నాహాశ్వాసము, సంపూర్ణము.

శ్రీ గోవింద రామాయణము

2 వ అభయాశ్వాసము

కం. శ్రీ శరణాగత వత్సల

దాశరథీ ! యెవ రెపు డెటఁ దరిఁ జేరంగా

ఆ శరణాగతులకు వే

యాశయ మీడేర్పవొక్కొ! అర్త శరణ్యా.

1

విభీషణుని రాక

తే. గీ. శ్రీశుఁ దరిఁజేర నాస క్త చిత్తుఁడగుట

నననుకూల ప్రదేశంబు నన్న విడుట

నూత్న తేజోవిరాజ మూనుఁడు విభీష

ణుండు శ్రీమంతుఁడై వచ్చి యుండె తృటిని.

2

అ. వె. తల్లి బాసి లేగ తహతహ బడుచుండి

వలుపు విడిచి లేగ కలియు రీతి

నొక ముహూర్తమందె యూర్ధ్వగతి విభీ

షణుఁడు వచ్చె రాము స్థలమునకును.

3

ఉ. ఆలిని బిడ్డలన్ విడి గృహంబు స్వదేశము వీడి తండ్రినిన్

బోలు సహోదరుండు విడిపోమ్మన రామ పదాశ్రయంబె కాఁ

జాలును సర్వమంచు నిహ సౌఖ్యములంద్యజియించి సుస్థిర

శ్రీ లభియింప నబ్ధి తటి జేరె సలక్షణు రాము గూడఁగా.

4

తే. గీ. గగనమార్గచరులఁ గోతిగమియు వారి
పతియుఁ జూచుచుఁ దలపోపె వారలిటకు
రాఘవుల వానరులఁ గొట్ట రాక కతమొ
వైరుల రహస్యము తెలుఁగ వచ్చు వారొ!

5

తే. గీ. అనుచుఁ దమలోన శంకించి హనుమ గాంచి
సాయుధులు మహాబలులు రాక్షసులు నల్వు
రను గలిసి వచ్చుచున్నాడు రాక్షసుండు
మనలఁ జంపఁదలంచియే యనఁగవచ్చు.

6

తే. గీ. అనెడి సుగ్రీవు మాటల నాలకించి
క్షణములోవారిఁబరిమాద్య గలమటంచు
శైలముల వృక్షములఁ బూని చంపవారి
ననుమతింపు మటంచని యనిరి కపులు.

7

కం. ఇటు లా వానరు లందఱుఁ
బటుతరకోపంబుఁ బూని పలుకుచు నున్నం
తటనే వచ్చి విభీషణుఁ
డటకున్ దివి నిలిచి కపుల నందఱిఁ గనుచున్.

8

ఉ. పండితుఁడా విభీషణుఁడు వానర శంకల నాలకించి తాఁ
గొండనె నిల్చి లోఁదలఁచెఁ గూరిమి రాఘవు గొల్చు బుద్ధి నా
యండ వసింపవచ్చినను నాతని భక్తులు శత్రు కోటిలో
నుండినవాడ నౌట నను నొల్లరుగా సహజంబు నద్దయే.

9

తే. గీ. వీరు నన్నెంచుచున్నారు వైరి గాగ
రాఘవులఁ జంపవచ్చిన రాక్షసునిగ
సహజమయ్యది తమ రాము సకల గతుల
రక్షణ మొసంగఁ జూచు విలక్షణ మది.

10

దండకము : శ్రీరాముఁ డెల్లప్పుడున్ రాముఁడేయైననున్ భక్త
సంఘంబు నన్నాదరింపందిరస్కారముంబూనుచో నాతడేనిం ద
టింజేర్చునే నన్ను నట్లాతనింగూడగా రాదు భక్తాళి
సేవించి యవ్వారి మూలంబునన్ రాము సేవింపగా నెనుగా.

దానవ్ మ దీయార్థ మున్నుండుగా దెల్పు గా యుక్తమంచెంచి
యాదై త్య రాజేశు దమ్ముండు శాఖామృగంబుల్ వి నన్
బల్కె గొంతెత్తుచున్. 12

శ్రీరామ సేవార్థమై రావణున్ దుష్కృతుస్వీడితిన్
సోదరుండంగదా వానికిన్ దై త్యనాథుండు దుర్మార్గుడై
యాజనస్థానమందుండి సీతన్ హరించెంగదా లంక లో
రాక్షసస్త్రిల గాపుంచి బంధించెగా. 13

సీతామహాదేవినిం దెచ్చు మార్గంబునం బక్షిరాజంబు
పోరాడ గా భక్తిమై వాని నిం జంపెఁగా. 14

అద్దాన మాజ్యేష్ఠు పాపంబునందేనునున్ భాగముం
బొందితిన్ వానితోఁగూడి నేలంకలోనుండుటన్. 15

పాపాగ్ని చల్లారగా నెంచుచున్ సోదరప్రేమతో వానికిం
జెప్పితిన్ నేను నమ్ముండనై ధర్మమున్ జూచుచున్ జానకిన్
రాము కర్పింపు మంచున్ హితంబాతఁ డాలించునే పెక్కు
మార్గిట్లు నేజెప్పినన్ లెక్కసేయండు చావున్ నమీపించు
మూర్ఖుండు తానొషధంబుం దిరస్కారముం జేయఁడే. 16

ఎన్నెన్నియో మార్లు ధర్మంబుమై జానకిన్ రాము
కర్పించు మంచున్ హితంబాడఁ జేరోలగంబందు
దూషించి నన్, బొమ్ము పొమ్మించుఁ బల్కాడెగా. 17

నేనంతటన్ వచ్చితిన్ లంకనేవీడి పుత్రాదులన్ భార్యనున్
సర్వమున్ వీడి తోబుట్టవున్ రోసి శ్రీరాముఁడే నా
శరణ్యుండుగా భక్తిమై దాసదాసుండగా నన్యులెవ్వారలన్
వేడఁ బోనే శరణ్యంబు దీనుండగా. 18

తే. గీ. ఉత్తముని భక్తవరు జటాయువును జంపె,
 బరమభాగవతులఁ జంపు పాపి యాతఁ
 డతని పొత్తు సహింపక అతని వీడి
 యరుగుదెంచితి రాముని శరణు వేడ.

19

తే. గీ. ఆత్మసంరక్షణము నెంచి యాద్యునెంచి
 ఆలీబిడ్డల సిరియు సౌఖ్యంబు విడిచి
 తాకికసుఖంబు విడి పరలోక మెంచి
 రామశరణార్ధి నైతి మఱేమి గాదు.

20

తే. గీ. సర్వలోకశరణ్యుని శరణు వేడ
 నాసురేశుని తోబుట్టు వా విభీష
 ణాఖ్యుఁ డిటుకు పచ్చెను శరణార్ధి యగుచు
 రామ యని తెల్పగోరెద రాఘవునకు.

21

తే. గీ. సతత శరణార్ధి రక్షణవ్రతుఁడు రామ
 చంద్రుఁడు నను రక్షింపఁగా శంక గొనఁడు
 భక్తులగు మిమ్ము నే భక్తభక్తుఁడ నయి
 నెమ్మిఁ గోరెదఁ బురుషకారమ్ము సలుప.

22

తే. గీ. అనెడి మాటల రాముండు వినుచునుండె
 గనుచునుండె విభీషణుఁ గగనమందు,
 రాముగని విభీషణుఁడల రవిజున కనె
 తన నెఱింగింప శరణార్ధి ననుచు నమ్మ.

23

సుగ్రీవుఁడు - రాముఁడు

చం. అనఁగ విభీషణుండు విని యా కపిబృందము శంకితాత్ములై
 దినకరపుత్రుఁగాంచిరి పదేపది యాతఁడు నిశ్చితాత్మ నా
 తనిని విభీషణుం, దునుమ ధర్మము కర్ణముగాఁ దలంచి రా
 మున కెఱుగంగఁదెల్పఁదగు ముందుగ నంచెదలోఁ దలంచెడిన్.

కం. శరణాగత సంరక్షణ

పరతంత్రవ్రతుఁడు రాఘవదయామయుఁడే
 యరి కభయ మొసంగక మునుపే
 పరిమార్చఁగ రామునాజ్ఞఁ బడయగ వలయున్.

24

కం. రాముడు శరణాగతులకు

సోముండయి చల్లనయిన చూడ్కులఁ ద్రాచో

ద్దాముడు రాపణుడమ్ముం

డి మెయిరా రాజనీతియే యగునంచున్.

26

కం. కనునో కనడో నేవే

జని తెల్పుఁగనే నితండు చంపఁగ నర్హుం

డని శరణార్థినను నెపం

బున వచ్చిన వీని పొందుఁ బొందఁ గ నౌనే.

27

కం. అని లోలోఁ దలపోయుచు

జని రాముని లక్షణుఁగని స్వాంతముఁ దెల్పెన్

బనివడి శరణార్థిగ వ

చ్చినవాడె విభీషణుఁడని చెప్పుచు మఱియున్.

28

తే. గీ. ఓపరంతప రాఘవా! ఓయి వీర

మంత్రము నుపాయమును వీడి మనఁగ రాదు

గూఢచారుల తంత్రంబు గుర్తుబట్టి

మెలఁగఁదగు సమయంబిది మేలు గలుగ.

29

తే. గీ. రాక్షసులు కామరూపులు రక్ష వలదు

దై త్యులకుఁ గీడు మనమేలుఁదలచి రామ

యిపుడు కార్యమకార్యంబు నెంచి మెలఁగ

వలయు విశ్వసింపఁగరాదు వారి మనము.

30

తే. గీ. ఉండినట్లుండి మాయమౌ దండి మగలు

కపట వర్తన పండితుల్ గారె వారు

మనలఁ బరిహరింపగ నెంచు మాయ వలన

నమ్మగారాదు దై త్యుల నమ్మరాదు.

31

తే. గీ. ఈవిభీషణుఁ డా రాక్షసేశ్వరునకు

గూఢచారియై నమ్మించి గుట్టు దీసి

మిత్రభేదంబు మనయందు మెలఁగఁజేయు

రాజనీతిజ్ఞుఁడై వచ్చె రాజపుత్ర!

32

తే. గీ. అటవి మనతోడ నున్న నై న్యంబు మిత్ర
నై న్యమును వేతనార్థంబుల నై న్యబలము
మనము గ్రహియింపనగు గాని మన విరోధి
బలముమాత్రము గ్రహియింపఁదలఁపరాదు.

33

సీ. శత్రుపక్షమువాడు శరణన్న మాత్రాన
విశ్వసింపఁగ నొనె వీని మనము
మన లోతుపాతుల గనుచు రామాదుల
నదనుమై చంపు ప్రయత్న మేమొ!
అపదకాలాన నన్నను విడు కృత
ఘ్నుని నమ్మి అపద గూర్పఁడొక్కొక్క
శరణార్థి యగువాడు సాయుధపాణియై
బలుల నల్వరఁగూడి వచ్చుచేల ?

34

తే. గీ. చంపఁదగు వీని సచివుల సంయుతముగ
నమ్మగారాదు దై త్యుల నమ్మఁ జాల
మనుచు సంశయాత్ముఁడు రవితనయుఁడంతఁ
గవులఁగూడుచు రామునిగనుచుఁ బలికె

35

సుగ్రీవుని మంత్రులు తమ తమ హితంబుఁ తెల్పుట

కం. అను సుగ్రీవుని మాటల
విని రాముండటఁగల కపివీరుల కనియెన్
విని నారలు సుగ్రీవుని
విననెంతును మీ మతంబు విశదముసే యన్.

36

ఆ. వె. మేలుగోరువారు మిత్రులెల్లరు మీరు
వినఁదలంతు మీర లనెడి హితము
దినకరాత్మజుండు తెలిపెఁ దెల్లము గాగఁ
దనదు దృఢమనంబు దై త్యునెడల.

37

ద్వీ. ఆ మాట లాలించి యా కపు లనిరి
రామ! స్వరజ్ఞుఁడా మేము తెల్పుటయ.

38

ఉ. రాముని మిత్రు లీ వనచరంబు లటంచని గౌరవప్రదం
బై మహినొప్ప మా హితము వాకొనఁగోరుచునుంటినీవహా
ఓ! మహితాత్మ ధార్మికుడ ఓ! తృధవిక్రమ ఓయిశూర నీ
కేమి కొఱంత సర్వము త్రయీ భువనంబుల నీవెటుంగవే. 39

తే. గీ. ఓయి ! సత్యపరాక్రమ ఓ ఘనుండ
ఓ స్మృతియుతుండ హితులపై నునిచితీవు
భారమును సర్వకార్యనిర్వహణదక్ష
పారతంత్ర్యముఁజూపుదే పరమ పురుష! 40

కం. ఐనను నీ యాజ్ఞకుఁ గపు
లనువర్తస్మై తమ యభిమతంబుల వే
వినిపింతురుగా క్రమమున
ననిరా వానరగణంబు లాదర మొప్పన్. 41

అంగదుడు

ద్వి. పినతండ్రి కపులెల్ల రనిన మాటలను
విని యంగదుండాడె వినయంబుతోడ. 42

ఉ. నమ్మగరాదు శాత్రవజనంబుల నమ్ముట పాడిగాదు ద్రో
హమ్మొనరించువార లగునాపులుగాఁ జరియించుచుండి, కా
లమ్మొకరీతిగాదు గద రామ విభీషణుఁబట్ల నమ్మకం
బిమ్మొయినుంచరాదయిన నేమి? పరీక్ష నొనర్పఁగాఁదగున్.

మ. గుణదోషంబుల నెంచి యెంచదగు సంకోచంబు వీడన్ విభీ
షణు, దోషంబులె హెచ్చు దోచునెడ నిస్సందేహమే వీడ స
ద్గుణముల్ బెచ్చగునేని వానిఁగొన సంకోచింపఁగా రాదుగా
నణుమాత్రంబు నటంచునంగదుడు పల్కాడెన్ వినముండుగా

శరభుడు

తే. గీ. పొందు నొనరించి గుణదోషముల గణింప
వలయుఁ దగు పరీక్షయే లేక వలదు పొందు
చారునొండు బంపుచు విభీషణుని కడకు
నెంచి గుణముల వాని గ్రహింపవలయు. 45

తే. గీ. ఇతఁడు రావణుకడనుండి యిటుకు వచ్చె
వచ్చు పేతువు తగలేదు వై రి వీడు
సంశయమె దోచు నీ విభీషణుని యెడల
ననుచు జాంబవంతుడు పలు కాడె నపుడు.

46

ద్వి. అతఁడకాంబున నన్యదేశమునఁ
బ్రీతిమెకాలిక వెఱ్ఱివాడొక్కొ.

47

మైందుఁడు

తే. గీ. గూఢచారిని బంపి నిగూఢయుక్తి
నాతని ప్రవృత్తి నెఱుగంగనగును దుష్టుఁ
డో యదుష్టుఁడో కనుగొననొప్పుననుచు
మైందుఁడనె నంత రాఘవు మహితుఁగాంచి

48

హనుమ

ఉ. అత సమస్తశాస్త్రవిదుఁడాహనుమంతుఁడు మంత్రసత్తముం
డెంతయు నల్పమౌ నుడుల నేర్పడఁగా మహనీయభావమున్
స్వాంతమువిప్పి చెప్పెమ్మదువాక్కునరాఘవ! ఆబృహస్పతిన్
మించువు సూక్తులందు నిను మించెడివారెవ రీజగత్రయిన్. 49

తే. గీ. తర్కశాస్త్రాస్త్రమెఱిగిన దారికాదు

వాదమున మించఁదలంచు భావంబు కాదు
బుద్ధి పుట్టిన మాత్ర చెప్పుటయు కాదు
రాము ప్రేమయు రాఘవుగోము నెంచి
చెప్పఁదగిన యథార్థంబుఁ జెప్పువాడ.

50

ఆ. వె. పొత్తు లేక గుణముఁ బొడగన వీతానె

గుణము దెలియకుండఁగూడ నగునె
అంగదు మత మటుగ నన్యోన్యము విరోధ
మగుటఁ జేయరానిదయ్యె రామ!

51

చం. ఇటనె విభీషణుండుగల డిప్పుడు గాంచుచు నెల్లవారి, నె
 చ్చటకికఁ జారుఁ బంపుట విచారము సేయ గుణంబు సాగునే
 యటు శరభుండు చెప్పు విషయంబిక నిష్ఫల మయ్యెడింగదా
 యిట కిపు డన్యదేశమున కేల యకాలమునందు వచ్చె నీ
 కుటీలుఁడటంచుఁబల్కె మనకోతుల పెద్దగు జాంబవంతుఁడున్
 బటుతర ధైర్యశాలి నిజభావమునన్ మలినంబులేమి ని
 చ్చట కరుదెంచె నంచనుట సంశయమేమియులేదు నిన్ను గాం
 చుటకు సకాలమియ్యదియె చోటును నిద్దియకాదె రాఘవా ?

ఉ. అన్నను దుష్టునిన్ విడిచి యార్యుని నీ దరిఁజేరవచ్చెఁ దా
 నెన్నుచు దోషసద్గుణము లిర్వరయందు విభీషణుండు, ము
 న్నెన్నడు రాని కాలగతి యిప్పుడె వచ్చుటఁజేసి వచ్చె నీ
 వున్న సముద్రతీరమున కొప్పుగ దోషము లేదు రాకలో. 53

తే. గీ. సీత నపహరించిన దుష్ట చిత్తు, మఱల
 నామె రామున కిడు మన్న మాట వినక
 బొమ్మనిన వాని విడనాడి పురుషు నిన్నుఁ
 జేరవచ్చె నీ సద్గుణ వార మెంచి.

54

తే. గీ. మఱియు ఖరదూషణాదుల మడియఁజేసి
 నట్టి నీ పరాక్రమ మెంచి యతఁడు వచ్చె
 అన్నను వధించి తమ్ము తాజ్యాధిపతిగఁ
 జేసినయది యెఱిఁగి నినుఁ జేరవచ్చె.

55

తే. గీ. ఇంక మైందుఁడాడిన హిత మెంచవలయు
 నెఱుక లేనివాడట కేగి నెఱుగవలె వి
 భీషణుని మతమను సూట వెలితి మాట
 ఎఱుకలేకయె ప్రశ్నింప నెటుగఁజెప్పు.

56

తే. గీ. మంచిబుద్ధిమంతుడుగూడ మరుగు పఱచు
 తనదు హృదయంబును, దటాలున నన నతఁడు
 మారుఁబల్కునె ? తలచుచో మనము వాని
 సంశయించినటుగ వక్రసరణిఁబట్టు.

57

తే. గీ. మాటలాడు విభీణు మాట వినిన
గనిన ముఖము ప్రసన్నుడే యనగవచ్చు
ముఖము ప్రతిబింబ మగునిజబుద్ధి కరయ
దుష్టమతి లేనివానిగఁ దోచునితఁడు.

58

తే. గీ. కార్యవేత్తల నుత్తమ కర్మపరుడ
దేశకాలంబుల నెఱింగి తెలివిగలిగి
చేయుకార్యము లన్నియు సిద్ధిగనును
నీకెఱుకయే యతని శుద్ధనియతబుద్ధి.

59

ఉ. రావణుఁ జంపుదీవనుచు రాక్షసముఖ్యుడెఱుంగు, సు
గ్రీవుని రాజుచేయుటయు గీశపతిందునుమాడి, దీని ము
న్నీవొనరించి యున్న గతి నీతఁడు రాజ్యరమాభిలాషియై
ప్రోవఁగ నిన్నుఁ గోరెడిని భూమిని వీడఁగనన్న దుష్టుడె.

ద్వి. తోచినంతవఱకు దోషి గాడనుచు

నా చొప్పుఁజెప్పితి నా రామ రామ!

61

రాముని నిశ్చయము శరణాగతతత్త్వము

కం. అని సుగ్రీవుని మంత్రులు
వినిపింపఁగఁ దమ మతంబు విశదముగా రా
మునకు సహేతుకముగ వా
నిని విని మారాడె నతఁడు నిశ్చిత బుద్ధిన్.

62

ఉ. రాముఁడు వాయుసూనుని తలంపులకుంగడుహృష్టుడౌచు దా
నేమి తలంచెనో యటుగనే హనుమంతుఁడు బల్కుటం గపి
స్వామిని లక్షణుం గనుచుఁ వానర బృందముఁ జూచిచూచినే
నేమననౌ కపిశ్వరున కిప్పు డటంచుఁ దలంచి పల్కెడిన్.

63

తే. గీ. ఓయి కపిరాజ! నీదు మహోక్తి వింటి
వింటి నీ సచివుల నుడి వింటి హనుమ
నతఁడు శరణార్థి నా రక్షణార్హుడయ్యె
సతత శరణార్థి రక్షణ వ్రతుడ నగుట.

64

కం. శ్రీరామశ్మరణమ్మని

రా రాక్షసుడేయయినను రావనుడంపన్

జేరినవాడే యయినను

వై రికిఁ తమ్ముండెయైన వర్జితుడగునా?

65

ఉ. అన్నను వీడి వచ్చెఁ గద ఆపద కాలమునంగృతఘ్నుడై
యెన్నఁగ నన్యులన్ విడువడే యనఁజెల్లదు ఘోరపాపియై
యున్న సహోదరున్విడుచుటొప్పగు నుత్తమధర్మమెంచి తా
దిన్నగ వచ్చె తాకికము తీరుఁ ద్యజించి కృతఘ్నుడెట్లగున్. 66

ఉ. ఉత్తమసూక్ష్మధర్మమని యొప్పెడిదాని గ్రహించివచ్చె గా
ని త్తటి జ్ఞాతివై రమునె యెంచుచు రాజులు కష్టకాల మా
యత్తముగాగఁ జంపెదరుగా తమ జ్ఞాతుల శక్తివంతులన్
జిత్తము దుష్టమార్గమునె చెందిన రాజులఁ జెప్పనేలకో? 67

తే. గీ. జ్ఞాతివైరంబు సహజంబు జ్ఞాతులయెడ
యోగ్యులగు రాజవరులు నయోగ్యులగుచు
జ్ఞాతులఁ బరిహరింపరే ఆతతాయి
దై త్యనాథుండు జ్ఞాతినిఁ దరిమి వేసె. 68

తే. గీ. అన్న శంకింపఁదమ్ముని యభిమతంబు
నతని విడిచి విభీషణుఁ డరుగుదెంచె
నంతియే కాని వేతేమి యనఁగరాదు
కాని రిపుబలముఁగొనుట కానిపనియె. 69

తే. గీ. ఐన రాక్షసరాజ్యంబు నపహరింపఁ
దలఁచు వారముగాము నద్దాన నితఁడు
మనకుఁ దోడ్పడి రాజ్యంబుఁ గొనఁదలంచి
వచ్చె విడవడు మనల నెబ్బంగినై న. 70

ఆ. వె. హితముఁజెప్ప నన్నయే యిసీ యని త్రోసి
పుచ్చ భయముఁజెంది వచ్చె నీతఁ
డతని కంఠధ్వనియె యదియ చాటు
నితఁడు గ్రహియింపఁదగువాడె యెంచిచూడ. 71

తే. గీ. భరతుబోలు సహోదరునరయఁగలమె
కొడుకునెడబాసిప్రాణంబు విడుచుతండ్రి
గలుగునావంటితనయుండు గలఁడె భువిని
సఖుఁడు నీవంటివాడు భూస్థలిగలండె. 72

ఉ. దుష్టుఁడెగాని దుష్టమతితో నరుదెంచినవాడె గాని యే
కష్టము నీవిభీషణుఁడు గల్గఁగజేయ గలాడు ఛౌర్త్య మా
విష్టముగాఁజరించినను వీనిని జంపుట లెక్కయొక్కొ యీ
దుష్టుల నెల్ల దైత్యులను ద్రుంచెద నెంచినవ్రేలిగోరునన్. 73

తే. గీ. రాక్షస పిశాచ యతాది రాజి నెల్లఁ
దలపు పుట్టిన మాత్రనే నిలను గూల్తు
వ్రేలికొనగోటుఁ గీడేమి వీడు సేయఁ
జాలు గ్రహియింతు నీ విభీషణుని నేను. 74

మ. తన యాలింబరిమార్చి యాకటికి నంతంద్రుఁడై లేనట్టి వ్యా
ధుని రక్షించెఁగదా కపోతమతఁడెంతో తుష్టినింజెందగాఁ
దన మాంసంబిడుచున్ దహింపబడి యాతండాకపోతంబును
గని వేడన్ శరణంబుఁ బక్కి సను పోకంగూడఁ బోజాలనే.

తే. గీ. సుప్రసిద్ధంబె యీకథ శూరవరుఁడ
వినవె? అడవిఁ జరించెడి విహగము వలె
నైన శరణార్థి రక్షణఁ బూనవలదె
సతము శరణార్థ రక్షణవ్రతుఁడ నయ్యు. 75

తే. గీ. వినుము తెల్పెదఁ గండుండు ముని వరుండు
మున్ను దెల్పెను శరణంబుఁ గొన్న వాని
రక్షణ మొనర్చు గీతాలు రవిసుతుండ
మౌని సూక్తుల జవదాట లేనివాడ. 76

తే. గీ. అంజలి ఘటించి నీవాడ ననుచు వచ్చి
రక్ష గోరెడి దీను సంరక్షణంబుఁ
బూన కాతని వధియింపఁబూనఁదగునె
యాతఁడరియైనఁ గరుణ గుణార్థ మెంచి. 77

కం. శరణాగతి యరియైనను
శరణార్థిగ వేషమును శాత్రుడైనన్
శరణంబను నంతనె వే
శరణంబిడు టొండె ధర్మ శాస్త్రము సుమ్మి.

79

కం. ఆతడు దృష్టుడె కానీ
ఆతడు భీరుండె కాని అయ్యది యేలా?
ఆతని రక్షింపందగు
నాతనికొఱ కిచ్చి | పాణమైనను బలిగా.

80

తే. గీ. అరయ భయమునగాని మోహంబువలన
గాని కామంబునను గాని వాని విడువ
దగదు, కలిగెడి నరకంబు దానివలన
లోకనిందింతుడగును ముల్లోకములను.

81

తే. గీ. సకల సంచిత పుణ్యంబు సమసి యపుడె
శరణ మర్థించువానితో జనును గాదె
విడువ శరణార్థి రక్షణ వీడు, నాడు
సతత శరణార్థి రక్షణ వ్రతము గూడ.

82

తే. గీ. ఒక్కమాత్రెన నీవాడ దిక్కునీవె
యనెడి వానిని రక్షింతు నభయ మిచ్చి
సర్వభూతాళి నభయాన సంచరింప
వాని శరణార్థి రక్షించువ్రతము నాది.

82

తే. గీ. ఎవడను సకృత్తుగానై న నెంచి యాత్మ
నేను నీవాడనని వాని కే నభయమొ
సంగెద భయంబు లేక నీసర్వస్వస్థి
సతము శరణార్థి రక్షణ వ్రతుడ నేను.

83

ఉ. వానరనాథ యిచ్చటకు వచ్చినవాడు విభీషణుడె! యం
చూనగరాదు సంశయమునొక్కడ రావణుడేగుదెంచినన్
బూనుచు మారువేషమును భొందగ రాదు భయంబు నిచ్చితిన్
వీనికి నేను రక్షనిక వెంటనె తొడ్కొనిరా విభీషణున్.

84

ద్వి. మనమున నన్నెంచి మననంబు సేసి
తనువుతో ననుజేరి దాసోహ మనుచు. 85

ద్వి. పలుకుల శరణని పలుకాడుచుండి
నిలిచెనా సన్నిధి నిర్భయుండగుచు. 86

ద్వి. అమలుఁడితఁడు సంశయంబిక నేల
సుముఖుండ నభయంబు సమదృష్టి నిత్తు. 87

ద్వి. తలపు వాక్కు క్రియయుఁ దనువు నొకగతి
మెలగుచుండె నతని పిలిచి తెమ్ము. 88

తే. గీ. బహుళ శాస్త్రార్థ విజ్ఞాన పరిణతియును
రాజనీతిజ్ఞ తయు గల రాజు వీవ
కాదనఁగఁజూల నీ మాట కాని వినుము
పరమ ధర్మంబునే బూనిపఱగవలయు. 89

విభీషణుఁడు వచ్చుట

కం. అని రాఘవుఁడాడఁగ నా
వనచరపతి విస్మయఁడయి పలికెన్ రామా
కన నాశ్చర్యంబగు నీ
మనుగడ శరణార్థిరక్ష మానని వ్రతమున్. 90

కం. నీకే తగు నిటు చెప్పఁగ
లోకై కవిభుండ ధర్మలోలుండ త్రయీ
లోకంబుల ధర్మజ్ఞా
నాకుం దెలియంగ నయ్యె నాహృది మాఱెన్. 91

ఆ. వె. చంపదగినవాడు శరణార్థి వేషాన
గొంపముంచ రాముఁగూడ వచ్చె
ననెడి ధృఢమనంబున నిను గాంచి
మాటినాడ నీదు మాట వింట. 92

అ. వె. ఆ విభీషణార్జున డలరారగలవాడు
హితుడయి మనతోడ నేక మగుచు
నింతనుండి యనుచు నేగి సుగ్రీవుండు
పిలిచె నతని, తోడ ప్రేమ మీఱ.

93

విభీషణ శరణాగతి

ఉ. రివ్వన కొండనుండి తలక్రిందుగ రామ పదాబ్జమందునన్
జివ్వన వ్రాలె మూర్ధమునఁ జేసి నతిన్ సచివప్రయుక్తుడై
యవ్వనజాయతాతుని పదాబ్జములంటి విభీషణుండనెన్
గెవ్వన రాఘవా శరణుఁ నిన్నభయంబిడగోరు దానుడన్.

ఉ. ఏను విభీషణుండ దనుజేశుని తమ్ముడ రావణుండు పో
పో ననువీడి యంచు సభముందవమానము నేసె నంతతో
నేనినుఁ జేర వచ్చితిని నీవె శరణ్యుడవంచు నెంచి నన్
బూనఁగదయ్య ఓ సకలభూతశరణ్యుడ రామ! రాఘవా. 95

ఉ. వచ్చితి వీడిలంక విడి బంధువులన్ ధనముంద్యజించి ఓ
సచ్చరితా మదీయమగు సర్వము నీకె సమర్పణంబుగాఁ
గ్రచ్చఱ రాజ్యజీవితసుఖంబులు రామ భవద్గతంబులే
అచ్చపు భక్తిమై శరణమంటిని గైకొనవే కృపాపరా!. 96

చం. దరహాసితాననుండయి సుధామధురోక్తుల సుప్రసన్నుడై
శరణను నా విభీషణు నిశాచరరాజసహోదరుం గృపా
కరమగు నాద్ధృత్తతతులఁ గాంచుచుఁ బర్యే గటాక్షవీక్షణల్.

అ. వె. సచివయుక్తుడగుచు సాష్టాంగవినతిమై
ప్రేమ శరణనను విభీషణుఁ గని
రాముడు వినగ నసుర బలాబలంబులు
తెలుపఁగోరె నతనిఁ దెల్లముగను.

98

రావణుబలము విభీషణుడు దెల్పుట

ఉ. రామున కా విభీషణుడు రాక్షసరాజ బలాబలంబులున్
స్తోమము శక్తి యుక్తులును దోడ వచించె యధార్థమెల్ల ర
క్షోమహిరాజు కింకరుల సోకుల యోధులఁ శక్తిదెల్పె దా
నేమియుఁదాచకుండ విననెల్లరు వానరయూధముఖులున్.

ఉ. తాత వరప్రసాదమున దై త్యుల తేడు సురాసురాళియున్
భూతములన్ని యేకమయి పోరినఁగూడ నవధ్యుఁడౌటచే
భీతి వహింపఁడెన్నడును వీడడు జీవము వారి వల్ల నీ
రీతిగఁజూపు రక్షసులతేనికి లేదుగదా రఘూధ్వహో. 100

తే. గీ. రావణుని భ్రాత కుంభకర్ణాఖ్యుఁడరయ
పీఠపరుఁడాజియందు దేవేంద్రసముఁడు
మహితతేజుండు నాకన్న; మాననీయుఁ
డాప్రహస్తుండు సర్వసై న్యాధిపతియు. 101

తే. గీ. ఆతఁడే మునుకై లాసమందు మాణి
భద్రుని గుబేరుసై న్యాధిపతిని బోరి
యాజి నోడించి విజయంబు నందియుండె
ఇంక గలఁడింద్రజిత సురేశు సుతుఁడు. 102

తీ. గీ. అతఁడుని రేభద్రకనచుడై యనికివచ్చు
సుదుము చర్మంపుకవచంబుఁదొడుగు వేళ్ల
నగ్నిహోత్రునిగొల్చువాఁడతఁడు తన్న
హిమ నదృశ్యుడై యరుల జయింపఁగలఁడు. 103

తే. గీ. మఱి మహాపార్శ్వఁడన నకంపనుఁడనంగ
నల మహోదరులనెడి వారధికబలులు
గలరు దిక్పాలులకు సాటి నలరు వారు
శౌర్యవంతులు బలులును సాహసికులు. 104

తే. గీ. కామరూపధరులు గలవారు పదివేల
కోట్లు లంకయందు క్రూరమతులు
వీరి నండగఁగొని విజయంబు సాధించె
రావణుండు సురల రణమునందు. 105

చం. అనఁగ విభీషణుండు, విని యార్తజనావన రాఘవుండు ప
ల్కెను హృది సర్వమెంచి యవలీలగ రావణుఁ డేడకేగినం
గనుచు జగత్తయిన్ దునుమ గాఁగలవాడ సబాంధవంబుగా
ననిని వధింపకుండ నసురాధిపు బోవఁ నయోధ్యకేనహో.

చం. వినుమిదె నా ప్రతిజ్ఞను విభీషణ! వీడను రావణాసురున్
దునిమెద లోకకంటకుని ధూర్తుని నై న్యసఖాంధవంబు గా
ననిని నయోధ్యకేవెడల నాజిని జంపక వాని నొట్టిదే
యనుజులవైన సత్యమునె యాడితి సత్యపరాక్రముండనై.

తే. గీ. అతలకుతలముల పితామహాదిలోక
ముల నతండెందు దాగినఁ బోయి పట్టి
కొట్టి తుదముట్ట జేసి నా క్రూరకర్ము
రాజుగాఁ జేతు నిన్ను నే లంక కంత.

108

చం. అనవిని హర్షచిత్తుడయి ఆ రఘురాము బదాబ్జమందునన్
వినతి నొనర్చిమూర్ధమునవెంటనె పల్కెవిభీషణుండువే
దనుజులఁ జంపిలంకపురిఁ ధ్వంసము సేయుట పాల్గొనందలం
పును వెలిబుచ్చెయుద్ధమునుబూనఁగుతూహలుఁడౌటఁదెల్పుచున్

చం. అనెడి విభీషణుంగనుచు నా రఘువర్యుడు సుప్రసన్నుడై
యనుజుని లక్ష్మణుంబిలిచి యబ్ధిజలంబుల నా విభీషణున్
దనుజుల టేనిగా సలుపు తక్షణమే యనె యన్న యాన నా
తనిని సుమిత్రపుత్రుడు యథావిధి పట్టము గట్టె లంకకున్.

తే. గీ. త్వరితగతిఁ బ్రసన్నుండుగా వరలు రాముఁ
గనుచు గపులు హర్షంబున గంతు లిడుచు
నా విభీషణుఁ దమ వాడటంచు నెంచి
కిలకిలా రావములఁ గడుఁ గెరలినారు.

111

తే. గీ. తనదు సర్వస్వమును వీడి దైవ భక్తిఁ
దాఁ బ్రపత్తిని రాముని దరికిఁ జేరి
స్వీయరాజ్యాభిషిక్తుడై చెలగె నా వి
భీషణుడు రాఘవుని యాన విధిదలంచి.

112

తే. గీ. అర్కసూనుండు హనుమంతుఁ డంత సంప్ర
దించిరి కడలి దాపైడి తెన్నుగన వి
భీషణునితోడ నాతండు భీషణాబ్ధి
సేతువును గట్ట సూచించెఁ జేర లంక.

113

తే. గీ. సాగరోపాసనము రామచంద్రుడూన
సగరవంశజుడగువాని సాగరుండు
ప్రీతిమై గాంచి తోడ్పడు సేతువంతఁ
గట్ట మన పనియగు దాటఁగలము కడలి.

114

కం. ఆతఁడు దెల్పిన రీతిని
సీతాపతి కంత వారు సెప్పగ నతఁడా
రీతి నొనర్చ గఁ దలఁచియుఁ
బ్రీతిని నవ్వారిఁ గోరె విధి నిర్ణయమున్.

115

తే. గీ. రాఘవా నీకు దెల్పు వారమొకొ మేము
సర్వకార్యవిచక్షణ చక్రవర్తి
నీ హితంబెగా సర్వదా మా హితంబు
యనుచు వారని వెంటనే యబ్ధియందు.

116

తే. గీ. సేతువును గట్టకుండంగఁ జేరగలమె
లంక నాలస్య మూనఁగా రాదు కడలి
వేడఁదగు సేతువును గట్టి వేగిరముగ
నెల్లవారలమును లంక కేగవలయు.

117

తే. గీ. ఆ విభీషణు మాట ముత్యాల మూట
యదియఁజేయఁగాదగుఁ పని యనగ వారు
రాఘవుండంత డబ్బి తీరంబు చెంత
ధర్మశయనంబుఁబూనె హుతాశనుండు.

118

తే. గీ. వేదిపై వెల్గు కైవడి వెల్గుచుండె
సాగరునివేడఁ దోడ్పడ జలధి దాట
సర్వలోకంబులును రామచంద్రుఁ గనుచు
వేచియున్నవి ఫలితంబు వేడ్కఁజూడ.

119

తే. గీ. చారుండాసురనాథు డంతఃబనుపన్ శార్దులనాముండు వే
పారావారము దాటి వచ్చి కనియెన్ వారాశి తీరస్థుని
బోరన్ సిద్ధముగాగ నుండిన కపి వ్యూహంబునుందోడనే
ఆ రక్షోపతిఁ జేరి దెల్పె కపిసై న్యాధిఖ్యమున్ భీతుడై . 120

తే. గీ. రాజ రామలక్ష్మణు లిక లంక రాగ
సిద్ధముగ నున్నవారలు చెడుగు వచ్చు
కపులు పదియామడలమేరఁ గలరు కడలి
వోలె నెటుఁజూచినను వారె కానిపించు.

121

తే. గీ. చూచినాడ నొకింత యే చూడనంత
చారులను నేర్పరులఁ బంపు వారికడకు
శీఘ్రముగ యథార్థంబును జెప్పవారి
జాగు సేయఁగరాదు రాక్షసవిభుండ.

122

ద్వి. సామదాన విభేద సరణియే తగును
రామునితో నీవు రణమూనఁ దగదు.

123

ద్వి. అనుమాట లాలించి యా రావణుండు
వెనువెంట శుకుఁ జేరఁ బిల్చి పల్కెడిని.

124

సుగ్రీవునకు రావణ సందేశము

ఉ. నీవికఁబోయిరమ్ము శుక నేర్పునఁ దెల్పుము నాదుమాట సు
గ్రీవునితోడ శ్రావ్యమగు రీతిని “వానరనాథ వై రమున్
నీవు వహింపనేల? తగునే ననుదాకఁగ రాఁదలంపు ము
న్నేవిధమైన శాత్రవుల మెప్పుడు కాము పరస్పరంబుగన్. 125

తే. గీ. సత్కులీనుండవీపు నిష్కారణముగ
వై రమూనఁగఁ దగునె నీవాడనేను
బ్రహ్మపౌత్రుల మాతని వంశజులము
నిర్వృరము బంధువులమైతి మెంచువీవ.

126

ఉ. ఈవహాబాంధవుండవగు ఋతురజ స్తనయుండవౌటచే
నీవును నేను సోదరుల మెంచగ వాలియు నాకు మిత్రుఁడే
త్మావిభువంశజాతుఁడవు చాల బలాధ్యుడ వయ్యు నీవహా
యేవిధిఁ బూనినావు బలహీనుని న్నేహము వానరాధిపా?

ఉ. ఏల విరోధముంగనెద వీగతి రావణుతోడ లాభ న
ష్టాలోక యంతయుం గనఁగఁ జాలవు రామునిపొత్తు వీడుతో
జాలును జేసియున్నయది సత్వరమే విడి రాజపుత్రునిన్
గాలిక వెన్క బెట్టుము స్వకార్యములం గమనింప సోదరా! 128

తే. గీ. తెచ్చియుంటిని రాముని దేవి ననుచు
బాధ నీకేల? దాని సంబంధమేమి?
నరుఁడు రాముండు నీవొ వానరుఁడ వరయ
మఱలి కిష్కింధ కేగుము మంచిగాగ. 129

తే. గీ. దైత్యపురిఁజేర వశమే గంధర్వతతియు
దేవతలుగూడ గాలేరె నీవు కపులు
నరులు రాగలవారలే నా పురంబు
స్నేహమునఁ జెప్పు నామాటఁ చెవినిబెట్టు. 127

తే. గీ. నరుల స్నేహంబు వీడి నీ పురికిఁబొమ్ము
కోరి వైరంబు గొనితెచ్చి కొనెద వేల?
మన మిర్వురము మైత్రితో మనఁదలంతు
స్నేహమున జెప్పు నామాట చెవినిబెట్టు. 128

కం. అని యీ మాటల సుగ్రీ
వునితోఁ బలుకాడి రమ్ముపొమ్మిక శుకుఁడా
వనచరపతికిన్ నాకును
ఘనమైత్రి కుదురుట యొండె కర్తవ్యమగున్. 129

శుకసందేశము

చం. అనెడి నృపాజ్ఞ గొంచు శుకుఁడంబరవీధి ఖగంబువోలె వే
జని రవిసూను గాంచుచు నిశాచరనాథుని పల్కులన్నియున్
వినయముతోడఁ జెప్పె విను వీధిని నిల్చి యథాక్రమంబుగా
విని కినుకం గపుల్ శుకుని వేగమే పట్టుచు గొట్టి రాతనిన్.

కం. దిట్టుచుఁగొట్టుచు గ్రోళ్ళను
బిట్టుగ గ్రుచ్చుచుఁబిడికిట వేయుచు శుకునిన్
గట్టిగఁ బట్టుచు వానరు
లిట్టటన నేల పెట్టి రెంతయొ బాధన్. 131

కం. కలవరపడుచున్ శుకుఁడా

కులపాటున రాముఁ గాంచి కూడునె రామా

పాలకుమాట యథాగతిఁ

బాలించెడి దూతఁ జంప వానరతతికిన్.

132

ద్వి. అను నార్తి నాలించి యార్తరక్షకుఁడు

వనచరులకుఁ జెప్పె వాని వీడఁగ

ద్వి. విటిగిన పజాల విసువీధిఁజేరి

మఱలుచు సుగ్రీవు మాటాడగోరె

134

ఉ. ఏమని చెప్పఁగాఁ దగుఁ గపిశ్వర నీదగు మాటగాగ నా

స్వామికి లోకరావణనిశాచరనాథునకున్ వచించుచో

నామెయిఁ దెల్పువాడను మహాబలవంతుఁడ వానరేశ్వరా

ఓమహానీయ యంచు శుకుఁడొప్పుగఁ బల్కుఁగ భానుజుడనెన్.

సుగ్రీవుని సమాధానము

ఉ. రామ హితుండు నాహితుఁడు రామవిరోధి విరోధి నాకు నీ

వా మహితాత్ము శాస్త్రపుడవౌట హితుండవు గావు నాకు సు

త్రాముని సూతి నీ హితుఁడు దాన హితుండవు గావు నాకు వే

తేమియు మైత్రి లేదు మన యిర్వుర మధ్యను రాక్షసాధిపా.

మ. అనుకంపంబు వహింపఁగాఁదగవు నీవా వాలినింబోలు చం

పను నర్హుండవు నిన్ను నీ సుతులనున్ బాంధవ్యులం జంపువాఁ

డను శీఘ్రంబుగ సైన్యసంయుతుఁడనై లంకాపురింజేరి లం

కను భస్మంబొనరింతు నెవ్వరును నాకడ్డంబు రాలేరుగా. 137

శా. నీకుందోడుగ దేవతావిభుఁడు రానీ సూర్యలోకంబునన్

నాకంబందున దాగి యుండినను నంతర్దానమైపోయినన్

నీకుం దప్పదు చావు వీడడు సుమీ నిన్నందునం బట్టి, యా

లోకై కవిభుండు చంపు నిను ముల్లోకంబులం దెచ్చుటేన్.

తే. గీ. రామబాణంబు గురినుండి రావణుండ
 మూడు లోకాల రక్షించువాడు లేడు
 కాసుకో శీఘ్రగతి వచ్చు గాలు రీతి
 మృత్యువిక మ్రింగుగా నిన్ను సత్య మిద్ది.

చం. జంపితి నే జటాయువును జానకి దెచ్చితి నంచు
 చంపిన వాడు వృద్ధుడల జానకి నొంటరిగా
 దెంపు వహించి దొంగవలె తెచ్చితి వంటియ
 జంపగలట్టి విక్రముని సత్యమెరుంగగ జాలవేతివే

ద్వి. అనుచు సుగ్రీవుఁ డాతనితోడఁ దెల్పు
 విని కని శుకునంత వాలిసూనుండు.

ఉ. ఈతఁడు దూతగాడు దనుజేశ్వరు చారుని గా
 దూత యటంచు వీడుట యథోచితకార్యము
 కేతముతోడ వచ్చి కపి సైన్యబలంబెఱుగంగ
 యాతని తేనికిం దెలుప నాకసమందున నిల్చి

ఆ. వె. రాదు వెడలనీయరాదు లంక కితని
 వట్టి యుంచఁదగిన వాడ నంగ
 నర్కసూను వాఙ్మ నాతని బట్టిరి
 కవులు వెడలి తోడ గగన మందు.

కం. పట్టుచు గొట్టుచు హింసం
 బెట్టుగఁ గపులంత నతఁడు బిట్టుగ నార్తి
 బట్టుగఁ జాలక దూతను
 గొట్ట నగునె నీకె యఘము గూడదె రామ

తే. గీ. పుట్టియుండిన దాదిగఁ బొందియున్న
 నా యఘంబు చెందెడి నిను నన్ను దూత
 నిటుగ హింసించి చంపిన యినకులేంద్ర
 అనేడి కుయ్య నాలించె నార్తావనుండు.

చం. ధనువునఁ దీక్షబాణములు తాండవ మాడఁగ గొట్టువాడ నం
తన జలమెల్ల వీడి చని ధాత్రిపయింబ్రవహింపఁ జేయు వాఁ
డను మననై న్యమెల్లయును లంకకు కల్పడకన్ జనంగనౌ
వననిధి నాథుఁడున్ విడువఁ బారము దాట డటన్న కీర్తినిన్.

తే. గీ. క్రోధవిస్ఫారితాతుడై క్రుద్ధుడగుచు
ధనువుఁజేబూని కాలాగ్ని యనఁగ బర్వి
యుగ్రవిశిఖంబులను వీడె నుదధిపై న
నల్లికల్లోలమై కొండ నంట నెగయ.

154

తే. గీ. కడలి యువ్వెత్తుగా నుబ్బి కనఁగ నయ్యెఁ
జచ్చి తేలెడి జలచర జంతు తతుల
కనిరి పాతాళమున నున్న దనుజ చయము
ప్రాణభీతిని లోకంబు భయదమయ్యె.

155

శా. వాతోద్ధూతములౌ తరంగచయముల్ బాణాత్రికాండంబుచే
బాతాళంబును దాక సంతుభితమౌ పాధోధిలో జంతువుల్
సీతానాథుఁడు శౌర్యమున్ విడువకే శీఘ్రంబుగా వేయు ని
కాతీవ్రాశుగ పంక్తి జీవతతి ఊభాక్రాంతమై మ్రగ్గగన్. 156

తే. గీ. లక్ష్మణుఁడు దాని గనిపట్టి రాము చేయిఁ
బట్టి వలదింక వీడుట బాణపంక్తి
ననుచు బ్రతిమాలె నై నను వినక రాఘ
వుండు బ్రహ్మాస్త్రమును వీడ నుండి పలికె.

157

కం. ఇంకను గనబడడే నా
బింకము గనుచుండిగూడ వీడను నీరం
బింకఁగ నిసుకయె మిగులగ
సంకటమున బడఁగ నల్ల సాగరుండింతన్.

158

కం. చావో బ్రదుకో తేల్చెద
నీ వననిధి దాటి లంక కేగగవలె లే
దావిడిచెద బ్రాణము లిట
నీవికఁ గనుచుండఁగదగు నీరధి పోకన్.

159

కం. అని లక్ష్మణు నోదార్చుచు,
దన బ్రహ్మాస్త్రంబు దీసి ధనువున సంధిం
చెను లోకంబులు భీతిల
నినకులతిలకుండు వీడ నెంచుచునుండన్. 160

చం. గడగడ భూమి యెల్లవణకన్ గిరులన్ని చలింపసాగ సూ
ర్యుడు విడ తేజముం బవలె రోధసులన్నియునిండ జీకటిన్
జడచరముల్ విభీతిఁగొన సర్వజగంబును మాయునట్లు తో
చెడి తఱినాటుఁజూపెఁదుది సింధువె యామడ వెన్కకేగుచున్.

తే. గీ. యుద్ధరంగాన నోటమి నొప్పుకొనుచు
వైరి వెన్కకుఁబోయెడి విధము గాగ
సాగరుడు వెన్కకేగుట సంగరంబు
పగిదిఁ గనుచు బ్రహ్మాస్త్రంబు వదలనిలిపె. 162

సీ. అహిరాజనిలయమా యబ్ధిఁతోభిల్లంగఁ
బై బర్వి తోడరాఁ బన్నగతతి
దనుజుల సహవాసమున మనుచుండుట
వెనువెంటఁబడి రాగ దనుజతతులు
రత్నాకరుండౌట రత్నమయుండయి
బహురత్నముల దీప్తి వరల ప్రభలు
అల నదీసతుల కాన్కలు గైరికాదిధా
తువులిడు రంగులు దొలుక హాయిలు

తే. గీ. చెంగుమని నాక మంటు తరంగతతుల
లోగి సాక్షాత్కరించె నా సాగరుండు
రాఘవుని గాంచి చేమొడ్చి రామచంద్ర
యనుచు వినయానఁ బలుకాడి మనవి సేసె. 163

తే. గీ. శరణు శరణాగతత్రాణ శరణుశరణు
శరణుపాహిమాంపాహి దశరథపుత్ర
శరణు నిఖిలలోకేశ్వర శాశ్వతుండ
శరణు సృష్టిస్థితిలయ విచక్షణుండ. 165

చం. సగరుఁడుమూలమౌట గద సాగర నామముఁ బొందినాడ ఆ
సగరుని వంశజుండవయి జన్మము నెత్తిన విష్ణుమూర్తి వీ
వగుటను నే కృతజ్ఞుఁడను భక్తుఁడ దాసుఁడ కోపమూనగా
దగునె త్వదీయకార్యము విధాయకమేగద పూన రాఘవా!

తే. గీ. పంచభూతాత్మకంబగు ప్రకృతి, సృష్టి
పంచభూతవిధుల నిర్ణయించితీవె
విధివిహితధర్మమది యెట్లు వీడఁదగును
ప్రళయమందునఁ దప్పనో రామమూర్తి !

166

సాగరుఁడు శరణు వేడుట

తే. గీ. పంచభూతంబులును విడి వడఁగఁ దగునె
నై జగుణము వీడుచు లోతు నన్ను చాట
వీలు గలిగింప నెట్లగు వీరరామ
కాని రామకార్యము నూను గడలి కూడ.

167

ఉ. సేతువు గట్టఁజూచు నెడ సింధువుగూడ సహాయ్యమౌను నీ
కోతులు రాళ్ళు రప్పలును గూలఁగ వేయఁగ సాగరంబునన్
గాతును వాని నేను దటగల్ వడిఁదాకుచు వాని నిట్టటుల్
లోతుగ ముంచకుండవనిలో నిటు చూపెద నా కృతజ్ఞతన్.

తే. గీ. నళుఁడు నీవాడు కడుఁగడు నేర్పరి సుసు
విశ్వకర్మసుతుఁడగుట వేగిరముగ
సేతువును గట్టఁ బితవలె సిద్ధుఁడతఁడు
సేతువును నీటిపై తేలఁ జేతు నేను.

169

సముద్రుఁడు శరణుఁజొచ్చుట

తే. గీ. కోపమును వీడు రాఘవా కువలయాక్ష
ఇంక నుపసంహరింపు నన్నింకఁజేయు
నీదు బ్రహ్మాస్త్రబాణంబు నీకె నేను
దాసుఁడను గృతజ్ఞుఁడ నమ్ము దశరథసుత.

170

మ. అనునంతం గృహఁగాంచి సాగరుని ఓ యబ్ధీశ నిన్ గాంచితిన్
గనెద న్నిదు సహాయ్య మైనను నమోఘంబీ శరంబౌట డీ
నిని సంధించిన దానినిన్ విడిచి దేనింగూల్పఁగాఁ జెల్లు నా
కను రాముంగని సాగరుండనియె బాచార్థంబుసూచించున్.

తే. గీ. కలదు దుర్మాత్ములుండిన స్థలమొకండు
దుష్టసంహారమూర్తి నీ తూపు వీడు
మాస్థలంబుపై ద్రుమకుల్య మనఁగ నొప్పు
దాన యాభీరులు దునుమ తగినవారు. 172

ద్వి. అనునంత రాఘవుండస్త్రాశుగంబు
పనిచె ద్రుమకుల్యమును గొట్టఁ దోడ. 173

ద్వి. ద్రుమకుల్యమందున్న దుష్టజనంబు
సమసిరి రాము నిశాతబాణమున. 174

ద్వి. పాతాళగంగ వే ప్రభవించెనందు
సీతేశు బాణసంఘాతంబువలన. 175

ద్వి. జలధి నీరము ద్రావి చరియించువాడ
ఫలసమృద్ధియు స్వచ్ఛజలము లభించె. 176

ద్వి. అది మరుకాంతార మననాటనుండి
విదితమై క్షీరాబ్ధి ప్రభవించి యొప్పె. 177

చం. జలధి హితంబు నెంచి నిజశాతశరంబునఁ జంపి దుష్టులన్
సలిలసమృద్ధిఁగూర్చి ఫలసశ్యసమేతముగా వరంబిడెన్
లలిత తనూవిలాసరఘురాముఁడు సాగరుఁడంత వే చనెన్
బలికె నళుండు తోడఁ దన ప్రజ్ఞను సేతువు గట్ట నేర్పునన్.

సేతునిర్మాణము

తే. గీ. సేతువును గట్ట నుండిన సిద్ధు నళుని
సేతు నిర్మాణ మొనరింపఁ జెప్పి యితర
వానరుల దానికై తగు పరికరములఁ
గూర్చ రాముండు ప్రేముడి కూడఁ గోరె. 179

ఉ. వానరు లెల్లరుం జనిరి పర్వతముల్ బహువృక్షసంతతుల్
వేనకు వేలు దెచ్చుచు గుభేలు గుభేలున వేయుచుండగాఁ
బూనిక సేతువున్ నకుఁడు పొందుగఁ గట్టుచునుండె వారిధిన్
దానఁగలట్టి జంతుతతి దద్దరిలన్ గెరటంబు లుబ్బగన్. 180

ఉ. కొండల కొండలెన్నో పెరకున్ వడిమూపున నుంచుకొంచు ను
ద్దండగతిన్ గుభేలున ముదంబున సాగరమందు అంజనే
యుండు పడన్ వినరు నూర్ధ్వముఖంబున నవ్వి నీటిపై
నుండుచు తేలుచుండఁ గడునొప్పుగ సాగరుకూర్మి పెంపునన్.

తే. గీ. రామదర్శన సంప్రాప్తి రహిని మించి
శాంతి వహియించి తోడ్పడు సాగరుండు
ఆ ప్రపత్తి సిద్ధుఁడు తనయబ్ది నెల్ల
నలలఁగూడఁ ద్యజించె రామార్థమపుడు. 182

తే. గీ. వెడలుపు పదియోజనములు నిడుపు నూలు
యోజనములు సేతు వబ్దిని నొప్పుగాగఁ
గట్టె నై దునాళ్ళకు విశ్వకర్మ సుతుఁడు
మిట్ట పల్లము లేకుండఁ గట్టఁగాగ 183

ద్వి. వననిధి సేతువు పాపటవోలె
వినువీధి స్వాతివీధినిబోలి యుండె 284

ద్వి. కోటానుకోటులు కోతులెల్లరును
దీటుగఁ జేరిరి తీరంబు చెంత. 185

ద్వి. కిలకిలారావముల్ కెరలుచు సేయు
వలి గొను మోదాన వనచరులుండ్రీ. 186

తే. గీ. మంత్రి యుతుఁడు విభీషణమాన్యుఁ డపుడు
దక్షిణాశను గదఁబూని దీక్ష నిలిచెఁ
గాపు గాయుచు నైన్యనికాయ మెల్ల
శాత్రవులు వచ్చుచో వారిఁ జంప నెంచి. 187

చం. ఇనసుతుఁడంత రాముఁ గని యీవును నీ సహజన్ముడెంచగా
వననిధి కట్టపై నడిచి వచ్చుట భావ్యము గాదు వాయుసూ
నుని భుజపీఠి నీవును వనీచరనాథుడు వాలిబిడ్డ మూ
పున నల లక్ష్మణుండును సముద్రము దాటగ నొప్పు నంచనెన్.

తే. గీ. గగనమార్గానఁ గొనిపోవ గలరు మిమ్ము

నీమహామకరాలయ మెల్ల దాటి

యనెడి సుగ్రీవు మాటల వినుచు రాఘ

వుఁడు ధనుర్ధరుండయి లక్ష్మణుఁడును సూర్య

190

పుత్రులును వెంటరా సేనముందు నడిచె

వానరుల సైన్య మప్పుడు పార్శ్వములను

వెనుక భాగంబులందున వెడలినారు

చోటు చాలక గొందఱు దాటరై రి.

191

ఉ. వానరసేన దాటుట నపారమునౌ మకరాలయంబునం

బూనిన సేతుమార్గమునఁ బోయి రఘూద్వహు వెంటనంటి లం

కానగర్వదేశవని కాలిడె మూలఫలోదకాదులం

గానగనై న నాకడలి కావలి తీరము సమ్మదంబునన్.

192

ఉ. దేవతులున్ మునీశ్వరులు దివ్యులు విస్మయలౌచు నెల్లగున్

దేవవిరోధిఁ దాకగ నదీపతి దాటిన వారి నెంచుచున్

జావిక నిశ్చయంబల నిశాచరనాథున కంచునెంచి మో

దావనల్తులైరి రాఘవమహాత్మున కిచ్చిరి దీవనల్ వెనన్. 193

మా. జయము జయము రామా శాశ్వతానందధామా!

జయము జయము వీరా శత్రుసంహారిధీరా!

జయము జయము నిత్యా సత్యసంధా మహాత్మా!

జయము జయము జిష్ణూ సర్వలోకై కనాథా!

194

ద్వి. అని సురలు మునులు నాశీర్వాదించి

రని బూననుండిన నారాముఁగనుచు.

195

రాముఁడు - లక్ష్మణునకు శకునములఁ జూపుట

ద్వి. అంతట రాఘవుం డాలింగనమున

సంతసమును దెల్పె సౌమిత్రి కపుడు.

196

ద్వి. కనుచు శుభాశుభ కారణమ్ములను
నని జనఱయ మగు నంచు లో నెంచి. 197

చం. ఫలజలముల్ సమృద్ధి గలవాడ గదా విడియంగ నిందెనేఁ
నల విభజించియుండదగు నై జగతిన్ రణమందునై నికుల్
విలయము సెందువా రుభయవీరుల పక్షములోని వారలా
విలయము దెల్పు సూచన లివే కనిపించెడి భీతి హేతువై . 198

అశుభ లక్షణములు

తే. గీ. కలుషితంబయ్యె వాయువు కదలెఁ బుడమి
కంపితంబులు పర్వతాగ్రములుగూడ
విఱిగి పడుచుండె తరుతతి పృథ్వివై న
రక్తబిందుమిశ్రమము వర్షంబు గనుము. 199

తే. గీ. రక్తచందనగతి సంధ్య రాగ మూనె
రవియు నిష్పలఁ గురిపించి రగులుచుండె
కాంతిహీనుండు శశియు దుఃఖంబు గలుగఁ
బడిమృగతతి దీన నిస్వనము నూనె. 200

తే. గీ. హ్రస్వరూక్షంబు పరివేష మలరె రవిని
నల్లని కళంకమదె రవి నడుమఁ బుట్టె
చుక్కల గని తేజు విడిచి స్రుక్కుచుండె
కాకులును డేగలును మఱి గద్దలెంచ. 201

తే. గీ. చిన్న పక్షులచే చచ్చుచున్నవి గద
వానరులు రక్కసులు భూమిఁ బడఁ గలారు
శైలశూలఖడ్గాదులఁ జచ్చు బలము
రక్తమాంసాదులఁ బృథివి సక్తమగుచు. 202

తే. గీ. భీకరవికారదృశ్యంబె పృథివి జూపు
చేయగలదేమి లక్ష్మణా! చెచ్చెర నిక
లంక ముట్టడింపంగనౌ జంకు లేక
నని ధనుర్దరుండయి రాముఁ డంత సాగె. 203

- తే. గీ. లంకకభిముఖుఁడై యేగు రాము వెంట
సింహనాదంబు వైరుల చెవుల సోక
నా విభీషణ సుగ్రీవు లాది యోధు
లండఱుఁ జనిరి తోడ సైన్యంబు తరల. 204
- ఆ. వె. కొండ కొనను గొప్ప గోపురంబుల నొప్పు
దైత్యు లంక డాసి తలచి సీత
గుండె చెడరు నంతఁ గూడదీయుచు దాని
గుట్టు గాగఁ దమ్మునిఁగూడి పలుకు. 205
- తే. గీ. అద్రి శిఖరంబునంగల నాసురేశు
పట్టణముఁ గాంచి రాఘవపాత్థివుండు
పరిసరప్రాంతసుమఘల వనము నెంచి
చూపసాగెను లక్ష్మణుఁ జూచి ప్రేమ. 206
- కం. అంతన్ వినవచ్చెను లం
కాంతరమున సింహనాద మతిభీషణమై
సుంతయు వెరువని వానరు
లంతకు మించి నినదంబు నప్పుడు సలుపన్. 207
- ఉ. రావణసింహనాదములు దైత్యులు వానరులుంబ్రతిధ్వనిం
బోరుమనంగ సల్పు తఱి వ్యూహముగా నిజసైన్యసంతతిం
దీరిచి రాఘవుండు నలు దిక్కుల యోధుల నిల్పి ముందునన్
ద్వారముచెంతఁదానిలిచెఁ దమ్మునిఁగూడి రణోన్ముఖుండుగా.
- తే. గీ. అంగదుఁడు నీలుఁగూడి సైన్యంబుతోడ
సేన వక్షస్థలంబును బూనియుండె
దక్షిణపథంబు ఋషభుఁడు తనబలంబు
తోడ సంరక్షణ మొనర్పఁ గూడినాడు. 209
- తే. గీ. గంధమాధనుఁడా సవ్యకక్షఁగాయ
రాఘవుఁడు శిరంబుననుండె లక్ష్మణయుతి
ముఖ్యభల్లూకవీరులు ¹మువ్వరిపుడు
కుక్షిభాగంబు రక్షింపఁ గూడిరంత. 210

1. భల్లూక వీరులు మువ్వరు:- జాంబవంతుడు, సుషేణుఁడు, వేగదర్శి.

తే. గీ. వానరులతేడు వీరుండు సై నికతతి
 పృచ్ఛభాగంబు రక్షింపఁ వెలయుచుండె
 పోర రామాజ్ఞ గారుడ వ్యూహగతిని
 వీరరక్షితమై సేన వెలసియుండె. 211

ద్వి. అటుగ సేనను దీర్చి యాశుకు వీడ
 దిటవుగఁజెప్పె నాదిత్యపుత్రునకు. 212

శుకుఁడు మరలుట

ఆ. వె. విడువఁబడిన శుకుఁడు వేవేగఁజని తన
 తేనిఁ జేరి భయముఁ బూనినాడు
 టెక్కలుడుగఁ జూచి తేడు హసింపంగ
 మారు వలికె మంచి మాట నొకటి. 213

ఉ, వననిధి కు త్తరాశఁగల వానరనాథునికిం ద్వదుక్తులన్
 వినయముతో వచించితిని వించు వనీచరులంతఁగోపముం
 గని నను మింటఁబట్టి కడుఁ గట్టిగఁ గొట్టి వధింపఁబూన నా
 వనజదళాయతాతుఁడు కృపన్ విడిపించుట నిన్నుఁ జేరితిన్.

తే. గీ. బ్రతికి బయటఁబడుచు వచ్చితి దై త్యేశ
 వానరులు నై జముగఁ గోప వశులు సుమ్మి
 వారితో మాటలాడఁగ వలనుపడునె
 పొంద బ్రత్యుత్తరము వీలు పొసగదచట. 215

తే. గీ. ఖరవిరాధకబంధులఁ గహనమందుఁ
 జంపియుండిన రాముండు జానకి గల
 లంకకరుదెంచినాడు సలత్కణుఁడయి
 వానరేశుని జతగూడి వనధిదాటి. 216

మ. కనుమీ రావణ కోతి మూక యదె లం కాద్వారముంజేరె వా
 రినిధిన్ సేతువు గట్టి దాటి యసురోర్వి నాథునిన్ లెక్క సే
 యని రీతిన్ మనవాడయందడుగు వేయంబూనియున్నారు వా
 రిని బోకార్చుట లేక సీతనిడుటో రెంటేదియేన్ జేయుమీ.

చం. అన విని రావణుండు కుపితాననుఁడై శుకుఁజూచి నన్
జనకజ నప్పగింపు మను సాహస మెప్పు వహించినావు నే
నని మొనగాడ నంచెఱుఁగవా! యొసగన్ సుమ సీత దేవతల్
దనుజులుగూడి యుద్ధమునఁ దాకినఁ దాకినఁగాక నన్నహా!

సీ. పుష్పితారామభూములఁ దుమ్మెదలు మూగు
విధమున రాము నావిశిఖతతులు
కొఱవికట్టియ యేనుగును గ్రుంగఁ దీసెడి
విధమున రాము నావిశిఖతతులు
ఉడుకాంతిరశ్మి లుడిగించు రవికాంతి
విధమున రాము నావిశిఖతతులు
పన్నగవిషమునఁ బ్రాణులు గతియించు
విధమున రాము నా విశిఖతతులు

తే. గీ. మూగుతేనాడొ యేనాడు మూగి క్రుంగ
దీసి తేజంబు సడలంగఁ జేసి విగత
జీవిగనొనరింపగలవొ నా విశిష్ట
బాణముల రాఘవుఁడు రుచిఁ బడయగలఁడొ.

219

తే. గీ. కనియెఱుంగడు నా పరాక్రమము వాఁడు
కాలు ద్రువ్వెడి సద్దానఁ గదనమూన
నే ధనుర్వీణవాయింపు నేర్పరి నని
రాముఁడెఱుంగఁడు కాబోలు రణము నెంచు.

220

ఉ. నారిని లాగి శాత్రవజనంబుల మధ్యకుఁ జొచ్చి పెన్దనిన్
గూరిచి మూడురీతులఁ బ్రకోపము నేయఁగ వింటి వీణపై
వైరులు భీతచిత్తులయి పాటరె రాముఁడు గీముఁడేడ నన్
బోరున గెల్వగాఁగలుగు పూరుషుఁడెవ్వఁడు బుట్టలేదుగా.

కం. అనుచున్ శుకునకుఁ జెప్పుచు
విని సంధ్రముఁదాటె రామవిభుఁడని తోడన్
దన మంత్రులు శుకసారణు
లనుగని పలుకాడఁ గడఁగె రావణుఁడంతన్.

222

ఉ. సేతువుగట్టి రాఘవుఁడు సింధువుదాటె నటంచు వింటి నీ
 రీతిగ సేతుబంధ మవలీలగఁ జేయుట గొప్ప వింతయే
 సేతువు నెట్లు గట్టినది సింధువు దాటిన వైరి నైన్యపుం
 జేతలు రీతులుం దెలియఁ జేయుడు మీరట కేగి రండికన్. 223

తే. గీ. రామలక్ష్మణ సుగ్రీవరాజులఁ గని
 వారిమంత్రుల నెఱుఁగుచు వారి బలము
 లరసి వారల యస్త్రశస్త్రాదుల, రణ
 విధము గమనించి రాఁదగు వెడలిరండు. 124

ఉ. రాముని సొంపు లక్ష్మణపరాక్రమ మర్కజు తెంపు వానర
 స్తోమబలంబు వాయుజుని చొప్పు నెఱుంగఁగ వేగబొందు పే
 ఊమము గాగ రండు కపిసేనల తీరుఁగనుంగొనందగున్
 సామముతోడ నేనెఱిఁగి సంగరమూనగ నొను వైరితోన్. 225

శుకసారణుల పోక

కం. వానరరూపముఁదాల్చిరి
 వానరనై న్యంబుఁజొచ్చి వానర బలమున్
 గానఁగ శుకసారణులా
 తేని హితము సేయఁబూనిరి ధృతిన్ వేగన్. 226

తే. గీ. కడలి కిరు ప్రక్కలను గలఁకపుల సేన
 గుహలఁ జెట్లను గొండల గుట్టలందు
 వెల్లి విరిసిన కపిసేన నెల్లఁగనిరి
 కడలికెనయైన గపిసేన గాంచి వారు. 227

తే. గీ. కపుల రూపాన సేనలోఁ గలియఁదిరుగు
 వీరి శుకసారణులను విభీషణుండు
 గుఱుతుఁ బట్టుచు గుట్టును గూల్చివై చి
 అమితతేజుండు రామున కప్పగించె. 228

ఉ. వీరలు రావణాసురుని బ్రీతికరంబగు మంత్రులిద్దఱున్
చారులీతి వచ్చి మనసైన్యపు గుట్టునెఱుంగనుండి సం
చారముఁబూనినారు మనసైన్యమునందుఁ గపిస్వరూపులై
వీర రఘూత్తమా! యని విభీషణుఁడాడుచు నొప్పుగింపగన్.

తే. గీ. ప్రాణభీతిని గజగజ వణకు వారి
హస్తముల మోడ్చియుండిన యసురులఁగని
వీరలు నిరాయుధులగుటఁ జారు లగుట
ధర్మ మెంచుచుఁ జంపుట- తగదు మనకు. 230

చం. అనుచుఁ బరంతపుండు బలు కాడుచు వీడుచు వారి బాగుగాఁ
గనుడు మదీయసైన్యబలగంబు విభీషణ చూపుమెల్లయున్
గని కుశలంబుగా మఱలి గాంచినదంతయుఁ దెల్పి నానుడిన్
దనుజుల టేనితోడుత యథావిధిఁ బల్కుడు చారకీతిగన్. 231

తే. గీ. కనఁగ మిగిలిన దేదేని కలదయేని
బాగుగాఁ జూడుడంతయు వచ్చియున్న
కార్య మెల్లయు నెరవేర్చి కడకుఁ జనుడు
చంపఁబూనము మిమ్మిటఁ జారులార! 232

ఉ. ఏబల మెంచి సీత హరియించితివో వని నొంటిఁజేసి ము
న్నాబలమిప్పుచూపఁదగు నాలము నందెదిరించి నన్ను సే
నాబలగంబు రేపటి దినంబురయంబున ముట్టడించి లం
కాబహుదుర్గనిర్మితము గాబీగఁ జేతును భస్మమై చనన్. 233

కం. అనుజులు సుతులును బాంధవు
లును రాక్షససేన యెల్ల డుల్లగఁజేయన్
మనగాఁ దగ వీ విలలో
ననికిన్ సిద్ధముగ నుండుమనుడి యతనిన్. 234

తే. గీ. ధర్మవత్సలుడైన నా దాశరథిని
జయ జయ నినాదములఁ గీర్తి సలిపి శుకుఁడు
సారణుఁడు లంక కేగి రాక్షసమహేశు
కెఱుక పరచిరి జరిగినదెల్ల వారు. 235

శుకశారణుల హితవు

- ద్వి. వానరరూపముల్ పూనుచు మేము
కాన వానర రీతిఁ గపిసేన నడుమ. 236
- ద్వి. వెరపేమియునులేకఁ దిరుగాడు చుండ
నరసి విభీషణుఁ డారాముఁ జేర్చె. 237
- ద్వి. ఆధర్మవత్సలుఁ డాకృపామయుఁడు
వేధర్మమారసి విడిచె మమ్ములను. 238
- ఉ. రాముఁడు లక్ష్మణుండు దిన రాజసుతుండు విభీషణుండునున్
భీమబలంబువారు కడు వీరులు నొక్కెడనుండె నై నిక
స్తోమము లెక్కలేనిగతిఁ జుక్కలరీతిగ మీరి తోడురా
నీ మహి రేపుప్రొద్దుటనె నేర్పున వత్తురు ముట్టడింపఁగన్.
- ఉ. శూరులు నస్త్రవేత్తలు విశుద్ధచరిత్రులు నల్వరొక్కెడం
జేరిరి వీరితో నొకడె చేడ్పడఁ జేయఁగలాడు లంక న
వ్వారల వానరోత్తములఁ బల్కుఁగనేల మహాబలాన్నితుల్
వీరులు చాలమంది గలరేసురనాథుఁడుగూడ నోడడె. 240
- ఉ. రాముని రూపసంపదయు రామునియాయుధముల్ గనంగనా
రాముఁడొకండెమాత్ర మన లంక నశింపఁగఁ జేయనోపు పం
చేము దలంచుచుంటి మనురేశ్వర! సేతువుగట్టినారు లం
కామహిచుట్టునుంగలదుగా కపిసేన యనంతరీతిగన్. 241
- ఉ. వారలతో విరోధ మది వద్దు రణంబును వద్దు సఖ్యతం
గోరుము రామచంద్రునకుఁ గోమలి సీత నొసంగు మింక నీ
వారును నీవు సౌఖ్యముగ వర్ధిల నెంచిన గోపతాపమున్
దూరము సేసి రాఘవునితో నొనరింపుము పొందు రావణా.

రావణుఁడు వానరవీరులఁజూచుట

- ఉ. సారణ! వింటి నీదు హితసారము నేగ్రహియింపఁగల్గితిన్
వారలచేతఁజిక్కి పడిబాధల భీరుఁడవై వచింతువే
ధారుణిపుత్రి సీత నిడ దాశరథింగని చాలుచాలు నె
వ్వారలు నన్జయింపఁగల వారలు యుద్ధమునందు సారణా.

ఉ. ఐనంజూడఁదలంతు వానరుల నాయావీరులంజూపుదే
లేనీ పోని భయంబుఁజెందెదవె మంత్రి రామునింజంపెదన్
గానీ వానిని జేరి సీత నిడ నాకర్తవ్యమా యుద్ధమే
దానింజచ్చినఁజచ్చెదన్ విడువ సీతన్ జీవమున్నంతలో. 244

తే. గీ. కడలి నేతువు గట్టుట కపుల రాక
గణన మొనరింపదగు మహాత్కార్య మొచ
కాని వారినెల్లర తుణఁకాల మందె-
చంపఁగలవాడ భయమేల సారణ యని. 245

ఆ. వె. పెక్కు తాళ్ళ యెత్తు పెంపెక్కియుండిన
తనదు మేడ నెక్కి దై త్యవిభుఁడు
గాంచి కడలి మించి కనిపించు కపిసేన
నెంచి తెల్పు మనియె యెవ్వరెవరొ. 246

తే. గీ. వారిలో నగ్రసైన్యాధిపతి యెవండు
రవిసుతుహితుఁడెవ్వఁడో నారాముఁడెవరి
మాట లాచరింపఁదలంచుఁదేటగాగ
సారణా దెల్పుమనియె రాక్షసవిభుండు. 247

ఉ. ఎవ్వని సింహనాదమునఁకే పురియంత వడంకుచుండెనో
ఎవ్వఁడు సైన్యయూధముల కేర్పడ ముందుగనిల్చియుండెనో
ఎవ్వఁడు లంకనేగను నహీనబలాన్విత వీరమూర్తియై
అవ్వనచారుఁ డేకపిబలాధిపుఁడారయ నీలుఁడాతఁడే. 248

తే. గీ. పర్వతశిఖరాకారుఁడై పద్మకేస
రంబువర్ణంబువాడునై లంకఁగనుచుఁ
జేతులెత్తుచునిలబడు చిన్నవాడె
అంగదుఁడు యువరాజు వా డమితబలుఁడు. 249

తే. గీ. ఇతఁడె వాలితనూభవుఁడితఁడెవాలి
యంతవాడు రణస్థలి యసురనాథ
నిన్ను దాకఁగఁ దహతహనున్నవాడు
రామకార్యార్థి సహజపరాక్రముండు. 250

- తే. గీ. ఇద్దచరితుండు హనుమంతు బుద్ధిమంతు
లంకలో సీతఁ గాంచిన రామభక్తు
నీవెఱుంగుదు వాతని నిలిచియుండె
నతఁడె రామపదద్వయి నమితభక్తి. 251
- తే. గీ. ఇతని వెనువెంట నలుఁడాతఁడే సముద్ర
మందు సేతువుఁ గట్టిన యమితబలుఁడు
లంక నెల్ల యు సీతఁడే జంకు లేక
కాట్టిగాఁ జేయఁగల విశ్వకర్మసుతుఁడు. 252
- తే. గీ. ఇతఁడు పదినూఱుకోటుల యెనిమిదై న
లక్షల బలము గలవాడు లంక నెల్ల
దా నొకండె బూడిద సేయఁ దలఁచువాఁడు
పూని బలమెంచి విజయంబె పొందువాఁడు. 253
- తే. గీ. శ్వేతుఁడీతఁడు సుగ్రీవుఁ జేరినాడు
సేన విభజింపఁదలకొని శీఘ్రగతిని
బోవుచున్నాడు సేనకుఁ బ్రబోధ్యలమిడి
వాఁడె నలుఁడు మహాబలవంతుఁడతఁడు. 254
- తే. గీ. కుముదుఁడనఁగ నొప్పెడివాడు గోమతికడ
వేయి లక్షల బలమున వెలయువాఁడు
కొమరుగా నున్నగిరిని సంకోచమనెడి
వాడ వసియించి పాలించు వానరులను. 255
- తే. గీ. వేయిలక్షలబలమున వెలయువాఁడు
వాఁడె దంభుండు నూటముప్పదిగ లక్ష
లబలము వెనువెంటఁగొనుచు లంకవై పు
నిశ్చలాబగు దృష్టిని నిగుడఁ జేసె. 256
- తే. గీ. లంకను దహింపనెంచు వాఁడతఁడు గనుము
అతఁడు వసియించు వింధ్య సహ్యాద్రిగిరుల
నా సుదర్శనకృష్ణాద్రులందు కపుల
పాలనము సేయు శూరుండు ప్రబలబలుఁడు
కపిలవర్ణుఁడు నారంభుఁ గనుము వాఁడె. 257

తే. గీ. వాడు సాల్యేయ పర్వతవానర పతి
సింహనాదంబు సేయుచు జెలగు వాడె
శరభుడనువాడు మరణంబు సరకు గొనక
అనిని వెన్నీయనట్టి మహాబలుండు. 258

తే. గీ. పననుడితడు వినతుడు వాడు గవయు
డతడు వీరలందఱు లక్షలాది కపుల
తోడ వచ్చుచుండిరి మనతోడ నసికి
వీరు కామరూపులు గడువీరు లరయ. 259

స. యుద్ధసన్నద్ధులెయున్న యూధపులను
దెలుపుపాడను గడుగడుతెగువ వారి
వార లొకరికంటె నొరులు బలురు రాజ
రామకార్యార్థులై లంక రాగలారు. 260

తే. గీ. ఆహుడు భయకరకర్ముడరయగనుము
వానరేశుని కింకరవర్గ మెల్ల
చెట్లు చేమల గొని వారు చేరినారు
లంక నారోహణ మొనర్ప జంకులేక. 261

తే. గీ. అతడు ధూమ్రుడు భల్లూక పతిని గనుము
కడలి వలె యనంతంబుగా గానిపించు
నా యెలుగుగొడ్లు లంకను డాయనుండె
నివియ భీతికరంబు లేయెందుగాని. 262

తే. గీ. పర్వతాకార ధూమ్రుని శ్రాత గనుము
అన్నకంటె పరాక్రమ మతిశయింప
బోర గలవాడు భల్లూకవీరుడతడు
చెప్పగానేల భల్లూక సేన బలము. 263

ఉ. అతడెజాంబవంతుడుమహాత్ముడు యూధపుముఖ్యుడున్ గడున్
నీతివిశారదుండు గణనీయుడు యుద్ధములందు సుమ్మి ము
న్నీతడె దేవతాపతికి నెంతయొ తోడ్పడి దేవదానవ
వ్రాతమహారణంబున వరంబుల బొందినవాడు రావణా!.

తే. గీ. రాక్షసులఁ బిశాచంబుల రగడ వారు
మృత్యువన భీతిలేని యమేయబలులు
గిరిశిఖర మెక్కి బండలఁ గేల వినరి
యని నొనర్తురు వీని సైన్యంబు రాజ! 265

తే. గీ. అతఁడు దంభుఁడు రణమున నతఁడె మున్ను
సురపతికి దోడు పడినట్టి శూరవరుఁడు
అడుగు యోజన దూరంబు నిడగలాఁడు
వాఁడె సన్నాధనుఁడనెడి వాఁడురాజ! 266

తే. గీ. వానరుల పితామహుఁడు నవ్యానికన్న
పెద్ద మృగ మొండు లేదిల దేవేంద్రుఁగూడ
యుద్ధమున జయించిన వాఁడు యోజనంబు
దూర మెత్తుగనుండెడి వీరవరుఁడు. 267

తే. గీ. అనలు సుతుఁడు గంధర్వకన్యకు జనించె
దేవదానవ రణమున దేవతలకుఁ
దోఁడుగాగ జన్మించిన వాఁడు మంచు
కొండను వసియించెడి విక్రముండుసుమ్ము. 268

తే. గీ. ఆతనింగను క్రోధనుడనెడి వాని
ఆత్మసంస్తుతి నెఱుంగని యతుల వీరు
వేయి కోటుల వానరఁ వీర సేన
వెంటరా వచ్చెడిని లంక మంటఁ గలువ. 269

తే. గీ. హనుమతండ్రి యా కేసరి యతఁడె చూడు,
పర్వతంబుల గజములఁబట్టి కొట్టి
గజతతులఁబట్టి కొండలు కడలఁగొట్టి
గజవినాశన మొనరించెఁ గట్టివాఁడు. 270

తే. గీ. వేయి లక్షల వానర వీరవరుల
నాయకుఁ డతండు దేవేంద్రుఁడో యనంగ
గంగఁగలశీరబీజంబు కడ వసించు
మహిత బలమూర్తి రణరంగమూన్యుఁడు సుమి. 271

తే. గీ. ఎట్టనై దుమ్ము రేగిన యీదళంబు
గనుము తన్మధ్యమందు మేఘంబు వోలె
నుండిన ప్రమాది యతఁడు వీరుండు వాని
నైన్యతతులు తత్తరపడు సమర మూన.

272

కం. గోలాంగూలంబులఁగను
వేలాదిగ లక్షలాది విజయంబూనన్
గోలాహల మూనుచుఁ దమ
పాలకుని గవాతు చుట్టు వరలెడి వారిన్.

273

సీ. కపిల ముఖంబుల కపి వర్గముల వారు
ధవళ ముఖంబులఁదనరు వారు
పింగళ వర్ణాన బెనుముఖంబుల వార
లెట్టని మోముల నెగయు వారు
కఠిన నఖంబులు గలవారు కఱకుతొ
కోటల శస్త్రాల గొమరు వారు
శార్దూల సింహాల సరిపడు వారలు
తీష్ణసర్పంబుల తీరు వారు

తే. గీ. పర్వతాకారులగు కపి వర్గ మరయ
వరలు నటువది వేలుగా స్వర్ణ గిరుల
యందుఁ గడుపరాక్రములు వా రమితబలులు
లంక మర్దింప వచ్చిరి రావణేశ!

274

తే. గీ. వారి నాధుండు శతవలీ భాను పూజ
సతము విజయార్ధియై భక్తి సలుపుచుండు
నీతని పరాక్రమంబున కెవరు సాటి
త్యాగమొనరించుఁ దనువు రామార్థ మెంచి.

275

తే. గీ. గజ గవాక్ష నీల నలులు గవయుఁ డెన్న
నొక్కొకరు పది కోటుల యుద్ధ భటులఁ
గూడివచ్చిరి వింధ్యాద్రి వీడి లెక్క
కలవి గాని కపులు వచ్చి రల్ల వారె.

276

ద్వి. వీరలందఱుఁ గడు వీరులే సుమ్మి
శూరులై లంకను జూర్ణంబు నేయ. 277

ద్వి. విడిసియుండిరి కను వీరవరుండ
తడయక నీపనిఁ దలపోయు మింక. 278

ద్వి. సారణుఁడంతతోఁ జాలింప శుకుఁడు
తా రయమునఁ జెప్పెఁ దక్కిన దాని. 279

చం. విని కనుచున్న నీకపులు వీరులు మత్త మహాగజంబుఁబో
లిన మెయివారు దుర్జయబలీయులుఁ బోరున దైత్యదేవతా
శిని సరితూగువారలు చలింపనివార లనంతసంఖ్యగా
నని సలుపంగ వచ్చిరి సుమా మనలంకను జుట్టుముట్టుచున్.

తే. గీ. వారె మైంద ద్వివిదులనఁ బడెడివారు
సుందరులు మహారూపులు చూచునంతఁ
గామరూపంబులను దాల్చఁగలుగు వారు
దేవగంధర్వభవులును తేజయుతులు. 281

తే. గీ. వీరలమృతముఁ ద్రావిన వార లగుట
మృత్యు వసుమాటలేని యమేయబలులు
వీరి సరిగాఁగఁబోరెడి వీరుఁడెవఁడు
లేడు యుద్ధరంగాన తేడఁ వినుము. 282

తే. గీ. సుముఖ దుష్టులు లనఁబడు ప్రముఖ వరులు
వారు పదికోట్ల బలముతో వచ్చినారు
కొండలనుబోలు మృత్యువు కొడుకు లరయ
తండ్రి సరివచ్చు వారు యుద్ధంబునందు. 283

ద్వి. వారిప్రక్కన గల వాఁడె హనుమ
శూరుఁడాతని మున్నె చూచియున్నాపు. 284

రా ముఁ డు

చం. హనుమ సమీపమందుగల యాతఁడె రాఘవరామమూర్తి నా
తనిఁగను శ్యామసుందరుని ధర్మము వీడనివాని ధర్మమా
తని విడకుండు వాని మహదస్త్రవిదున్ మహితాస్త్రశస్త్రసం
యుతుని నల దివ్యపూరుషుని దోయజనేత్ర విశాలవతునిన్.

తే. గీ. ఆతఁడిత్వాకువంశజుఁడై న వాఁడు

ఆ ర్తరక్షణప్రదుఁ డభయప్రదాత

మన్నమిన్నుల శాత్రవ మార్గణములఁ

ద్రుంచఁగల జట్టి యనుపమ దోర్బలుండు.

288

ఉ. ఎవ్వని పత్ని నీవు హరియించితివో అల వాఁడె వాఁడు వా
డెన్నయముండుకోపమున నిండునిబోలు పరాక్రముండునున్
సన్నత వేదవేద్యుఁడు విశాంపతి సూనుఁడు సత్యసంధుఁడ
భృన్నతిఁ గన్న వాఁడు సమరోద్ధతుఁడున్ గను రాక్షసేశ్వరా!

ల క్ష్మ ణు ఁ డు

ఉ. రాముని దక్షిణంబున సులక్షణులత్మణుఁ జూడు మాతఁడే
హేమవిభాతనూప్రథితుఁ డెట్టిని కండ్లును నల్ల వెండ్రుకల్
సోముని తీరు మోముగల సుందరుఁడున్ వివిధాస్త్రసంచయో
ద్ధాముఁడు రామభక్తుఁడును దాశరథీశుని సోదరుండునున్.

ఉ. ఆతఁడు నీతిశాస్త్రవిదుఁ డాతఁడె యుద్ధవిశారదుండు బ్రే
మాతిశయంబునన్ మెలఁగు నన్నకుఁ బ్రాణము సాటివాఁడువి
భ్యాతుఁడు దుర్జయుండు సకలాసురనాశ మొనర్పఁజాలు వాఁ
డాతఁడుబుద్ధిమంతుఁడుజయాత్తుఁడుగోపియురామదాసుడున్.

సు గ్రీ వు ఁ డు

తే. గీ. వీరలిక్వరి దరినున్న వీరుఁడతఁడె

అర్కసూనుండు సుగ్రీవుఁ డనెడి వాఁడు

వానరేశుండు కిష్కింధవాసి సతము

రామహితకాంక్షి భక్తుండు రామునకును.

290

తే. గీ. కమలములు నూలు వెలుగొందఁ గనక మాల

వక్షముననున్న యాతఁడే వానర పతి

మహిత రాజ్యంబు గాంచన మాల సతిని

వారిఁ బరిమార్చి యిడె రామ భద్రుఁడెలమి.

291

విభీషణుఁడు

తే. గీ. సచివులగు నల్వరనుగూడి సవ్యపార్శ్వ
మందు రాముని దరిఁజేరి మసలు వాఁడు
మన విభీషణుఁడే సుమ వినుము లంక
రాజుగాఁ జేసె నభిషిక్తు రాముఁడతని. 292

తే. గీ. అంతు దరి లేని సంద్రంబు లనగఁ దోచు
వానరుల సైన్యముంగూడి వానర పతి
వెంటరా మంత్రి యుతుఁడు విభీషణుఁడు
వచ్చుచున్నాఁడు నీతోడ బవర మూన. 293

తే. గీ. ఇంక కానున్న దేమియో యెంచు మీవ
వారి నిజయింపయత్నింప వలదె మనము
వానర బలంబు మిక్కుటమైన దధిప!
తెలియవచ్చిన దెల్లయుఁ దెలిపినాను. 294

కం. కని వానర సైన్యంబును
విని చారుల నుడుల దైత్య పీరుఁడు భీతిం
గని లోనడచుచుఁ జారుల
కనియెంబరుషంపు మాట లతికఠినముగాన్. 295

శుక శారణులను విసర్జించుట

ఉ. మీరలు మాత్రులై యరు లమేయబలాన్వితు లంచుఁ బల్కు మీ
నేరము నెంచి మిమ్మిప్పుడె నిల్వగఁ జీల్చినఁజీల్చవచ్చు నా
వైరులు మిమ్ముఁబట్టి వ్యధఁబాల్పడఁజేయుట భీతచిత్తులై
నారలు కాని మీరు మును నా కొనరించిన మేలు నెంచుచున్

తే. గీ. వీడుచున్నాడ శిక్షను వేయకుండ
మిమ్ముఁ బోలిన మంత్రుల నమ్మియుండఁ
దగదు నను వీడి చని తలఁ దాచుకొనుడు
పొండనుచు వారలను రావణుండు పంపె. 297

- ఆ. వె. అంత చెంతనున్న నా మహోదరుఁగని
రాజనీతి విదుల రాజభక్తి
వరులఁజారులఁ బిలువంగ నంపు మనఁగ
జారు లరుగు దెంచినారు తోడ. 298
- ద్వి. జయ జయ నాదంబు సలుపుచు వారు
దయఁ దెల్పుమని యంత దై త్యేశు కనిరి. 299
- ఉ. వారలఁగాంచి రావణుఁడు పల్కెను నిశ్చలరాజభక్తి నా
వైరిని రామునింగనుచు వానిఁ బరీక్ష నొనర్చిరండు వే
చారులు మీరు వానివ్యవసాయమదెట్టిదో వానిమంత్రి తె
వ్వారలొ నిద్రవీడుచునె వాఁడొనరించుపనుల్ గనంగనౌ. 300
- తే. గీ. వైరివిధము సర్వమెఱుగు చారులున్న
రాజె గాజయించెడి రణరంగమందు
గూఢచారుల గతిఁబోయి గుట్టుదీసి
రండు పొండనె రావణ రాజు వారి. 301

శార్దూలాదులు మఱివచ్చుట

- ద్వి. వెడలిరి రాజాజ్ఞ వేగులవాండ్రు
తడయక శార్దూలుఁ దమవెంటఁగొనుచు. 302
- ద్వి. మారు వేషముఁ బూని చారులు చనిరి
వారు సువేలాద్రిఁ దీరుగానున్న. 303
- తే. గీ. రామ లక్ష్మణ సుగ్రీవ రాజ వరుల
నా విభీషణునిఁ గనుచు నందుఁదిరుగ
వెంటనే వారి గాంచి విభీషణుండు
వానరుల కప్పగింపంగ వానర తతి. 304
- తే. గీ. వారిఁ గొట్టుచు శార్దూలుఁ బట్టి చంపఁ
దలఁచుచున్నంత రాఘవధార్మికుండు
వారి విడిపించి పొమ్మనఁ జారు లంత
బ్రతికి బయలు పడి వెడలి రాజుఁగనిరి. 305

ఉ. రాముఁడులత్తణుండు కపి రాజు విభీషణుఁడాది వారలన్
మేమొకయింతగాంచుచు నమేయబలంబునఁ జొచ్చునంత మ
మ్మామహానీయ వానరుల కడ్డై విభీషణుఁ డప్పగించె రా
జు మము వారు చంపదలచం గని రాముఁడు తోడవీడుటన్.

ఆ. వె. ర క్తసి క్తతనువుల నినుఁ జేరితిమయ్య
నన్ను గొట్టి తిట్టి నా శరీర
మెల్లఁ జితుక మోద నిల్లు జేరితిమిటు
కరము మోడ్చి శరణు గాంచి తుదకు.

307

ద్వి. శరణార్థి రక్షణ పరుఁడు రాముండు
త్వరితంబుగా లంక కరుదెంచువాఁడు.

308

ద్వి. విడిసియున్నాఁడు సువేలాద్ర దరిని
వడివడి సేనతో వచ్చెడివాఁడు.

309

ద్వి. ప్రాకారముల దాటి రామ విభుండు
వే కాలాంతకుని మాడ్కి విచ్చేయఁగలఁడు.

310

ద్వి. సీతమ్మ నిచ్చుటో చేయుటో రణము
చేతమందెంచుమీ శీఘ్రంబు గాగ.

311

ద్వి. సేనాతతాయినని విభీషణుండు
వానరులకుఁ దెల్పు వారు గొట్టిరి నన్నె.

312

ద్వి. అనుచు శార్దూలుండు మనవి సేయంగ
దనుజేశ్వరుఁడు వించు దలనుబంకించి.

313

ఉ. లోకము లన్నియుం గలిసి రూఢిగ నాపయి నెత్తివచ్చినన్
నాకము భూమియుంగలిసినన్ సురదానపు తెల్లఁ బోరినన్
నేకమలాయతాక్షి నిడ నిశ్చయ మియ్యది పోరు సల్పెదన్
రాకిక మానునే యదియ రాఁగలయట్టిదొ యద్దె వచ్చెడిన్.

రావణుఁడు వనచరయోధుల నెఱుంగ గోరుట

- ఉ. నీవికఁ దెల్పఁగాఁదగువనీచరులందెవఁడెట్టిశూరుఁడో
యే వనచారు డేని సుతుఁ డెవ్వని పౌత్రుడో యెంచగాదగున్
నీ వచనంబుబట్టి బలనిర్ణయముందగఁజేయ నెంతు ఘో
రావహ మూన నెంచ నరులందఱశక్తి నెఱుంగఁగాదగున్. 315
- ద్వి. అన విని శార్దులుఁ డంత రాజునకు
వినిపించె వనచర విషయంబు లెల్ల. 316
- తే. గీ. బుతరజజుండు సుగ్రీవుఁ డెంచ బలుఁడు
దుర్జయుఁడు వాడు సుమ, గద్గదుని సుతుండు
జాంబవంతుండు వృద్ధుండు సాహసుండు
ధూమ్రుఁడునుగూడ నా గద్గదుని సుతుండె. 317
- తే. గీ. ఎవ్వఁడతాదిదై త్యుల నెల్లఁజంపె
నా హనుమ తండ్రి కేసరి యనెడి వాఁడు
గురుని సుతుఁడు సుషేణుఁడు వరుణసుతుఁడు
సౌమ్యుఁడు దదిముఖుం డల చంద్రసుతుఁడు. 318
- తే. గీ. మృత్యువునె వానరాకార మెత్తఁజేసె
బ్రహ్మ యననొప్పు మువ్వరు వరలు సుముఖ
దుర్ముఖులు వేగదర్శియు దుష్టమతులు
నీలుఁడనువాడు కపిసేన నేలు వాఁడు. 319
- తే. గీ. అనిలు సూనుండు, నింద్రుని మనమఁడాత
డంగదుడు మైంద ద్వివిదులనంగఁ నొప్పు
నశ్వనీదేవతల సూను లరయ నింకఁ
బ్రలయ కాలాగ్ని తుల్యులౌ వారు గలరు. 320
- తే. గీ. గజుఁడు గంధమాధనుఁడును గవయుఁడును గ
వాతుఁడును శరభుఁడు వీర లై దుగురును
యముని సూనులు తమతండ్రి సములు వీరు
తేత్రజుఁడు కేసరికి వాయు పుత్రుఁడరయ. 321

తే. గీ. దేవతల కిట్లు పుట్టిన ధీరవరులు
 గలరు పదికోట్లు వీరి పేరుల నెఱుంగ
 నలవికాదు వీరందఱు నతుల బలులు
 యుద్ధమును గోరు వారె ప్రసిద్ధ కపులు. 322

చం. ఎవఁడు వధించెనో ఖరుని నెవ్వఁడు భూషణునిన్ వధించెనో
 ఎవఁడిలఁగూల్చెనో త్రిశరు నెవ్వఁడు జంపె విరాధునిం గబం
 ధువరపరాక్రముండతనితో సరి వచ్చెడి వారు లే రిలన్
 బవరమునం దొకండె మన వారల నెల్లరఁ జంపె దండకన్.

ఉ. ఆతఁడు సద్గుణాకరుఁడు నాతని వర్ణన సేయ శక్యమే
 ఆతని తమ్ముడున్ ఘనుఁడు నాతని బాణముఁదాక నింద్రుడే
 భూతలిఁ జేరు చచ్చి గజమున్ సరిపోలు బలంబు వాఁడు వి
 భ్యాతకులంబునన్ దశరథాత్మజులై జనియించి రిర్వురున్. 324

కం. జ్యోతిర్ముఖుఁడును శ్వేతుఁడు
 సూతులు రవికెంచ వరుణ సుతుడొందు కలం
 డాతఁడల హేమకూటుఁడు
 పూత నలుఁడు విశ్వకర్మ పుత్రుఁడు జుమ్మి 325

తే. గీ. వసువు పుత్రుండు దుర్దరవరుఁడు బలుఁడు
 నీవిభీషణునే లంక నేతగాగ
 రాముఁడభిషిక్తుఁడేసెఁ బోరాడవాఁడు
 రాఘవునివెంట వచ్చెడి రాజవినుము. 326

ద్వి. వినినది కనినది వినిపించి నాను
 కనుమీవ కాగల కార్యంబు తెఱవు. 327

ద్వి. అనునంత శార్దూలుఁ డా రావణుండు
 మనమువ భయమొంది మంత్రులఁ బిలిచె. 328

సీతకు రాముని మాయశిరంబుఁజూపుట

ద్వి. మంత్రులతోగూడి మంతనంబుండి
 తంత్రంబుతో సీత దరిఁజేర నెంచి. 329

ద్వి. దురితు మాయావి విద్యుజిహ్వాఁ బిలిచి
పరికించి మాటాడె సరిగ తంత్రంబు.

330

కం. శరమును రాముని విల్లుని
శిరమును సృజియించి తెమ్ము సీతకుఁజూపన్
శరమున శిరమును గ్రుచ్చుచు
మరణించెను నీదు భర్త మహిజా యనఁగన్.

331

ద్వి. వాఁడియ్యకొనునంత వానికొసంగె
తేడు భూషణ మొండు బ్రీతిమై యపుడు.

332

చం. సరగున వాఁడు రాముఁ దల సన్నిభమౌశిరమున్ సృజించి యా
శిరమును గ్రుచ్చి బాణమునఁ జే ధను వూనుచు వెంటనంట నా
సురవిభుఁడేగి సీతను అశోకవనింగని మోసగింప నా
తురమునఁ జూపి రాముతలఁదూపున రాముఁడు చచ్చెనంచనెన్.

ద్వి. ఖరుని జంపినవాడు ఖండింపఁబడియె
శిరమదే గనుమీవ సీతరో యింక.

334

ద్వి. విగతజీవుఁడు రాముఁ బ్రేమింప నేల
వగపేల సుఖియింపు భార్యవై నాకు.

335

ఉ. నేనికఁ గోర నెంచ నను నీవె గ్రహింపఁదలంతు వీవికన్
బూనుము సర్వసౌఖ్యములఁ బొందు మదీశ్వరివై సప్త్యలన్
నా నలినాక్షు లెల్లరు ననారతమున్ నిను గొల్చు వారలో
జానకి మంగళార్ధి వ్యధ చాలిక దుర్దినముల్ గతించెగా. 336

చం. వననిధి దాటి చెంత శ్రమ వాయగ వానర సేన మధ్య సు
ప్తిని గను రాము వాని కపి వీరుల నర్కజు నంగదాదులన్
దునిమిరి దై త్యనై నికులుతోయధి దాటుచుఁ గొందఱాకపుల్
వెనుకకుఁ బాఱు లత్మణుఁడు వేచనె వారలఁగూడి నేడకో. 337

కం. ఈ పురి గాల్చిన హనుమయు
నేపగు కపిబృందమెల్ల నేగిరి దివికిన్
ప్రాపిక నీ కెవరుండిరి
నీపయి మక్కువ గలట్టి నేనే యుంటిన్.

338

ద్వి. ఆ ప్రహస్తుడుఁ జంపె నరుల ఖడ్గాన
నీ ప్రియు మెడ గొట్టి నేగనఁ దెచ్చె. 339

ద్వి. ఆ విభీషణుడంత నాకాశవీధిఁ
బోవఁజూడఁగఁ బట్టె పోనివ్వ రతని. 340

కం. గుట్టల గొండల గుహలను
బట్టిరి కొందఱు భయపడి వానరులంతన్
దిట్టరులై నడిరేయిని
గొట్టరి నాసేన పాఱఁ గోతుల మూకల్. 341

కం. కనుమీ నీపెనిమిటి తల
కనుమీ వాని విలుఁ దూపుఁ గాంచకఁ జింతన్
మనుమీ నాభార్యగ నిం
కను బింకంబదేల కమలదళాక్షి. 342

సీత విలాపము

కం. కై కా నీకత మున గద
నా కిటు వై ధవ్యమరయ వంశవినాశం
జే కద భరతాదులు విని
నాకంబునకేగరొక్కొ నాగతి యేమో? 343

కం. అనుచున్ రాముని తల మూ
రొక్కనుచున్ వై ధవ్య మోటుగఁ గూడె సదాచా
రనుగద ముందుగ నీవే
గనితే మరణంబురామ కారణ మేమీ? 344

ఉ. నేనొక యింతయేని యఘమేకన భర్తల కిట్టిచావు స్త్రీ
కానఁగనై న పాపగతి కారణమందురు నేపవిత్రనే
ఓ నశినాయతాక్ష రణయోధుడ నన్నిటఁగావవచ్చి నీ
వే ననుజూడకే తనువు వీడితివే కత మేమి రాఘవా? 345

తే. గీ. బాములనుబాసి నినుగూడి భాగ్య మబ్బు
నని తలంచితి నల్పాయు వయ్యె నీకు
జ్యోతిషికుఁడాడె చిరజీవ మొందెదనుచు
నద్దియు నసత్య మాయె నే మయ్య నాథ! 346

తే. గీ. బుద్ధి భ్రమియించె వారికి నెద్దియైనఁ
గాల మనినార్యమౌ గతి కారణంబౌ
లేగఁ జాసిన ధేనువు రీతిఁ గాగ
నత్త కాసల్య యెంత శోకార్తిఁ బడునా!

347

తే. గీ. నీతిశాస్త్రజ్ఞుడవె, కడు నేర్పరివిని
ఏ యుపాయంబు నేనియుఁ జేయఁగలవె
యీ విధంబున నేమఱివీపు నాథ?
హతుడవై తివె! రాఘవా! హతుడ వీవ!

348

ఆ. వె. కాళరాత్రి నిన్నుఁగాఁజేసెఁ గాబోలు
విధవ బ్రతుకు నాకు విహిత మగుట
నెఱిగి యెటుగక మది నే యఘ మెంచితొ
దిక్కు లేని దాన దీన నైతి.

349

ఉ. చిన్నతనంబునందె నినుఁ జేరిన నే సహచారిణింగదా
నిన్నె యనువ్రతంగద వనిన్ నినుఁ గూడగ వచ్చియుంటిగా
కన్నొక యింత విప్పినను గాంచ వదేమి యనాథనాథ ఓ
సన్నత రామచంద్ర యొక సద్వచనంబును బల్కవేలకో. 350

చం. సతతముఁ బూల పూజ గొని సాధుజనావస దీక్షనుండి. భూ
తతతుల రక్షనేయఁగల ధర్మము నేడిటు రూపు మాసి భూ
పతనము సెందె నెట్లు రఘువర్య మహాత్ముడపూరుషోత్తమా?
కత మది యేమి నీదు ఘనకార్ముక మీగతిఁజెంద రాఘవా! 351

ద్వి. చేయిఁజేతిని బెట్టి చేయవే వ్రతిన
ఈ యభాగ్యను వీడ నెప్పు నేననుచు.

352

ద్వి. ఆ వివాహంబునం దటులాడి యిటుగ
నీ విపత్తున ముంచి యేగితే నీవు.

353

చం. ఖరుడతి భీకరాకృతుడుఁ గార్ముక వీరుని వాని సేన నొ
కరుడవె చంపినావు కద కాలము మారిన దొక్కొ! యొక్కము
ష్కరుడిటు నిద్రనున్న నినుఁ జంపఁగ నేమటుపాటుఁజెందితే
పరపురముం బయింపఁగలవాడవు వీరుడవయ్యు రాఘవా!

చం. పరిణయ మాడి యుంట ననుఁ బట్టి విపత్తిటు నీకు వచ్చె భూ
వర వని రాదలంప నను వద్దని చెప్పిన నీదు మాట నే
నరయక వచ్చియుంటి నిటు లాపద మూడఁగఁ జేసియుంటిగా
వరగుణ నీ శిరంబు విలు బాణముఁ జూడఁగ నయ్యె రాఘవా!

తే. గీ. పూర్వజన్మఁ గన్యాదానముఁ జెడగొట్టి
యుంటినేమొ ప్రతిఫలంబు నొందితి నిటు
పరమధార్మికమూర్తికి భార్య నయ్యు
బాములకుఁ బాలు పడితి నభాగ్య రీతి. 356

ద్వి. భార్యనై మృత్యువై పరగితి నేను
భార్యఁ గాకున్న నేబాములే లేవు. 357

ఆ. వె. పరమ పదమునందు వరలెడి యిత్వాకు
వంశవీరులగనఁ బఱగినావె
తండ్రి తాతల నటఁ దమితోడఁ జేరితే
భార్య నన్ను వీడి భవ్య చరిత. 358

తే. గీ. ముప్పురేగిరి వనినాడు ముప్పు రందు
నీవ యొక్కడవే వచ్చి నావ దేల?
యనుచు కౌశల్య ప్రశ్నింప నామె కేమి
లక్ష్మణా చెప్ప నెంతువు రాముఁగూర్చి. 359

ఉ. ధీరుడు రాముఁ డాజలధి తీరమునన్ నిదురించుచుండ నా
వీరు శిరంబు ద్రుంపఁబడె వీడఁగఁ బాణమునంచుదెల్పెదో
ధారుణి పుత్రి లంక రిపుదై త్యుని బందిగ నున్న దందువో
ఆరయ నత్త శాంతిఁగనునా మరణింపదె గుండె బ్రద్దలై. 360

ఇ. రావణ! రాఘవాన్వయము రామ కతంబున నాశ మాయె గా
నా విభుఁ జేర్చి నన్నుఁ దహనంబొన రింపుము ధర్మపత్నిగా
నీ విభవంబు నిన్నుఁ గననేరదు సీత యొకింత యేని, యీ
జీవితముం ద్యజింతుఁ బతిఁ జేరెద నాకమునంద యేనియేన్.

రావణుడు వెడలుట

కం. అని విలపించెడి సీతను

గనుచుండఁగ రావణుండు గబగబ భటుఁడా

యనఁ బిలిచెను మంత్రులు వెం

టనె రమ్మనుచుండి రని హఠా త్తుగ వెడలన్.

362

తే. గీ. రావణుండేగు నంతట రాము తలయు

తూపు విల్లును మాయమై తోచెనంత

మంత్రిసహితుండునై వాడు మంతనంబు

సలిపి రామకార్యంబు నిశ్చయ మొనర్చె.

363

తే. గీ. సై న్యనాథులఁ బిలిపించి సై న్య మెల్ల

రాఁ బిలువ నంపనిడె నాజ్ఞ రాగ వారు

భేరి దృఢముగా వాయించి పిలువఁ గోరె

కారణ మెఱుంగకయె వారు కదలిరాగ.

364

ద్వీ. అటు సల్పినారు సై న్యాధిపు లపుడు

పటపట భేరులు వాయింపఁబడియె.

365

భేరినినాదంబు వెడలె దిక్కులకు

ఆ రావణుని సై న్య మంతయు వచ్చె.

366

సరమ యూరడింపు

కం. ఆ సురపతి మున్నంపిన

ఆసరమా సతి విభీషణార్జుని యిల్లా

లా సమయంబున సీతను

వాసిగ నోదార్చె సఖిగ వారని ప్రేమన్.

367

ద్వీ. అట కాపలాయున్న ఆసరమంతఁ

దటుకున విచ్చేసి ధాత్రిజ కనియె.

368

తే. గీ. అమ్మ! సీతమ్మ! నమ్మ రాదమ్మ నీకు
దై త్యనాథుడు సెప్పినదాని నీవు
రాఘవుడు లోకనాథుండు బ్రతికియుండె
సలుపవచ్చెను రణము రాక్షసులపై న.

369

మ. అవసీనాథుడు లోకరక్షకుని చావా నమ్మగానొనె సం
భవనూ సేతువుగట్టి యుద్ధమునకై భద్రంబుగా రాఘవుం
డరుదెంచెన్ విను మమ్మ యయ్యనియె సీతా! భేరినాదంబు లీ
పురియందెల్లెడ నీకురాఘవుని చావుండెల్పెమోసంబుగా. 370

మ. విదితాత్ముండునురాఘవుండును ధనుర్విద్యామహావేద్యుడున్
దుది లేనట్టి పరాక్రముండునగు నాదుష్టారిసంహారియా
నిదురంజెందుటయా! నిశాచరులు వానింజంపుటా! మోస మి
య్యది దై త్యేశుని మాట నమ్మవల దమ్మా సత్య మేనాడితిన్.

తే. గీ. నీదు నద్గుణచయమున నీకుఁ బ్రియను
జెలియ హితురాలనై తిని జెట్టు చాటు
దాగి దై త్యేశుడాడిన తలపు వింటి
మూర్ఖుడేరుము సీత రాముండు వచ్చె.

372

ఉ. రాముడు యుద్ధవీరుడదె లంక సమీపముజేరె సై నిక
స్తోమముఁ గూర్చు రావణుడు తొందరగా. రణభేరిమ్రోతలన్
భూమిజ అయ్యవే ధ్వను లపూర్వముగా వినవచ్చుచుండె నా
కాముకుడేగె నిన్విడిచి కారణ మియ్యదె మంతనంబుకై . 373

తే. గీ. రణ మొనర్చెడి గతిఁదెబ్బ రథచయమ్ము
గజము లశ్వములును గబగబఁ జించు
ధ్వను లవే విను రావణ పతనమింకఁ
దప్పునే లంక నాశంబు దప్పు నొక్కొ!

374

తే. గీ. రావణుని జంపి సీతమ్మ రామ విభుడు
నిన్నుఁ గొనిపోవు శుభమగు సన్నతాంగి
పాము కుబుసంబు విడిచెడిభంగి నీకు
బాములికఁ బోయి మంగళంబగును గాదె.

375

కం. అంతర్దానంబయ్యెన్
 వింతగ రాఘవ శిరంబుఁ విల్లున్ శరమున్
 కాంతా! మాయాకల్పిత
 మంతయు నని యిదియె తెల్పు నరయుము నీవే. 376

కం. అని యోదారెచ్చెడి సరమను
 గని ధాత్రిజ గొంత శాంతిఁ గాంచుచు దైత్యే
 శుని మాయను గని సరమను
 గొనియాడె సఖిని శుభంబు గోరెడి దానిన్. 377

ద్వి. శోకార్తి వీడిన సుశ్లోక్యఁ గనుచు
 రాకేందువదన సరమ పలుకాడె. 378

ద్వి. ఆకాశమునఁ బోయి యా రాము కడకు
 నీకాంత సుఖమని నేజెప్పఁ దలఁడు, 379

ద్వి. గరుఁడుని రీతి నాకాశమందేను
 జరియింపఁగల దాన సాధ్వీరో నమ్ము 380

ద్వి. అనెడి సరమఁ గాంచి యామెను మెచ్చి
 చననొప్పు దానవే సంశయంబేల. 381

ద్వి. కాని నాయెడఁ బ్రేమఁగలదాని వై న
 పూనగాఁదగు కార్యముం జెప్పుదాన. 382

ఉ. మాయలమారి రావణుఁడు మాటికి మాటికి భీతి గొల్పు నేఁ
 జాయుచు శాంతి మూర్ఛిలుచు జాధకు లోనగుచుంటి నేడు నీ
 వాయమమూర్తిచిత్తమెటువర్తిలుచున్నదొ సంగ్రహించి రా
 యీయమ కోరుచుండెఁ జను మీవ కృతజ్ఞతఁ బూనుదానగా.

కం. అని కన్నీళ్ళఁబలుకు నీ
 తనుగని మోమును దడుముచుఁ దప్పక యిపుడే
 చనుదాన నెఱుంగుచు నా
 తని మది మఱి వివరించు దానను దానిన్. 384

సరమ వెడలివచ్చుట

చం. అని సరమంతనేగి యసురాధిపుఁగాంచుచు మంత్రియుక్తుఁడు
తనమున వాని నిశ్చయము తావిని వెంటనె సీతఁ జేరి యా
సనమిడ నామెఁగొగిలిడి సారసనేత్రకుఁ జెప్పసాగెఁదా
గనినది విన్నదెల్లయును గంటకుఁ డాసురనేత సన్నిధిన్. 385

తే. గీ. రామురణమున నోడించు రాజనీతి
మంత్రిలనుగూడి యోజించు మంతనమున
రావణునితల్లి కై కసి రాజమంత్రి
వృద్ధుఁడగు వాడు యోగ్యుఁడవిర్దుఁడటకు
వచ్చి హితముగా ననిరి రావణున కపుడు. 386

తే. గీ. సీతఁగొని నీవె రాముని జేతఁ బెట్టు
నాశనముఁ బొందకుము రావణా యటంచు
జ్ఞప్తిఁగను ఖరుఁడాది రాక్షసుల నెల్ల
మున్ను దునుమాడియుండె రాముండె యనుచు. 387

చం. కడలిని దాటి వచ్చి రఘుకాంత వనాంతరమందు నుండ నా
బిడఁగని యుద్ధమందసుర వీరుల నాహనుమంతుఁడొక్కడే
మడియగఁజేసె నా హనుమ మాడ్కి నెవండిలఁ జేయఁజాలు నీ
విడుమిక సీత రాముకని యెంతయె తల్లి యవిర్దుఁడాడినన్.

తే. గీ. విడువనొల్ల డు నిను సీత వీడఁగలఁడు
రణమునందు మృతుండయి రాముచేత
రావణుడు మంత్రియుతుని మంత్రార్థ మదియె
చావు దరిఁజేరుచుండె నిశాచరేశు. 389

తే. గీ. ధనము విడనాడునే లుబ్ధ ధనికుఁడెపుడు
రావణుని జంపి నినుఁగొను రాముఁడింక
మీరలిర్వు రయోధ్యకు మఱలఁగలరు
సీత పద్మాక్షి నామాట స్థిరము సుమ్మి. 390

- తే. గీ. పూజసల్పము నాదిత్యుఁ బుణ్యచరిత
లోకబాంధవుఁ డాతఁడు నీకు మేలు
నేయు మంగళ రూపిణి సీత సతము
రవిని బూజింప శుభమగు రహి నొసంగు. 391
- ద్వి. అనుచు సరమ పల్కు నంత విసంబడె
ఘనశబ్దమూ లంక కదలుచున్నటుగ, 392
- ద్వి. చెలరేగె వానర సింహనాదంబు
బిలబిల రాక్షసుల్ బెదరి పాఱంగ. 393
- ద్వి. లంకనాశనమౌను రాజు దోషాన
ఇంకఁ జత్తుమనుచు వా రెంచినారు. 394

ఆశ్వాసాంత పద్యములు

- ఉ. వైరి సహోదరుండయిన వానినె నీవు గ్రహించినావుగా
చారులు వచ్చి నీదు బల శక్తి నెఱుంగఁ ద్వదీయ సేన సం
చార మొనర్చి పట్టుబడఁ జంపక వారల వీడినావుగా
ఆరయఁ జేయిమోడ్చునఁ గృపాకరమూర్తివి గావె రాఘవా!
ఉ. వైరులఁ బ్రేనుఁ జూచెడి స్వభావము నీయది భక్త కోటికిన్
ధీరుడ వౌచుఁ బ్రోవ వెనుదీయవుగా శరణార్థి రక్షణో
దారమహావ్రతంబు గురిఁ దప్పవుగా నెటు లేది వచ్చినన్.
గోరిన గోరకున్నఁ గృపకున్ వెనుకాడనివాడ రాఘవా! 395
ఉ. నీవు కృపాపరుండవయి నెమ్మి ననున్ గ్రహియింపఁ గోరెదన్
ప్రోవఁగ నెంతు నిన్నె కరముల్ జత సేయుచు నీవొకండవే
కావఁగలాడవంచు విడి గర్వము సర్వము సర్వదా హృదిన్
నీవ వసించి నాయుఘవనీలతఁ ద్రుంచుము రామ! రాఘవా!
ద్వి. మనసు వాక్కును గర్మమును నీకె రామ!
తనివితో నర్పించు దాసుండు వీడు.

శరణాగతాశ్వాసము సంపూర్ణము.

ఇది శ్రీ గోవిందరామాయణమున, పట్టాభిరామ కావ్యమున
ద్వితీయ శరణాగతాశ్వాసము సంపూర్ణము.

శ్రీ గోవింద రామాయణము

సంగ్రహమాశ్వాసము

కం. కాలము కర్మము నొకటై
లీలగ వర్తిల్లు జన్మరీతి నెఱుంగం
జాలమి దేహు లహంకృతి
పాతాదురు కర్మ మూను పట్టున రామా!

1

మాల్యవంతుని హితోపదేశము

కం. కోపము చాలింపుము నీ
పాపంబే హెచ్చె పుణ్య ఫలము నశించెన్
గాపుర ముండునె పుణ్యము
పాపంబొనరించువానివాడ సతంబున్.

2

కం. తపమున వరముల గొని పా
పపుపను లొనరించినావు వరుసగ బుణ్యం
బిపుడేమియు లే దరయుము
సఖలంబగు కర్మఁ జేయఁజాలవు వినుమీ.

3

కం. వానర భల్లూకంబులు
మానవులును నీకు గారె మారకు లరయన్
దానవులును దేవతలును
బూనరు నిను జంపవరముఁ బొందుట నటుగన్.

4

సీ. పిడుగుల రక్తంబుఁ బెనుగాలితోఁగూడి
ఘోరమేఘావళి గురియుచుండె

అశ్వ మ త్రేభ చయము రోదనమ్మనఁ
 గన్నీళ్ళఁదొడదొడఁ గార్చుచుండె
 ధ్వజపటలంబు వివర్ణంబుగాగ మ
 లినయుతంబయి ప్రభ లేకయుండె
 గోమాయు గృధ్ర సంకులమయి వాని య
 అపుల భీతిలుచుండి లంకయుండె

తే. గీ. నల్ల నౌ స్త్రీలు గృహముల నెల్లదూరి
 వస్తుతతిఁ దోచు కలవచ్చెఁ వారు నోరు
 విప్పి హసియించుచుండిన విధమె దెల్పు
 స్వప్నములె గాంచుచుండిరి పౌరతతులు.

5

తే. గీ. అవులకు గాడిదలు పుట్ట నగుచునుండె
 ముంగిసలు పందికొక్కులు మోద మూని
 కలిసి తిరుగాడుచున్నవి పులులతోఁడ
 గూడుచున్నవి పిల్లులు గుములు గూడి.

6

తే. గీ. ఊరబందులు కుక్కలు నొకటిఁగాగ
 దిరుగుచున్నవి దై త్యులు నరులు కిన్న
 రు లొక రీతి నున్నారు వారలఁ గనంగ
 రక్త పాండుర వర్ణ సంయుక్త పాద
 యుగళి దై త్యవాసంబుల నెగురుచుండి
 దై త్యవినాశనమే కపోతతతిఁ దెల్పు
 విధివిధానమె సూచించు విధము గాగ
 కనుము రావణ నీ లంకఁగనుము వాని.

7

ద్వి. శారికాళియు వీడి సరసగీతంబు
 క్రూర నినాదమే కూయుచునుండె.

8

తే. గీ. పతులు మృగంబులును బరస్పరము కలహ
 మూని యొండొంటిపై కేగి పోరు సలుపు
 చుండి ఆదిత్య వంకకుఁ జూచుచుండి
 రోదన మొనర్చుచున్నవి భూధవేంద్ర.

9

ద్వి. ముండిత శిరమునఁ బురుష రూపాన
దండంబు ధరియించి దై త్యుల యి-డ్ల.

10

తే. గీ. భీకర కరాళముల గృష్ట పింగళుండు
గాగఁ బవలు రేలును దిరుగాడు చుండె
మృత్యుదేవత యిదె యిట్టి వెన్నో లంక
యందు దుష్టసూచన లుదయంబు నొంది
నవసుర విభుడ ఉత్పాత మరయు మీవ.

11

ఉ. రావణ రాజనీతికన లక్షణముల్ పరికింపు మిప్పుడేన్
నీవరితోడ సంధికగునీతి గ్రహింపుము వై రి శక్తినిన్
లావు గ్రహించుచుం గనబలంబు యథార్థగతిం దలంచుచున్
ధీవరుడైన రాజు వెమదీయఁడు సంధి నొనర్ప నెన్నడున్ 12

తే. గీ. రాజనీతివిశారద రాఘవుండు
బలసమేతుండు నీకంటె వానితోడ
వైరపేతువు సీత నవ్వనిత నింక
రాఘవున కిచ్చుటే తగు రావణ విను.

13

తే. గీ. దేవతలు మౌనులును రామ భూవిభునకె
విజయ మెంచుచునున్నారు విడువ కెప్పుడు
తపము గావించుచున్నారు ధర్మ మెంచి
రాఘవునితోడ కయ్యంబు రావణ పిడు.

14

తే. గీ. ధర్మపక్షము సురలు నధర్మపక్ష
మసురులును గాగ సృష్టించె నాది బ్రహ్మ
ధర్మము కృత యుగాన నధర్మము కలి
యుగమునందు జయించుచు నుండు రాజ!

15

తే. గీ. దిగ్విజయ మొంద లోకాన దిరిగి తిరిగి
ధర్మమును బాసి యుంటి వధర్మ మూని
అద్ది క్రమవృద్ధిఁ జెందెఁ గర్మానుసరణిఁ
దాన ధర్మపరుఁడు రాముఁ డూనుజయము.

16

ఉ. వైరి బలంబునెంచి నిక బాహు బలంబునఁ దూచిచూచియే
పోరును వైరికంటె బలముంగలవాడగునేని; రాముఁడా
భూరమణుండె గెల్చునని పోరుఁ దలంపక సంధిఁజేయు మీ
వైరికి లొజ్జ శక్తి గలవాడవు నీవు గ్రహింపు సత్యమున్. 17

ఉ. చారులు రామరాజ బలశక్తుల నన్నిటి నుగ్గడింపగా
వారలదిట్టి పంపితివి వైరి హితంబునె గోరి రంచు నీ
వారలు నీ హింతబె గను వారలు మంత్రులు నల్లె నెప్ప న
వ్వారల నీసడించితివి వద్దిక రామునితోడ వైరమున్. 18

ఉ. రామున కిచ్చి సీత నిక రావణ సంధి యొనర్పఁగాఁ దగున్
రామునితోడఁ బోర రణరంగమునే వరియింతువేల ను
త్రాముఁడుగూడ రాఘపునిఁదాకి జయింపడు సంధి సేయుమీ
రాముని గీమునిం దలప రాదనరాదు నరుండె వాడహో! 19

తే. గీ. రాక్షస బలంబు పొగచూరె రాజధర్మ
దక్షత మునుల యగ్నిహోత్రంబునుండి
వెలువడెడి ధూమమున, రామ విజయ మెంచు
బుష్మల కృషి ఫలించెడి సత్య మెంచు మీవ. 20

తే. గీ. అనుచుదన తల్లి పినతండ్రి తనకుఁ దాత
మాల్యవంతుండు బలశాలి మహిత గుణుఁడు
సచివహిత మెంచి కోపించి సంధి నొల్ల
నట్టి రావణునకుఁ దెల్పె నతుల రీతి 21

మాల్యవంతుని హితము నిరాకరించుట

తే. గీ. మాల్యవంతుండు హితమెంచి మంచిమాట
ననిన వెనువెంటఁ గ్రుద్దుడై యసురవిభుఁడు
మండిపడి తలఁబంకించి మాల్యవంతు
గనుచుదనప్రజ్ఞఁదనకు దాగణనఁజేసె. 22

ఉ. ఏమనితాత పల్కెదవ రే గణియింపవు నాదుప్రజ్ఞ నా
రాముఁడె గెల్చు రాక్షస విరాముఁడువాడనిపల్కఁబూనెదో?
సామమ సంధియా యతని జానకి వాతని కిచ్చివేయుటా
ఈమెయి రాజు కట్టెదుట నేరును బల్కగ సాహసింపరే. 23

చం. పగతురపట్ల స్నేహమున బల్కితి వీవహితంబునే హితం
బుగ నను మోసపుచ్చుతలపున్ బరుషంబును గాని నేవినన్
వగ వనచారియౌచు విడువంబడి వాడల తండ్రిచే వని
మృగముల వెంటరా నతడె మేలని పల్కంగ హేతువేమొకో.

తే. గీ. ఆతఁ డేకాకి కృపణుఁడు నరయ నరుఁడు
నేనొ రాక్షససాధుండనై న వాడ
సురల కెల్లరకును భీతికరుఁడ నేను
విక్రముఁడ నన్ను హీను గావించితేల?

25

ఉ. వైరులు బ్రోతసహించిరొకొ పల్క గనిట్లు? సజాతియందునన్
వీరుని పట్ల నీర్వ్య యొకొ వేరు కతంబది యేమి? శాత్రువున్
ధీరుఁడు వీరుడంచు గడుఁ దెల్పంగ శాత్రవ పక్షపాతమా
కారణమేమి? నీవె పలుకందగునే యిటు శాస్త్రకోవిదా! 26

ఉ. తెచ్చితినేను నాపురికిఁ దేకువతోడనె పద్మహీనయా
లచ్చిని శ్రీ యనందగిన రామను గాననభూమినుండి నే
డిచ్చెదనొక్కొ రాఘవున కేభయమందుచుఁ దాత నీవునన్
మెచ్చిన మెచ్చకున్నను నమేయబలుండ బరాక్రముండనున్.

ఉ. చూడఁగలాడవింక రిపుసూదను రావణు రాము లత్మణున్
దోడగు వానరాధిపుని దుర్బల వానర సైన్యమెల్ల నుం
గూడ వధింతు నెవ్వఁడని గుండగఁ జేయునొ దేవతాతతిన్
వాడొకొ పోర భీతి గనువాడొకొ రాఘవుతోడఁ దాతరో!

ఉ. రాముఁడె నన్ను మించిన బలంబున నాతఁడ్రుంచుఁగాక పో
రామికి జింకి లజ్జను శిరంబును వాల్చుచు రాముఁజేరి నే
భూమిజ నప్పగింప మది పూనదుగా నెటులై ననున్సరే
రామునితోడఁ బోరుట సరాసరిగాఁ దగు ధీరవృత్తికిన్. 29

తే. గీ. ఇదియ దోషంబుగా నెంతు వేని తాత
పుట్టుకతో స్వభావంబుగాఁ బుట్టు బుద్ధి
పుట్టె పుడకలతోడనే పోవగలదు
ఇయ్యది దురతిక్రమ మెవం డెటుగ విడుచు.

30

ఉ. ఇంతకు రాముఁజూచి భయ మేల వహింపఁగనయ్యె ర
వ్యంత సముద్రమందున గుభాలున సేతువు గట్టె నంచు; గా
ర్యాంతముఁ జూడగా వలెసుమా జలధిందరియించి వాఁడు లం
కాంతరమందుఁ జొచ్చి బ్రదుకంగలవాడె ప్రమాణమియ్యదే.

చం. తన దృఢనిశ్చయం బిటుగ దై త్యవిభుండన మాల్యవంతుఁ డం
తనకడులజ్జఁ బొంది తన ధర్మహితంబు నతండు త్రోసినన్
మనుమని దీవనల్ సలిపి మారనకుండ గృహంబుఁజేరె వే
దనుజులఁజేడు మంత్రులును తంత్రముఁబన్నిరి లంకరక్షకై .32

లంక రక్షణ

తే. గీ. తూర్పుదెసఁగాయగాఁ బ్రహస్తు కిడె నాజ్ఞ
పశ్చిమము మహామాయుండు బలయుతుండు
సింద్రజిత్తును నుత్తర మెపుడు తానె
రావణుండె ఆ శుకుని సారణులగూడి.

కాయుటకు నిర్ణయించి దక్షిణదిశను మ
హోదరుఁడు మహాపార్శ్వఁడు నుండునటుగ
ఆ విరూపాక్షుండు పురి మధ్యమమునందు .
రక్షణ నొసంగ విధియించె రావణుండు. 33

ద్వీ. సవిపులతోఁ బురి సంరక్షణవిధి
నుచితరీతిగఁ జేసి యుప్పొంగి యంత. 34

ద్వీ. తన సమర్థత నెంచి తాసంతసించి
చనె నిజాంతఃపురమ్మున కంత నతఁడు.

ఉ. రావణుఁడీగతిన్ సమర రంగము నిర్ణయమూనియుండె సీ
తావిభుఁడంత లంకఁగని దాని జయించెడి వ్యూహ మెంచ సు
గ్రీవుని రావణానుజునిఁ గీశవరేణ్యుల సంప్రదింపఁగా
రావణ సోదరుండు రఘురామున కంతటఁ దెల్పె నెల్లయున్.

విభీషణుఁడు లంక రహస్యముఁ దెల్పుట

- తే. గీ. ప్రభుసశరభానలులును సంపాతియును
నాదు మంత్రులు లంకకు నల్వ రరిగి
శత్రు నై న్య పిధానంబు సర్వ మఱసి
పక్షి రూపంబులను దాల్చి వచ్చినారు. 37
- ఆ. వె. తూర్పు గుమ్మము కడ దోర్బలుండగు ప్రహ
స్తుండు నిజబలంబుతోడ నుండె
అల మహోదరుఁడు మహోపార్శ్వ లుండిరి
దక్షిణమును గాయ దతులగుచు. 38
- తే. గీ. పట్టసాసిధనువులను బట్టు దైత్య
భటులతో నింద్రజిత్తుండె పడమర దెస
లక్షలాది వీరులు భటులయుతుఁడౌచుఁ
దానె యుత్తరమునగాయు దైత్యరాజు. 39
- తే. గీ. శూలఖడ్గధనుర్ధర శూరభటుల
తో విరూపాక్షుఁడు నడుమఁ జేవమీర
నుండె వీరలగని వచ్చియున్నవారు
నాదుమంత్రులు రాఘవ మేదిసీశ! 40
- తే. గీ. లక్షలాదిగ గలవారు రాజసములు
మును కుబేరు నోడించిరి పోరునందు
మదగజంబు లశ్వంబులు రథము లెన్నొ
తిరిగి కాయుచున్నవి లంక తెంపు రేక. 41
- తే. గీ. ఈ త్రికూటంబుకడపటి దీ సువేల
శిఖరము నడిమిశిఖరానఁ జెలఁగు లంక
అందు వేయిరాడులమేడ నాశరపతి
యసుర రక్షితమైయుండు ననవరతము. 42
- కం. నేనిదియంతయుఁ జెప్పితిఁ
బూనికతో దైత్యనాథుఁ బోకార్చుటకై
మానసమున భీతిలఁగా
దీని నుడువలేదు సుమ్మి ధీవరవీరా! 43

తే. గీ. దేవతలసై న గెల్చెడి ధీరవరుఁడ
ఉచితరీతి వ్యూహంబుల నొప్ప కపుల
సైన్యమును దీర్చి దై త్యేశు సంహరింపు
మహిత చతురంగ సైన్య సమాహితుండ.

44

కం. అని తన నల్వరు మంత్రులు
వినిపించిన దెల్లఁ దెలిపి వివరింపన్ వా
రినె పలుకాడం గోరుచు
మనవి యొనర్పంగఁ జేసె మనుజేశునకున్.

45

తే. గీ. అను విభీషణు నుడి రాముఁ డాలకించి
వైరి సంహరణార్థమై వీరకపుల
లంక నాల్గుగొమ్మములందు రాక్షసేశు
నియమితులఁ బోరు వారల నిర్ణయించె.

46

సీ. తూరుపు వాకిలిఁ జేరి ప్రహస్తుని
నీలుండు నిజశక్తి నిహతుఁ జేయు
దక్షిణమున మహోదరమహాపార్శ్వల
ననిఁబూని జంపెడి యంగదుండు
పశ్చిమ ద్వారాన వాయుపుత్రుఁడు నస
మానబలుఁడు హనుమయ్య పోరు
ఉత్తర దిశ నేనె యుండి పోకార్చెద
లోకభీకర దైత్యలోకవిభుని

తే. గీ. సురతతికి మౌనులకునుశిష్టులకు వ్యధక
రుండు లోకకంటకుఁడయి లోకమెల్ల
వరబలంబున గర్వించి తిరుగు తుద్రు
నేనె వధియింతు సౌమిత్రి నిలువ దరిని.

తే. గీ. బలసమేతుండు సుగ్రీవవరుఁడు జాంబ
వంతుఁడు విభీషణుఁడు మధ్యభాగమందు
నిలిచెదరుగాక కపులిప్తు మెలఁగు రీతి
మానవాకారములతోడ మసలరాదు.

48

ద్వి. మనవారిఁ బగవారిఁ గనుచు గుర్తింప
నని నిజరూపాల మనుడు వానరులు.

49

తే. గీ. మానవాకారములె పూని వానర పతి
హనుమ నీలుఁడును విభీషణాంగదులును
లక్ష్మణుఁడు నేను మేమేడ్వరమును వైరిఁ
బోరువార మనుచు రాఘవుండు వలికె.

50

తే. గీ. అనుచుఁ బలుకాడి రాఘవుఁడా సువేల
పర్వతప్రాంతమెల్లయు వరల కపులు
లంకపై దాడి సాగించి రాక్షసేశు
దునుమ నుత్సాహవంతుడై గనుచు నద్రి.

51

తే. గీ. అంద మానంద మొసగుచుఁ జిందులాడు
నా సువేలాద్రిపై కెక్కె నతని వెంటఁ
దోఁడు లక్ష్మణుఁడు రవిసుతుఁడు విభీష
ణుండు హనుమ నీలుఁడు నంగదుండు జాంబ
వంతుఁడాదిగఁ గపివీరవరులు రాగ

కొండఁ గోదండ రాముండు కొనకుఁ జేరి

సుందరోద్యాన వీధుల సొబగు నిండి

కొండ నంటుచు వ్రేలాడుచుండిన గతిఁ

గనఁ ద్రికూటాద్రియందు లంకాపురంబు.

52

శా. లంకంజూచుచుఁ గోపచిత్తుఁడగుచున్ రాముండు పల్కాడె నే
కొంకున్ జంతును లేక నన్యసతినింగొంపోయె దుష్టాత్ముఁడీ
లంకానాథుఁడు వీని పాపమున నీలంకన్ సమూలంబుఁగాఁ
బొంకంబుంజెడ నెల్లదై త్యనికరంబుంజంపగా వచ్చెఁగా. 53

తే. గీ. అతఁడు మృత్యువశంగతుడై నవాఁడు
వాడొకండె చేసిన పాపవశత వంశ
మంత నశియింపఁనుండెగా నెంత చేటు
గలిగె నంచు విభీషణుఁగనుచుఁ బలికె.

54

తే. గీ. అంతలోక బాంధవుడేగె నస్తమించి
శేవెలుంగును గాంచుచు రేయి యంత
నా సువేలాద్రిసాను చయంబు లందె
విశ్రమించిరి రాముండు వీర కపులు.

51

తే. గీ. లోకనాథుండు రాముని లోకబాంధ
వుండు విడనాడఁ జాలమిఁ బొడిచె ననంగ
సహజనిజదీప్తి వెలుగొంద సాగునంత
రాఘవాదులు వేడ్కతో లంకఁ గనిరి.

52

ఉ. గోపురతోరణంబులఁ ద్రికూట నగ్రాగమునందు వెల్గు లం
కాపురిసౌధరాజములఁ గానన సీమల రావణుండు తా
కాపురముండు సౌధమును గాంచెను రాముడు రావణానుజం
డాపురియందునంగల రహస్యములన్ వినిపించిచూపుచున్. 53

ఉ. ఆ సుమనోమనోహర మహావనరాజిని సౌధపంక్తులన్
భాసురగోపురావళుల భద్రగజంబుల సై న్యవ్యూహముల్
వాసి సమృద్ధినీరుగల పట్టులు భీకరరూపవంతులౌ
ఆసురవారముంగనె మహాత్ముడు వానరయోధయుక్తుడై.

సీ. ఇరుకెలంకులయందు నింపగు సుందరుల్
వింజామరల్ వీవ వెలయు వాని
విజయ సూచకమగు వెల్లనౌ ఛత్రంబుఁ
దాల్చుచు రీవిగాఁ దనరు వాని
రక్తచందనమున రక్త భూషణముల
చే నలంకృతుడయి చెలఁగు వాని
నల్లని మేఘమనంగ నొప్పెడి మేన
ఎఱ్ఱ జరీపంచ యెగయు వాని

తే. గీ. టొమ్మున సురేశు నిభవిషాణమ్మువలన
కణతు లొప్పు విశాల వక్షంబు వాని
గోపురంబునంగల వాని ఘోర రూపు
వాని గనిరి రాముడు రవిసూనుఁ డపుడు.

55

సుగ్రీవరావణుల ద్వంద్వయుద్ధము

మ. కనుచుం గోపవరీతచిత్తుడయి వీకన్ దక్షణంబందు డూ
కెను దై త్యేశుని గోపురంబునకు సుగ్రీవుండు నిర్భీతి రా
వణువై దృష్టి నిగుడ్చి కొంతవడి గోపంబాపఁగాలేక ప
ల్కెను దీప్రంబుగ ముందు వెన్కల మదిన్ లేశంబు యోజింపకే.

ఉ. రావణ! లోకనాథుడగు రాముహితుండను రామదాసుడన్
భూవరు రాముతేజమును బొందుట నిన్నిక పీడనంచు సు
గ్రీవుడు తోడఁబై కెగసి టేని కిరీటమునేలఁ ద్రోసి వే
రావణరాజు కట్టెదుటవ్రాలె తటాలున నిశ్చితాత్ముడై . 57

చం. తనమకుటంబుఁ ద్రోసి భుషిఁదై ర్యముతోడన ముందెనిల్చు వా
నినిఁగని సుందరంబగుచు నీదగు కంఠము నా పరోక్షమం
దునగలవాడవై తివిక దున్నెద దానిని నా సమక్షమం
దున మితిమీరినావనుచుఁ ద్రోసెను రావణుడంత భానుజున్ .

తే. గీ. చేతితో రావణుడు త్రోయఁ గోతుల పతి
భూతలంబునఁబడి లేచి పొక్కి మరల
దై త్యనాథునిఁ బడవై చెఢరణిపై న
ద్వంద్వయుద్ధంబుఁ బూని రవ్వార లపుడు. 59

కం. ఇరువురు నొండొరుఁ గడు భీ
కరముగఁ బోరాడి రంతఁ గరములఁ గాళ్ళన్
జరచుచు గ్రుద్దుచుఁ గ్రుమ్ముచు
కరచుచు రక్తము తనువులఁ గారుచునుండన్. 60

తే. గీ. యుద్ధమార్గాభిరతులుఁ బ్రసిద్ధబలులు
సాముగరిడిల నేర్చిన శక్తియుతులు
వారు యుద్ధసాధన చమత్కారములఁబ్ర
యోగ మొనరించి పోరాడుచుండి యొకట. 61

తే. గీ. పై కెగయుఁ గ్రిందికిందిగు వెంట వారు
గోపురాంతరయుద్ధంబు ఘోరమగుచుఁ

బయటఁబడి పోరఁ దొడఁగిరి పరిఘల దరి
నొండొరు మెలివేఁకొనుచు నుండువారు.

62

తే. గీ. నొండొరుని జంపు పూనిక నుండి పోరు
చుండి విఫలులై విడివడకుండ వార
లలసటను బొందకుండఁగ నంత నసురుఁ
బరిఘలోఁ బడవై చెను నర్కసుతుఁడు.

63

తే. గీ. పరిఘలోఁబడి డస్సి యాసురవిభుండు
దై త్యమాయను సుగ్రీవుతలను గొట్ట
యోజనను బూని వానికై యుండెవేచి
గాని యర్కజుఁడు గ్రహించి గాలి కెగిరి.

64

రామభద్రుఁడు గలచోట వ్రాలినాడు
పరిభవించుచు దై త్యేశుఁ బడసి జయము
మరలివచ్చిన సుగ్రీవు మహితవీరుఁ
గాంచి మోదంబుఁజెందె మర్కట బలంబు.

65

రాముడు సుగ్రీవుని మందలించుట

ఉ. సాహస మూనినావె సఖ చయ్యన రావణుఁబై కి దూకితే
ఆహవమందు నీవెజయమంది సుఖంబున వచ్చినావుఁ నే
నాహవమూని రావణు లయంబొనరింపఁ బ్రతిజ్ఞఁబూననే
బాహుబలాధ్య నీవె కడుభారవహుండవుగాగఁ జూచెదో. 66

తే. గీ. రాజున కిటు సేయగ నొనె లాఘవముగ
నిట్టి పనులింకనై నఁ జేబట్టరాదు
నీకె హానికలిగినచో నాకు సీత
యేల? సోదరులేల? నాకేలబ్రదుకు?

67

ఉ. రావణుఁ జంపి యుద్ధమున లంక విభీషణు రాజు నేసి నా
స్థావరమౌ యయోధ్యభరతానుజుకొప్పగించి వే
జీవము వీడు నిశ్చయముచే రివుఁడ్రుంచఁగఁ బూనినాడ నీ
వా! వరవీరమూర్తివియుఁ బ్రాణసఖుండవు నాకు నర్కజా!

కం. అను రాముని మాటల విని
వనచరపతి రాఘవుఁ గని భక్తిం బలికెన్
జనకజ నీభార్యాహరుఁ
గని పౌరుషమున వెడలితి గలఁగన్ మదిలోన్. 69

చం. అన విని శాంతచిత్తుఁడగు నా రఘు రాముఁడు గాంచిలత్మణున్
మన బలగంబు నింక రణమార్గమునన్ విభజించి తీరుగా
నొనరుపగాఁ దగున్ గను మహో యవియే విపరీతదృశ్యముల్
మన మింక ముట్టడింపవలె మానవభోజుల లంక శీఘ్రమే. 70

తే. గీ. అనుచు శిఖరంబు విడనాడి యనుజుతోడ
వానరుల సేనతోగూడి వానర పతి
కాన నిచ్చి యుక్తమని వే బూన రణము
రాఘవుఁడు దాడివెడలె నాలంకపై న. 71

తే. గీ. నియతరీతిని యోధులు నిల్చినారు
రాముఁడు త్తరదిశ దైత్యరాజు నిలుచు
ద్వారమున సలత్మణుఁడయి వరలుచుండె
ముప్పదియు నాఱుకోట్ల కపులనుగూడి. 72

తే. గీ. గుమ్మములకడఁ గోటియకా కోటి దండు
యోధులకుఁ దోడుగా నిల్చియుండెఁ బోర
భూమిజంబులఁ బర్వతముల వహించి
యుద్ధ మొనరింప వానరు లుండి రపుడు. 73

తే. గీ. లంక ముట్టడించినవారు లంకఁజుట్టఁ
జెట్లఁ గొండల దిగి లంకఁ జేరువారు
భూమి నాకాశముల నిండి భూమి యీని
నదన నలరారుచుండె వానరుల సంఖ్య. 74

ద్వి. కోలాహలంబునఁ గోతుల దండు
నా లంక ముట్టడినలరునుండ. 75

ద్వి. రాముండు మంత్రుల లత్మణుంగూడి
సామంబు దలపోసె సమరాదియందు. 76

ద్వి. ఆ విభీషణుఁగూడి యంగదుంబిలిచి
రావణుకడ కేగ రాముండు దెలిపె.

77

రాముని సందేశము

ఉ. వాలి కుమార యంగద! జవంబున నీవు శ్రమంబు నెంచకే
వ్రాలుము రావణేశ్వరుని వాడను నాదగుమాటగాగ వా
డాలన సేయురీతిఁ బలుకాడుము మాదగు మాటఁదెల్పుమీ
అలము సేయరాదుసుమ యచ్చట దూతగ మాత్రముండుమా.

ఉ. దేవవిరోధివై పుడమి ద్రిమ్మరి సజ్జనకంటకుండవై
దేవతలాదిమౌనులఁ బదేశది బాధలఁ బెట్టినాపు నీ
కా విధి యిచ్చియున్న వరగర్వముచే వరశక్తియంతయున్
రావణ వీడె నేటికి ఫలంబికఁ బొందఁగనుంటి వీ వహా. 79

ఉ. ఓయి దురాత్మ నీదు బల మొప్పుదు మున్ను తెఱంగుగాగ నీ
యాయువు నష్టమయ్యె హతమౌదువు దండధరుండనంగ నీ
కాయముఁ ద్రెళ్ళఁజేయ నిటఁ గాసితి నాదు సతిన్ హరించుటన్
బాయుచు నీ జగంబు గత పాపుఁడవై గనుదీవు మోక్షమున్.

తే. గీ. రాక్షసాధమ యెట్టిబలంబు నెంచి
ముందు వెన్కలఁ గనకుండ మోసగించి
సీత హరియించినావొ యీసిద్ధబలము
జూపఁగాఁదగు నిప్పుడు జూపు మింక.

81

చల. నయమున సీత నిచ్చి శరణంబున వేని యరాక్షసంబుఁగా
దయ విడనాడి చేతు సుమ ధర్మపరుండు విభీషణుండు రా
జయి భవదీయలంక విజయంబునఁ బాలననువాడు మూడు నీ
లయమునె గోరధర్మము తలంచి వహించెద వేనిరావణా! 82

తే. గీ. ధైర్యము వహించి రమ్మ యుద్ధమ్ము సేయ
విగతజీవుండవై నాదు విశిఖవృష్టి
వీతపాపుండవై పరిపూతుఁడవయి
సిద్ధమును లేను లోకంబుఁ జెందఁగలవు.

83

తే. గీ. అటుగఁ గాక పక్షి వగుచు నఖిలజగతిఁ
దిరుగఁ జూతువె నీకింకఁ దెరువు లేదు
నాకుఁగనుగప్పి మనుచోటు నీకు లేదు
బ్రతుక నేరవు నీవు రావణ నిజంబు.

84

ఉ. నీకు హితంబు నెప్పెదను నీ యపరక్రియ నీకునీవె వే
చేకొనఁగాఁదగుంబుడమిఁ జేయఁ దలంతు నరాక్షసంబుగా
నీకికఁ జేరువాయె నవనీస్థలి వీడి నశించు కాల మా
పోకకు ముందె లంకఁగనుమోయి తుదిం గడసారి చూపుగా.

ఉ. ఆసుర! ఆతతాయి! శరణాగతరక్షణ దీక్షవాడ నే
నీసునఁ జూడనేచి నెపుఁడేని విరోధిగ నెంచనేని నిన్
గాసిలఁజేయనెప్పుడు నెకాయెకి రమ్మిక సీత నిమ్ము నా
దానుఁడవై మెలంగుము యథావిధి రక్షణఁ బొందు రావణా.

కం. అని రాఘవుఁడంగదునిం

గని దై త్యేశునకుఁ జెప్పఁగాఁ బొమ్మన వే
చని గగనంబున మంత్రి యు

తుని రావణు ముందు నంగదుఁడు వ్రాలెఁ దృటిన్. 87

అంగదుఁడు రామ సందేశము దెల్పుట

ఉ. కోసలనాథుఁడైన రఘు కుంజరు రాముని దూత నేనె ఆ
వాసవసూనుఁడైన నల వాలి కుమారుఁడ నంగదుండ నీ
వాసముఁ జేరి నీకు రఘు వర్యుఁడొకండు హితంబు నెప్ప వ్య
త్యాసము లేకఁ బంపె ననుఁ దాల్చి వినందగు దానిఁ జెప్పెదన్.

ఉ. ఓయి నృశంస రమ్ము రణమూనఁగఁ బౌరుషమున్ వహించి వే
జాయఁగఁ జేతుఁబ్రాణములబాంధవులున్ సచివుల్ కుమారకుల్
దాయము నెందువారు సముదాయముగా నినుఁ జంప లోకముల్
హాయిగ సౌఖ్య మందగల వంతట నిర్భయమై సతంబునున్. 89

చం. సురలును మౌనులున్ సతము ఊభ వహించుచు నున్నవారు నీ
వరబలిగర్వ హేతువున వారక నిన్దునుమాడువాడ నా

ధరణిజ నొప్పగించి పరితాపము నొందుచు నన్నుఁజేతి వే
శరణము గోరకుండిన నిశాచర వంశ వినాశ కారకా! 90

కం. నిను దునుమాడి విభీషణు
జనపతిఁ గావించు లంక సత్యము ధర్మం
బునఁ బరిపాలింపఁగ రా
వణ! యవసానంపుగడియ వచ్చుట నీకున్. 91

కం. ఆనుచున్ రాముఁడు నీతో
ననఁ బంపెన్ నను యదార్థ మంతయు నంటిన్
జనువాడ ననుచు నంగదుఁ
డనఁ గోపంబున సురారి యంగదుఁ జంపన్. 92

కం. ఆనతి నిడె మంత్రులఁ గని
దానిని వినిన భటు లంత దర్పము తోడన్
వానరుఁ బట్టిరి చంపఁగఁ
దానై యంగదుఁడు లొంగ దై త్యుల కంతన్. 93

తే. గీ. తన బలంబును జూపగాఁ దలఁచి యంగ
దుండు మునులొంగి వెనువెంటఁ దోర్బలంబుఁ
జూపి వారిఁ జంకలక్రింద మోపి వట్టి
పతులనువోలె సౌధంబుపైకి నెగసె. 94

తే. గీ. అమలసౌధశిఖరముపై నతఁడు దూకు
వడికిఁ జంకలందునఁ గల భటులు నేలఁ
గూలి చచ్చిరి విభ్రాంతిఁ గుండు నటుగ
రాక్షసులు రాక్షసేంద్రుండు లంకయందు. 95

కం. మిక్కిలిపొడవుగఁగొండకు
నెక్కిడిప్రాసాదముగని నేలంబడఁగా
గ్రక్కున శిఖరముఁదన్నెను
ముక్కులగుచు నద్దిగూలె భూమింబడుచున్. 96

ద్వీ. తన పేరు లంకలోఁ దలఁచెడి రీతిఁ
బనిఁజేసి వెనువెంట వాయు వేగాన. 97

- ద్వి. స్వామికార్యము దీర్చి స్వజనంబుఁ జేరి
రాముని పదముల వ్రాలె నంగదుఁడు. 98
- ద్వి. తన సౌధశిఖరంబు ఛాత్రి గూలంగఁ
గని రాక్షసేంద్రుండు కన్నీరుఁ గార్చె. 99
- ద్వి. తన దూతగా నేగి పనిఁజేసి రాగ
నినకులరాముండు వనచరు మెచ్చె. 100
- ద్వి. యుద్ధము కాంక్షించియుండె రాముండు
సిద్ధుడై వానరశ్రేణుల నడుమ. 101
- సీ. రాముఁ డుత్తరదిశ లక్ష్మణ సహితుడై
యుండె దైత్యశుఁడే యుండు చోట
ద్వివిదుఁడు మైందుండు వెంటాడ నీలుండు
ప్రాగ్విశాద్యారంబుఁబట్టియుండె
గవయ గవాతుండు గజుఁడాదులనుగూడి
యంగదుండుండె యామ్యాశయందు
ప్రఘసప్రమాదులు రాఁ దోడుగాఁ బశ్చి
మంబున వర హనుమంతుఁ డుండె. 102
- తే. గీ. మధ్యమున సూర్యసుతుడుండె మహితరీతి.
ద్వారములు నిరోధింపఁగా బడియె నిటుగ
కోటముట్టడించిరి కోట్లకొలది కపులు
ద్వారమునకొక్కకోటికితలుగులేక. 103
- తే. గీ. మహితరామాజ్ఞఁ గోట గుమ్మముల యొద్దఁ
గపుల వీరులు నిల్చిరి రిపులకొలుకు
కోట్లకొలదిగ నై న్యంబుఁగూడి వారు
మున్ను రాముండు తెల్పిన తెన్నుగాగ. 104

తే. గీ. కోట గోడల దూకుచుఁగోతి దండు
ప్రబలుచున్నది ప్రాకారపరిఘలందు
ఆ ప్రహస్తుండు ద్వారంబులందుఁ దిరిగి
యేమరక నై న్యమును గడుపెచ్చరించు.

105

కం. ఎటఁ జూచినఁ గోతులఁ గని
కటకటఁ బడిరా యసురులు కాలుని రూపం
బట కనిపించెను వారికి
పటుతర బాహుబలులై న వానరులందున్.

106

కం. కొండలఁ జెట్లను బూని ప్ర
చండతరోగ్రనఖముల నిశాచరలంకన్
నిండుచు వానరసై న్యం
బుండఁగ దై త్యులు భయానఁ జొక్కిరి తమలోన్.

107

ఆ. వె. లంక భీతిఁజెంది రాక్షస వారంబు
బింక ముడిగి తేనివంకఁ జూచు
సాయుధబలగంబు సంసిద్ధమై యనిఁ
బూనఁ గౌతుకంబుఁ బొంది రంత.

108

కం. రాక్షస హాహా కారము
రక్షోపతి వినుచు సౌధరాజపు నగ్రం
బక్షయబలగర్వితుడై
కక్షను బై కెక్కి చూచెఁ గపి సైన్యంబున్.

109

తే. గీ. కడలి నేలయు గగనంబుఁ గాంచెఁ గాన్పు
లనఁగ వానరసంతాన మన్ని దెసల
నిండి ప్రాకారముల నెక్కుచుండఁ గనుచు
విహ్వలుండయ్యె రాక్షస వీరవరుడు.

110

తే. గీ. తోడనే మంత్రిలనుగూడి వాడలెల్ల
గావుఁ గాయుచుఁ బూనఁగాఁ గదనమపుడె
నాజ్ఞ నిడె రావణుండంత నసురతతికి
సింహనాదాల సల్పుచుఁ జెలఁగ వారు. 112

ఉ. బంగరు దండ మూని శశిభాతిముఖంబుల నొప్పు భేరులన్
ఖంగున మ్రోగఁగొట్టుచు వికారభయంకరులౌచుఁ బెక్కుతా
భంగుల శంఖదుందుభుల ధ్వానములన్ గజబృంహింతంబులన్
చంగున రక్కసుల్ కపుల నై న్యము పైఁబడి తాకి రంతటన్.

తే. గీ. గదల శక్తుల శూలాలఁ గండ్రగొడ్డ
లులను బూని దై త్యులు వానరుల నెదిర్చి
కదన మూనిరి నిజపరాక్రమముఁ జూపి
చంపుచున్నది కపుల రాక్షసబలంబు. 114

తే. గీ. పరిఘలందున రాశ్మను బాదపముల
వేసి పూడ్చుచు వానరవీరనై న్య
మెక్కి ప్రాకారమునుగూడ ముక్కముక్క
తొగతిని గొట్టి చొచ్చిరి లంకనంత. 115

కం. వానర రాక్షస నై న్యం
బూనెను గదనంబు కత్తి ముద్గరశక్తుల్
దానవులున్ జెట్ల శిలల
వానరులున్ గొనిరణంబు ప్రారంభించెన్. 116

కం. లంకను గని రాముఁడు లో
సంకటపడసాగె దాన సంక్షోభితయా
పంకజముఖ సీతఁ దలఁచి
పంకముతోఁ బోరఁ గపుల పాటించి యనెన్. 117

ఉ. వచ్చినవారు నేతువున వచ్చుచునుండినవారు వృక్షముల్
తెచ్చినవారు బండలను దెచ్చెడివారలు చెట్ల కోతి కొ
మ్మచ్చులనాడువారలు కిలారవముల్ సెలరేగ గొండలన్
పొచ్చుగనున్నవారు కలరెండటొ తెక్కకుమించి వానరుల్.

కం. తనువుల రామునికొఱకై

వినియోగింపఁగఁ దలంచువీరులు కపులా

యని తాకిరి దై త్యతతుల

మనమునఁ దలపోసి రాము మహిమన్ భక్తిన్.

119

తే. గీ. కోటగోడల ద్వారాలఁ గూల్చినారు

దాటుచుండి అగడ్తల దై త్య పురిని

వేగమునఁ జొచ్చుచున్నారు వేనవేలు

వానరుల పై న్యమంత రావణుడు గనఁగ.

120

ఉ. రాళ్ళను జెట్లు కొండశిఖరంబులఁ బూనుచు రాక్షసావళిన్

గోళ్ళను జీరుచున్ గఱచి గొంతున మేనుల రక్తవారధిన్

ద్రెళ్ళగఁ జేయసాగుచు పదేపది సల్పుచు సింహనాదముల్

గొల్లుమనంగ రక్కసులు కోతుల మూకలు వీరమూర్తులై.

వానరరాక్షస ద్వంద్వయుద్ధము

తే. గీ. దొమ్మి యుద్ధంబు సాగె దై త్యులకును గపు

లకును దీప్రముగ రణస్థలంబదెల్ల

మాంసశోణితకర్దమ మౌచునుండె

నుభయపక్షంబు లంత నొండొరుల చాక.

122

తే. గీ. జయము నీయదె సుగ్రీవ స్వస్తి యనుచు

కోతు లార్భటి సేయుచు గొంతులెత్తి

కఱకు కోరల వైరుల కఱచుచుండి

వీరవరులౌచు వెనుకంజ వేయ రపుడు.

123

సీ. కోట గోడలు కూలె కోట్లాది వానర

బలగంబు వానివైఁ బడిన యంత

బంగారు శిఖరముల్ స్వర్ణంపు గోపురం

బులు ద్వారములు గూలిపోయె నంత

స్వచ్ఛమౌ జలమయ పరిఘలన్నియుగూడ

బండల వృక్షాల నిండె నంత

పుష్ప లతా ఫల భూజ వనంబులు

పెలుకగాఁబడి చేరె వృద్ధి నంత

తే. గీ. జయము శ్రీరామ లక్ష్మణా జయము జయము
రామపాలితసుగ్రీవరాజ జయము
జయ మటంచని కపులు నిశాచరతతి
భీతిఁ గనఁజేయు నినదాలు వినఁగ బడియె.

125

కం. దిక్కుల నన్నియుఁ గాయుచుఁ
బెక్కురు కపులుండి లంక పెంపు నశింపన్
నెక్కునుచుండగ రావణు
డక్కదనవిధంబు గాంచి యాతుర పడెడిన్.

126

తే. గీ. రావణ జయంబుఁ గోరుచు రాక్షస తతి
రాఘవజయంబు వానర రాజి దలఁచి
ఘోరసంగ్రామ మూనిరి పోరు సాగి
పీనుగుల పెంటయయ్యె నవ్వీటి చుట్టు.

127

తే. గీ. అంగదునిఁ దాకె నింద్రజిత్తమితశక్తి
నా ప్రజంఘుండు సంపాతి నంతఁ దాకె
జంబుమాలి వాయుజునితో సమర మూనె
నీలుఁడు నికుంభు నెదిరించి నిలిచె ననిని.

128

తే. గీ. ప్రఘనుఁడనువాఁడు సుగ్రీపుపై నఁ బడియె
ఆ విభీషణు మిత్రఘ్నుఁ డనెడివాఁడు
లక్ష్మణుని విరూపాక్షుడు రణమునందు
డీకొనిరి పోరినారు డిడియనంగ.

129

తే. గీ. అగ్ని కేతుసు వృష్ణు లాయజ్ఞ కోపు
రశ్మికేతులు దాకిరి రామవిభుని
వరుసమైందద్విదులును వజ్రముష్టి
యు నశనిప్రభుండును దాకి యుండిరపుడు.

130

ద్వి. అంత విద్యున్నాలి ఆసుషేణుఁగని
పంతాన ననిఁదాకె ప్రథితయశుండు.

131

తే. గీ. ప్రతిభను నలుండు పడగొట్టెఁ బ్రబలశక్తి
తక్కుఁగలవారలెదురై న రక్కనులను
దాకి పోరాడినారలు భీకరముగ
ద్వంద్వయుద్ధంబు చెలరేగె పగలు నడుమ.

132

ఉ. ఘోరరణంబుసాగెఁ బడగొట్టె గదాహతి నంగదున్ మహా
వీరుఁడు శక్రజిత్తు వెనువెంటనె వాలిసుతుండుఁ గోపియై
తేరునదూకి వానివిలుదీసి తటాలునఁ బారవై చి వే
సారధినిన్ దురంగములఁ జంపి రథంబొనరించె నుగ్గుగా.

133

ద్వి. సంపాతియుఁ బ్రజంఘు సాయకత్రయిని
పెంపటి వృక్షానఁ ద్రుంపె నవ్వాని.

134

తే. గీ. హనుమ టొమ్మున శక్తితో నంత జంబు
మాలిఁ గొట్టగాఁ దృటి హనుమంతుఁడతని
తేరుపై వ్రాలి యద్దాని విఱుగఁదన్ని
యొక్క గ్రుద్ధునఁ జంపె నారక్కను వెన.

135

ద్వి. పైఁబడు బ్రహుసునిజై బడి నలుఁడు
చేబట్టి కనుగ్రుడ్లు చెచ్చెరఁ బెట్టికి.

136

ద్వి. వెనువెంట దునుమాడె దనుజులు చూడ
నినసుతుఁ డాప్రభుసునిఁ జంపెఁదోడ.

137

తే. గీ. రాముఁడొక్కొక్క తూపున రశ్మికేతు
యజ్ఞకోపు సుప్తఘ్ను నాయగ్నికోపు
ల దునుమాడె వారతనిపై రణ మొనర్చి
బాణవర్షంబు గురిపింపఁ బాటిఁజేసి.

138

తే. గీ. సాశ్వుడై సరథుండునై చచ్చిపడియె
వజ్రముష్టి మైందుని గ్రుద్ధువలనఁ బిడుగు
పాటునఁ బడు సౌధమువలె బదనగు ములు
కులను వ్రచ్చెను నీలు నికుంభుఁడంత.

139

ఉ. అంతట వానరప్రముఖుఁ డాసురు సారథినిన్ రథంబునున్
సాంతముగాగఁ గూల్చె భువి నాద్వివిదుండొకకొండబండచే
నంతమొనర్చె రాక్షసుని నాయశరుప్రభుఁ దేరు నశ్వముల్
వింతగ సాలవృక్షహతి వేయసురావళిభీతిఁ జెందగన్. 140

తే. గీ. వడి విద్యున్నాలి సుషే
ణులు బోరిరొకరినొకరిగణుతి సేయుచుఁ బైఁ
బడుతూపుల భరియించుచు
వడికపివీరుడొకకొండ బట్టుచుఁ దాకెన్. 141

తే. గీ. కొండశిఖరముఁ గొనుచుఁ బ్రచండగతిని
దై త్యుఱొమ్మున వేయ నద్దానివలన
ఱొమ్ము ముద్దగా వీడె జీవమ్ము నతఁడు
ద్వంద్వయుద్ధంబుఁ బూనుచు వానరులిటు
సోకుమూకలఁ జెండాడె శూరులగుచు. 142

సీ. తేరులు ముక్కలై పోరున గదనరం
గస్తలిఁ బ్రోగులై కానిపించు
విషిధాయుధంబులు విఱిగి నేలనుగూలి
రణభూమియందెల్ల రాసులయ్యె
కాలునిఁ జేరిన గజతురంగంబులు
మిట్టపల్లముగాగ పృథ్విఁ జేసె
ప్రాణముల్ వీడిన వానరదై త్యుల
పీనుగు లెల్లడఁ బెంటలయ్యె

తే. గీ. నక్కలకు గ్రద్దలకు బెను కుక్కలకును
బండుగగ మారె రణభూమి భయదమగుచు
రాక్షసులు వేచియున్నారు రాత్రివడగ
నంతలో సూర్యుడస్తాద్రి కధిగమించె. 143

వానరరాక్షసనిశాయుద్ధము

తే. గీ. ఘోరభీకరరాత్రి మర్వారమగుచుఁ
గటికిచీకటి నలెన గ్రమ్మి వచ్చె

గాళరాత్రిగ నయ్యె నా కపుల కద్ది
రాత్రికాలంబు రాక్షస కాలమగుట.

144

తే. గీ. ఒండొరులఁ జూడఁ జాలక యుండిరపుడు
కపులు పొచ్చు బలంబు రాక్షసులు గాంచి
రాముదండును దాకిరి రాత్రివేళ
వారల నెదుర్కొనంగ నెవ్వారితరము.

145

తే. గీ. కండ్ల వైరులఁ గనలేని కాల మాయె
శంఖభేరినినాదంబు చదల నంటి
సింహనాదంబులను గూడి చెలఁగుచుండె
గర్జపుటములు బ్రద్దతొ కపుల కపుడు.

146

తే. గీ. విలయతాండవమున విష్ణువీగు నసుర
నై న్యము కపులపై బడి చంపఁ గడఁగె
వారి చీకటి మ్రగ్గు నావానరతతి
చేష్టలను బాసియుండె నిశీధమందు.

147

తే. గీ. కనక కవచాలఁ గ్రాలు రక్కసులదండు
రాత్రి దీప్తాషధయుతశైలముల మాడ్కి
ప్రజ్వరిల్లుచు రణమున వరలుచుండి
వానరుల భక్షణమ్మును బూనెనంత.

148

తే. గీ. వానరులు వికావికలయ్యు దానవులను
గలవరముఁ బెట్టుచుండిరి కనకభూష
లఁదలఁదాల్చిన గుఱ్ఱములను రథగజ
ములను దంతములకొఱికి భూమిఁగలిపె.

149

ఉ. స్వీయచమూసమూహము నశించుటఁ గాంచుచు రామలక్ష్మణుల్
సాయకపంక్తులన్ విడిచిచంపి రగోచరగోచరారులన్
బాయునె సూటి వారిశరవారము పాములకోటలో యనన్
బాయఁగఁ జేసె పెక్కసుర వర్గముఁ బ్రాణములందృటిన్ వెసన్.

తే. గీ. గుఱ్ఱముల రథంబుల పోకఁ గొండ కెగసి
దుమ్ము చెవుల కన్నుల నిండె దుర్భరముగ

యుద్ధభూమిని గలవార లొక్కగతిని
బొక్కుచుండిరి పీన్లుల ప్రోగుమధ్య.

151

తే. గీ. దేవదానవరణమొండె దీనికి సరి
రుధిరవాహిని రణభూమి రోతయయ్యె
నెపుడు తెల్లవారునొ యని యెల్లవారు
వేచి చూచుచునున్నాఁగు వీరరణము.

152

ఉ. చీకటి చుట్టుముట్టినది చేయి రథంబు గజాశ్వబాణముల్
సోకులు గానరాక గడు ఊభ జనింపఁగ దై త్యవారముల్
దాకగఁ జేయుఁ దూపులను దాశరథిప్రభులక్షణాయుతున్
బ్రాకటలీలరాఘవుఁడు బంగరు పూతల బాణసంతతిన్. 153

తే. గీ. అగ్నిసరిపోలువానితో నసురులతృప్తి
నభిముఖంబుగనుండిన యట్టి వారిఁ
ద్రుంచె బాణాగ్ని చిక్కుల నిండఁ గాంతి
మిడతలగ్నిని బదురీతి మడియ రిపులు.

154

దండకము. రాముండు షడ్బాణముల్ వీడి షట్ దై త్యవీరుల్
గడుంనొప్ప గాఁజేసెఁ బ్రాణాలతో వా రుయుద్ధంబులే
వీడి వెన్నిచ్చి నారల్ గదా.

155

సీ. ఆ మహాకాయుండు నావజ్రదంష్ట్రుండు
నామహాపార్శ్వండు నా మహాద
రుఁడు శుకసారణులు వడిగ వెన్నిచ్చి
పారిరి రాఘవు బాణ హతిని
షడ్బాణములతోడ షడ్దైత్య వీరుల
బలమటివోవగాఁ బట్టి కొట్టె
దృశ్యులదృశ్యులు తెగి వడినారలు
రామబాణాగ్నిని ధూమ మైరి

తే. గీ. వేనవేలగు రాముని విశిఖవంక్తి
రామనామంబు లిఖితమై రాణమీరి

కనకపుంబుంజలంగూడి క్రాలఁ దొడఁగి
యగ్నికణములరీతిగా నలరు నంత.

154

తే. గీ. రక్కసుల నుక్కడంచుచు రణమునందు
దిక్కులన్నియుఁ దేజానఁ దేజరిల్లె
శలభములరీతి రాక్షసుల్ చచ్చి రపుడు
వీరరాముండు విల్పాని వెలయుచుండె.

155

తే. గీ. బెండువోవదు బాణ మొకండుగాని
గుఱిని దప్పదు విశిఖంబు కూల్చి దేరి
వెన్నునకుఁ దట్టి తూపుల నెన్నఁ బోవఁ
డవనిజాభ ర్త దై త్యసంహారకుండు.

156

ఉ. చండతరోగ్రబాణముల సాధుజనావనసువ్రతుండు రా
ముండు నిశాచరవ్రతితి భూమిని గూల్చుట యొండె భీతియే
యొండె శవంబులొండె గన నుండె గుణధ్వని నింగి నిండె వే
రొండు గనంగరాదు శరమొప్పుగఁగూర్చుచు వీడుటయ్యెడన్.

రామలక్ష్మణులు నాగపాశబద్ధులగుట

తే. గీ. అంత నింద్రజి సారథి నశ్వములను
నంగదుఁడు జంప విడనాడి యతఁడు రథము
జాడ దెలియకుండగ వీడి సమరభూమి
వెడలె నంతర్హితుండయి తడయకుండ.

158

తే. గీ. ఇంద్రజి పరాజయంబునే యెంచి కపులు
ముదముఁ గనినారు కాని రాముండు దెల్పె
బ్రహ్మవరబల మునఁ గడు వాఁడు గర్వి
మాయయుద్ధంబుఁ బూనుచు మనలఁదాకు.

159

తే. గీ. మరణ మాసన్న మగుటచే మరల వచ్చు
మూఁడులోకాల బాధింపఁ బూనువాఁడు
జాగరూకత వహియింప సమయ మిదియె
ననుచుఁ గపులకుఁ దెల్పె రామాధినేత.

160

ఇంద్రజి మాయ యుద్ధము

- తే. గీ. వాని వెదుకంగఁ బదిమంది వానరులను
రాముఁడంగదాదులఁ బంపె వోయమతలము
వారు బ్రహ్మాస్త్రమంత్రిత బాణవితతిఁ
గొట్టఁబడి రింద్రజిత్తుచే గోడువీడ. 161
- తే. గీ. రావణి రణకర్కశుఁడు పరాక్రముండు
వీడె నంతర్దియై తీక్షణ విశిఖతతుల
నాగబాణపరంపర వేగ విడిచి
రామలక్ష్మణులను గొట్టె లాఘవమున. 162
- ఉ. రోసముతో నదృశ్యుడయి రోయుచుఁ దీవ్రశరాశిఁ గ్రోతులన్
గాసిలఁజేసె నింద్రజి ముఖాముఖ పోరున రామబాణ వి
న్యాస మెదుర్కొనన్ బలమునన్ సరిగాక నదృశ్యుడై వెసన్
వేసెను నాగపాశముల వే శరబద్ధులు గాగ రాట్సుతుల్. 163
- తే. గీ. సూదిమోపుటకై నను జోటు లేక
శరమయంబుగఁ దనువు లాచ్ఛాదితమయి
ర క్తసి క్తదేహంబుల రాజసుతులు
పృథ్విపై బడి చేష్టల వీడినారు. 164
- తే. గీ. భిన్నసర్వాంగులయి వారు విశిఖతతుల
నెత్తుటందోగుచుండిరి నిద్రరీతి
రామలక్ష్మణు లిర్వురు రాజసుతులు
వీరులయ్యును జగతికి విభులు నయ్యు. 165
- ఉ. రావణిముందు రాఘవుఁబరాజితుగాఁ బడఁగొట్టె భూమిపై
వేవివిధాస్త్రశస్త్రముల వేసి సుమిత్రతనూభవుండు వా
పోవఁగడంగె నన్నఁగని పొక్కుచు నేలను గూలె నాతఁడున్
దేవతులుంగపుల్ మునులు దిగ్భ్రమఁ జెందిరి విహ్వలాత్ములై.
- తే. గీ. చావకయె చచ్చియుండిన సరణినుండి
వేడి నిట్టూర్పులను వారు వీడుచుండ
సూర్యసుతుఁడంగడుఁడు వాయు సూనుఁడాది
కపులు చుట్టుముట్టి తంత శోకంబుఁగనుచు. 167

ఉ. భూమిఁ బరుండియున్న నృప పుత్రుల నర్కజుడంగదాదిశా
ఖామృగయోధులందఱును గావల గాయుచునుండుచున్ నిజ
స్వామిఁ దలంచి దుఃఖమున వందురుచుండ విభీషణుండు వే
రాముఁడు చావడంచుఁ గిపిరాజునకంతటఁగూర్చెదై ర్యమున్.

కం. గుసగుస లాడుచుఁ గపితితి

వెస గుంపులుగాగఁ జేరి బీభత్సగతిన్

దెసలకుఁ జూచుచుఁ బాటుచుఁ

బసఁ జెడి చెల్లెక్కనున్న వారలఁ గనుచున్.

169

ఉ. చూడుడుకాంతియుండె రఘుసోముముఖంబునఁజూవఁబోడుపో
రాడును మూర్ఛదేరి జమ రాముఁడు కాగలవాఁడు భీతినిన్
వీడుడటంచుఁ దెబ్బఁ గపి వీరులకుంగపుల్లెవారికిన్
వీడుచుఁ బోరుఁబాటఁ దలపెట్టిన వారలు దై ర్యమూనగన్.

చం. భయమున వెన్ను నిచ్చి వడిఁ బాటెడికోతులనాపు సేయుచున్
రయమునఁ జెట్టుగుట్టలకుఁ బాటెడి వారల మందలించుచున్
లయ మొనగూడ దెంచ రఘురామునకంచని నొక్కిచెప్పుచున్
స్వయముగ రామచంద్రు కుపచారము నల్పు విభీషణుండహో!

గీ. కరముతో నీట సుగ్రీవు కంటనీళ్ళఁ

దుడిచి దై ర్యంబు సెప్పు హితోక్తులాడి

మాయ తొలగంగ మంత్రించి మంచినీరు

నతనిపైఁ జల్లు మోహలయంబుకొటకు.

172

గీ. ఎల్లరకు నదృశ్యుండగు నింద్రజిత్తు

నావిభీషణుఁడు గనుట నంత వాఁడు

రామలక్ష్మణులనుగని రహిఁ జెలంగి

యసురు లానందమును బొందు నటుగఁ బలికె.

173

ఉ. చంపితి దండకాటవి నిశాచరులన్ ఖరమాషణాదులన్

జంపినవాని దేవతలు సన్మును లాసురు లేకమైన నా

పంపున నాగపాశముల బద్ధులు వీరల నాగపాశముల్

ద్రెంపఁగలారలెవ్వరు తుదింగనినారలు వీరలింతతో.

174

ఉ. ఏని కతంబునన్ జనకుఁ డెంతయొ భీతి వహించి నిద్రయున్
గానకదుఃఖముంగనుచుఁ గాలముఁ బుచ్చుచునున్న వాడొ నె
వ్వొని నిమిత్తమై ప్రజ లవారితభీతిఁ గలంగియుండిరో
వాని వధించినాడ నిక వర్ధిలవచ్చుఁ బ్రశాంతి రాక్షసుల్. 175

తే. గీ. మూఁడుయామంబులేగెగా పోడు నిద్ర
జనకుఁ డెవ్వొనిపోరునే సతముఁదలఁచి
కాంచు నికశాంతి నిద్రింపఁ గలఁడు తండ్రి
యనుచు వేవేగఁ జననెంచి తండ్రిఁ గనఁగ. 176

తే. గీ. అతఁడు వానరయోధుల నందఱు వెనఁ
గఱకు తూపుల నొప్పించి వెఱపుఁ గొలిపి
రక్తమయుతొచుఁ బడియున్న రామలక్ష్మ
ణులను గని చచ్చి రని వారు తలఁచి యంత. 177

తే. గీ. రాక్షసుల పాచ్చరించుచు రావణు గని
తాను జంపితి నంచనె దాశరథుల
పుత్రు దీవించి యా దైత్య పుంగవుండు
హర్ష చిత్తుండు రామభయంబు వీడి. 178

సీతకు రామలక్ష్మణుల శవములఁ జూపుట

తే. గీ. రావణిని బంపి రప్పించె రావణుండు
సీతఁ గాపున్న త్రిజటాది స్త్రీల నపుడు
కాంచి వారల రామలక్ష్మణుల చావుఁ
బ్రమదమునఁ జెప్పి పలుకాడె వారితోడ. 179

ఉ. ఏనిఁ దలంచి సంతతము నెవ్వతె నన్ వరియింపనొల్లదో
వానిని జంపె నింద్రజియె భర్త నశించెఁ దనంతఁదానె నన్
గానదొ ప్రేముడిన్ బతినిఁ గాంచఁగఁ జేయుడు చచ్చియున్న న
వ్వొని శవఁబుఁ జూచిననుఁ బట్టును నమ్ముచు నేనె దిక్కుగా.

ద్వి. కొనిపొండు పుష్పకంబున సీత నిపుడె
కనునంత మరల నా వనిఁజేర్చుఁడామె. 181

కం. అనుచున్ లంకాపురి నం

తను బండుగగా నొనర్చె దై త్యేశుఁడు తో
రణముల భేరులమోతల

విన దై త్యులు రాము చావు విశదము గాగన్.

182

కం. వనితలు రాజాజ్ఞను రా

ముని హతి దెల్పుచుఁ గనఁగ విమానమునందా
మెను గొని చూపిరి శవగతిఁ

దన విభు రక్తమయుఁగాంచి ధాత్రిజ యేడ్చెన్.

183

సీత విచారము

చం. తనువులఁ దూపులున్నవి సదారుధిరంబు స్రవించుచుండె మా
ర్గణముల మధ్యపీడి స్పృహఁ గన్నులుమూసిపరుండియున్న రా
ముని సహలత్మణున్ గనుచుఁ బుష్పకమందుననుండి సీత తా
మనమునఁ గుందుచున్నయది మానవదేహుల కార్తి దప్పునే.

తే. గీ. సంతసంబుననున్న రాక్షసులఁగాంచె

దుఃఖపీడితులై యున్న కోతులను గాంచె

శవమయంబుగనుండిన సమరభూమిఁ

గనులు మూసిన రామలత్మణులఁ గాంచె.

185

తే. గీ. బాణతల్పశయనులై నఁ బార్థివులను

బాణపీడితరఘువంశ పుంగవులను

సాయకచ్చిన్న సర్వాంగ శౌర్యనిధుల

విపుల విధ్వస్త కవచాల వీరవరుల.

186

తే. గీ. స్పృహవిహీనుల మేన స్రవించు రుధిర

దేహులఁగనుచు సీత విదేహతనయ

పరమదుఃఖార్తిఁ గడుఁగడుఁ బరితపించుఁ

ద్రుజటఁ గాంచుచు విలపించు దీన యగుచు.

187

మ. ననుఁ గోల్పోయి మహాటవిందిరుగుచున్ నా జూడ నాలించి వా
రినిధిన్ సేతువుఁగట్టి వచ్చి యని నిఁద్రింపంగ వేఁబూనితే
వనజాతేక్షణ! రామచంద్ర! రిపుగర్వంబాపుశస్త్రాస్త్రముల్
ధనువుంగల్గియు లంకయందు మృతి బొందన్ వచ్చితే సీతకై.

ఉ. నాథ! యనాథనాథుఁడవె నన్ని టులేల ననాథఁ జేసితో!
బోధ యొకింతకాదిది శుభోచిత సర్వసలక్షణాంగినై
యీధరఁబుట్టియుంటినని యే మును శాస్త్రవిదుల్ వచింపరే
శోధనఁ జేసి జాతకము సూరులు దివ్యమటంచుఁదెల్పరే. 189

తే. గీ. పద్మరేఖల విలసిల్లు పాదయుగళి
నెవ్వతె జనించు నామె పృథ్వీశుఖార్య
యగుచుఁ బట్టాభిషి క్తయై యలరుననెడి
శాస్త్రవేత్తల మాట లసత్య మాయె. 190

తే. గీ. ఏవి యవలక్షణమ్ములో యింతి కెంచ
నవియ గనరావు వై ధవ్య మబ్బె నెటుగ
అతుల శుభలక్షణమ్ములు వ్యర్థ మాయె
భర్తయే హతుఁడాయె శుభంబి కేమి? 191

తే. గీ. సమము సూక్ష్మంబు నీలకేశములతోడఁ
గనుబొమలు వేరు వేరుగాఁ గ్రాలు దాన
పిక్కలును గుండ్రములు లేవు వెండ్రుకలటఁ
బలువరుస తీరుగానుండి వరలుదాన. 192

తే. గీ. నా లలాటప్రదేశంబు నాదు కనులుఁ
జీలమండలు హస్తపాదాలుఁ దొడలు
బలిసియున్నవి గుండ్రమంగుళి నఖమ్మ
దేల వై ధవ్య మబ్బెనో? యెఱుక రాదు. 193

తే. గీ. కొనలు దేరిన విరళమా స్తనయుగంబు
వరలు నొండొంటి నొరసి నా పదము లఱయ
భూమిపై నాను మణినిభంబుమెయి రంగ
దేల? వై ధవ్య మబ్బెనో? యెఱుక రాదు. 194

తే. గీ. మేన వెండ్రుకలు మృదుల మైనవి గను
హస్తపాదాల వ్రేళ్ళ రవంతసందు
లేకయుండియవాకార రేకలుగల
వేల వైధవ్య మబ్బెనో యెఱుక రాదు. 195

తే. గీ. నాభి లోతుగనుండి యున్నతపు పార్శ్వ
ములఁ దనరుచుండి చిఱునవ్వు మోముఁదమ్మి
దాననగుట సకలశుభదాయకమ్మ
దేల వైధవ్య మబ్బెనో యెఱుకరాదు. 196

తే. గీ. వారుణాగ్నేయవాయవ్య బ్రహ్మశిరము
తైంద్రమును నస్త్రములఁబొంది యలరువారె
ఆ మహాస్త్రసంచయ మేడ కఱిగె నిపుడు
వచ్చె వైధవ్య మింకేల బ్రదుకు నాకు. 197

ఆ. వె. కపటయుద్ధమూని కడతేర్చె నింద్రజి
రామలక్ష్మణులను రాత్రి వేళ
రాముకంటఁబడిన రావణియు నపుడె
విగతజీవికాడొ! వేయి యేల! 198

తే. గీ. ఈ పరాక్రమశాలి మహేశ్వరుండు
తమ్ముతోఁగూడ హతుఁడయ్యె ధాత్రిఁ బడియె
దై వవిధి కెదురగువారు ధాత వ్రాయు
కాలమును మీరువారలు గలరె పుడమి? 199

తే. గీ. అత్త కాసల్య యెంతయే నాత్రిఁ గుండు
విధవరాలను నాదు జీవితముపైన
వేయి విధములఁదలఁపేల వీడఁదగదె
యనుచు శోకించు సీతమ్మఁ గనుచుఁ ద్రిజట. 200

త్రిజట సీత నోదార్పుట

ఉ. చచ్చనవాఁడుగాఁడు రఘుచంద్రుఁడు చావఁడు సీత నమ్ముమీ
ఘొచ్చెము వీడుమింక నినుమోయ విమానమురాదు రాముఁడే
చచ్చిన గాంతిఁ గాననగు సారసనేత్రుల మోములందు వే
చచ్చినవారు చూచుట కసహ్యముగాగ వికారులౌగదా! 201

తే. గీ. మూర్ఛఁగాంచిరి వార లా మూర్ఛనుండి
తెప్పరిలెడివారలు దేవి వినుము
సత్యముమ బల్కుచుంటి నసత్యమాడ
నీకు నాకును గలయట్టి నెమ్మివలన. 202

తే. గీ. ఆనఁగ సీతమ్మ యామాట లాలకించి
యంజలి ఘటించి భక్తిమై యనియె రామ
లక్ష్మణులు బ్రదుకుదురు స లక్షణముగ
నీవు చెప్పిన యటుగనే నిజమ యగుత. 203

తే. గీ. అంత నావిమానముననే యవనిజఁ గొని
చేర్చెఁ ద్రిజట వేగ నశోక వృక్షవనిని
స్పృహను విడనాడి పడియున్న వీరవరులఁ
దలచి శోకించు సీతమ్మ ధాత్రిఁబడుచు. 204

రాముఁడు మూర్ఛఁదేరుట

ఉ. రాముఁడు లక్ష్మణుండును శరంబుల బద్ధులు గాగ వానర
స్తోమము సూర్యనందనుఁడుఁ జుట్టును రక్షణ మూనియుండ నా
రాముఁడుమూర్ఛఁదేటికనిలక్ష్మణుఁడున్ స్పృహఁదప్పి నెత్తుటన్
భూమిఁబరుండియుండుట ప్రమోదముజాయుచుదుఃఖితాత్మఁడౌ

రాముఁడు చింతించుట

ద్వి. సౌమిత్రి పడియుండ సంగరభూమి
నేమిక నాకగు నీసీతతోడ. 206

ద్వి. ఈజీవితంబుచే నేమికార్యంబ
ఆజిలో సోదరుం డంతరింపంగ. 207

ద్వి. భూమిపై వెదకిన భూపుత్రివంటి
భామ రెండై ననుఁ బ్రాప్తంబు కారె. 208

ద్వి. కనుతెప్ప వేయక నను గాచునట్టి
యనుజుండు లభియింపఁ డవనియందెచట. 209

ద్వి. సౌమిత్రి జీవమే సమసిన యేని
నేమరణింపనే యీకోతులుఁగన. 210

ద్వి. ఏ నయోధ్యకుఁ బోయి యేమనఁ జెల్లు
ఏనొక్కరుడ నేగి యేమనువాఁడ. 211

ద్వి. మూపుర తల్లుల ముద్దుబిడ్డండు
మూపుర తోడుల మురిపెంపు తోడు. 212

శా. నాతోడన్ వని కేగుదెంచి సతమున్ నారక్షణంబూనుచున్
బ్రీతిన్ నా వెనువెంటనే తిరిగి సేవించెంగదా! కానలోఁ
జేతన్ విల్లునుబూని శత్రుచయముఁ జెండాడు వీరున్ మహా
భూతప్రేతపిశాచసంతతులకున్ భోజ్యంబుగా వీడుదే. 213

ద్వి. జీవంబు వీడుచే చేయఁగాఁ దగును
దావానలమువోలె దహియించు నార్తి. 214

తే. గీ. కాని నేవిభీషణురాజుగా నొనర్ప
సల్పిన ప్రతిజ్ఞ యంత నసత్యమగును
దానఁ బాపంబు వాటిల్లు దగ్ధమగుదు
నేమి సేతును శోకార్తి నెటుభరింతు. 215

తే. గీ. పోదగును నీవు సుగ్రీవ పొందు విడిచి
స్వీయనై న్యంబుతోడ గిష్కింధ కింక
నేను లేకుండుటను జూచి నిన్ను దైత్య
రాజు దటిమి కొట్టడకొ సంద్రంబుఁదాట. 216

తే. గీ. వీరులంగదాదులుఁ గడుపోరినారు
నలుఁడు నీలుండు జాంబవంత శరభులును
దక్కుగాఁగల యోధులు నెక్కుడుగనె
పోరిరి నరులు దాటఁగ లేరు విధిని. 217

చం. హితుఁడవు శక్తియుక్తుల జయింపఁగఁ జూచితి వీవు దైత్యులన్
హితమతివానరప్రతతి నీవలె బోరిరి దోర్బలంబునన్
సతతము ధర్మమొంచియె నిశాచరకోటి నెదిర్చి శక్తిమై
విదితము నేసినావు మన వీతము నీకొరులేరు సాటియే. 218

తే. గీ. హనుమ యొనరించె నితరుల కలవిగాని
 సత్కృతులఁ బోరునందు నిశాచరతతి
 సంహరించిన వీరుఁడు సాటిలేని
 భక్తుఁ డాతని కెనయైన వారు లేరు. 219

ద్వి. శక్తివంచన లేక సల్పిరి రణము
 భక్తిమై వరలిరి వానరులార! 220

ద్వి. ఆనతిచ్చితినిదె యరుగంగ మీరు
 పూని ధైర్యము స్వేచ్ఛఁ బొండిక మీరు. 221

కం. అని రాముఁడు మాటాడఁగ
 విని పరితాపంబు నొంది విహ్వలు లగుచున్
 వనచరు లెల్లరు కన్నీ
 శ్శను గార్చుచు రాముఁగనిరి లావు దొలంగన్. 222

విభీషణుఁడక్కడకు వచ్చుట

తే. గీ. అంతఁ గపుల నిలువరించి యా విభీష
 ణుండటకు వచ్చె గదఁబూని చండరీతి
 నతని నల్లని దేహంబు నతనిగదను
 గాంచి యింద్రజియనిభీతిఁ గనిరి కపులు. 223

తే. గీ. వీడుడు భయంబు నింద్రజి గాడితండు
 మన విభీషణుఁ డీతండు మఱలు డంచు
 జాంబవంతుండు వానర చయము నెల్ల
 బాటుచుండిన వారలఁ బట్టి నిలిపె. 224

ఉ. చేతుల నీరముం గొనుచుఁ జేష్టులఁ దక్కి పరుండియున్న వి
 ఖ్యాతులు రామలక్ష్మణుల కన్నులపై న విభీషణుండు సం
 ప్రీతిగఁజల్లె నేద జన వే మదిగుండఁగసాగె గాంచుచున్
 భూతలతల్పమందు శరముల్ మెయి దూరి తపించువారలన్.

తే. గీ. ఆ విభీషణు దుఃఖమ్ము నర్కసుతుడు
గాంచి నాశ్వాస మొనరింపఁ గడగి పలికె
వీరు మూర్ఛఁ దేలుచు జంపి వైరి నిన్ను
లంక రాజుగఁ జేయఁగ లారటంచు.

226

తే. గీ. మధురగతి నావిభీషణుగని మాటలాడి
ప్రక్కనున్న సుషేణుని బలుకరించె
మూర్ఛదేరగ వీరల మోసికొనుచు
పొమ్ము వీరి కిష్కింధకు నిమ్ముగాగ.

227

తే. గీ. పుత్రబంధుమిత్రసమేతముగ సురారిఁ
జంపి సీతఁదెచ్చెద రామచంద్రునికిడ
నంచు సుగ్రీవుఁడాడంగ నాసుషేణు
డతని నూరడించుచుఁబలు కాడఁ గడఁగె.

228

తే. గీ. దేవదానవయుద్ధంబె దీని సాటి
గాంచియుంటి ఊతాంగుల గాయములకు
నాడొనర్చెఁ జికిత్స నీ నాడుగూడఁ
జేయఁగా నగు నా చికిత్స సంజీవకరణి
యును విశల్యకరణియుఁదే బనుపు కవుల.

229

తే. గీ. చంద్రుఁడను ద్రోణమను కొండ చరియలందు
వాని గొని తెచ్చు హనుమ వే వానిఁబంప
రాఘవుల గాయములను నమోఘ రీతి
మాన్వగలవవి వీరలు మనగలారు.

230

గరుత్మంతుని రాక

తే. గీ. అని సుషేణుడు పలుకాడు నంత
వీచెఁ బెనుగాలి చెట్లన్ని విటిగి పడఁగ
జలధరంబులు పట్వీడ సంద్రజలము
కలియునట్లు మహాధ్వని కడలిఁ బుట్ట.

231

తే. గీ. కడలి సర్పంబులన్నియుఁ గాంచె భయము
నేలఁగల పాము లన్నియు నీటఁ జొచ్చె
రివ్వుమని వచ్చు గరుఁడుని దవ్వులందుఁ
గనుచు నాగపాశంబులుఁ జనిన వంత.

232

తే. గీ. బలముగలవాని జ్వలియించు వై నతేయుఁ
గాంచినంతట నింద్రజి కఱకుటమ్ము
లనఁగ వీడిన నాగచయంబు రాఘ
వులను వీడి పాటిన వంత విలయగతిని.

233

ఉ. కాంచిరి వానరుల్ పరమ కాంతి వెలింగెడి వై నతేయు సే
వించి యతండు రాఘవుల వేతడిమెం దనువుల్ గరద్వయిన్
మించిన భక్తి రాముఁడు సుమిత్రసుతుండును సుస్వరూపులై
మించిరిపూర్వకాంతినినమేయగుచాస్పదసూక్ష్మబుద్ధినిన్ .234

ఉ. వీరుఁడు నాగవై రి రఘు వీరుఁలఁ గౌగిటఁ జేర్చి తుష్టుఁడై
వారలఁ గాంచుచున్నిలిచె భక్తిమెయిన్ గని వాని రాఘవుం
డారయ నెంచి యాతనిఁ బ్రియంబున మెచ్చుచు బూర్వరీతి శా
రీరబలంబు వచ్చెను జ్వలించెడి మీరలు నుమ్ముఁదాఁకగా. 235

ఆ. వె. తమను జూడఁ దండ్రుడి తాతలఁ జూచిన
యట్లు హర్ష మొదవె నతుల రూప
ఇటకు వచ్చి నార లెవ్వారు మీరలు
దెలుపఁ గోరువాఁడ దివ్యపురుష.

236

ద్వి. అని రాఘవుఁడు గోర నాదివ్యమూర్తి
మనవి యొనర్చెను మాసతీపతికి.

237

తే. గీ. గరుడుఁడను వాఁడ మీహిత కరుఁడనేబ
హిశ్చరంబగు మీప్రాణ మేను వినుచు
నాగ పాశబద్ధులుగ నున్నారటంచు
వినినతోడనె వచ్చి తిఁ గనితి మిమ్ము.

238

తే. గీ. క్రూరకర్ముండు రావణి గూర్చినట్టి
నాగపాశంబులివి వీని నాగదేవ
దానవులగువారలెవరు గాని వీడఁ
జేయఁజాలరు రావణి మాయవలన.

239

తే. గీ. కాలసర్పంబులివి వీని కద్రువగనె
విశిఖములరీతి నింద్రజి వీడె వీని
సఖుడ! రాఘవా! ధర్మజ్ఞ! శత్రువత్స
లుండ! నీవ యనిని విజయుండవోదు.

240

తే. గీ. ఏనెటుగ నీకు సఖుడనో యెంచవలదు
రాక్షసులఁ జంపి జయ మొంది రణమునందు
నీవెటుంగగలవు మన స్నేహవిధము
పోయివచ్చెద సెలవిమ్ము భూతలేశ!

241

తే. గీ. సీతఁగొని రాజ్యమేలుచుఁ జెలిమి విధము
నెటుఁగఁగాఁగలవాడవో యినకులేశ!
యని ప్రదక్షిణ మొనరించి యుజలి ఘటి
యించి కౌగలించి సుషర్మఁడేగెనంత.

242

ఉ. రాముడు లక్ష్మణుండపుడు రావణి బంధములన్ని నీడఁగా
శ్యామలదేహులై విమల కాంతి విరాజితులై రి వానర
స్తోమము వారలంగెరలు చుంగని సింహానినాదముల్ గడున్
వ్యోమతలంబునంటగ రిపుల్ విని భీతిలఁజేసి రంతటన్. 243

తంబురుహవృత్త ము :

వానరు లంతట భేరుల గొట్టిరి వాలముల్ నిగుడించుచున్
పూనిరి శంఖునినాదము మద్దెల మ్రోతలంగడు హృష్టులై
దానవు లెల్లరు భీతిలు రీతిగ దై త్యనాథుడు వేగులన్
వేనియమించె గనుంగొన గోతుల వేడ్కకుం గతమున్ వెనన్.

సుగంధి :

వించు రాత్రి వానరాళి వేగ సల్పు ఘోషఁబు
తెంచినట్టి వేగులంత దెచ్చియున్న వార్త నా
లించి పాశబద్ధులెర రే? యెటుల్ విముక్తులై
రంచు రావణుండు భీతి నాత్మలోఁ దలంచుచున్.

245

సుగంధి :

వై రినాశనంబె యెంచి వై చె నాగపాశముల్
ధీరుడైన నిండ్రజిత్తు తెప్పరిల్లి నారలే
వారలింత నుంచి సల్పువారు ఘోరయుద్ధమున్
శూరులై నవారు చావఁ జూచుటొండె కర్జమా.

246

కం. అనుచున్ గర్జించుచు రా

వణుడనె ధూమాతానుగని భారము నీదే
యనిలో వానరవై రుల

దునుమాడి జయంబుఁగాంచ ధూమాతా యనెన్.

247

మానిని :

అలన సేయుచు తేని యనుజ్ఞ ను నాసురసై నికులంతన్
గాలునిఁ బోలెడి భీకరమూర్తులు కావర మొప్పఁగఁ బోయిరిగా
నాలముసల్పఁగశూలముముద్గరమాదిగనాయుధముల్ గొనుచున్
బాలకుడెంతయొఁ బ్రీతినిగాంచగ వారల యుద్ధమహోద్ధతినిన్.

కం. నదుమల గంటలు మ్రోగగ

వెడలిరి ధూమాతా పెంట వేరథములపై

వడిగ గజాశ్వఖరమ్ములు

తడబడకన్ లాగుచుండ దై త్యుల యోధుల్.

249

అ. ప. దుర్నిమి తములను ధూమాతాఁ డప్పుడె

యనికీఁ బోవు దారి యందెఁ గనియె

వాలి గృధ్రమతని ధ్వజముపైఁ గూర్చుండె

నపశకునము లెన్నో యైన వంత.

250

మ. ప్రకటభూకుటీర క్త నేత్రుఁడగుచుం బల్మారు గర్జించుచున్
వికటాకారుఁడు భీకరుండు రణసంవేద్యుండు ధూమాతుఁడా
జికిబోయెన్ నిజసై న్యయుక్తుఁడగుచున్ జీమూతమున్మించు
సకలాత్ముండగు రామచంద్రపయికిన్ సంసిద్ధుడై పోరగన్. 251

గీ. రక్తమయమై శవమొందు రథముముందుఁ
బడియె శవభుక్కులగు పక్షివర్గమపుడు
రథముపై నుండి శవముపై వ్రాలెనంత
రుధిరవర్షంబు గురిసె నా రథముపైన.

252

గీ. పిడుగుపడుదీతి ధ్వనితోడ వీచె గాలి
తిమిరమలముచు దిక్తతి తేజుఁ బాసె
వీని వీక్షించి ధూమాక్షు వీరుఁ డంత
దుఃఖమును గాంచె బలగంబు దుఃఖితమయె.

253

ధూమాక్షుఁడు చచ్చుట

గీ. రాజు నాజ్ఞనుబూని ధూమాక్షుఁడపుడు
వేయకొకయింత వెనుకంజ వెడలదొడఁగె
సరకుసేయఁడు నుత్పాత సరణిఁ గాంచి
బవరమూనఁగ నుత్సాహవంతుఁడగుచు.

254

గీ. రామబాహుపాలితవానర బలగంబు
కడలివలె నొప్పుచుండంగఁ గాంచినాఁడు
విపులసై న్యసమేతుడై వెడలె వాఁడు
వాయుసుతుఁడున్న పశ్చిమద్వారమునకు.

255

దశము:-

వానరు లెల్లరు వారని వేడ్కున్
బూనుచుఁ జెట్లను భూరి నగంబుల్
దానవ సేనల దగ్ధ మొనర్చున్
బ్రాణము లొడ్డిరి భండనమందున్.

256

తే. గీ. బాణశూలముద్గరములఁ బరిఘలఁ గొని
రాక్షసులు వానరుల భీకరంబు గాగ
జంపి రంతట శిలల రాక్షసులపై న
వానరులు వేసి దునిమిరి వారి నపుడు. 257

తే. గీ. అపుడు శాఖామృగావళి యసురతతుల
గోళ్లఁ జీల్చుచు దంతాలఁ గొటుకుచుండి
శిలల వినలుచు శిరముల శిథిల పఱచి
చంపసాగెను దైత్యులు చచ్చుటఁగని. 258

శా. ఏపుఁజెంది నిశాబలప్రగతిమై నీర్వ్యంబ్రతాపంబుతోఁ
గోపావేశంబున వానరౌఘముల వేగొడ్డళ్లచేఁ గొట్టుచున్
దూపుల్ వీడుచుఁ జీల్చుచుం దినుచు దైత్యుల్ భీకరాకారుల
టోపంబు బ్రకటించుచుండిరి కపుల్ డుల్లంగ నిర్జీవులై. 259

తే. గీ. వానరుల చావుఁ జూచి యావాయుజుండు
రాక్షసుల చావుఁ గాంచి ధూమాక్షు డంతఁ
గడు భయానకభీభత్స గతినిఁ దాకి
రొండొరులను జయార్ధు లుద్ధండ రీతిః. 260

ఉ. వారని భీతిమై ముడిచి వాలములం గపులందు కొందఱా
వైరుల ధాటికిన్ వెఱచి పాటుచునుండిరి నిల్చిపోరుచోఁ
బోరున జచ్చుచుండిరి కపుల్ గడుభీతిలుచున్నవార లా
తీరును జూచి వాయుజుఁడు తేరులపై వడి వేసె కొండలన్.

ఉ. ముక్కలు చెక్కలౌ చు రథముల్ ఖరముల్ తురగంబులేనుగుల్
దొక్కలు బ్రద్దలౌచు వడిడుల్లుచుఁ దెల్లినవప్పు బండలన్
దిక్కులు పిక్కటిల్లు ధ్వని చేరుభువింబడి చచ్చి గుఱ్ఱముల్
స్రస్కగ ధూమ్రనేత్రుఁడు వసుంధర నిల్చె గదాధరుండుగా.

తే. గీ. కోపతాపాలు పురిగొనఁ గ్రోధి యగుచు
గదను గొని వాయుసూనుని గదిసికొట్టెఁ
బరిగణింపక నాదెబ్బ వాయుసుతుఁడు
శిఖరమును వైచె ధూమాక్షు శిరముమీద. 263

తే. గీ. అసువులను వీడె ధూమాక్షుఁ డంత హనుమ
శై లపాతఁబుకతన వేజావకుండఁ
బారిపోయిన దై త్యులు ప్రభువుఁ గాంచి
చచ్చె ధూమాక్షుఁడని తెల్పినారు చావు కబురు. 264

ఉ. ఏనుగు మొండెముల్ తలలు నీల్గిన నశ్వఖరాదిదేహముల్
గానఁగనౌ రణస్థలిని గార్ముకముల్ చెడియున్న ప్రోగులన్
దానవులౌ శవంబులను ధాత్రిధరప్రకరంబు తున్నకుల్
వానరవీరుఁ డాహనుమ వై చిన కొండలఁ జచ్చి రాసురుల్.

కం. రూక్షణ సంగ్రామము ధూ
మాక్షుఁడు పూని హతుఁడయ్యె రాక్షస నై న్యం
బతుయ మయ్యు నశించెను
రక్షోనాథ యని తక్కురక్కసులనఁగన్. 266

వజ్రదంష్ట్రుడు చచ్చుట

కం. విని రావణుఁ డామాటను
కని దుఃఖము భీతియు మదిఁ గాననచరులే
యనిఁ గెల్చిరిగా యనుచుం
బనిచెన్ వేవజ్రదంష్ట్రు బవరము సలుపన్. 267

తే. గీ. వజ్రదంష్ట్రుడు దక్షిణ పార్శ్వమందు
వేచియుండిన నంగద వీరుఁ దాకె
నిజబలసమన్వితుండయి భుజబలాన
సలిపి రావీరు లిర్వురు సమర మపుడు. 268

తే. గీ. సింహనాదాల దై త్యులు చేయుచుండి
రథగజతురగ బలవీర రణముఁ బూని
ప్లవగతతి దేహముల నెత్తు రలము కొనఁగఁ
దూపులను ఖడ్గముల వారిఁ ద్రుంచి రపుడు. 269

ఉ. వానరకోటి వృక్షములఁ బట్టుచు వాలములన్ నిగుడ్చుచున్
దానవనై న్యముం గదిసి దై త్యులఁ జంపిరి కొండ బండలం
బూనుచు రాక్షసావళి లబో యన వారల మస్తకంబులున్
వేనకు వేలు చూర్ణమయి పృథ్విఁబడెఁబవరంబు నూనగన్.

తే. గీ. వానరులు రాక్షసులు బాహు బలముఁ జూపి
యొండొరులఁ బట్టి చంపుచు నుండి రపుడు
వజ్రదంష్ట్రుండు తూపుల వానరతతి
శవములే గుట్టలౌ రీతిఁ జంపుచుండె.

271

కం. ఇరుపక్షము లొండొంటిని
ధరపైఁ గూలంగఁ జేయు తరుణమునందా
సురవీరుడు నంగదుఁడు నొం
డొరుఁ దాకుచుఁ బూని రంత నుగ్రరణంబున్.

272

సీ. చెట్లను జేఁబూని కొట్టఁగా శిరముల
నుంకించి యత్నించుచున్న వారు
గదలను జేఁగొని కంఠీరముల వోలె
గర్జించి పోరాడఁ గలుగు వారు
ఖడ్గంబులంగొని కసితోడఁజంపఁగా
నొండొండుతోఁ బోరు చున్న వారు
ముష్టులబిగియించి మోదుచు గుద్దుచు
ద్వంద్వయుద్ధంబుఁ జేఁబట్టు వారు
కోదండములఁగొని కోపారుణాతులై
బాణవరంపర వదలు వారు.

తే. గీ. ఇరువు రేకవిధాయుధంబే గ్రహించి
ద్వంద్వయుద్ధంబు సల్పుచు దాన నలసి
కొంత తడవాగి నట్లుండు నంత వాలి
కొడుకు వజ్రదంష్ట్రుని మెడఁ గోసి చంపె.

273

ఆ. వె. ప్లవగసైన్య మెల్లఁ బ్రమదంబుఁ గనె నంత
నంగదుండు మోద మంది యుండె
తఱిమి గొట్టఁబడుచు దై త్యుల సైన్యంబు
లంకఁ జేరి వారు రాజు గాంచి.

274

కం. సై నికనాథుఁడు చచ్చుట
సై నికులంగొలదిమంది చావని వారల్
తేనికిఁ దెల్పిరి రణగతి
దానవవీరుండు వజ్రదంష్ట్రుని చాపున్.

275

అకంపనుండు చచ్చుట

- ద్వి. మేఘవర్ణుండు నమేయబలుండు
మేఘగర్జన సేయు మేటి వీరుండు. 276
- ద్వి. సేనకధ్యక్షుండు శ్రీఘంబుగఁ జని
పూనె రణమ్మును బొందఁగా జయము. 277
- తే. గీ. అనియకంపను గాంచుచు నసురవిభుఁడొ
సంగె నాజ్ఞను వెనువెంట సై నికతతిఁ
గొనుచు రాము లత్మణుఁ జంపి వనచరేశు
మడియఁ జేసి జయమ్మున మఱలిరాగ. 278
- ద్వి. బంగారు పోగుల వరలెడి వాఁడు
ఖంగున రథమెక్కెఁ గాలుఁడో యనఁగ. 279
- ద్వి. అనియందుఁ గదలింప నలవి గాకుండఁ
తేడాజ్ఞ నిడ చెలఁరేగుచు వాఁడు. 280
- ద్వి. సై నిక నివహంబు సనెఁ దనతేరు
పూనిన తురగాళి వొందె దై న్యంబు. 281
- ద్వి. మొగముల వర్ణంబు వోయెను స్వనము
దిగఁజారె వెడలెడి తేరునందపుడు. 282
- ద్వి. సుదినంబుగా వెల్గు సూర్యుఁడు మబ్బు
చదలంత నిండి యాచ్ఛాదన మొందె. 283
- తే. గీ. ఆ మహోత్పాతచయముల నతఁడు సరకుఁ
గొనఁడు సై న్యసమేతుఁడై యనికిఁ జనియె
నాయకంపనుఁ డేగు మహాధ్వని విని
వానరులు సిద్ధమైనారు బవర మూన. 284
- తే. గీ. రామ రావణార్థంబుగా రణముఁ బూని
హరులు రక్కసులును బోరి రపుడు దుమ్ము
గప్పి నింగి భూమియు నేమి గాన రాక
వినఁబడియె గుణధ్వని యొండె వీను లదర. 285

కం. వానరులను వానరులే

దానవులే దానవులను దామోదు ననితో,

గానఁగఁ జాలకఁ జంపిరి

భూనభములు నిండి మాటుమోగెడి ధ్వనితో.

286

తే. గీ. వెఱపుఁ గొనుచున్న తమవారి ద్వివిధ మైంద

కుముద నలు లంత గాంచుచుఁ గోప మూని

సింహ నాదంబుఁ జేయుచుఁ జెలఁగి చెలఁగి

గుంపు గుంపుగఁ గొట్టిరి కూల నరులు.

287

ఉ. దాని నకంపనుండు గని తక్షణమే రథమున్ మరల్చె నా

వానరవీరులం గదినె వార లకంపనుఁడున్ మహారణం

బూన భయంబునం బ్లవగముల్ వడిఁ బాటుటఁ జూచి క్రుద్ధుడై

చేనొకకొండఁ బూనియనిసేయఁగడం గెనువాయు సూనుఁడున్.

తే. గీ. వాయుసుతు డకంపనుమీదఁ బడఁగఁ గొండ

విసిరె నద్దాని దారిలో విశిఖ తతుల

గట్టిగాఁ జూర్ణంబు గాగ నకంపనుండు

గొట్టి వాయుసూనుని కొండఁ గూలఁ జేసె.

289

తే. గీ. అంత మద్ది వృక్షముఁగొని హనుమ వెడలి

గిరగిరంద్రిప్పి రథ గజతురగములను

రథికులఁ బదాతులను జంపె రాక్షసాళి

భయముఁ గొని పర్వు లెత్తుచుఁ బాటిపోయె.

290

తే. గీ. బాణ వర్షంబుఁ గురిపించి వాయు సూనుఁ

జంప యత్నించె నంత నకంపనుండు

అగ్ని పొగ లేక వెలుగొందునట్టి దీ ప్తి

హనుమ రక్తారుణంబగు తనువుతోడ.

291

ఆ. వె. మద్ది చెట్టఁ బూని మస్తకమునఁ గొట్టె

వ్రక్కలై యసురు శిరంబు వడగ

హనుమ చంపి యటుగ నాయకంపను నంతఁ

దటిమి దటిమి దునిమె దైత్య తతుల.

292

కం. కొందలు వెన్నిచ్చుచు వే
పందలవలెఁ బాటి లంకఁ బ్రభువున కంతన్
గుందుచుఁ దెల్పి రకంపనుఁ
డొందెను మృతి నంచు దుఃఖ మూనెను తేడున్. 293

తే. గీ. విజయ లక్ష్మీ విలాసిత వీర హమమ
గాంచిసింహ నాదంబులఁ గపులుఁ సేసి
పొగడి పూజించినారలు భూపసుతులు
నర్కజ విభీషణులు మెచ్చి రతనిఁ జూచి. 294

కం. కొనియాడెను దేవగణము
వనచరముఖ్యుని హనుమను వైరుల వీరున్
దునుముటఁ గని దుందుభి మ్రో
తను రావణుడు విని భీతి దద్దరిలంగన్. 295

ప్రహస్తుడు

తే. గీ. ఆ యకంపను మరణంబు నసుర విభుడు
వినుచు దిగులొంది కోపంబుఁ గనుచుఁ గొంత
తడవు మంత్రులఁగూడి మంతనము సేసి
వేచి పూర్వాహ్నమందునఁ జూచె బురిని. 296

ఆ. వె. సై న్యతతులతోడ సంరక్షితంబగు
లంకఁ జూచిరాజు జంకు వీడి
కపివృతంబు లంకఁ గాయంగఁ దలపెట్టి
సై న్యనాయకుఁ గని సంప్రదించె. 297

తే. గీ. కని ప్రహస్తుని నీపెగా గట్టివాడ
వనిని వేఱేరికినిఁ బోర నలవి గాదుఁ
నే నికుంభుండు నింద్రజి నీవు కుంభ
కర్ణుడును దప్ప గెలువగాఁ గలఁడెవండు? 298

తే. గీ. ఓ మహాబలశంపన్న ఊను మనిని
సేన కధిపతి వగు నీవె సేనను గొని
వెడలునంతఁ జపలులౌ కపివరు లెల్లఁ
గదన రంగంబు వీడుచుఁ గదలిపోరె? 299

తే. గీ. చంచలులు వారు యుద్ధశిక్షణ మొకింత
లేని వారలు స్వైర్యంబు లేని వారు
నీవు సింహనాదము సల్ప నిలువ గలరె
వారు పాటిపోవరె వీడి భండనమ్ము.

300

తే. గీ. వానరులు పాట నెవ్వారు వారి దిక్కు
రాముఁడును లక్ష్మణుఁడు నిరాలంబు లగుచు
నీకు చిక్కరే వారు కాని యనియందు
చావొ విజయమొ యేదేని సంభవించు.

301

తే. గీ. అనుచు నీలంకఁ గాయఁగా మనము నేడు
సంగరముఁ బూనకున్నను జంపకుండ
వీడుదురె శాత్రవులు చావు విడువదపుడు
సావకాశము గల దని జయముఁ గాంచ.

302

తే. గీ. యుద్ధ మొనరింప నద్దాన యుద్ధమె తగుఁ
గాదనిన నీవె చెప్పుము కర్జ మిప్పు
డని ప్రహస్తుని గోరె దై త్యాధిపుండు
వాహినీపతి విని వానిఁ బలుకఁ బూనె.

303

చం. అచలనిశాచరేశ్వర భయంబు జనించిన దేల? వీడు నీ
సచివులతోఁడఁగూడి మునెసర్వము యోజనఁ జేసితివు నే
నుచిత మటంచు నెంచినది యోర్మి వహించి వచించినాడ నా
వచనములెంచి తక్కుఁగల వారలు నాపయి దెబ్బలాడినన్.

శా. మున్నేనంటిని నాడె సీత నిడి రామున్ మైత్రినింగోరు ము
చెన్నంబూనరు మంత్రు లప్పుడని నీకిష్టంబు ప్రాణార్థమై
వెన్నీయందలపెట్ట నీయభిమతంబే దీర్చువాఁడన్ మతో
తెన్నేమున్నది దానవేశ యిపుడెంతె యోజనన్ సల్పినన్.

ఉ. తిన్నది నీదు తిండి మెయి తీరుగఁ దాననఁ బెంచినాడ నా
పన్నతనున్న నిన్ను విడఁ బ్రాణము పోయినఁ బోవు గాక నీ
సన్నిధినే జయంబో యనిచావొ వరించెడివాఁడ సుమ్ము; ము
న్నెన్నదొ చేయిజూరెను సుమీ యల సామవిధాన మెంచఁగా.

తే. గీ. కాగలది కాకమానదు గణన మేల
చచ్చి రప్పుడె మనవారు చాలమంది
జయము గాంచిన నై నిక సౌఖ్య మబ్బు
నపజయమున నాముష్మిక మండఁగలము. 307

కం. కానున్నది కాక విడుచు
నే నిన్ను ననున్ మఱేని నేనియుఁ గానీ
పూనెద రణమును రాముని
ప్రాణంబే కొనఁదలంతు రాక్షస రాజా! 308

తే. గీ. పోయివచ్చెద సంగర మూనువాఁడ
ననుచు నిజబలంబునుగూడి యగుచుండి
దారిలోఁ గాంచి దుర్నిమిత్తముల నెన్నొ
కాలువెనుకాడకయె పోయెఁ గాలుని వలె. 309

తే. గీ. అపుడు రాక్షస బ్రాహ్మణులగ్నిహోత్ర
హోమముల సల్పిరి జయంబు నొందుకొఱకు
నాజ్య గంధ యుతము మనోహరము గాగ
వాయు వెల్లెడ నిండెను బట్టణంబు. 310

తే. గీ. ధనువు కవచంబులు ధరించి దైత్యబలము
రాజునకు మ్రొక్కెను బ్రహస్తు రథముముందు
జనియె భేరినివాదంబు శంఖ సింహ
నినదములు భయంకరముగ నింగి నిండె. 311

తే. గీ. కడునిపుణుఁడు సూతుఁడు తేరు గట్టిది తుర
గంబులా వేగముగఁబోవఁ గలవు స్వర్ణ
కాంతి వెలిగెడి రథము నా గాలిమేత
రిగల ధ్వజ మెగురఁ జనియె రిపులఁ దాక. 312

తే. గీ. ఆ ప్రహస్తుని వెనువెంట నతని సచివు
లరిగి రాకుంభహనుఁడు నరాంతకుండు
నతులుఁ డా మహానాథుఁడు నాసమున్న
తుండు నలువురుగూడఁ బ్రచండ బలులు. 313

తే. గీ. ప్రళయకాల యముండను భాతి నున్న
నాప్రహస్తుఁ డంబుధి ప్రవాహంబు వోలె
వెంట వచ్చు మహాసైన్యవితతిఁ గూడి
యుద్ధమున కేగె నిజలంక నుద్ధరింప.

314

సీ. మాంస రక్తాహార మహిత ఖగతతి ప్ర
దక్షిణ మూనె రథమ్ము చుట్టు
పావక జ్వాలలఁ బై కిఁ గ్రక్కుచు నక్క
లఱచుచున్నవి తేరు కడ్డునిలిచి
కొఱవి కట్టియ వంటి గొప్ప తేజమువడె
ధాత్రిఁ దేరు కదలు తరుణమందు
నెత్తురు గురిసెచు నెత్తుటఁ దడువంగ
సైన్యంబుమీద వర్షంబు వోలె

తే. గీ. గద్దధ్వజముపై న యమముఖంబు గాగ
వ్రాలె సారథి చేనుండి పడియె కోల
సమతలమునందె పడిన వశ్యములుగూడ
వీనిఁ గని వివర్ణముఖుడై వెడలె ననికి.

315

తే. గీ. శలభ మగ్నిని జొరఁబడు సరణి వాఁడు
విజయ మఁదఁగఁ దలపెట్టి వెడలి చొచ్చె
వానరేశుఁడు సుగ్రీవు బలమునందుఁ
బ్రథితుని బ్రహస్తుఁ గాంచుచు వానర తతి.

316

తే. గీ. ఆయుధంబులు గాగ వృక్షాళి శిలలఁ
గొనుచు సింహానినాదంబులను జెలంగి
యని నొనర్పంగనుండిన యపుడు రాముఁ
డడిగెనా విభీషణుని బ్రహస్తుగూర్చి.

317

తే. గీ. ఆ మహాబాహుఁడై యున్న నతఁడెవండు
అమిత సేనలతోడ వాడధిగమించె
జూడఁగఁ బరాక్రముండని వాఁడుతోచు
సర్వ మెఱిగింపు మాతని సమర బలము.

318

ఉ. ఆతఁడు సైన్యనాయకుఁడు నాతఁడె రావణరాజుకుం బ్రియుం
డాతఁడు సుప్రసిద్ధుఁ డనినాతఁడె మూడవవంతు సేనకున్
నేత మహాస్త్రివేత్తయు వనీచు లాతని బాణధాటి నే
రీతి సహించువారొ యవలీలఁగఁ బోరు ప్రహస్తుఁ డాతఁడె.

ద్వి. అనుచు విభీషణుఁ డాడ రాముండు
విని చిరునగవున వేయూచెఁ దలను. 320

కం. చెట్టుల శిలలను బూనుచు
బిట్టుగ యుద్ధంబు సలుపు వేడుక లంకన్
జుట్టుచు ముట్టడి నిల్చిరి
దిట్టరులై జయము నొందు దీక్షచు గపులున్. 321

కం. నెట్టుచు గదలను మోదుచుఁ
గొట్టుచుఁ దూపులను వధించి కోతుల మూకన్
బిట్టుగఁ గత్తుల నఱుకుచుఁ
బట్టుచు దినువారి దైత్య వారములంతన్. 322

కం. కొలుకుచు దంతంబుల చే
గీలుచు నఖముల నసురుల గిరులన్ విసరున్
బాటుటకుం దడ వీచుకఁ
జీఱగ నాసుర శిరములు చెచ్చెర కపులున్. 323

కం. కొండల బండల భూమిజ
తండంబులచేతఁ జచ్చు దైత్య గణమ్మున్
భండనమునఁ గనుచుఁ బ్రహ
స్తుండతని సచివులు గోపదుర్మతు లగుచున్. 324

కం. చెలరేగుచు నా మంత్రులు
నలుగు రనేకాయుధముల నలుగడలందున్
గల వానరులం దునిమిరి
కలగం గపిసేనఁ భీతిగలుగన్ బాఱన్. 325

చం. రుధిరము పాటుచుండె నదులో యనఁగాఁ దురగేభబృందసా
రథులును రాక్షసప్రవగరాజి శిరంబులు గూలియున్న నా
రథములు గుట్టలై రణతలంబున జూడ భయంకరమ్ముగా
వధ నొనరించుచున్న విరుపక్షములున్ రిపునై న్యవారమున్.

సీ భూధర శిఖరంబుఁ బూనుచు ద్వివిదుండు
జంపె నరాంతకు సమరమందు
విపుల ద్రుమంబును వేఁగోని దుర్ముఖుం
డంత సమున్నతు నంతముఁ గనె
పెనుబండ తొమ్ముపై వేసి జాంబవం
తుండు మహానాథుని తుదినిఁ గాంచె
కొట్టగాఁ గబగబఁ జెట్టుచే దారుండు
కుంభహనుండునుగూలె భువిని.

తే. గీ. స్వీయమంత్రులు నల్వరు వీడఁ బుడమి
చండ భీకర భయదమౌ సంగరంబు
సలుపుచుఁ బ్రహస్తుండు కపులఁ జంపఁ గడఁగె
గుంపు గుంపులుగ రణమ్ము ఘోరమయ్యె. 327

తే. గీ. అంతఁ గపి సైన్యనాయకుండై న నీలుఁ
గని ప్రహస్తుండు తీష్ణమార్గణవితతిని
నతనిపై వేయ నలుని దేహంబు సొచ్చి
వెలికిరాసాగె నెట్టనై పృథివిఁ బడుచు. 328

ఆ. వె. నీలుడపుడు బెటికి నేల వృక్షంబొందు
దైత్య సైన్య పతిని దాకి పోరె
నంత నాప్రహస్తుఁ డంబుల వర్షంబు
దోడఁ నీలు ముంచె ద్రొట్టు పడక. 329

తే. గీ. క్రుద్ధుడై భూమిజంబొందుఁ గొని ప్రహస్తు
తేరు గుట్టములను జంపి తేరుఁ గూల్చి
యతని విలుఁబట్టి విఱచి సింహంబు వోలె
గర్జన మొనర్చి నీలుండుఁ గ్రూలఁ దోడఁగె. 330

తే. గీ. విరథుడు విధనుష్కుండునై వే ముసలముఁ
గొనుచు నీలుపైఁ బడి యనికిఁ బూనె
సహజ బద్ధ వైరు లుభయ సైన్య పతుల్ను
పోరి రిరుపురు మ త్తేభముల తెఱంగు. 331

చం. ముసలముతోఁ బ్రహస్తుడును భూజము తోడుతనీలుడున్ వడిన్
దెసలకు నిండు నాదములఁ దీ వ్రగతిన్ రణమూని రంత నా
ముసలముతోఁడ నీలు ముఖమున్వడిగొట్టె బ్రహస్తుఁ డాజిలో
వెస రుధిరంబు గాఱ మెయి వేగమ నీలుఁడు బండఁ బూనుచున్.

కం. శిలతో బ్రహస్తుఁ గొట్టెను
దలభిన్నముగా నతండు ధాత్రింబడియెన్
విలవిల లాడుచు రక్తము
సెలయేరులుగా స్రవించె జీవము వీడన్. 333

తే. గీ. ఆ మహావీరుడు బ్రహస్తుఁ డటుగఁ జావ
వానరులు నీలుఁ గొల్చుచు వారి నృపుని
రాఘవుని జేరి కిలకిలా రావములను
సలిపితోక లెత్తుచు సంతసంబుఁ గనిరి. 334

కం. వడి వడి రాక్షస సైన్యము
తడయక దమ తేనిఁ గాంచి తక్షణ మందే
నుడివిరి తడబడు మాటల
జడియుచుఁ దమ నాయకుండుఁ చచ్చిన తెఱగున్. 335

తే. గీ. విని ప్రహస్తుండు నీల్గిన విధము నెల్ల
నమిత దుఃఖాశ్రు పూర్ణ కోపాతుఁ డగుచు
రావణుడు బలగర్విత రావణుండు
ప్రక్కఁగల దై త్యులను గాంచి పలుకఁ గడగె. 336

తే. గీ. ఇంద్రబలసూదనుడగు నిద్దబలుడు
సైన్యపతి ప్రహస్తుండును జచ్చె వినరె
వానిఁ జంపిన వారలు వానరు లని
మాత్ర మెంచఁగా రాదు సుమా! కనంగ. 337

ఉ. అంబువులందు మున్నెడి మహాశిల తేలుచు నిల్చుచుండె నీ
రంబుల హారమౌ సరులె రాక్షసహంతకులై రిగా స్థవం
గంబులె కార్యనిర్వహణ కారకులై నవి గాంచగా విచి
త్రంబుగనుండెఁ గాలగతి దై వ విధిం గడుఁ దారుమారుగా. 338

తే. గీ. అల్పు లగువారె ప్రబలుల నని వధించి
విజయ మొందుట నాశ్చర్య విషయ మెంచ
బహు రణంబుల గెల్చిన వారె వీర
వరులె మనవారు చావ నేమరుట తగునె. 339

శా. నేనేపోయెద యుద్ధమున్ సలుపఁగా నేనే జయంబందెదన్
నేనే రాముని లక్ష్మణున్ దునిమెదన్ నేనే వనాటాఘమున్
గానంజిచ్చు దహించు రీతి మసిగాఁ గావించు తీష్ణంబులౌ
నానారాదమహాగ్ని శత్రుచయమున్ నాశంబు గావించెదన్.

మ. అని దేవేంద్రరిపుండు రావణుఁడు దివ్యంబౌరథారూఢుడై
చనె భేరీప్రవణాదిశంఖముల ఘోషన్ సింహనాదంబులన్
దనచుట్టున్ నగమేఘ రూపులగు దై త్యవ్రాతముల్ మూగభూ
తనికాయంబులు గొల్చు రుద్రువలె యుద్ధంబూన సంసిద్ధుడై.

చం. పురమును వీడుచున్ నగరమున్ నలుపక్కలఁ జుట్టుముట్టుచుం
గరముల కైలవృక్షములఁ గల్గి యనిన్ సలుపం దయారుగా
స్థిరమతి నున్న వానరుల సింధువు రావణుఁడంతఁగొంచుచున్
బిరబిర సంచరించెడి విభీషణుఁ దమ్మునిగూడఁ జూచెడిన్. 342

ఉ. సోకుల సింహనాదముల శూలము మున్నగు నాయుధంబులం
గై కొని యట్టహాసముగఁ గాల్చుల మశ్వమదేభ వాహినీ
ప్రాకట వై భవంబున సరాసరి వచ్చెడి వారి రాముఁడా
లోకన మూని రాక్షస వరున్ బలుడై న విభీషణుంగనున్. 343

తే. గీ. ఉత్తముండై న విలుకాని బత్తిపరుని
రావణుని సోదరుని గాంచి రాఘవుండు
వచ్చు భీకరవాహినీ పతి యెవండొ
అందు గల వీరు జేరని యడుగునంత.

అకంపనుడు

తే. గీ. ఉదయభాస్కరు రీతిగా నొప్పు రక్త
వర్ణవక్త్రంబుతో మదేభంబు నెక్కి
కడగివచ్చెడి వాడె యకంపనుడు
రావణుని పుత్రుడౌ వాడు రాఘవవీను.

345.

ఇంద్రజిత్తు

తే. గీ. తెగువ సింహధ్వజంబునఁ దేరు నెక్కి
కఱకు దంష్ట్రలఁజూపించు గజము వోలె
నారి సారించి భయద నినాద మొప్పు
వచ్చునతడె ఇంద్రజి బ్రహ్మ వరమువాడు.

346.

అతికాయుడు

తే. గీ. అతిపరాక్రమశాలియు నతిరథుండు
కొండ వలె నుండి పెద్ద కోదండ మూని
రథముపై వచ్చుచుండె జ్యోరవముతోడ
వాడె యతికాయుడనుపేర వరలు వాడు.

347

మహోదరుడు

తే. గీ. ఎవడు ఘంటానినాదయు క్షేభ మెక్కి
యుదయ రవిబింబ రక్తారు ణోజ్వల మగు
నరుణనేత్రాల గర్జించి యరుగుదెంచు
నాతడె మహోదరుండన నలరువాడు.

348.

పిశాచుడు

తే. గీ. వివిధసర్వాభరణముల వెలుగు గుట్ట
మెక్కి పాశంబుఁజేఁ బూని యుక్కు మీరి
వడిగ సంధ్యాభ్ర గిరికాంతిఁ బిడుగు వోలె
వచ్చెడి పిశాచుడను వాడు వాడెరామ!

349

త్రిశరుఁడు

తే. గీ. పర్వతాకార వృషభంబుపైన నెక్కి
నిశితశూలంబుఁ గొనివచ్చు త్రిశరు డతఁడు
యశుఁడు వీరరణంబుల నమిత బలుఁడు
అతని శూలము మించు వజ్రాయుధంబు. 350

కుంభుఁడు

తే. గీ. జలధరాకారుడైన విశాలవక్ష
సుందరుడు ధనువెత్తి విశుద్ధదీక్ష
వచ్చుచుండె నికుంభుండు వాడె రణము
సలుప సన్నద్ధుడై యున్న రాక్షసుండు. 351

నికుంభుఁడు

తే. గీ. అతఁడె నికుంభుడనువాఁడు నమితయశుఁడు
స్వర్ణవజ్రాల పరిఘదీప్తంబు ధూమ
సహితమునగుదానిగొని హస్తమున వచ్చు
నతఁడె ఘోరకర్మలఁ గడు భ్యాతుఁడరయ. 352

నరాంతకుఁడు

తే. గీ. ఎవఁడు చాపాసిభాణ సహితుఁడొ నిప్పుఁ
బోలు తీరున జెండాను బూని భీక
రాకృతిని వచ్చువాడె నరాంతకుండు
వాడె నగశృంగమనఁజెల్లు వానిఁ గనుము. 353

రావణుఁడు

తే. గీ. భయద గజమృగ వ్యాఘ్రహోష్ఠ వదనయుతులు
వికృత భూత పిశాచముల్ వెంట రాగ
శ్వేత కేతువు చత్రమున్ వెలయుచుండ
రాక్షస పరీవృతుండయి రథమునందు. 354

తే. గీ. వచ్చుచున్నాఁడు వాఁడె రావణవిభుండు
కుండలకిరీటధారుఁ డర్కునిసమానుఁ
డా హిమాద్రినిబోలు దేహంబువాఁడు
రుద్రుకై వడి వచ్చు వీరుండు వాఁడె. 355

తే. గీ. దేవతల గర్వమడచిన దేవ వై రి
ఆతఁడే మహాత్ముఁడు నసురాధినేత
చూడు మీ రాఘవా రావణు చూడు మతని
యని విభీషణుఁడన రాముఁ డతనిఁ గాంచి. 356

రాముని ఆశ్చర్యము

చం. కనికని రావణాసురుని గండలు దండిగనున్నవీడహా
యినసమకాంతిమంతుఁడు నహీనబలుండును దివ్యతేజుమై
తనువు బరివృతంబుకద! దానవదేవతలందుఁ దుల్యులం
గనము మహాప్రతాపునిగఁ గన్పడుచుండె నితండు చూడగా.

చం. భటులును దేజుమై వెలుగు వారలుఁబర్వతరూపులున్ మహా
పటుతర దేహశక్తి గలవారలు కొండలఁ బూని పోరునన్
దిటవర్తులై చెలంగెడి సుధీరులు వీరులునుంగదా! కనం
జటుల మహాయుధంబులఁ బ్రశస్తగతిన్ ధరియించి రందఱున్.

తే. గీ. భీకరాకార విక్రమ వీర పరివృ
తాసురవిభుఁడు రావణుం డరయ భయద
కాయభూతపరివృతుఁ డా యము వలెఁ
బ్రజ్వరిల్లుచు వచ్చెడి వర బలాన. 359

ఉ. జానకినిన్ హరించిన నిశాచరదుర్మతివీడు కండ్లకుం
గానఁగనయ్యె నేడెకద! కర్మవశంబునఁ బాపకర్మముం
బూననిచో నజయ్యుడగు మూఁడుజగంబుల నీ తపస్వి నే
వీని మహాఘజన్మమును వీగగఁ జేసెద వేవిభీషణా! 360

కం. అనుచున్ రాముఁడు ధనువున్
గొనుచున్ లక్ష్మణునిదోడఁ గూడుచు యుద్ధం
బొనరించి యసురనాథుని
దునుమన్ గంభీర శాంత దృక్కుల నిలిచెన్. 361

తే. గీ. నై నికులఁగాంచి యంత రాక్షసవిభుండు
 ద్వారముల గృహగోపుర వాఠములను
 నిర్భయంబుగఁ గాయఁగా నిలిచియుండ
 నాజ్ఞ నిడె పురిరక్షణ మాత్మఁ దలఁచి. 362

కం. అనుచున్ నై నిక వీరులఁ
 బనిచెం గొందఱ బరంబు పట్టులఁ గాయన్
 ధనువున్ మీటుచు వనచర
 వనధింబడెఁ బెద్ద చేప భంగిం దానున్. 363

కం. పలుతూపుల వేయుచుఁ గో
 తులఁ దునుమాడు నసురేశుతో రవిసూనుం
 డలయకఁ గొండలఁ బూనుచు
 సలిపెన్ యుద్ధంబు దైత్య సంతతి మడియన్. 364

కం. బండలు భూజంబులునుం
 దండిగఁ గల పెద్దకొండ దైత్యేశు తలం
 ఖండింప విసరె సుగ్రీ
 వుండును రావణుఁడు దాని ముక్కలు సేసెన్. 365

తే. గీ. శైలశృంగము బహువృక్ష సానుయుతముఁ
 దునియలుగఁ గొట్టి వెంట మృత్యువునుఁ బోలి
 గాలి వేగము గల నగ్ని కణముల వలె
 మండు తూపున సుగ్రీవు గుండెఁ గొట్టె. 366

తే. గీ. అంతఁ బ్రబల బలుండయ్యు నర్కసుతుఁడు
 వీర రావణుండు విడిన విశిఖ వశత
 మూర్ఛితుండయి భువిఁబడె మోద మంది
 రాసురులు రావణేశు జయంబుఁ గాంచి. 367

సీ. వానర రాజై న భాస్కర సూనుండు
 నేల విసంజ్ఞుడై గూలుటఁ గని
 కోతుల వీరులు జ్యోతిర్ముఖుఁడు గవ
 య గవాక్ష ఋషభ సభాదు లంతఁ

గొండలఁ జేఁబూని కురిపించి రాసుర
పత్తివై న దీప్రకోపంబుఁ బూని
వానిని దారిలో వ్రవ్యులౌ నటుఁగొట్టె
నిజబాణ వితతిచే నిర్జరారి

తే. గీ. కాంచనాలంకృత విశిఖ కాండ శక్తి
వారి నెల్లర స్మృతిఁదప్పి వడగఁ గొట్టె
వానరుల మూక గబగబ పట్టి చంప
మొదలిడె గవులు పాట రాముండు గనియె.

368

రామలక్ష్మణులు, రావణుడు

తే. గీ. ఆశరేళు మహాసాయ కార్తిఁ దగిలి
కవులు గుంపులుగాగ రాఘవుని జేరి
శరణుఁ జొచ్చిరి ఊణమాత్ర జాగు లేక
దాశరథి పిల్లుఁబూనె యుద్ధంబు సలువ.

369

కం. దానింగని లక్ష్మణుఁడనె
వినయంబును భక్తిమీర విజ్ఞానముతోన్
వినతి నొనర్చుచు రామా
అనిఁ బూనఁగ నీవవోదువా? తగు నొక్కో!

370

కం. నీకాతఁడు లెక్క యొకో
నీకా సరి పోర నతఁడు నేనే చనెదన్
డీకొని రావణు దుష్టునిఁ
బోకారెచ్చెద నాన నిమ్ము వోవగ ననికై.

371

కం. అను లక్ష్మణుఁ గాంచి సరే
యని రాముఁడు యుద్ధభూమి ననుజుఁడు గననౌ
పనుల నిరూపించి పలికెఁ
దనువును మఱిపొందకుండ ధనువుంబూనన్.

372

ఉ. రాక్షసరాజు వీరుఁడు పరాక్రముఁడున్ రణకోవిందుఁడునున్
గతు వహించెనేని త్రిజగంబులఁగూడ వడంకఁ జేయు నీ
చతుయుగంబు నీధనువు సంతతమున్ నిను రక్ష సేయగా
దీక్షగ వైరి చిద్రములఁ దెల్వి నెఱింగి రణంబొనర్చుమీ. 373

అ. వె. రాఘవాజ్ఞ నొంది లక్ష్మణుండంతట
దర్ప మొప్ప గొప్ప ధనువుఁబూని
కొగిలించి రాముఁ గావించి ప్రణతిని
వెడలె రణము సేయ వీర వృత్తి. 374

హనుమ - రావణుఁడు

తే. గీ. వివిధ విశిఖంబులఁ గొని కపితతిఁ జంపి
చంపుచున్న రావణుని లక్ష్మణుఁడు గాంచి
యతని దాక నుంకించెడి యంత హనుమ
యడ్డముగ వచ్చి తాఁదాకె నసురపతిని. 375

తే. గీ. దాసుఁడను నేనయుండ యుద్ధంబు సేయ
స్వామి రావచ్చునా యని వాయు సుతుఁడు
తోకతోడుత దై త్యేశు తూపుల గమిఁ
జెదరఁ గొట్టుచు నాతని చెంతకేగి. 376

ఉ. రావణ మున్నె నీవె రణరంగములం గడు వీరవర్జులన్
దేవతలన్ సురాదులఁ బదేపది గెల్పుట వాస్తవంబు కా
నీవనచారులనెల్లవ నేరవు నా కుడిచేయి నిన్నిదే
జీవము వీడఁ జేయు నిక శీఘ్రముగా నను వాయుసూనునిన్.

చం. కనుచు సురారి రావణుఁడు గన్నుల నిప్పులు రాల గోపముం
గని వెనువెంటనే హనుమ కాయముఁ బాయఁగఁ జేసితేని నన్
వనచరుఁడౌ నొకండె సుర వై రిని రావణుఁజంపె నన్న కీ
ర్తినిగనగా బలాబలము తేల్చు మటంచు బల్కెడిన్. 378

కం. అనునంతన్ హనుమంతుం
డనియందేను వధియించి నట్టి నీసుతు న
తుని లోనెంచుచు నాదె
బృను స్మృతికిందెచ్చికొమ్ము బల మెటుఁగంగన్. 379

ద్వి. హనుమంతుఁ డామాట ననునంతతోడ
దనుజేశుఁడరచేత హనుమను గొట్టె. 380

ద్వి. తొమ్ముపైఁదగిలిన రూక్షణహతిని
దిమ్మతిరిగితోడఁ దెప్పరిల్లుచును. 381

ద్వి. గట్టిగా నరచేత దిట్టరి హనుమ
గొట్టె రావణు వాని గోడు చలింప. 382

శ్లో. భూమి కంపింపఁ బర్వత భూజ వితతి
కంప మొందెడి రీతి రాక్షస విభుండు
చలన మొందుచు హనుమంతు బలము మెచ్చె
యరివి నీవై న మెత్తు నీయతుల బలము. 383

శ్లో. అనెడి రావణుఁ గాంచి నా హనుమ, తగుల
బడన నాపరాక్రమము నా పాణి హతిని
జావకుంటివిగా నీవు చచ్చు దెబ్బఁ
గొట్టెద మతోక్క మారు నం గొట్టుమనియె. 384

చం. అన విని రాక్షసేంద్రుఁడు మహాకుపితాత్ముఁడు ముష్టిఁబూని వే
హనుమను తొమ్ముపైఁ బొడిచెనాతఁడుమూర్ఛిలమూర్ఛఁదేరియా
యనిలజుఁడుగ్రుఁడై తనకు నాయువు దీయు నటంచు భీతి నా
తనివిడి పోయివేఁ జనియెఁ దాకగ నీలునిసైన్యనాథునిన్. 385

శ్లో. ఆ పరాక్రమశాలి సురారి యంత
నిశిత బాణచయంబుల నీలుఁ గొట్టె
శరతతుల పీడితుఁడు కపిసైన్య పతియుఁ
బర్వతంబొందు విసరె రావణునిపై న. 386

శ్లో. పంక్తికంతుఁడు నీలుతో బహర మూనె
తెప్పరిల్లుచు మూర్ఛ నాదెసను గాంచి
యొరునితో పోరుచుండుట నొప్పు గాదు
తాక నిన్న నె హనుమ ఆ దైత్య పతికి. 387

- తే. గీ. రావణునిదాక విసరిన రాతి కొండ
నేడు తూపుల ముక్కలై యిలను గూల్చి
విసరె చెట్లను నీలుడా యశురువైన
దై త్యపతి వానిఁగొట్టెను ధాత్రిఁ బడఁగ. 388
- ఆ. వె. విసరు కొండ గముల వీగఁగాఁ జేయుచు
వృక్ష తతుల దారి విటుగఁ గొట్టు
దై త్యనాథుఁ బోరెఁ దనువుఁ గుంచించి
నీలుఁడంత వింత నేర్పుతోడ 389
- తే. గీ. మేఘసంవృత గిరివోలె మేను జుట్టు
ముట్టు సాయకపంక్తులఁ దట్టుకొనుచుఁ
దనువు కుంచించి రావణు ధ్వజము కొనను
వాలి సింహగర్జనఁ జేసె నీలుఁడంత. 390
- తే. గీ. తనధ్వజాగ్రమమున నుండి తల కిరీట
మునకు దూకుచు నటునిటు మోదుచుండి
లాఘవము సూపుచున్న మర్కటేశోర
భాద సహియింపఁలేడు రావణ విభుండు. 391
- తే. గీ. గుఱికిఁ జిక్కదు తూపునఁ గొట్ట లేడు
ధ్వజము మకుటంబులను గాళ్ళ దాకు దాని
నేమిఁ జేయఁగఁ దోపమి నీర్ష్యః వీడె
మహితశర మొండు నాగ్నేయ మంత్ర శక్తి. 392
- మ. బహురూపంబుల నెత్త నేర్చితివి నన్ బాధించుచున్నావు నీ
వహ! ఆగ్నేయమహాస్త్రిమియ్యదినినుంబ్రాణంబులందీయకే నీ
యిహమందుండఁగనీయ దింక నని దై త్యేశుండనెన్ నీలుడా
మహితాస్త్రింబునఁ జిక్కికూలె భువిపై మంటన్ విసంజ్ఞుండుగా..
- తే. గీ. అగ్ని మంటలఁ జావడా అగ్ని సుతుఁడు
అగ్నిహోత్రుని కృపఁజేత నసుపుల విడ
కాతఁడంత మూర్ఛిల్లుచు నవనిఁ బడియె
దై త్యవిభుఁ డంత సింహ నాదంబు సలిపె. 394

తే గీ. పుడమి బడగొట్టి నీలుని బొంగి పొంగి
విజయగర్వంబుచే దై త్యవిభుడు తోడ
నడ్డముగ వచ్చు సూర్యుని తాది కపుల
బరిహరించుచు లక్ష్మణు పైకి దూకె. 395

తే. గీ. పుడమి దద్దరిల్ల గుణమ్ము బూని భయద
నాద మొదవంగ యుద్ధసన్నద్ధుడగుచు
మీద మీదకు వచ్చు నమేయబలుని
రావణుని గాంచి పశికె నాలక్ష్మణుడు. 396

ఉ. నేనిట వేచియుంటి గమ నింపవొ నిన్ను వధింప నాజితో
వానరకోటిపై దుమికి వారల వీరునిరీతిఁ జంపెదో!
దానవనాథ యంచు విశదంబొనరించు సుమిత్రసూనునిన్
జ్యోనినదంబు సల్పెడి భయంకరునింగని రావణుండనున్. 397

ఉ. కాలము పండెఁగాకిటుగఁ గాలును దువ్వుచు యుద్ధమూనఁగాఁ
జాలు భవత్ప్రతాపమిదె చచ్చెడవీపు మదీయజాణముల్
గాలునిఁ జేర్చు నిన్నిపుడె కాచుకొ నీవిపరీతబుద్ధి వే
యేల వచింప నాసముఖ మీగతి లభ్యము సేసె మృత్యువే. 398

చం. అను నను రేకు వాక్యముల నాలన సేయుచు లక్ష్మణుండహో
దనుజ మహోదురాత్మ! అమతత్పర! సల్పెదు స్వీయసంస్తుతిన్
జనులు గుణోత్తమల్ పలుక జాలరు నీవలె నీపరాక్రమం
బునుబలముంబ్రతాపములమున్నె యెటుంగునుఁజూపఁగాదగున్.

కం. అన విని క్రుద్ధుడు రావణు
డనుపమమౌ యేడు తూపు లంతట వేసెన్
దునియలుగా వానిని గొ
ట్టెను మార్గంబున మిగుల వడిన్ లక్ష్మణుడున్. 400

కం. ఒండొరుపై వడితూపుల
దండిగ విడుచుండి వాని దారినె త్రెళ్ళన్
ఖండించుచు వేబోరుచు
నుండి రొకరికొకరు తగ్గకుండగ నంతన్. 401

తే. గీ. రావణు వధింపనెంచి యాలత్మణుండు
వేగ వజ్రాయుధసమాన విశిఖములను
నగ్ని తుల్యంబులను వీడ నసురనాథుఁ
డపుడె ఖండించె ముక్కలై యవనిఁ బడఁగ. 402

తే. గీ. అంత రోపించి రావణుం డజుఁడొసంగి
యున్న ప్రళయకాలాగ్నిగా నెన్నఁ దగిన
దివ్యశరమున సౌమిత్రి తేజ ముడిగి
మూర్ఛిలిగఁ గొట్టె లత్మణు ముఖముమీద. 403

తే. గీ. లత్మణుఁడు తెప్పరిల్లుచు రాక్షసేంద్రు
విల్లు విలుగంగఁ గొట్టి వే వేగ నతఁడు
మూర్ఛిలఁగఁ దీవ్రబాణాల మోదె నంత
బ్రహ్మ యిడినట్టి శక్తిఁ జేబట్టి వాఁడు. 404

తే. గీ. వానర సమూహ మంతయు భయముఁ జెంద
లత్మణుని వక్షమునఁగొట్టె రగులు నగ్ని
యనఁగ నది లత్మణు రొమ్మునందుఁ జొరఁగ
మూర్ఛబడె లత్మణుఁడు చావుఁ బొందఁ డయ్యె. 405

తే. గీ. మూర్ఛబడియున్న సౌమిత్రి పొంతఁ జేరి
చేతులనుబట్టి యెత్తఁగా సిద్ధమయ్యు
మేరుహిమమందరాద్రుల ధీరుఁడగుచు
నెత్తఁగలవాఁడు లత్మణు నెత్తవేడు. 406

చం. ఆల మును నాది శేషుఁ డిల యందు జనించె సుమిత్రసూతిగా
యిల భరియించు వాని నెవఁడె త్తఁగలాడు త్రయీజగంబులం
జలన విహీనుడై పడియు స్వాంశఁదలంచుచున్న వాఁడు భూ
స్థలి ఘనవైష్ణవాంశముఁ గదల్పఁగలాడె సురారియేనియున్.

చం. అది గని వాయుసూతి భయదాకృతిఁ గోపపరీతచిత్తుడై
కదనము వీడి లత్మణుని గై కొనఁబోవగనున్న రావణున్
గదియుచు వజ్రముష్టిఁ గడు గట్టిగ తొమ్మున గ్రుద్దె నంతతోఁ
బదితఁలున్న రావణుఁడు భక్తున బోరగిలెన్ ధరాస్థలిన్. 408

ఆ. వె. కనుల నోటఁ జెవులఁ గారగా రక్తంబు
దైత్యనాథుఁడు పడి ధాత్రిమీద
మూర్ఛ గాంచి వ్యధను మూల్గుచునుండంగ
సకలదివిజులుగని సంతసిలిరి.

409

తే. గీ. అతిసునాయాసముగ నెత్తి యాసుమిత్ర
నందనుని రాముసన్నిధి యందుఁ జేర్చె
వైష్ణవాంశంబు సులువాయె వాయుజనకు
భక్తునకు మిత్రునకుఁ జేతఁ బట్టి యెత్త.

410

తే. గీ. దుర్జయుండైన లక్ష్మణుఁ డోడ విడిచి
రావణుఁని బొందె శక్తి వేరణము సేరి
వైష్ణవాంశంబు తానైన భావమూని
మూర్ఛదేరుచు సౌమిత్రి మోదమందె.

411

తే. గీ. రావణుఁడుగూడ మూర్ఛదేరంగ విల్లు
కరమునంగొని కదన రంగాన నిలిచె
వానరులు భీతి నటు నిటుఁ బాటు పారి
రాఘవుఁడు గాంచి స్వయముగా రణము నూనె.

412

రామరావణ యుద్ధము

ఉ. చాపముఁ బూని రావణుఁడు సంగరభూమిని నిల్చునంత వే
తూపుల విల్లుఁబూని రఘు తోయజ నేత్రుఁడు డీకొనంగ నా
మూపున నెక్కి దైత్యపతిఁ బోరుము గారుడవాహనుండు తా
నేపగిదిన్ స్థితుండగునొ నీవును నాపయి నెక్కు మాగతిన్. 413

కం. అనుచున్ రాముని జేరిన
హనుమంతుని నాదరించి యాతని మూపె
క్కెను రాఘవుఁడరిఁ బోరంగ
వనచరతతి భీతి వీడి వరలంగ మఱిలన్.

414

ఉ. జ్యోరవ ముప్పతిల్లె రథ మందసురాధిపుడుండె రాముఁడా
మారుతి మూపుపై నిలిచె మార్గణముల్ గొని రూపుమాపెదన్
నేరణమందు నిన్నిపుడె నీవిక దాగఁగ నెందుఁ బోదువో
క్రూర! మహాపకారమును గూర్చిన వాడవు నాకునిల్వమీ.

చం. యముని సురేశుబ్రహ్మనల యగ్నిని, శంకరు, సూర్యుఁ జేరినన్
సమరమువీడిదాగ, నినుఁ జంపెదఁబట్టుచునెచ్చటున్న సా
యమునొనరింపఁగాఁగలుగు నన్యులులేరుమదీయదృష్టియం
దమరిననీవుతప్పకొని ప్రాణములన్ ధరియింపనేర్తువే? 416

తే. గీ. బ్రహ్మవరదత్తశక్తి నెవ్వానిమీద
వీడియుంటివో యవ్వాడె వీరవరుఁడు
నిను సబాంధవమ్ముగ నని దునుము వాఁడు
కడచి బ్రదికిన వాఁడునె్న కాల విధిని. 417

ఉ. నేనును దండకాటవిని నీకులగోత్రుల నన్నదమ్ములన్
వేనకు వేలుగాగ భువి వీడఁగఁ జేసితి నొక్క చేతితోఁ
బూనిరి వారలున్ విశిఖ పుంఖములన్ నిను బోలు వారలున్
గానరు మంచిచెడ్డలను గండలఁ బెంచిన కావరంబునన్.

కం. అని రాముఁడు మాటాడఁగ
వినుచుండియె రావణుండు వీడెన్ శరముల్
హనుమంతునిపై వడి వడి
దనువెల్లయుఁ బుండ్లువడగ దాశరథి గనన్. 419

రావణ పరాజయము

కం. కని రావణు వల్లదమున్
వెనువెంటనె రాఘవుండు వీడుచుఁ దూపుల్
తునుకలుగా గొట్టె రథం
బును నాయుధమున్ దురంగ ముల సారథినిన్. 420

చం. పిడుగన వజ్రపాశమన భీకర తీవ్రమహాశుగంబులం
దడయక దైత్యుఁ టొమ్ము గుటి తప్పకఁగొట్టెను దద్దరిల్లుచున్
విడిచెను విల్లుఁగూడ వెను వెంటనె మూర్ఛనుబొంది భూమిపై
బడె మకుటంబుఁగూడ భువిపైఁబడ రాముఁడు గొట్టెనంతటన్.

చం. విరథుఁడు నిస్సహాయుఁడు భువింబడి మూర్ఛిలీలేచి క్రమ్మరన్
దుర మొనరింపఁజాలని యథోగతి నిర్విషసర్ప మోయనన్
సురుచిరహీనమైన రవి చొప్పున మంటలు లేని నిప్పుగా
ధరఁ గలదై త్యపుంగవుని దాశరథీశుఁడు గాంచి పల్కెడిన్. 422

ఉ. ఈవుమహాభయంకరుఁడ వీవఘమూర్తివి భీమదుష్కిృతిన్
నీవ యొనర్పవే? రిపులనిన్ నినుదాకుచుఁ జావకుందురే
దేవవిరోధివౌటఁ గడుదేహము డస్సె రణంబులందునన్
రావణ! దానఁజంప నిను లంకకుఁ బొమ్మికవిశ్రమింపగన్. 423

శ్రీ. గీ. తడవు నేయక బొమ్ము వే వెడలి రమ్ము
రథముఁగొని ధనుర్దరుఁడవై రణ మొనర్ప
రమ్ము చూచెద వంత నా రణబలమ్ము
టంచు రాముండు కృపఁగాంచి యనియె నంత. 424

ఉ. తేరు ధ్వజమ్ము చత్రముల దేజుఁ గిరీటముఁ బాసి గుట్టముల్
ధారుణిఁగూల మేను శర తాడితమై భువి మూర్ఛదుల్లి నీ
తారమణీశు వాక్కులవి దారుణమై చెవి సోక లజ్జలం
కారమణుండు చేరె దన కాపుగడన్ తలవంచి యెత్తకన్. 425

శ్రీ. గీ. రావణుఁడు పరాజితుఁడుగా లంకఁ జేర
వానరుల దేహములఁ జొచ్చి బాధ వెట్టు
తూపులను బెఱికించి సంతోష మిడిరి
వానరులకు రామలక్ష్మణ వీరవరులు. 426

శ్రీ. గీ. రావణపరాజయంబును రాముజయము
గాంచుచు మునులు సురలును గనిరి మదము
దిక్పతులు సంతసించిరి దివిని నిండె
దుందుభిధ్వని లోకసంతుష్టి నెలఁగె. 427

తే. గీ. గరుడుఁగని పాము సింహంబు గాంచి గజము
భయముఁ జెందెడిరీతి మహా బలుని రాముఁ
గనిన యసురాధిపుఁడు భీతిఁ గడఁగఁ దొడఁగెఁ
దలఁచి తలపోసి రాముతూపులనె సతము. 428

తే. గీ. ఆ మహాత్ముఁడు రాఘవు నాశుగములు
కఱకు ములుకులు మెఱపుల కరణినుండి
కనుల గట్టుచునుండ రాక్షసవిభుండు
స్వీయపరివారమును గూడి చేరె గొలువు. 429

ద్వి. సిగ్గుచేఁ దలవంచుఁ జేడ్పాటు నెంచి
యెగ్గురానుండె నం చెంచుచు మదిని. 430

ద్వి. పూర్వస్మృతులురాగఁ బొక్కుచు హృదిని
సర్వంబు వినిపించె సభ్యులకంత. 431

మ. వినుఁడో దై త్యకులప్రవీణులు మహా వీరాధివీరుండ న
న్ననిలో నొక్క నరుండు గొట్టి విజయం బందెన్ సుమావంతగా
మును నేబొందిన శాపముల్ విడుచునే పూర్వస్మృతుల్ వచ్చినా
మనమందెంతయొ కుందుచుంటి నిక సంభావింపుడి కర్జమున్.

ఉ. నా తప మెల్ల నేలఁబడె నావిధి మున్ననినట్టి రీతిగాఁ
జేతము దద్దరిల్లె నరుఁ జేతనె బ్రహ్మలిఖంపఁ దప్పునే
తాతను గోరనై తి వర దాత నవధ్యతమానవాళిచే
ఖాతరు సేయనై తి నరకాండము మున్నొక శాపముండియున్.

తే. గీ. అవతరించెడి మద్వంశ మందొకండు
దశరథాత్మజుఁడౌచు నాతండె చంపుఁ
బుత్రమిత్రసఖాంధవమ్ముగ నటంచుఁ
బల్కె ననరణ్యుఁ డిత్వాకు వంశజుండు. 434

తే. గీ. పోర ననరణ్యు వధియుంపఁ బోవునప్పు
డిడిన శాపంబు తథ్యమౌ నేమొ! ఆమ
హాపురుషుఁడు దాశరథియే యనుచుఁ దోచుఁ
గట్టికుడుపదె కర్మంబు కాలగతిని. 435

తే. గీ. వేదవతి శాపముంగూడ వీడదు నను
మును బలాత్కరించుట శాపము నిడె జనక
పుత్రి సీతయై యామెయే పుట్టియుండె
నింతకును గాలగతి ముందె యెఱుంగఁ గలమె! 436

తే. గీ. గౌరి నంది రంభయుఁ బుంజికన్థలయును
నుడివియుండిన విధమున నడుచుచుండె
దపసులగువారి శాపంబు చాటవశమె
వ్యర్థ మగునొక్కొక్క బుష్పల స ద్వాక్య రీతి. 437

తే. గీ. విషయము గ్రహించి మీరు వివేకమూని
వర్తిలగలారలంచు నేఁ బల్కినాఁడ
శత్రుసంహార దక్షత సమయకుండఁ
బురము వెలుపల లోపలఁ బూనవలయు. 438

తే. గీ. గోపురశిఖరముల గోటఁ గుమ్మములను
భటులు సంచార మొనరించు పట్టులందు
శూరులగువారి నిల్పి ప్రాకార మూని
యేమఱుగరాదు పురిఁగాయ నెపుడు గాని. 439

తే. గీ. లేపు డీకుంభకర్ణుని లేపుడింక
దేవ దానవ సంహార దివ్యబలుఁడు
దేని బట్టించుకొనక నిద్రించు వాఁడు
ఆరు నేడెచిమిదినెలలై నఁ గునుకు. 440

తే. గీ. అనిఁ దలంచిన సభకు నా డతఁడు వచ్చె
నాలముకుముందె నిద్రకై యరిగియుండె
నిట్టి కష్టాల నేనుండ నీతఁడిటుగ
గాఢనిద్రను జోగుట పాడి యగునె! 441

కం. సామాన్యుఁడు గాఢాతం
దేమహితాత్ముఁడు శపింపఁ డెవ్వఁడునున్ సం
గ్రామంబున వానరులను
రాముని లక్షణు దునుమగ లాఢాతంఁడే. 442

తే. గీ. ఆతఁడుపరాకముండయ్యు ననిఁగి బూన
కున్న నాకేమి ఫలమగు నన్న పిలుపుఁ
దెలిపి మేల్కొలిపి యతని దెండు వేగ
ననఁగ దై త్యేశుఁడనురు లా యానఁ గొనుచు. 443

కుంభకర్ణుని నిద్ర మేల్కొల్పుట

చం. పలువురు రాక్షసుల్ చనిరి బల్మిని లేవఁగ కుంభకర్ణునిన్
బిలిచిరి గొంతునెత్తి కడు బిగ్గరగాఁ గదలండు నాటపా
టల రొద సల్పినారలపుడై నను మేల్కొనఁడయ్యె దుందుభుల్
పెళపెళ గొట్టినం గనుల విప్పడు గాఢసుషుప్తి మగునదై.

కం. చటచిరి నరచేతులతోఁ
గటచిరి మేనెల్లఁగాని కదలఁడు వేవే
పరిఘల దెబ్బలఁ గొట్టిరి
విలుగదుగా నిద్ర భటులు విసిగిరి లేవన్. 445

తే. గీ. లేచునంతనె భక్షింప లేచునంచు
మాంసరాశుల మున్నుండు మహిషచయము
జంతుతతిఁ జంపి యుంచిరి సంప్రదాయ
సిద్ధముగ రక్తభాండాలఁ జేర్చినారు. 446

తే. గీ. యోజనాయతగంధసంయుతము నావి
శాలగృహమున నేల్మపైఁ జాల నిదుర
నుండి గుఱ్ఱునుగొట్టుచు నున్నవాని
దనుజ వారంబు మేల్కొల్పఁ గనరు దారి. 447

తే. గీ. శ్రేష్ఠ చందన లిప్తుఁగాఁ జేసినారు
పూల మాలలఁ దనువెల్లఁ బొదిగినారు
ధూపముల వేసినారు సంస్తుతులతోడ
శంఖనాదాలు మినుముట్ట సల్పినారు. 448

తే. గీ. కుటీల భీకరాకృతిఁ బెద్ద కొండ వోతె
నవయవములన్ని భూమిపై నంట నిద్రఁ
గొనెడి కుంభకర్ణుండు మేల్కొనుట లేదు
భటులు మేల్కొల్పుగాఁ బట్టులఁ బట్టినారు.

449

తే. గీ. పర్వతశిఖరముల వృక్ష పంక్తితోడ
గదల గుడియలఁ బిడికిళ్ళ గట్టిగాగ
మోదుచున్నను మేల్కొనఁ బోదు వాఁడు
లంక మాఱుమ్రోగెను నిండి లంకధ్వనిని.

450

తే. గీ. గాడిదల గుఱ్ఱముల నొంటెగముల నతని
పైకిఁ దోలిరి నిద్దురఁ జాయడయ్యె
వేయి భేరుల నొకపట్టు వేగ మ్రోయఁ
గొట్టినను వీడఁగా లేదు కూర్కునతఁడు.

451

తే. గీ. ముకు చెవులయఁదు జలమును బోసినారు
కొట్టిరి శతఘ్నిమడమలఁ బట్టి వాని
కుంభకర్ణుండు నిద్ర మేల్కొనడు కడకు
వేయి యిభముల ద్రొక్కింప వీడె నిదుర.

452

తే. గీ. భీకరంబగు నోరును విప్పి విప్పి
ఆవలించుచుఁ బెనుగాలి నంత విడిచి
గ్రహగతిగఁ దోచు నెఱ్ఱని కండ్ల విప్పి
నలుదెసలఁ జూచి కనియె దైత్యుల చయంబు.

453

తే. గీ. మాంసమును దిని త్రావుచు మద్య మపుడు
తృప్తిగను కుంభకర్ణుని తేరి చూచి
వినయ మొప్పఁగ దానవ వితతి యెల్ల
మ్రొక్కిమ్రొక్కుచు నాతని ముందు నిలిచె.

454

ఆ. వె. కుశల మడిగి వారి కుంభకర్ణుండంతఁ
దన్ను నిదుర లేపి యున్న హేతు
వేమి యనియె రాజు భీతుండు గాడుగా
వచ్చియుండవలయు వ్యధ యదేమొ.

455

- ఆ. వె. అల్పకష్టమైన నన్న నిద్రించెడి
నన్ను లేప మనఁడు విన్నయంతఁ
బరిహరించువాడ బాహుబలంబున
దానిఁ దెల్పు డింక దై త్యులార! 456
- కం. అని ప్రశ్నించెడి యాతని
కనె యూపాతుండు మంత్రి యాసుర వైరుల్
మనకపకృతిఁ బూనరుగా
మనుజుండే హేతువయ్యె మనభీతికహో! 457
- కం. జానకిఁ గొనిదెచ్చుటచే
మానవనాథుండు రామ మహితుఁడు లంకన్
వానరయుతుడై ముట్టడిఁ
బూనెను నతుండు బలుడు పోరునఁ జచ్చెన్. 458
- చం. మును నొక వానరుండె పురమున్ దహియించెనుమామఱిప్పడో
వనచరులట్టివారు మన పట్టణ మంతయు ముట్టడించి రా
జనపతి రాఘవుండెమన జట్టినిఁజావఁగఁ గొట్టె చచ్చె నం
చని విడె రావణుండును మహాపదఁ గాంచెనుగుంభకర్ణుడా! 459
- కం. దేవత లాసురు లెవ్వరు
రావణు జయింప లేరు రాముండొకఁడే
దై వవిధిం గొట్టెనుగా
నావహమం దసురనాథుఁ డపజయ మొందెన్. 460
- చం. అనవిని కుంభకర్ణుఁడు మహాకుపితాత్ముఁడు భీకరుండు వే
చనియెద రామలక్ష్మణులఁ జలపెద వానరసైన్యజాలమున్
దునిమెద వారిర క్తమును దుష్టిగఁ ద్రావెద మీకు నిత్తు రా
వణుఁగనువాఁడ శత్రుతతి వైబడి దున్నిన పిమ్మటంచనెన్.
- ద్వి. కోపగర్వంబుల కుంభకర్ణుండు
తాపాన; నన మహోదరుడది వినుచు. 462
- ద్వి. పినతుడై గోరెనా వీరాధిపీరు
తనయన్నఁ గనిపోవ తగునంచు ననికి. 463

- ద్వి. గుణదోషములఁ దెల్పుఁ గూడుచు మీయన్న
రణమున జయము వి రాజిల్లు నటుగ. 464
- ద్వి. రాక్షసు లంతట రావణుఁ జేరి
యీక్షణమందె వే యనుజుండు లేచె. 465
- ద్వి. వెనువెంటఁ బొండు వే గొనిరండు వాని
నని రావణుండాడ నసురేశు కడకు. 466
- ద్వి. చనె కుంభకర్ణుండు సారాయి ద్రావి
దనుజులు రావెంట ధర వణకంగ. 467
- ద్వి. రాజ మార్గము వెంట రాజ గృహంబు
దేజంబుతోఁ బోయి భూజానిఁ గనెను. 468
- ఉ. దారిని భీకరాకృతిని దానవ వీరుఁడు భూధరంబు నా
ధారుణి దద్దరిల్లి నతి దారుణకాయుఁడు కుంభకర్ణుఁడే
తేరుటఁగాంచి పానరులు తీవ్ర భయాకుల చిత్తులౌచు నీ
తా రమణి మనోహరుని దగ్గరఁ జేరిరి గొంద అంతటన్. 469
- తే. గీ. లంక కవతల నున్న మ ర్కట చయంబు
కొందఁతారాము శరణంబు గూడియుండ
కొంద అంతట భూమిపైఁ గూలినారు
కొంద అప్పుడు పాటిరి కొండ లెక్కి. 470
- తే. గీ. కాంచె రాఘవుండును కుంభ కర్ణ తీరు
ధనువుఁ దాల్చిన నీలంపు తనువు తోడ
నాతఁడు కిరీటధారియై యరుగు దెంచు
నతని దెల్పు విభీషణా యనియె టేడు. 471
- ద్వి. అని విభీషణుఁ గోర నారామ విభుఁడు
వినిపించె నాతండు విశదంబు గాగ. 472
- చం. ఇతఁడు ప్రతాపవంతుఁడుమ పేంద్రయమున్ విజయించినట్టి వా
డితఁడ సురేశు సోదరుఁ డ హీనబలుండుఁ బ్రమాణమందు నం
దితనికి సాటియే యసురు లెవ్వరు తేరిల దేవదానవ
ప్రతతి సమైక్యమౌచు సలుపన్ రణముల్ విజయించు నీతఁడే.

కుంభకర్ణుని నిద్రగాథ

- తే. గీ. విశ్వవసు పుత్రుఁడు సహజ వీరుఁడతఁడు
తక్కుగలవారు తపసున దై వశ క్తిఁ
బొందియుండిన వారలు పుట్టినంత
కుంభకర్ణుండు లోకంబు గుందఁ గడఁగె. 474.
- తే. గీ. పుటుకతోడనె జీవులఁ బొట్టఁ బెట్టు
కొనియె వేనవేలుగ నంత జనము భీతి
సురల పతిఁగోరెదముఁబ్రోవ వరదుఁ డతఁడు
గొట్టె వజ్రాయుధంబున గుంభకర్ణు. 475.
- తే. గీ. ఆతఁడై రావతపుకోట నంతఁ బెఱికి
వాసపునిగొట్టె తొమ్మువై రోస మూని
తల తిరిగి వ్యధ నింద్రుండు తాతఁ జేరె
దేవదానవమౌని సంఘావృతుండు. 476.
- తే. గీ. ప్రజల భక్షించుచుండి దేవతలు స్రుక్క
మునిజనాశ్రమంబుల నాశమూని పరుల
వనితల హరించు కుంభకర్ణుని గుఱించి
సర్వమును దెల్పెఁ గర్తవ్య సరణి నెంచ. 477.
- కం. కని ముని మనుమని గతి
వినినాడను నీదుగాధ విపరీతముగాన్
మనఁజెల్లదు తెలివిగ ని
ద్రనుగను మీవిక సతంబు దై త్యా యనియెన్. 478.
- కం. తాత శపింపఁగ వెంటనె
భూతలమున కొఱిగె నిద్రఁ బొందుచు నాతం
డాతని ముందటఁ బడఁగా
భీతిలి రావణుఁడు బ్రహ్మ వేడఁగఁ బూనెన్. 479.

కం. తాతా నీనుడి తప్పునె
భూతలమున వృద్ధి బొందు భూజంబటుగం
బాతంబొందగ శాపం
బీతగునా నిద్రకు బరి మితియేన్ లేదా? 480

కం. అన విని తొలి ముని దై త్యే
శున కనియెన్ నిద్ర లేచుచుండున్ దిన మొం
డున నాటునెలల కొకవరి
దిన దిండిని మార్పిడియ యదేశాపంబున్. 481

ఆ. వె. వీడు లేచు నిద్ర నేడాది కొకమార
టంచు నిర్ణయంబు వజ్రుడు దెల్పు
వినుచు దమ్ము గూడి వెడలె రావణుడంత
నిద్రలేపె వీని నేడు రామ. 482

చం. విదితము రావణుండు రఘువీరుని బాణపరంపరాహతిన్
మది కలయంగ భీకరుని మానవభోజుని నిద్రలేపి వే
కదన మొనర్చి వానరనికాయము జంపగఁ బంపుచుండె నా
హృదయభయంకరుండు నిను నిప్పుడెదుర్కొని పోరు సల్పెడిన్.

ఆ. వె. వానిఁ జూచునంత వానరు తిటునటుఁ
బరువు తెత్తుచున్నవారు గనుము
రణము సల్పవాఁడు రాజెప్ప వలయునె
కోతి మూక గాంచు భీతి మిగుల. 484

కం. ఈతండొక యంత్రముగాఁ
గోతులకుం దెల్పఁదగును గ్రూరుండనిలోఁ
జేతులఁ గల్పక పూర్వమె
భీతిని విడి వానరతతి వెలయుచు బోరన్. 485

చం. ఆను నుడి వించు నాసురపిరాముడు రాముడు ప్రక్కనున్ననీ
లుని గప్పినై న్యనాయకు విలోకన మూని విభీషణుండు ప
ల్కిన యది యెల్లఁ జెప్పి వెన కీక బలంబును జక్కదిద్దనౌ
నని తెలుపంగనాతఁడటులంతటఁ గూర్చె బలంబు వ్యూహమున్.

- ద్వి. సిద్ధంబుఁగాఁ జేసి యుద్ధంబుఁ బూన
గద్దరియై కుంభకర్ణుండు రాగ. 487
- ద్వి. భూజాల శై లాలఁ బూని వానరులు
ఆజిసల్పఁగనుండి రత్యంత పటిమ. 488
- ద్వి. గిరిపోలెడిగవాక్ష శరభులు హనుమ
హరిరాజపుత్రుండు నంగదుండంత. 489
- ద్వి. కోటగుమ్మములందుఁ గొండలం బూని
పటుదీక్ష నిలిచిరి బవరంబు సలుప. 490

రావణకుంభకర్ణులు

- ఉ. భీకరుడై యకాలమున వీడుచు నిద్రను బాన మత్తుఁడా
లోకనసేయగా దనుజలోకము రాజ గృహంబుఁ జేరుచున్
వీక నొనర్చుచున్ వినతి వేన్మపుఁ గాంచుచు లాంచనాదులం
బ్రాకట రీతిఁ బొంరి రిపుఁబాధ యదేమనెఁ దన్ను లేపగన్.
- ఉ. నీవు మహాసుషుప్తి గని నేఁగని నట్టి మహాపరాభవం
బీవెఱుగంగఁజాలవు సుమీ యిపుడై నను లేచినావు సు
గ్రీవునిగూడి రాఘవుఁడు కీశబలంబుల వార్ధిదాటి లం
కావరణమ్ముఁ జుట్టి యనికారకులై మనవారిఁ జంపరే. 492
- ఉ. నేతువు గట్టి వార్ధికి నశేష వనీచర సైన్యయుక్తుడై
సీత విభుండు లంకదరిఁ జేరి వనంబుల నాక్రమించి యు
ద్ధాతురుఁడౌటఁ బోరితిమి దానవ ముఖ్యులు చాలమంది నా
కోతులె జంపఁగల్గినవి కోతుల ముఖ్యు డొకండుఁ జావఁడే.
- ఆ. వె. ఇంకఁ జెప్ప నేల ఎందఁబెందఱొ మన
రాక్షసాళి సచ్చె రణమునందు
వృద్ధులైనవారు బాలురు మాత్రమే
మిగిలియుండిరి కనుమీ పురాన. 494

ఆ. వె. అదియి కామవినుము వ్యయమాయెఁ గోశంబు
చిల్లి గవ్వకూడఁ జేత లేదు
అన్నకొఱకు నీవ యాహవంబూనుము
లంకఁ బ్రజల కిమ్ము రక్షణమ్ము.

495

తే. గీ. ఇతరు లెవ్వరుఁ జేయఁగా నెంచలేని
యీ మహాత్కార్య మొనరింప నీకె తగును
నెప్పుడై నను మున్నిట్లుఁ చెప్పినానె
ఓపరంతప! అరిఁజంపుమోయి నీవ.

496

తే. గీ. మున్ను దేవాసురులతోఁడఁ బోరి జయముఁ
గొంటివి పరాక్రమండవు ఘోర బలుఁడ
జీవరాశిని నీసరిజీవి లేడు
బాంధవప్రియ రణశూర భ్రాతను సుమ.

497

తే. గీ. హత మొనర్చుము వ్యధను నీహితుఁడ సుమ్మ
శాత్రువులఁ బాటఁద్రోలుచు జయము గొనుమ
పవనమున శరద్ధ్వనము వేపాటునటుగ
ననుచుఁ గుంభకర్ణుని గోరె నసుర రాజు.

498

కుంభకర్ణునిహితము

తే. గీ. వినుచు గుంభకర్ణుఁడు భ్రాత యనిన మాట
నవ్వుచుం బల్కె నన్నకు నయము మీర
మున్ను నేనన్న రీతినే ముప్పు గలిగె
హితుల మాటల వినవై తి వీవు నాడు.

497

తే. గీ. అహ పరాక్రమగర్వంబె యతిశయించి
సీతను హరించి చేయవే చెడుగు పనిని
మొట్టమొదటనె గుణదోషముల నెఱింగి
ముందు వెనుకలయోజింపఁబూనవుగద.

498

తే. గీ. కార్యమును దేశకాలానుఁగజ్జిఁ దలంచి
విఘ్నకారణ వెలుగుచు విజయ మూనఁ
బూను రాజె సమర్థుండు ముందు వెనుక
యోజనము లేక జరియింప నొదవుఁ జేటు. 499.

తే. గీ. నాలుగు నుపాయముల నెంచి వీలు నెంచి
యొకటి రెండింటి మూడింటి నూని కార్య
సిద్ధిఁ దలంచిన దుఃఖమ్ము సేర దెవని
అక్కరకురాని చదువేల యవనినాథ! 500.

తే. గీ. రాజు మెప్పునె గోరి పల్కాడు వారు
మంత్రసభలోన నహితులే మంత్రు లుండి
రాజుఁ జెటిచెడి శాత్రులకొఱకు
హితుఁవలెఁబల్కు మాటలె యెన్నఁ దగునె. 501.

తే. గీ. శాత్రులగతి నెఱిగి విశాలదృష్టిఁ
దన్నరక్షించుకొనఁ జాలకున్న వాఁడు
రాజ్యరమ వీడుఁ గను ననర్థంబు తెన్నొ
నీకుఁ దెలియని దేముండె నీతి విడుఁడ! 502.

ఉ. తమ్ముఁడు మున్ విభీషణుఁడు ధర్మవిదుం డనినట్టిరీతి నీ
విమ్మెయిఁ జేయుచే తగు సుమీ యటుగాదని యెంతువే యికన్
బొమ్ము చతుర్థవార్గమున బుద్ధులు పుట్టును గర్మబట్టి చే
కొమ్మిక దత్ఫలంబిపుడెక్రొధము నాశన హేతువే సుమీ.

ద్వి. ఆని కుంభకర్ణుం డాడినఁగోప మూని
దనుజుల జేడాడె దమ్మునింగాంచి. 504.

ఉ. ఏమిది కుంభకర్ణ యిటులీవనుజుండవు నయ్యుఁ బెద్దతా
ధీమహితుల్ సదాబలుకుతీరున శిక్ష విధించుచుంటివే
యేమి ప్రయోజనంబు గలదీ నుడులిన్ శ్రమ మొండెగాకహా
నీమహితోరు బాహుబల నిస్తుల విక్రమముందలంపవే. 505.

తే. గీ. శాంతిపో జ్ఞానహీన బు వలనో బలస
రాక్రమంబుల గర్వకారణమ వలనో
చేసియుండిన నాతప్పుచేత కూడి
వచ్చునె తలంపఁ బలుమార్లు పలుక నేల.

506

తే. గీ. కడచినది కూడివచ్చునె గతముఁ దలఁచి
బుద్ధిమంతులు దుఃఖంపఁ బోవ రెపుడు
నన్నుఁ బ్రేమింతువేని నీకున్న బలము
నీకెఱుక యేని రణమునే నిశ్చయింపు.

507

చ. హితుఁడగువాఁడె ఆపదల నెప్పుడుఁ దోడ్పడు వాఁడెబంధువౌ
హితులకుఁ దోడ్పడందలఁచుచేతగు నీకుఁ బరాక్రమోజ్వల
వ్రతమున నాదు పాపమికఁ బాపుము వైరులఁ జంపికార్యముల్
జత పడ సేయువాఁడె గద సద్గుణవంతుఁడు బంధుమిత్రుఁడౌ.

ఉ. దీనమఁగాగ నొక్కపటి తేకువతోడ మఱొక్కమారు కో
పానలదగ్గచి త్తమునఁ బల్కురు పల్కెడి తేనిగాంచి యా
జానకినాథురాఘవుని జంపెద శాంతిని గూర్తు నన్నరో
మానసమందు గోప మవమానము భీతిఁ ద్యజించియుండుమీ.

తే. గీ. తమ్ముఁడను స్నేహితుండను ధర్మ మెంచి
చెప్పఁదగినట్టి మాటనే చెప్పియుంటఁ
గాని నీడు హితంబె యెక్కాలమందు
నాచరించెడివాఁడ గయ్యంబు సేతు.

510

తే. గీ. రామలక్ష్మణసుగ్రీవులను వధించి
వానరులసేన పాటిపోవంగఁ జేతు
రాము శిరమును ఖండించి రాక్షసేంద్ర
తెచ్చియిచ్చెద సుఖమునఁ దేలు మింక.

511

తే. గీ. ఆత్మజులఁ గోలుపోయిన యసురు లెల్ల
దాశరథిశిరముఁగని సంతసము గాంతు
గిరి సమానుఁడు సుగ్రీవకీశరాజు
నెత్తురందోగఁ జూతువు నేడె రాజ.

512

ఉ. ఈవు మదీయరక్షితుడవెట్లు వధింపఁగలాడు రాముడో
రావణ రామవైరులగు రాక్షసవర్జుల నాదు జీవముల్
పోవకమున్న నిన్నెవరు ముట్టగలారలు నన్నగూర్చి నీ
కేవిధమైన భీతి గలదేని త్యజింపుము శాంతిఁబొందుమీ. 513

తే. గీ. అగ్ని యమ కుబేరులు వాయు వా సురపతియు
రాఘవున కడ్డముగ నిల్చి రణ మొనర్పఁ
బూనినను వారి గెలిచెదఁ బోరునందుఁ
జాహువులఁబట్టి విటుతు నెవ్వారిఁ గాని. 514

తే. గీ. బ్రదుక నెంచిన వార లెవ్వారుగాని
నాదు కంటనఁ బడి మరణంబుఁ గనక
నుండగలవారె కోపంబు మెండెయైన
నింద్రునై నను జేతితో నేవధింతు. 515

తే. గీ. ఆయుధంబులు నాకేల యసురనాథ!
ముష్టి నే గొట్ట రాముండు పుడమిఁ బడదొ
బ్రదికియేయున్న నాతని జాణవితతిఁ
ద్రావెడి నతనిరక్తమ్ము తథ్య మిదియ. 516

ఉ. నేను సజీవినై మనఁగ నీకు భయంబది యేల రావణా!
నేనికఁ బోయిరాననికి నీవిపు డాజ్ఞ నొసంగుమయ్య వే
ఆనరనాథులందునిమి యంతట నే కబళించి వైచెదన్
వానరకోటి నెల్ల నొకపట్టున భీతిని వీడు రావణా! 517

ద్వి. లంకఁ గాల్చిన వానరశ్రేష్ఠ హనుమ
జంకక మెడఁబట్టి చంపఁగాఁ గలను. 518

ద్వి. ఘనయశంబును నీపు గాంచెడి రీతి
వనచరబృందంబుఁ దునుముచుఁ దినెద. 519

మంజరి:

క్రుద్ధుడ నేనై నఁ గూలు దేవతలు
భక్షింతు యముఁగూడ భయమేమి లేక

అడ్డంబు వచ్చిన నగ్నినింగూడఁ
 దోడ్తోడ మ్రింగెద ధూమంబుతోఁడ
 సూర్యుఁడడ్డంబై నఁ జుక్కలతోఁడ
 భూమిపైఁ బడునట్లు బోకార్చు వాఁడ
 వాసపుఁ జంపెద వార్ధిఁ ద్రాగెదను
 కొండలఁ బిండిగాఁ గొప్పెడివాఁడ
 భూమిని గదలింతు ముక్కలౌ నటుగ
 భూతము లన్నింటిఁ బొక్కంగఁ జేతు
 నాశక్తిఁ జూపెద నాకు భయంబె
 చాలకాలమునుండి శయనించియుంటి
 బోకార్చు నిప్పుడె మూఁడు జగాల
 నా పరాక్రమిష్టు నల్లెళలరయు
 ఒకపూట తిండిగా నొప్పెడి జగతి
 ఎటుగ నాతోఁబోర నెవ్వారు బ్రదుకు
 రామునే నెవధింప రామ యాసీత
 ప్రేమించి నినుగూడి క్రిడింప నెంచు
 చిరకాల మామెతోఁ జెందుమీ సుఖము
 మనసార ద్రాగుచు మనుమోయి యింక
 భయమేల నీకింక భ్రాత నేనుండ
 స్వేచ్ఛగా సుఖములఁ జెలఁగంగ నొను
 అని కుంభకర్ణుఁడు తనయన్న కనఁగ
 విని మోదముం బూనె వీరరావణుఁడు.

520

మహాోదరుఁడు

చం. దనుజవరేణ్యు సోదరుని దర్పము లెల్ల మహాోదరుండునున్
 విని పలుకాడె నాతనికి వీరుఁడుగా నసురేశ్వరుండు చే
 సిన పని కాదనందగునె చిన్నతనంబున గర్వితుండవై
 యనిన త్వదీయవాక్కులు మహాపదకుంగడు హేతుభూతముల్.

తే. గీ. అల్పబుద్ధిని నీవిటులాడఁ దగునె
 సత్కులంబునఁ బుట్టియు సరస వాక్కు
 నేర్వవై తివి మనరాజు నీతి నెఱిఁగి
 సీతఁ గొనివచ్చినాఁడది చేటు గాదు. 522

తే. గీ. సకలశాస్త్రార్థవిదుఁడు రాక్షస విభుండు
 తప్పు లొప్పు లెఱిగెడి ధర్మ వేత్త
 గురుల సేవ నెఱుంగని కుఱ్ఱవాఁడు
 తప్పనగఁ నొప్పు కార్యంబు దలఁచువాఁడె. 523

తే. గీ. ధర్మ మర్థంబు కామంబు దగ నొసంగు
 వేఱు వేఱగు ఫలమంటి వీవు చెపుమ
 ఏది ఏఫలం బొసగునో యెవరికెఱుక
 నియతినే ఫలమిడు నెద్ది నిర్ణయింపు. 524

తే. గీ. ధర్మమే ధర్మఫలమిడు దారి గలదె
 కర్మ మొనరింప ఫలములు గలుగుచుండు
 ధర్మమునఁ బుట్టుచున్న దధర్మఫలమ
 ధర్మమునఁ గలుచుండెగా ధర్మఫలము. 525

తే. గీ. ధర్మము నధర్మమును మనతలఁపునందె
 గలదు ఫలములఁ గనలేము కాని యొకట
 దుఃఖ మొదవించు దుష్కర్మ; దుష్టఫలమె
 యిచ్చెడి యధర్మ మంచని యెంచరాదు. 526

తే. గీ. ఐహికాముష్మికార్థమై యాచరించుఁ
 గర్మలపురుషుఁడెప్పుడుఁ గాని కామ
 మెంచి సలిపెడి కర్మల మంచియె యగు
 గామమునఁజేయు కర్మ సుఖంబె యొసఁగు. 527

చం. ధరణిజ దొంగిలించు మది దట్టిన యంతట మాకుఁదెల్పు నం
 దఱము సరే యటంచనఁగ దై త్యవిభుండు హరించె సీత, నిం
 దరుల బలంబుఁగూర్చి హృది నారయడంచని దోష మెంచుదే
 అరమర వీడి తోడ్పడుట కందఱముంబనిఁ బూనుటొప్పదే. 528

ఉ. తానొకరుండె చంపెమన దానవులందఱు దండకన్ జన
స్థానమునందు నీవెలుగఁ జాలవె? నీవొకరుండవే యనిం
బూనఁగ వానితోడఁదల పూనెదొ! నీవ జయింపనెంచెదొ
దానవులెల్ల భీతిఁగను దండక నేటికి రాము నెంచుచున్. 529

మ. కుపితంబారఘు రామసింహ మహా సంకోచింపకే దాకుదే
యిపు డీవెంచెడి సాహసంబు నిదురించే పాములేపన్ వడిన్
విపరీతంబుగఁ దోక్కదొక్కు గతియే బీరంబులేలాడెదొ
నృపుఁడా రాము తెఱంగెలుంగువిడుమీనీడాంబికంబింతతోన్.

ఉ. రాముఁడు దివ్యతేజమున రాజిలువాఁడు సతంబు వానినె
మ్మోమును దేరిచూడఁగల పూరుషుఁడెవ్వఁడులేడు మృత్యువే
యేమొ యనంగఁగోపియగు నేని కనంబడువాఁడు వానిసం
గ్రామమునందు డీకొనెడి రాక్షసుఁడెవ్వఁడు లేడు నేడిల్.

తే. గీ. ఆశరబలంబు సర్వంబు నాశనమగు
వానితోఁ బోరు సల్పెడి వాడెవండు
నీవ యొక్కడఁ బోరఁగా నేర వతని
సమ్మతింప నొకండవే సమర మూన. 532

చం. ఎవఁడు సమస్తమానవుల నెన్నికఁగాంచిన సాటిలేని వా
డెవఁడొ వివస్వతుండనఁగ నింద్రుఁడనంగను జెల్లు వాఁడె రా
ఘపుఁడతనిన్ మహాబలుని గాయముపై భ్రమవీడి పోరనా
అవిరళవిస్ఫులింగ నివహంబుల దూకెదొ కుంభకర్ణుఁడా! 533

ద్వి. అనుచు రావణుఁగాంచి యనియె నీరీతిఁ
దనను బంపినఁబోరు బని దీరు నంచు. 534

తే. గీ. తాను దుర్బలుఁడై యుండి తనవిరోధి
నమితబలవంతు నల్పుఁ డటంచు నెంచి
డీకొనఁ దలంచువాఁడు మడియు నిజంబు
రాఘవుఁడు మున్ను వినకన రాని వాఁడు. 535

తే. గీ. కుంభకర్ణుని బంపుట గూడని పని
 ఎవ్వరొంటరిగాఁబోవ నెంచరాదు
 నీయభీప్సిత మీడేర నే యుపాయ
 మొండు దెల్పెద దైత్యనృపుండ విమము. 536

ఉ. సీతను గోరితెచ్చియును శెంతకుఁ దీయఁగ నూరకుంటివే
 సీత త్వదీయవశ్యయగు శీఘ్రముగాఁదలపోసినంత సం
 ప్రీతిని నాహితంబుఁజెవి పెట్టఁదలంతువయేని నీకుఁ గ
 ప్లాతిశయంబులేని పని యయ్యది రావణ లోకరావణా! 537

తే. గీ. నన్ను గుంభకర్ణు వితర్దనద్విజిహ్వా
 ల మఱిసంహోద్రవీరుల రణమొనర్పఁ
 బంపు పంపుచుఁ జాటింపు పట్టణమున
 రాఘవుని జఁపివత్తుము లంకకంచు. 538

ఉ. మేమనిసల్పి రాఘవుల మేదిని గూల్పగలారమేని యిం
 కేమి యుపాయముందలఁప నించుకయుంబనిలేదుకాక యా
 రాముఁడు లక్షణుండె రణ రంగమునన్ మముఁజావబాదుచో
 మేమనినుండి వచ్చెదము మేనుల రక్తము గారుచుండగా. 539

తే. గీ. రామనామాంకిత విశిఖ రాజి యొడలు
 గ్రుచ్చికోనియుండ వచ్చినీకు నతిసల్పి
 రామలక్షణులను మ్రింగినామటంచుఁ
 దెల్పువారము దైత్యేశ! తెలుపు నంత. 540

తే. గీ. ఒక డిభారూఢుడై పురిఁ నొప్పుగాగ
 రక్కసులు మ్రింగినారలు రామలక్ష
 ణుల నటంచు చాటింపగా వలయునెల్ల
 వారు నమ్మెడి రీతిగా భట జనులకు. 541

తే. గీ. పలుపిథంబుల బహుమాన ముల నొసంగి
 వెల్లడించుము ముదమును వినుచు సీత
 విశ్వసింపంగఁ దదుపరి వెడలి సీతఁ
 గనుచు నోదార్ప నినుఁబ్రేమ గనెడి యామె. 542

- చం. కనక విభూషణావళులఁ గానుకగానిడి మంచిమాటలా
డిన వశమౌను సీత మరి లేరని యెవ్వరు దిక్కు వంతమై
నిను వరియింపకుండినను నీయెడ భీతి వహించి యైన దాఁ
గననగు నింకనై నను సు ఖంబని స్త్రీ చపలాత్మ గాదొకో! 543
- ఉ. రాముని కంటిలోఁ బడకు రావణ నీకవయోగ మద్ది సం
గ్రామము లేకఁబొందనగు రామను నాదునుషాయమూనుచో
ధీమహితాత్మా! నేను కడు దెల్విని యోజన మూని చెప్పితిన్
కామితమా లభించుఁ గడ గండ్లును దప్పును సౌఖ్యమబ్బెడిన్.
- ఆ. వె. దైత్యనాశనంబు తప్పుఁ బ్రాణభయము
పోవు సల్ప కనిని బొందఁగలవు
జయము కీర్తి సుఖము శాశ్వతంబుగ స్వీయ
రాజ్యలక్ష్మితోడ లంక నేలు. 545

కుంభకర్ణుఁడు యుద్ధమున కేగుట

- కం. అనుచు మహోదరుఁడాడఁగ
ననెఁ గుపితుఁడు కుంభకర్ణుఁ డంతట వేగం
బున బెదిరించుచు నాతని
దనుజాధిపు వంకఁ జూచి తాననె భక్తిన్. 546
- ఉ. రావణ! నీపరాక్రమము రాజిల కార్యము పట్ల జూపెదన్
గేవలడంబముల్ పలుక కే రణమందునఁ జంపి వైరులన్
నీవ సుఖంపఁజేసెదను నీవిక వీడు భయంబు వీరులౌ
ధీవరు లీమహోదరుని తెన్నునఁ బల్కుదురొక్కొ డంబముల్.
- ఉ. శూరులు తమ్ముఁదాము ఘన సూక్తుల జాటుకొనంగఁజూతురే
వీరులు గాగ కర్మలను వీర్యమతుల్యముగాగఁ జూపున
వ్వారలు నిర్వహింతురు జ వంబున నింకెవరేని సల్పఁగా
నేరని కృత్యముల్ సలుప నేరని డంబము లాడె వీడహో! 548
- ఉ. ఓయి మహోదరుండ! యిటు లొప్పునె తేని యభిప్సితంబు నే
కూయుచు వానినింబొగడి కోర్కులఁ దీర్చుకొనంగఁజూతు వే
ఆయన నిన్నఁబోలు నధ మాధములందరిఁ జేరదీసి తా
జేయు సమప్తధర్మములు చేవిడనాడుట నింత దెచ్చెగా. 549

తే. గీ. చిల్లిగవ్వంత పనినై నఁ జేయ జేని
యిచ్చకము లాడు నీపంటి హీనమతులఁ
బండితులవోలెఁ బలుకాడు పతితుల నుడిఁ
జెవిని బెట్టుట నింతటి చెడుగు మూడె. 550

చం. పోరని విన్నమాత్ర భయముంగని పాటెడి నీసమానులౌ
వారలె టేనికీన్ హితము పల్కెడి వారయి దాపురింప నీ
తీరు తటస్థమాయెఁ బురిఁ దేజటి కోశబలంబులున్ హతం
బై రిపుభీతి రాజొకఁడె ప్రాణములన్ విడక ండనుండెగా. 551

ద్వి. అనుకుంభకర్ణుని నాసురరాజు
విని మోదమందుచు వెంటనె పలికె. 552

తే. గీ. రామునకు భీతిఁ జెంది యీ రాక్షసుండె
యీమహోదరుఁడే రణ మేల ననెడి
నిన్నుఁ బోలిన వీరుఁడు నీకు నముఁడు
హితుఁడు మఱియెవ్వరువ్నార లెంచిచూడ. 553

ఉ. హంతకు భంగి పొమ్ము రవి యాయన నిస్తుల తేజ మూని వే
యంత మొనర్చు రాఘవుల నావనచారుల వానరాళి ఆ
వంతయు ధైర్యముం గనక నాహవమున్ విడి పాటరే భయా
క్రాంత మనంబులన్ భయద కాయుఁడ నిన్ గనినంతమాత్రనే.

తే. గీ. రామలక్ష్మణులను మ్రింగి రాగదయ్య
అనుచుఁ దనతమ్ము బలము దానతుల రీతి
నమ్మి జయమొందు నని యెంచి నెమ్మనమునఁ
దాఁ బునరాతునివలె సం తనము గాంచె. 555

ద్వి. దనుజేశుఁడంత మోదంబున మునిగెఁ
దనతమ్ముఁడనికేగఁ దరలనుండంగ. 556

మంజరి :

రణమున కేగెడి రావణభ్రాత
తనయన్న మాటను దలఁదాల్చి యంత

శక్రాశని సమమ్ము పాధ్వసమైన
దానవ దేవ గంధర్వసూదనము
కనక భూషితమును ఖడ్గనిర్మితము
శాత్రవ సంక్షోభ సంయుతమైన
ఎఱ్ఱని పూదండ నింపగుదాని
నిప్పులు గ్రక్కెడి నిశిత శూలమ్ము
చేబూని బలగర్వ సేవితుండతఁడు
ఘటకర్ణుడని కేగఁ గదలుచుండంగ.

557

కం. రావణుఁ డాఘటకర్ణుని
బోవలదనె యేకతమున బొమ్మి సేనల్
నీపెంటనురా నేమట
నావానరులు చంపుఁగొటికి యదటుగ ననియెన్.

558

తే. గీ. అనుచు బంగారు మాలిక ననుజు మెడను
వేసి స్వర్ణ భూషణముల వెలుగఁజేసె
ఆయుధంబుల భేదింప నలవి గాని
కనక కవచంబు మెయి ఘటకర్ణుఁ డూనె.

559

తే. గీ. వే త్రిశూలంబు గొనుచుఁద్రవిక్రమావ
తారమన నొప్పి యన్నను గారవమునఁ
గొగిలించుచుఁ బ్రణమిల్లి యేగె ననికి
రథగజ తురంగ బలములు రాగ వెంట.

560

ఉ. కొందఱు ఘోరజంతువులఁ గొందఱు గాడిదలన్ గజంబులం
కొందఱు సింహసంతతులఁ గొందఱు గుఱ్ఱములన్ ఖగంబులన్
గొందఱు నెక్కి రాక్షసులు గొండలవంటి భయంకరాకృతుల్
వందలు వేలుగాఁ జనిరి వై రులఁ జంపఁగఁ గుంభకర్ణుతో. 561

తే. గీ. వెడలు కుంభకర్ణునిపైన వేడుకఁ గని
పూలవాన ముంచి రతని పూవుఁబొండ్లు
శోణితము ద్రావి మత్తిలి శూలపాణి
యైన దానవదేవారి యురిగె ననికి.

562

- తే. గీ. పరిఘ గదముసలమ్ములు పరికరముల
తాళవృక్షంబులను బూని దైత్య భటులు
భయద భీకరాకారులై బవర మూన
సింహనాదాలఁ జేయుచుఁ జెలగి రపుడు. 563
- తే. గీ. ఒకమహాఽర్హతంబన నొప్పి నూలు
ధనువుల వెడలుపుఁ గలిగి ధనువు లాటు
వందలపొడవునఁ దనువు బండి చక్ర
ములను మించెడి కనులతో భూత మనఁగ. 564
- తే. గీ. మారువేషంబుఁ లందున్నఁ మర్కటములఁ
గనుచు వీరపరాధులు గారు నాకు
వీరు వనభూషణమ్ములు వీరి చంప
హృదయ మొప్పుదు చంపక యెటుగ విడుతు. 565
- తే. గీ. రామలక్ష్మణు లెన్న కారణము వీరి
లంక మఃట్టడి కిప్పుడు రాఘవులనె
చంపు టొప్పుగు నంచు రాక్షసుల కనియె
నోరు పాతాళ కుహరంపు తీరు దోష. 566
- తే. గీ. ఆశుభ శకునంబు లెన్నియో యైనవపుడు
మాలికలుగాగ నిల్చెను మార్గమందు
గద్ద లంతట మంటల గ్రక్కుచుండి
నక్కలెల్లెడఁ గూసిన వొక్క రీతి. 567
- ఆ. వె. కడలి పుడమి వసులు వణకిన వప్పుడు
వామనేత్ర మదిరె వామభుజము
కూడ నదిరె దారి గుంభకర్ణుడు వేగ
నరుగుచుండఁ బోర నరులతోడ. 568
- తే. గీ. కాలచోదితుడై కుంభకర్ణుడంత
సరకు సేయఁ డాయశుభ లక్షణము లేమి
శాత్రవులఁ జంపు దీక్ష రాక్షస వరుండు
సంగరంబూన నేగె నాక్షణమునందె. 569

ఉ. వానినిగాంచి వానరులు పాటిరి చేరిరి కొండ గుట్టలన్
కాననసీమలన్ వినుచు గర్జనలన్ భువిఁగూలినార లా
వానరులందు కొందఱిక వారిరి కొందఱు రాఘవాంఘ్రులన్
జిందరవంద రయ్యెఁగపి సేనలు చూచుచుఁ గుంభకర్ణునిన్.

ఉ. వారలఁ జూచి యంగదుఁడు పౌరుషవంతుఁడు ఖిన్నుడౌచు వే
వారిభయంబు వాప ననె వానరులార భయంబదేల? యీ
దారుణరూపయంత్రమును దైత్యులుమాయనుగూర్చినారహా
శూర వనీచర ప్రతతి చూచి విభీతులుగా సజీవమై
పోరొనరింప జాలదిది బొమ్మసుమా యని వెన్ను నిత్తురే.

ద్వి. అనిఁ జచ్చువార లాయమరలోకంబు
గనువారు మఱలు డి యనిఁబూన మీరు. 572

ద్వి. అని అంగదుండాడ నావనీచరులు
కొని చెట్లు బండలఁ ననిఁ బూనినారు. 573

శా. ప్రాకారంబును చాటి సై న్యతతి సంగ్రామాభిలాషన్ వడిన్
లోకాతీత భయంకరుండటకు రా రోషించి యావానరుల్
వేకొండల్ ద్రుమజాలముల్ విసిరి రా వీరాత్మువై నంత భీ
మాకారంబుపయింబడన్ దునకలై యద్రుల్ భువింగూలెఁగా.

తే. గీ. కొండబండలు వానగా కురియ మీద
భూజములతోడఁ దనువెల్ల మునుఁగుచుండఁ
గుపితుడై కుంభకర్ణుండు కోతి మూక
మ్రొంగఁ గడఁగె విచ్చలవిడి మేర లేక. 575

కం. కొందఱ మ్రొంగియుఁ జంపియు
గొందఱు బడగొట్టి యెల్లకోతుల మూకన్
గొందల మందఁగఁ జేసెను
గందరగోళంబు కుంభకర్ణుండంతన్. 576

కం. పాటిరి కొండల నెక్కఁగఁ
 బాటిరి భూజంబు లెక్కబాటిరి గుహలన్
 దూరగ సింధువులోఁ బడి
 నారు కపులు గొందఱంత నలజడిఁ బడుచున్. 577

కం. అంగదుఁ డంతఁ బరాజిత
 లాంగూలులకు హితబోధరయమున సల్పెన్
 భంగ మొదవ నునక్కి ర్తికి
 సంగరమును వీడి పాఱఁ జనునే యనుచున్. 578

ఉ. చావునకుం భయమ్ముగనఁ జావక దప్పనె చావుపుట్టుకల్
 జీవులకున్ నిసర్గమెటఁజేరిన వీడుచుఁ జౌరుషంబు నీ
 భూవలయంబునందు సుఖముంగనుచోటును బొందలేము యు
 ద్ధావనిఁజావఁ బొందగల మా కడుదుర్లభదేవలోకమున్. 579

చం. విడువడు కుంభకర్ణు మనవీరుడుఁ రాముఁడు చపుచుండగా
 మిడుత జ్వలించు నగ్నిఁ బడ మేనునశింపకయుండు నొక్కొ ఒ
 క్కడెగదవాడుపెక్కు కపికాండముపౌరుషమున్యశంబునున్
 విడి చనఁజెల్లునే రణము వీడుచుఁ బోరఁగ రండు రండనెన్

ద్వి. హనుమంతుఁ డంతలో నట కరుదెంచి
 వెనువెంట నీలాది వీరులు రాగ 581

తే. గీ. ఒకపరి పది నిరుపది వేరొక్కసారి
 ముప్పదియుమంది కోతుల బూని చేత
 నోటఁ బడవేసి కుంభకర్ణుండు మ్రింగు
 చుండి విహరించుటను ద్వివిదుండు గాంచి. 582

తే. గీ. పర్వతంబొందుఁ బెకలించి బలము కొలఁది
 కుంభకర్ణునిపై వైచె గుటిని డప్పి
 యద్రి నై న్యంబుపైఁ బడి సమయఁ జేసె
 నిభమహాశ్వ సై నికబృంద ష్టెల్ల దృటిని. 583

- ఉ. విల్లుల బూని రాక్షసులు వేల కొలంది వనీచరావళిన్
బెల్లుగఁ జంపినారు కపి వీరులు కొండలఁ జెట్ల వైచుచున్
గొల్లుమనంగ దైత్యతతి గుండెలు బ్రద్దలు గాగఁ జేసి నా
రెల్లరణస్థలంబుఁ బ్రవహించెను రక్తము కాల్యలోయనన్. 585
- ద్వి. హనుమంతుఁడొక పెద్ద అద్రుఁ జేబూని
వినువీధిపై నుండి విసరఁగానంత. 586
- ద్వి. ఘటకర్ణుఁడద్దాని గట్టిగాఁ గొట్టె
పటుతర శూలాన బ్రద్దతొ నటుగ. 587
- ద్వి. శూలంబుఁ జేగొని ఊఖింపఁ గపులు
లీలగా ఘటకర్ణుఁ డాలంబు నలిపె. 588
- ద్వి. తఱుముచుఁ కపి సేన దైత్యవీరుండు
నులుమెడి మొయిలన నొప్పుచునుండి. 589
- ద్వి. పెనుగొండ నొకదాని పెకలించి హనుమ
గని కుంభకర్ణుని గట్టిగాఁ గొట్టె. 590
- ద్వి. ఆదెబ్బ కాతఁ డా హా యటంచనియె
ఛేదమై తల రక్త సిక్తంబు గాగ. 591
- ద్వి. వెనువెంట నాతండు గొనుచు శూలంబు
హనుమంతు ణొమ్ము పై నదుముచుఁ బొడిచె. 592
- కం. గిరగిర దిరుగుచుఁ బెద్దగ
నరచుచు మూర్ఛిల్లి హనుమ యవనింబడి నె
త్తురు గ్రక్కుచు స్పృహదప్ప వా
నరసేనయుఁ బాట దొడఁగె నలుదిక్కులకున్. 593
- తే. గీ. అంతనీలశరభులు గవాక్ష గంధ
మాదన ఋషభులు నతని మీదఁ బడిరి
పిడికిటల గ్రుద్ది బండల వృక్ష వితతి
బోరు సాగించినారలు ఘోరముగను. 594

నీలగంధమాధన గవాక్ష శరభఋషభులు

సీ. కాగిలింబట్టుటఁ గరముల ఋషభుండు
 నెత్తురు గ్రక్కుచు నేలఁబడియె
 పిడికిలి పోటునఁ బీడింప శరభుండు
 పొక్కుచు వెనువెంట భూమిఁబడియె
 మోకాలిచేఁ గ్రుమ్మి చీకాకుఁబెట్టుచు
 నీలునిఁ బ్రహరింపఁ గూలఁబడియె
 అటచేతితోఁ గొట్ట నంత గవాక్షుండు
 తలదిమ్మ దిరిగి భూస్థలిని బడియె

తే. గీ. పాదఘాతంబుననె గంధ మాదనుండు
 నేలఁబడరానె వేటాడె లీల గాగ
 కపిబలంబును రక్త సిక్తంబుఁ గాగ
 కుంభకర్ణుండు నడ్డు లేకుండ నంత.

595

తే. గీ. వందలకొలంది మ్రింగగ వానర తతి
 వాని ముక్కు చెవి రంధ్రాలఁ బయలు పడుచు
 బాధఁ గలగింపసాగగ నవ్వానిఁబట్టి
 విఱచి తినసాగె వాడంత వేగిరముగ.

596

తే. గీ. పర్వతంబుల వృక్షాల వాని నెంత
 గొట్టుచుండినను జలింప కుండెవాఁడు
 వానరుల రక్త మంతట నేలు లయ్యె
 పాటుచున్నది గుంపులై వానరతతి.

597

అంగదుఁడు

తే. గీ. ఎండకాలాన నడవి దహించురీతి
 వానరులఁ జంపుచుండిన వానిఁ గాంచి
 అంగదుండొక్క పర్వత మతనిపై న
 విసరె నిహతునిగాఁ జేయు విధముఁగాగ.

598

ఆ. వె. కోపముట్టిపడగ గుంభకర్ణుడంత
 శూలము గొని విసర వాలి సుతుఁడు

వడిగజఱచె వాని వక్షస్థలంబున
మూర్ఛ నొంద వాడు మూర్ఛదేలి.

599

ఆ. వె. వాలిసుతునిఁ జఱచె వాడును మూర్ఛిత
ధాత్రి గూఱఁ దెలివి దప్పి యంత
దాని గాంచి యర్క తనయుండు వేవేగ
ననికీఁ బూని దాకె నసురవిభుని.

600

కం. కని యంగదు సుగ్రీవుడు
చని పెద్దగిరినిగయిఁ గొని చయ్యన వై చెన్
దనుజునిపై నంత బలికె
వనచరపతి కుంభకర్ణుఁ గనుచుం దోడన్.

601

చం. చంపితివీవు వానరుల జాలఁగ వీరుల నేన వచ్చితిన్
జంపఁగ నిన్నుఁ దాళు మిక శ్మాధర మియ్యదె వేసినాడ బల్
పెంపున సల్పు లౌ కపుల వే దిగమింగితి వింకఁ జూతు నీ
తెంపు నిశాచరోత్తమ మదీయబలంబున నన్ను గెల్వమి.

602

ద్వి. ఆసురోత్తముడంత నామాట వినుచు
వాసిగఁ బలుకాడె వానర పతికి.

603

తే. గీ. బ్రహ్మపౌత్రుండ వని బుక్ష రజుని సుతుడ
వంచు నధికపరాక్రమ వంతుఁ డవని
యేనెఱింగినదియె యది యెల్ల పల
నీవు గర్జింతు రణమున నిలువు మింక.

604

ద్వి. అని పల్కుచుండిన యీశరవ్రధితుఁ
దనచేతఁ గల ఘనధరణీధరాన.

605

ద్వి. వనచరపతి గొట్టె వక్షస్థలాన
తునిగె నాయద్రె టొ మ్మును దాకునంత.

606

తే. గీ. మండిపడి యంతకుంభర్ణుండు తోడ
మెఱపువలె వెల్లు శూలంబు గిఱ గిఱ గిఱ
ద్రిప్పి సుగ్రీవు వధియింపఁ దీవ గతిని
విసరె సుగ్రీవు నదిదాక వెడలు నంత.

607

తే. గీ. వాయుసూనుండు చూచి లే వచ్చి యటకు
కాంచనాలంకృతమ్ము దీక్షణమునై న
శూలముంజేతఁబట్టి మోకాలిమీదఁ
బెట్టి విఱచి వేసెను గడు దిట్టయౌట. 608.

తే. గీ. వేయిబారువుల బరువు వెలయు నుక్కు
శూలమును జేత విఱచిన గాలిబిడ్డఁ
గాంచి ప్రమదంబు నొందుచు గపులు సింహ
నాదముల గంతులను వేసినార లపుడు. 609.

కం. తన శూలము విఫలంబై
చనమలయగిరిశిఖరంబుఁ జయ్యనఁ బెకలిం
చెను గొట్టెను దాన కపిష
తిని మూర్ఛిలి గూలి యతఁడు దెలివిందప్పెన్. 610.

సుగ్రీవుని కుంభకర్ణుఁడు ఎత్తుకొనిపోవుట

ఉ. అంతట గుంభకర్ణుఁడు మహాముదమందుచు వానరేశునిం
జెంతకుఁజేరి వాయుగతి శీఘ్రముగాఁగొని పోయె లంక న
భ్యంతరపుణ్యకాంతలు సుమాళి సుగంధమాజలన్ మహా
దంతమువించురథ్యలను నాతనిపై గురిపించి రెల్లెడన్. 611.

మ. హరియింపంగలనేని యీబలుని కార్యంబంతయుందీరు వా
నరయోధుల్ రఘురామలక్ష్మణులు చింతంజిక్కి స్వాధీచుతా
అగులాతన్ నళియించి నల్లెయగుసుమ్మాయంచులోనెంచుచున్
బురిఁజే రెన్ నడిదారియందుజనుచున్ బొందెన్ మహామోదమున్.

చం. వనచరనాథుఁ డాశరుడు బట్టి హరించుచుఁబోవుచుంట నా
తని బలగంబు లెల్లఁ గని దద్దరపాటునఁ జూచుచుండె నా
హనుమయుఁ గాంచుచుండి తన యంతటఁ దాగననై నకార్యమే
మని తలపోయుచుండె వెన నా కపిసై న్యము నూరడించుచున్.

చం. అతఁడు మహాబలుండరుల కాతఁడు చిక్కడె చిక్కియుండె మా
నితమగు నేయుపాయమున నేని బయల్పడి రాగలండు నే
నతనికిఁ దోడ్పంగఁ జనగా నపక్తి ర్తినిఁ బొందఁడొక్కొ మా
రుతి సుతుఁడిచ్చె రక్షయని లోకము నాతని నీసడించుగా. 614.

తే. గీ. కుంభకర్ణుని బిడికిటఁ గొట్టి పొడిచి
భిన్నదేహుని గావించి వేగ నృపుని
వీడిపుచ్చంగఁ జేసెడి వాడఁ గాని
సూర్యతనయుని బంధించు శూరుడెవడు.

615

తే. గీ. అనిని మూర్ఛిలియుండుట నతనిబట్టె
మూర్ఛదేటి రాముని కార్యము నెఱవేరు
రీతిఁ జేసెడి యాతఁడే రిపుభయమ్ము
గనని వీరుండు బహుసరాక్రముడు వాడు.

616

తే. గీ. మహిత సుగ్రీవుని పరాక్రమ బుమీద
భారమిడి విచ్చిపాఠెడి వానరతతి
నూరడించుచు నిలుపుచునుండు వాడ
నాతఁడరుదెంచువాక ధర్మార్థ మదియ.

617

ద్వి. అనుచు లోదలపోసి హనుమంతుడంత
వనచర నై న్యంబుఁ బాటక నిలుపు.

618

ఉ. మూపున మోయుచుండి పురమున్నలువీధులఁ ద్రిప్పుచుండెదా
నేపు వహించివై బడఁగ నింపగు చందన పుష్పగుచ్ఛముల్
నాపురవీధులందిరుగు నంతట జల్లదనంబుఁ నొంది వే
చూపు లభింపమూర్ఛసనెజ్జుట్టును సూర్యజుడంతఁ జూచుచున్.

అ. వె. తాను బట్టువడియె దైత్యుని కంచని
విడివడంగఁ దలఁచి తడవు లేక

కలుకు పండ్ల ముక్కుఁ గొఱుకుచుఁ జెవులను
వాడి గోళ్ళఁ ద్రుంచె వానరుండు.

620

తే. గీ. పార్శ్వభాగంబులనుగూడఁ బండ్లఁగొటికి
ముక్కుచెవులను హరియింప మొగము రుధిర
సక్తమగుచుఁ గురూపిఁగా జేయఁబడుట
కుంభకర్ణుండు గోపించి కోతి నంత.

621

తే. గీ. మట్టి బడవై చి కాలితో మట్టుచుండె
రక్తసిక్తుండు ఘటకర్ణ రాక్షసుండు
అంతటఁ దటాలుమని మింటి కటిగి వడిగ
కెరలి రఘురాముఁ జేరె సుగ్రీవ రాజు.

622

ద్వి. తప్పించుకొని రవి తనయుఁడు వోవఁ
నప్పుడే చనె దై త్యుఁ డాలంబుఁ బూన. 623

ద్వి. ముద్గరముంగొని భూతంబు వోలె
నుద్గమించెను నాల మూనంగ మరల. 624

కం. తనవారినిఁ బగవారినిఁ
గనకుండఁగఁ దినెడి కుంభ కర్ణుండంతన్
దనుజుల వానరులను వే
వనచరబృందంబు భీతిఁ జాఱఁగఁ గడగెన్. 625

తే. గీ. ప్రళయకాలమృత్యువువలె వానరులను
భక్షణము సేయు ఘటకర్ణు భయమువలన
రాముకడ కేగి కీశవారంబు శరణు
వేడిరి సుమిత్రసుతుఁడంత వెడలె ననికి. 926

లక్ష్మణ కుంభకర్ణులు

తే. గీ. ఏడు తీవ్రబాణంబుల వీడి మఱియు
వేసె లక్ష్మణుండప్పుడు విశిఖతతులఁ
గొట్టె కుంభకర్ణుండు తా వట్టు బెట్టి
పాదఘాతంబుచే వాని ప్రక్కనె గల. 627

రామ కుంభకర్ణులు

తే. గీ. రామవునిమీద కడరి నారాచవితతి
వీడ కుంభకర్ణుండు వేవేగ వాని
దునిమి రౌద్రాస్త్రమును తొమ్ము దూరఁ గొట్టె
దశరథసుతుండు దైత్యుండు దద్దరిలఁగ. 628

తే. గీ. రామబాణాభిఘాతుఁడై రాక్షసుండు
కుపితుఁడై మైమఱచె గద కూలెనంతఁ
జేయి జారుచు నేలపై జేతనున్న
ఆయుధములెల్ల నటుపై న నవనిఁగూలె. 629

ఉ. ఆయుధసంచయంబు భువి హస్తమునుండి బడన్ నిరాయుధుం
డాయసురుండుర క్తమయుడై మహితాద్రినొకండుబూని భూ
నాయకుమీదకున్ విసరె నవ్యళరంబుల నేడువీడి తన్
డాయఁగ వచ్చునా గిరి బడన్ భువి రాముఁడు గొప్పైబిండిగా.

తే. గీ. మేరుశిఖరతుఖ్యుఁడు దైత్య వీరుడంత
లెండువందల కపులపై దండు వెడల
రాఘవుఁడు వానిఁ దూపుల రయముతోడ
నేలఁబడునట్లు గొప్పై వే లీలగాగ.

631

తే. గీ. అంత సౌమిత్రి యోజించి యతనిఁ జంప
వానరుల తండ మాతని మేను నిండ
నెక్కి పీడింప నాతండు స్రుక్కుననఁగ
ష్టవగు లెక్కి రాతని మెయి రయముతోడ.

632

తే. గీ. కుంభకర్ణుండు తృటిమాత్ర గుపితుఁడగుచు
వానరులనెల్ల విదళింప వానిఁ గనుచు
వధ్యుఁడీతండు చంపుటే పరమధర్మ
మనుచు రాఘవుఁడతనిపై కరిగె నంత.

633

తే. గీ. వింధ్యమందరగిరులన భీతిఁ గొలుపు
రౌద్రమూర్తిని ఘటకర్ణుఁ ర క్తమయుని
నాలుకను స్వీయరక్తంబు నాకువాని
యమునివలె నున్నవాని రామయ్య గాంచి.

634

కం. పలికెను ధనువుంగొని దై
త్యునిగని ఇంద్రుని జయించి యుండినఁ వాఁడా
గనుమీ రాముఁడనే నిం
ద్రునిగాను సుమా రణాన ద్రుంతున్ నిన్నున్.

635

ఆ. వె. భయ మదేలరమ్ము బవరంబు సల్పంగ
రాక్షసేంద్ర యనుచు రాముఁడాడ
రాముఁడతఁడుగాఁగ రాక్షసుండెంచుచు
పక పక మని నవ్వి పలుక సాగె.

636

- ఉ. కాను విరాధుడన్ గనుము కాను కబంధుడ వాలిగాను నే
గాను ఖరుండ నింకెవరి గాను సుమా! నిలు! కుంభకర్ణుడన్
నేనుద్వదీయవిక్రమము నే యికజూతును జూచి పిమ్మటన్
దానవవై రి మ్రింగెద ని దానముగా నిను తుత్తు దీరగన్. 637
- శా. మారీచుండనుగానుగానుమడియన్ మాయం బ్రయోగించుచున్
బోరాటంబున నిన్నెదుర్చుచునె నిం బోకార్చి భక్షించెదన్
ధీరా! ముద్గరమియ్యదే గనుము నే దేవాళి నిర్జించితిన్
ఘోరానిన్ననిఁ గెల్వ లెక్కయొకొ సంకోచింపలేశంబయేన్.
- అ. వె. ముక్కుచెవులుగూడఁ బోయిన వీడహో
నన్ను పోరు టయిని యెన్నవలదు
దానిబాధ సుంత యైనను నే గన
రామ! జూపు నీపరాక్రమంబు. 639
- కం. అన విని రాముండాతని
ఘనవజ్రసమాన బాణ కాండముతోడన్
దునుమఁ దలంచుచుఁ గొట్టెను
దనుజుండు కలఁత గనండు దాన రవంతేన్. 640
- శా. ఏబాణంబల సప్తసాలములు ము న్నేకంబుగాగొట్టెనో
ఏబాణంబల వాలినోక దునిమెనో యీబాణమే వ్యర్థముం
గా బాహోబలకుంభకర్ణుడల ఖడ్గంబూనుచున్ మధ్యనే
వే భూమింబడఁగొట్టి వానరులపై విద్యేషియై పడెన్. 641
- రాముడు కుంభకర్ణుని జంపుట
- తే. గీ. వానరులపై నబడి జంపుఁవానిఁ జూచి
యవనిభర్త వాయవ్యాస్త్ర మంత విడిచె
అద్ది త్రుంచెను ఘటకర్ణ హస్త మంత
ముద్గరముతోడఁ జెయి తెగిభూమిఁబనుడియె. 642

తే. గీ. పర్వతాకారఘటకర్ణు బాహు వపుడు
ముద్గరయుతంబుగాఁ గపి మూకపై న
బడుట దానిక్రిందఁ బడుచు వానర తతి
చచ్చినారలు గగ్గోలు చదల నంట. 643

తే. గీ. చేయి దెగి వడ రెండవ చేతి తోడ
వృక్షమును బూని రాముపై వెడలె వాఁడు
దాని నైంద్రాస్త్రమునఁ గొట్టె దారుణముగ
భూజ సంయుత మాచేయి భూమిఁ బడఁగ. 644

తే. గీ. గిఱ గిఱందిరుగుచుఁ జేయి గిరి సమాన
భారమునఁ గూల దై త్యులు వానరులును
ప్రాణముల వీడి రాచేయి పై నఁబడుట
భీకరధ్వని కపికోటి జెదరి పాట. 645

కం. చెట్టును జేమలు గుట్టలు
పుట్టలు సర్వంబు రూపుఁ బోడిమి చెడుచున్
మట్టిని గలిసిన వెల్లయు
దిట్టరి బతువై న చేయి తెగిబడి తాకన్. 646

చం. కరములు నేలఁగూలియును గయ్యము వీడడు రాక్షసుండు వే
గిరమునఁ గాళ్ళతోడఁ బరుగెత్తెను రామునిమీదకంత దా
శరధియు నర్ధచంద్రగతి సాయకముల్ గొని రెండు పాదముల్
నరికెను నవ్వి భూమిఁబడి నాదము దిక్కులనిండె నెల్లెడన్. 647

చం. కర చరణంబులుందెగియు గంతము నెత్తుచుఁ బెద్దనోటినిం
దెఱచుచు గర్జనంబులఁ బదేపది సల్పుచు రాముమీదకున్
బఱగెను రాక్షసుండపుడు పార్థివుఁడాతనినోరు నిండఁగా
శరములఁగ్రుచ్చెమూర్ఛిలినిశాచరయోధుఁడుభూమిపై బడెన్

తే. గీ. అంత వజ్రాయుధమువంటి యమ్ముతోడ
రాక్షస శిరంబు ఖండించె రాఘవుండు
కుండలమ్ముల వెలుగుచుఁ గోటలు గల
నా శిరము నేలఁగూలె భయంకరముగ. 648

తే. గీ. ఆ కళేబరంబంతట నాకమంటఁ
 నేగి పైనుండి వేగూలె సాగరమున
 జలధిలోగల జలచర జంతుతతుల
 జీవములఁ దీసి గర్భంబుఁ జేరె కడకు. 650

ఆ. వె. కడలి పుడమియు ఘటకర్ణుఁడిలను గూల
 కదిలె మునులు ముదము గాంచి నారు
 సర్వజగతి సంతనంబునుగనె నంత
 సురలు మోదమంది చూచి రపుడు. 651

కం. భేదము సెందిరి దైత్యులు
 సాదరమున రాముఁగాంచి యా వనచారుల్
 మోదమునంజెలఁగుచు రిపు
 సూదనుఁ గొనియాడి రంత శూరుండనుచున్. 652

కుంభకర్ణుని చావు - రావణుని దుఃఖము

తే. గీ. కావు కాపురనుచు ఘటకర్ణు చావు
 చావక మిగిలిన యసుర నై న్యమంత
 లంక కేగి దెల్పిరి తమ రావణునకు
 దాని వినుచు మూర్ఛిలి దేటి దైత్యరాజు. 653

తే. గీ. వానరులఁ జంపి భక్షించి వాలిఁ గెలిచి
 రామతేజంబునందుది రాలిపోయె
 నతని మొండెంబు సగమంత నల్లిఁ బడియె
 శిరము మనలంక గుమ్మాసఁ జేరియుండె. 654

తే. గీ. ననఁగ దేవాంతకుండు నరాంతకుండు
 త్రిశిరుఁ డతికాయుఁడంత చింతించి నారు
 విన్నతండ్రి చచ్చినవార్త విన్నయంత
 సోదరుని చావు వించు మహోదరుండు
 నా మహాపాశ్వులును భేద మందినారు. 655

ఉ. వీరుడ కుంభకర్ణ నను వీడుచు దై వగతంబునన్ యమున్
జేరితివే రఘూత్తమునిచే శరబాధను బీడితుండవై
ధారుణిఁ బవ్వళించితివె దానవవై రి మహాయుధంబునే
పారఁగఁ దోల గల్గిన నపారబలుండ! హతుండవై తివే. 656

తే. గీ. నాదు దక్షిణహస్తంబు నాశన మయె
ఏని బలమెంచి శాత్రవు లింతవలకు
భయముఁ జెందిరో అద్దియే పడెను భువిని
నేనె వధియింపఁబడితిగా నేరు దిక్కు ! 657

ద్వి. పనిలేదు సీతతోఁబనిలేదు సిరితో
ఘనకుంభ కర్ణుండు కడతేరె గాదె! 658

ద్వి. జీవింపఁగాఁ జాల జీవింప నెంచ
జీవచ్ఛవంబుగా జీవింప నేల? 659

కం. ఏమని జీవించెద నా
రామునిఁ బరిమార్చకుండ రణరంగమునన్
రాముంజంపనియెడ సం
గ్రామమునం దమ్ముదారి గనెదన్ నేనున్. 660

ఆ. వె. దేవగణము లింక భావింపవో నన్నుఁ
బిరికిపందగాగ నరి నెదిర్చి
జయమె గాంతు లేక స్వర్గమ్ముఁ బొందెద
వీరలక్షణంబు వీడఁ జాల. 661

శా. మున్నా సోధరు నావిభీషణునిఁ గామోద్రక్తభావంబునన్
నన్నున్వీడఁగఁజేసితిన్ ఫలితమీ నాడి గతింగల్గె నే
తెన్నుంగానని దుఃఖవార్ధిఁ బడితిన్ నివారించి ఆ
పన్నుంగావఁగలార లెవ్వరని దాపంబొంది శోకించుచున్. 662

తే. గీ. స్పృహను వీడిమూర్చిలుచు నాసురవిభుండు
తేటి పరికించి కాంచుచుఁ త్రిశరుఁడాది
తనయుల నతికాయునిని సోధరులనుఁగని
వార లాడిన దైర్యసంభాషణలు విని. 663

తే. గీ. పుత్రులను గౌరవించుచు భూషణ లిడి
 ప్రేమ నాశీర్వదించుచు రిపులఁ బోరఁ
 బంపెను మహోదరుని మహా పార్శ్వ లనెడి
 తమ్ములను దోడుగా నిచ్చి దై త్యవిభుఁడు. 664

ఉ. హోరరణప్రవీణుల నికుంజరు లాసురరాట్కుమారల
 వ్యారలు తండ్రిబోలు గుణవంతులు సర్వమహోస్త్రపండితుల్
 శూరులు దై వద త్తవర శోభితులన్ గణనీయులందరున్
 వీరులు దీర్ఘతండ్రివ్యధ వెళ్ళిరి యుద్ధమొనర్ప రాముతో. 665

రావణసూనులు యుద్ధమునఁజచ్చుట

తే. గీ. ఆసురేశ్వరు వ్యధఁబాప నతని మాటఁ
 గొడుకులును సోదరులుగూడ గోడుతోడ
 యోషదాదులఁగొని వెంట యుద్ధభూమి
 కరిగిరి గజాశ్వరథముల వరలి కాల
 చోదితులగుచు శస్త్రాస్త్ర శోభితులయి. 666

తే. గీ. భూమి కంపింప దై త్యులు పోరిరంత
 బాణములతోడఁ బ్లవగులు పర్వతముల
 భూజముల వారిఁగొట్టిరి భూనభంబు
 లదర రణమంత కంతకు నధికమయ్యె. 667

ద్వి. రాశ్మరప్పలతోడ రణభూమి నిండెఁ
 ద్రెళ్ళిన జీవుల దేహాలతోడ. 668

సీ. విడికిట టొమ్ముపై వడి నంగదుఁడు గొట్ట
 నానరాంతకుఁ డంత నవనిఁబడియె
 తలపై నఁ బిడికిట బలిమిఁగొట్ట హనుమ
 దేవాంతకుఁడుతోడఁ ద్రెళ్ళిపడియె
 నెత్తిపెగిరిబూని నీలుండు గొట్ట మ
 హోదరుండును భూమి మీదఁబడియె

త్రిశిరుఖద్గమెలాగి త్రిశిరంబును హనుమ
ఖండింపఁ జచ్చి నా ఘనుడు పడియె

తే. గీ. ఆమహాపార్శ్వబుష్ణఖ్యులవనిఁబడగ
నిటుగఁ దోడిపారలు చచ్చి యిలనుగూల
నతిగ రోషించి యతికాయుఁ డంత రణము
నందు భీకరుఁడై దూకె నతులరీతి. 669

ద్వి. రుధిరంబు ప్రవహించె రోతజనింప
విధిగాగఁ బోరిరి వీరులు తుదకు. 670

ద్వి. కపులతికాయునిం గనిభీతిఁ జెంది
విపులాతు రాముని వేఁజేరి నారు. 671

ఉ. భీకరదై త్యుఁ గాంచుచు విభీషణు రాముఁడు దెల్పుఁగోరె నా
తోకభయంకరుండెవఁడొ రోషవిభీషణదృక్కులన్ నిజా
నేకమహాయుధంబుల ననింగన వేయిహయప్రయుక్తమై
నాకము నంటు నారథమునన్ విలుఁబూనుచు నున్నవానినిన్.

తే. గీ. కుండలమ్ములు గల ముఖమండలమ్ము
దీప్తిమై రుద్రుఁడననొప్పు తేజుతోడ
హిమగిరినిబోలు వాడాతఁ డెవఁడు దీర్ఘ
బాహుఁడు విపులవక్షంబు వాఁడెవండు. 673

ద్వి. అని గోరు రామున కావిభీషణుఁడు
మనవి యొనర్చెను వినయంబుతోడ. 674

ఉ. ఈతఁడు ధాన్యమాలి సుతుఁ డీతఁడె సార్థకనాముఁడొచువి
భ్యాతినిగాంచినట్టి యతి కాయుఁడు రావణసూనుఁడీతఁడే
తాతను గొల్చి పొందె సుర దానవవధ్యుఁడుగాక యుండ నౌ
రీతి వరంబునస్త్రముల తేనిని బోలు బలుండువాఁడునున్.

తే. గీ. బహుశశస్త్రాస్త్రవిద్యలఁ బండితుండు
నోట మెఱుగని రణరంగ యోధుఁడతఁడు
ఇంద్రవరుణుల నని నిజయించె వాఁడు
నింగి నేలను రథగతి నేర్పువాఁడు.

నాల మొనరింపఁగల జెట్టి యతఁడు సుమ్మి
జాగుసేయ రాదికనీని జంప రామ.

677

తే. గీ. అని విభీషణుఁ డాడెడి యంతలోన
రాఘవుని డాసె నతికాయ రాక్షసుండు
రాళ్ళ రప్పలఁ దనతోడ రణ మొనర్చు
వానరశ్రేష్ఠ తతితోడఁ బూన కనిని.

678

మ. శరచాపంబులఁబూనుచున్ రథముపై సంగ్రామముఁబూని వే
పరిమార్పందలకొంటి శాత్రవుల సం భావింప నత్యల్పులన్
దురమందున్ వధియింప భితులను నే ద్రుంచన్ దలంపన్ మవే
వ్వరు లేరేరణమూన సాయుధులు నవ్వారిష్ట వేరాదగున్.

కం. అను నతికాయుని మాటల

విని సౌమిత్రి విలుఁబూని వెడలెన్ నారిన్
నినదంబొనరించుచు ని

లెచునై త్యుని ముందు రణము సేయఁగఁ దోడన్. 680

ఉ. నీవ రణంబునందెదురు నిల్చెడివాడవు పిన్నవాడవే
పోవదగున్ మదీయశర ముల్ నినుదాకకముందె వింటినిన్
నీవికవీడి ప్రాణముల నేర్పునఁ గాచికొనందగున్ సుమా
ఈవటుసేయవేని యిపు డే యముపాలికి నిన్నుఁబంపెదన్.

అ. వె. తమ్ము తామెపొగడి తనరారు వారలు

గొప్పవారుకారు గొప్పదనముఁ

జేతలందుఁజూపి జెప్పఁగాదగునంచు

లక్ష్యుణుండు పలికె రక్కసునకు.

682

కం. చూపుము నీబలమంతయు

నాపిమ్మట నాదు బలము నంతయు నీకుం

జూపెద నీ శిరమంతన్

భూపతనముగాఁగఁ జేసి పోకార్చెదనిన్.

683

కం. అన లక్ష్యుణుఁ డతికాయుఁడు

రణమూనెం దీవశరపరంపరలను డి

కొని రిర్వురు వీరులు వే

తునియలుగాఁ గొట్టికొనుచుఁ దూపులఁ దృటిలో.

684

ద్వి. సౌమిత్రి దైత్యుని శరమొండుతోడ

భ్రూమండలినిఁగొట్టె బుండగు నటుగ.

685

ద్వి. ఆసురుండద్దాన నార్తినిఁ గని నె

భాసనె లక్ష్మణు పాటవంబునకు.

286

ద్వి. రక్కసుడంతతో లక్ష్మణు నురము

వ్రక్కలై చనఁ జేయ బాణంబు వీడె.

687

ద్వి. దానఁర క్తము జిమ్మి తబ్బిబ్బు తౌచు

బూని యాగ్నేయాస్త్రమునవీడె శరము.

688

ద్వి. అంత సౌరాస్త్రంబు నతికాయుఁడు విడె

వింత రెండస్త్రముల్ విన్నంటి పోరి.

689

ద్వి. ఒండొంటిదాకుచు నుర్విపైఁబడుచు

మండి నిస్తేజమై మరి గానరాపు.

690

ద్వి. అంత నైషికాస్త్ర మతికాయుఁడు విడెఁ

బంతాన సౌమిత్రి బరిమార్చ నెంచి.

691

ద్వి. విడిచె నైంద్రాస్త్రంబు వేగొట్టి దాని

బుడమిపై సౌమిత్రి పడవై చె దాని.

692

ద్వి. తన యస్త్ర మారీతిఁ బని వీడునంత

కనలి యామ్యాస్త్రంబుఁ గైకొని వైచె.

693

ద్వి. అదియు దూపఁగొట్టె నాలక్ష్మణుండు

వదిలి వాయవ్యాస్త్ర బలమున వడిని.

694

తే. గీ. విసివి సౌమిత్రి బహుతీవ్ర విశిఖములను

వేయవీడెను నవియెల్ల వీగఁ జేసి

నసురుఁడొకఁ యింత యేనియు నార్తిగనఁడు

దైత్యుఁడొకఁ దివ్యకవచంబుఁ వాల్చియుండి.

695

తే. గీ. బ్రహ్మదత్తంబు కవచంబు వాడు దొడిగె
నది యభేద్యంబుఁ ద్రుంపఁగా నలవిగాదు
విడువ బ్రహ్మస్త్రమున మాత్ర మడియునసురుఁ
డనుచు వాయుదేవుఁడు దెల్పి చనియె మరలి. 696

ఆ. వె. వాయుదేవుని నుడి బ్రహ్మస్త్రమంత్రంబు
తోడ విశిఖమొండు వీడె నపుడె
లక్ష్మణుండు కాంచి రాక్షసుండద్దాని
సమయఁ జేయఁ జూచె శస్త్రతతుల. 697

తే. గీ. ఆ హిమాద్రిశిఖరభంగి నాశరుదల
ఆ కిరీటాలంకృతమంత నవనిఁబడియె
పరమదుఃఖతులౌచు నాశరులు హతులు
గాని వారలు తమ తేని కడకుఁజనిరి. 698

సంగ్రామాశ్వాసము సమాప్తము.

ఆశ్వాసాంత పద్యములు :

ఉ. ఎంతగ విద్యనేర్చిన మహేశ్వరు నెంతగఁ గొల్చుచున్న భూ
కాంతునిగా విరాజిలినఁ గాలమెటుంగకయుండువాడిలన్
జింతల పాలుగాడె తన చేతల మాటల సాధువర్తనం
బింతయు లేక స్వీయకృపి నేతలపోసెడివాఁడు రాఘవా! 699

తే. గీ. దై వచింతన మఱచు వర్తనమువాఁడు
స్వీయశక్తి నెప్పు ఘటించి చేయుఁ బనుల
నవ్వివిఫలంబులౌనంత నార్తి గనుచు
విధి యటంచని రామ నీ పేరుఁ దలఁచు. 700

ఇది శ్రీ గోవిందరామాయణ పట్టాభిరామ కావ్యమున.
సంగ్రామాశ్వాసము సంపూర్ణము.

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ